

MINISTERUL EDUCAȚIEI AL REPUBLICII MOLDOVA

Î.D. Bankova • Î.Î. Baboglu • A.Î. Stoletnăya • K.K Vasilioglu • N.Î. Baboglu

GAGAUZ DİLİ

HEM LİTERATURA OKUMAKLARI

6 klas

Știința, 2017

CZU 811.512.165+821.512.165.09(075.3)

G 13

Aprobat prin Ordinul ministrului educației (nr. 654 din 8 iulie 2011). Manualul este elaborat conform curriculumului disciplinar și editat din sursele *Fondului special pentru manuale*.

Comisia de evaluare: *Ecaterina Kîlicik*, prof. școlar (grad did. I), Liceul Teoretic „D. Caracioban”, Comrat; *Oxana Uzun-Negrescu*, cercetător științific, Institutul de Științe ale Educației

Recenzente: *G. Sirkeli*, prof., Colegiul Pedagogic, Comrat; *A. Croitor*, șefa Secției metodice „Limba și literatura găgăuză”, DGÎTS, Comrat

Responsabil de ediție: *L. Dohotaru*

Corectori: *T. Bolgar, M. Belenciuc*

Redactor tehnic: *N. Duduciuc*

Pictori: *I. Niță, N. Budescu*

Machetare computerizată: *A. Andrițchi*

Copertă: *R. Șveț*

Întreprinderea Editorial-Poligrafică Știința,

str. Academiei, nr. 3; MD-2028, Chișinău, Republica Moldova;

tel.: (+ 373 22) 73-96-16; fax: (+ 373 22) 73-96-27;

e-mail: prini_stiinta@yahoo.com; prini@stiinta.asm.md

www.editurastiinta.md

DIFUZARE:

ÎM Societatea de Distribuție a Cărții PRO-NOI,

str. Alba-Iulia, nr. 75; MD-2051, Chișinău, Republica Moldova;

tel.: (+373 22) 51-68-17, 71-96-74; fax: (+373 22) 58-02-68;

e-mail: info@pronoi.md; www.pronoi.md

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Întreprinderii Editorial-Poligrafice *Știința*.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Gagauz dili hem literatura okumaklari: 6 klas/Î.D. Bankova, Î.Î. Baboglu, A.Î. Stoletnăya [et al.]; Min. Educației al Rep. Moldova. – Ch.: Î.E.P. *Știința*, 2017 (Tipografia „BALACRON” SRL). – 320 p.

ISBN 978-9975-85-090-2

811.512.165+821.512.165.09(075.3)

© Î.D. Bankova, Î.Î. Baboglu, A.Î. Stoletnăya,
K.K. Vasilioglu, N.Î. Baboglu. 2011, 2017

© Î.E.P. *Știința*. 2011, 2017

ISBN 978-9975-85-090-2

SAYGILI ÜÜRENİCİLÄR

Sizin önünüzde bir eni kiyat. Onun adı „Gagauz dili hem literatura okumakları” 6-ncı klas için. Hadi tanışalım onunnan! İslää bakın kiyadın kabına, başta yapraana, sora geçin sayfalara. Bakın ilk bölümä, da siz göreceniz türlü tabliñalar, shemalar, resimnär, kurallar, tekstlär, angılarını siz beendiniz, ama, beki, islää annayamadınız. Onnarı üüreneceniz hem derindän annayaceniz uroklarda üüredicinizlän barabar.

Kiyadı aktararkan, siz, elbetki, denediniz sayfaların kenarlarında nışannarı: iki kiyat biri-biri üstünä, sözlüklär, bir büyük soruş nışanı, lafların üstündä tıfıralar (1, 2, 3) hem kimi cümlelerin bitkisindä – tıfra 4, sora tekstlerin çeketmesindä laflar... Neyä läüzim hem ne gösterer onnar – bunnarı da annayaceniz hergünkü uroklarda, açan yapaceniz türlü sınış işlerini.

Gramatikayı üürenärkän, göreceniz, ani kiyatta yok bir dä zeedä laf yada kural, angıları sizä şkolada hem yaşamakta läüzim olmasın. Läüzim olacek çalışmaa da üürenmää ana dilimizi ölä, ki, lafedärkän yada yazarkan, belli olsun, ani siz beenersiniz hem seversiniz ana dilinizi.

Üürenin hem koruyun dilimizi, dil bu dünnedä – en büyük annaşmak kolaylı. Dilin yardımınnan senselä milletlär taa yakın olêrlar biri-birinä. Bizi dä, gagauzları, ana dilimiz taa pek yaklaştırêr, birleştirir başka türk halklarının. Şkolada kullanılêr dilin en önemni praktik funktıyaları: lafetmäk, seslemäk, yazmak hem okumak. Bu funktıyaları gün-gündän becerikli kullanarak, biz ilerlederiz dilimizi, kaldırêrız onu üüsek uura, yapêrız onu literatura dili.

Bu dünnedä var türlü dillär: rusça, ukraincä, romınca, bulgarca, ingilizçä, franțuzça, türkçä, ispanca, yaponca, tatarca... Ama en paalı bu dünnedä herbir adama, halka, milletä deyni – onun kendi ana dili. Bizim dä var kendi zengin hem gözäl, yalpak hem sıralı ana dilimiz, angısında binnärlän yıl lafetmiş bizim dedelerimiz, angısında analarımız hem malilerimiz çaldılar bizä sallangaç türkülerini, angısında biz ilkin söledik en paalı lafı „Mamu”.

Biz sayıda küçük bir milletiz, ama biz diiliz yalnız. Bizim var dil hem kan tarafından çok senselelerimiz: türklär, tatarlar, azirilär, türkmennär, uygurlar, kumıklar, karakalpaklar h.b., angıları dillerini hem kulturalarını pek koruyêrlar. Ama bizim aramızda var öleleri dä, angıları isteêrlär, ki biz azlık halktan her taraftan küçük kalalım ya heptän yok olalım, kaybelip, eriyelim, nicä buzlar günä karşı.

Bölelerinä bakmayın! Onnardan örnek almayın! Gagauz duuduk mu – gagauz da ölelim! Var nicä hem mutlak läüzim üürenmää hem bilmää devlet dilini dä hem başka yabancı dilleri dä. Çok dil bilärsäk, biz taa kaaviyiz, taa zenginiz. Ama ana dilini läüzim korumaa, nicä kendi gözlerini! Bunu hiç unutmayın, genç dostlarımız.

Bu kiyadın ikinci payında bulaceniz yaratmaları, angıları gösterêrlär, açıklêrlar gagauzların kulturasını evelki vakıtlardan büünkü günädän. Burada biter artık halk yaratmaların üürenilmesi da taa sistemni, derindän veriler yazılı avtor yaratmaları. Genişlener hem derinnener literatura teoriyasından da bilgilär. Burada yazıcıların dilindän hem halk yaratmaların dilindän örnek alıp, üüreneceniz gagauz dilindä diil sade pak lafetmää hem yazmaa, ama ilerletmää dä onu.

Kiyadı hazırlayannar

Annaşılmış nişannar:

— sözlük

— önemni tekstlär

— soruşlar hem işlär

— kaldırılan problema

1

— fonetika analizi

2

— lafin kuruluşça analizi

3

— morfologiya analizi

4

— sintaksis analizi

kudretli

kısmetli

söz ilerletmäk için laflar

İÇİNDEKİLÄR

Gagauz dili	11
Tema 1. Ana tarafım	12
<i>Üörenilmişi tekrarlamak.</i>	
<i>Söz teoryası</i>	12
§ 1. Söz çeşitleri	12
§ 2. Monolog hem dialog	14
§ 3. Baalantılı söz	20
Tema 2. Gagauzlar	23
<i>Dil teoryası</i>	23
§ 4. Sadä cümlelär	25
§ 5. Birsoy paylı cümlelär	27
§ 6. Durguçluk nişannarı birsoy paylı cümlelerdä	28
§ 7. Bütünneştirän laflar	29
§ 8. Danışmak	30
§ 9. Sadä cümleyä analiz	32
§ 10. Sadä hem katlı cümlelär	33
Testlär „Tekrar”	36
Tema 3. Bucakta. Natura	37
<i>Dil teoryası</i>	37
§ 11. Morfologiya	37
§ 12. Adlık (Tekrar)	38
§ 13. Nişannık	41
§ 14. Nişannıkların yaraştırma uurları	44
§ 15. Nişannıkların kurulması	46
§ 16. Nişannıkların dooru yazılması	47
§ 17. Nişannıkların morfologiya analizi	47
§ 18. Sayılıklar nicä söz payı	49
§ 19. Sayılıkların kuruluşça bölünmesi	51
Testlär „Sayılıklar”	54
Tema 4. Etika hem etiket. Musaaafirlik	55
<i>Söz teoryası</i>	55
§ 20. Tekstin teması hem öz fikiri	55
§ 21. Söz stilleri	57
§ 22. Söz tipleri	62
§ 23. Yazdırmalı tekstlär	65

§ 24. Tekstin planı	71
§ 25. Yazdırmalı tekstlerin kullanılması	75
Testlär	85
Tema 5. Bilgi şafktır insana	86
<i>Dil teoryyası</i>	86
§ 26. Aderlik	86
§ 27. Üz aderlikleri	92
§ 28. Üz aderliklerin hallanması	92
§ 29. Hatırlık aderlikleri	93
§ 30. Hatırlık aderliklerin hallanması	94
§ 31. Gösterici aderliklär	96
§ 32. Soruş hem ilişki aderlikleri	99
§ 33. Soruş hem ilişiklik aderliklerin hallanması	102
§ 34. Bellisiz hem inkâr aderlikleri	104
§ 35. Aderliklerin morfologiya analizi	104
§ 36. Aderliklerin dooru yazılması	105
Testlär	107
Tema 6. Dostluk	108
<i>Söz teoryyası</i>	108
<i>Dil teoryyası</i>	120
§ 37. İşhallık	120
§ 38. İşhallıkların düzülmesi	121
§ 39. İşhallıkların gramatika formaları	123
§ 40. İşhallıkların bölümneri	124
§ 41. İşhallıkların özellikleri	127
§ 42. İşhallıkların dooru yazılması	132
§ 43. İşhallıklara morfologiya analizi	134
Testlär	136
Tema 7. Saalık hem sport	137
<i>Söz teoryyası</i>	137
§ 44. Baalantılı sözün ilerlemesi	139
<i>Dil teoryyası</i>	148
§ 45. Ardlafar	148
§ 46. Ardlafarın özellikleri	149
§ 47. Ardlafarın dooru yazılması	150
Testlär	152
Tema 8. Aariflik sıztıntısı	153
<i>Dil teoryyası</i>	153
§ 48. Baalayıcılar	153
§ 49. Nicä lääzım dooru yazmaa baalayıcıları	155
Testlär	159
§ 50. Laflar var, yok	160
Testlär	162

Literatura okumaları	163
Tema 1. Gagauz halk yaratmaları. Folklor	164
Delică (<i>Gagauz halk masalı</i>)	164
Garga (<i>Gagauz halk masalı</i>)	168
Dastan için	170
Dengiboz	171
Köroğlu	175
Literatura teorisinden	180
Okudunuz mu? Düşünelim..., çıkışları yalıım... ..	182
Tema 2. Yazılı literatura. Proza, şiirlar	184
Nikolay Tanasoglu	184
Kuşlar bey seçerlär (<i>Masalı</i>)	184
Paalı çadırım	186
Bucak kırları	186
Bostanda	187
Güzün	188
Dionis Tanasoglu	189
Bozka	189
Anam	192
Ko adama	192
Dimitri Kara Çoban	193
Dua	194
Okolcu	195
Suratsız	196
Fanatik	198
Eni yıla karşı	199
Evelki adet	200
Nikolay Baboglu	201
Dädum	201
Altıncık Bucak	202
Sıırcık	203
Toprak	204
Vani	205
Sallangaç	206
Türkü „Hay, Moldova, Vatanım”	206
Karımcalık	207
Dut imektä	209
Gözäl gül sana!	211
Demekli okumaa şiiri üüreneriz!	212
Gavril Gaydarci	213
Ana dilimä	214
İlkyaz sabaasi	214

Stepan Kuroglu	216
Toprak	216
Toprak korusu	217
Ekin şafkı	217
Çöşmenin dä boyunda	217
Ana sıcaa	218
Olmasa bu gün... ..	218
Pipiruda türküsü	219
Kosti Vasilioglu	219
Bucak	220
Küçük Bucak	227
Ana-boba	227
Sabaa	228
Eni yıllan!	230
Gidân yaz	231
Mina Kösä	232
Selâm sana, topraam!	232
Benim tarafım	233
Güllü korafım	233
Üreemin topaa	234
Ana dilim	234
Stepan Bulgar	235
Ruba	235
Usta	237
Kardaşlar	238
Gavril Gaydarcı – Bucaan oolu	239
Petri Çebotar	241
Seslemiş bobasını	241
Bân taradım!	242
Şaşmalı tavşam	243
Padişahın eşää	244
Nicä Nastradin üürenärmış şkolada	245
Mariya Kuyumcu	246
Romantikali oynnar	246
Annatma „Yardımcı”	250
Kiyadı seviniz – bilgi sızıntısını	252
Todur Zanet	253
Bucaam	253
Esap alın, tekrarlayın	254
Bucak kışşı	254
Eski çöşmä	255

Ana dilim	256
Ana gözleri	257
Ayaz	258
Todur Marinoglu	260
İlkyaz zararı	260
İzin	261
Tabeeet	262
Düş	263
Karezlik	264
Panayırdı	264
Karayka	265
Pay etmekte	266
Kabaatsızlar	267
Vasi Filioglu	271
Adamın kısmeti	271
İnsanın ustalılı	272
Baaşlêêrım	272
Üreemdân	273
Unudulma adet	274
Okudunuz mu? Düşünelim..., çıkışları yapalım...	274
Tema 3. Söz ilerletmesi	277
Çevirlii literatura	277
Moldovan folklorundan	277
Mihay Eminesku	278
Uykulu kuşlar	278
O yıldızadan...	278
Neçin, kodru, sallanêrsın	279
Spiridon Vangeli	280
Kaltak	280
Anton Çehov	281
Hameleon	281
Vanicik	285
İvan Turgenev	286
Mumu	286
Emilian Bukov	289
Andrieş	289
Şarl Perro	291
Külcä kız	291

İ. Kırlov	300
Kugu, Engeç hem Balık	300
S. Marşak	300
Oniki ay	300
Okudunuz mu? Düşünelim..., çıkışları yapalım	302
Tema 4. Klastan dışarı okumaklara deyni literatura	304
Dionis Tanasoglu	304
Kanikulda	304
D. Kara Çoban	305
Sopa cinkmesindä	305
Nikolay Baboglu	307
Benim	307
Çiidemnär	307
Stepan Kuroglu	308
Kauş avarları	308
Düün çannarı... ..	309
Kosti Vasilioglu	309
Vatanım-Bucak	309
Bän kismetliyim	310
Mina Kösä	311
Topraan kokusu	311
Ekmek	311
Stepan Bulgar	312
Canavar yortuları	312
Petri Çebotar	313
Herbir vakıdın kokusu başka... ..	313
Sansın dün girdik yaza	314
Ölmäzotu	314
M. Mercanka	315
Muskanda pelin olsun	315
Kendi dilin	315
Çin sabaa	316
Kış aazı	316
Güz kıpımnarı	316
Saveliy Ekonomov	317
Çamurcular	317
Okudunuz mu? Düşünelim..., çıkışları yapalım... ..	319

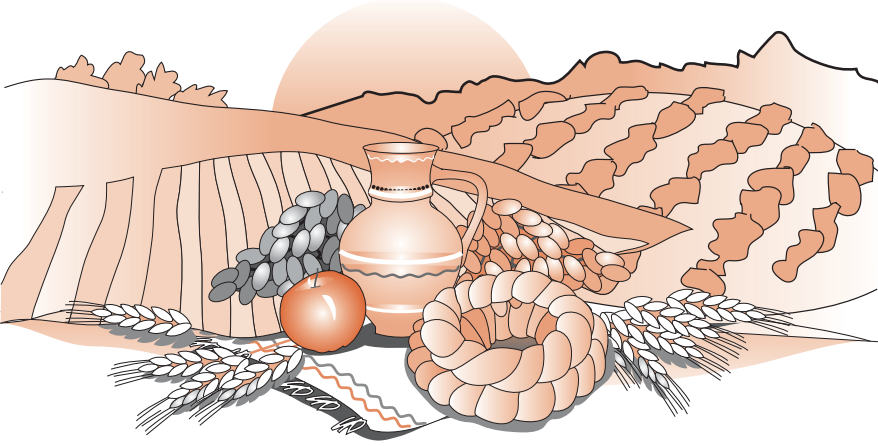

GAGAUZ DİLİ

Tema 1

ANA TARAFIM

ÜÜRENİLMİŞİ TEKRARLAMAK. SÖZ TEORİYASI

§ 1. Söz çeşitleri

- ❶ Okuyun peeti. Okuyarkan, sözün kaç funktiyasını klas kullandı? Neçin? İnandırın. Bulun uydurmaları da okuyun onnarı. Kim bu peetin avtoru?

* * *

|| maalä
laalä

Ah, tarafım, tarafım,
erin eşil korafı!
Topracık bizdä esmer,
emiş hem başak **besleer**¹.

Küülermişdä **maalelär**³ –
Sulu-beniz laalelär.
Ev başçaylan sarmaşar.

- ❷ Okuyun K. Vasilioglunun uygun sözlerini ana tarafı hem vatan için. Açıklayın herbir uygun sözün maanasını, göstererek kendi bakışınızı da.

1. Vatan – kâr nicä ana, yabancılık – karı fena. 2. **Girginniklän**¹ hem kuvetlän düşmanı enseyecän. 3. Düşmanın yolunda kanara gibi durasın. 4. Hayırsız komuşu düşmandan beter. 5. Girgin ölümdän korkmaz. 6. Kal çibık gibi kuru, ama Vatanı koru. 7. Vatandan gözäl er **dünnedä**³ yoktur. 8. Genger da köksüz olmaz.

|| girginnik
dünnä

- ❸ Kapayın üürenmäk kiyadını, koyun önünüzä da gözdan geçirin, ne resimni hem yazılı kiyadın kabında. Sözün herbir funktiyası için (resimä bakarak) kurun 2-3 cümlä. Argumentläyin hem inandırın.

Nesoy temayı açıklêêrlar bu uygun sözlär? İnandırın. Beendii üç uygun sözü yazın tefterlerinizdä.

Ne o söz ?

Sözün var iki çeşidi: aazdan söz hem yazılı söz. Herbir söz çeşidi kullanılır yaşamakta. Aazdan sözü kullanırız lafetmektä (sölemektä, annatmakta) hem dâ seslemektä. Yazılı sözü kullanırız yazmakta hem okumakta.

- 4 Düşünüp, kurun 2-3 cümlelän birär dialog „Panayırda”, „Sokakta”, „Şkolada”. Klasın önündä bir-ikisini sesläyin. Dialogu götürennär klasın önündä angı söz çeşidini kullanır (aazdan mı osaydı yazılı mı)? E, sesleyennär? Dialogu götürennär aazdan sözün angı funktiyasını kullanır? E, klasta oturannar? Herbir cuvabı verärkän, inandırın kendi dooruluunuzu.

- 5 Okuyun.

millet
ool

Bän gagauzum. Bän bir küçük milletin ooluyum¹. Nekadar yaşayacam, tarafımı, halkımı sevecäm hem ilerletmää³ çalışacam! Kuvedimä görä gündän-günä, yıldan-yıla çalışacam, gagauzlar taa ii, taa zengin, taa kismetli yaşasınar!

Verdim mi lafımı – tutacam! Bunu artık hepsicii bilir, ani gagauzun lafı – laf hem dedii dâ – dedik!

Söläyin, bu teksttä dilin angı çeşitleri hem angı funktiyalarda o kullanılır. Bu monolog mu osaydı dialog mu? Açıklayın bakışınızı. İnandırın.

- 6 Okuyun, açıklayarak sözün çeşitlerini hem funktiyalarını. Aklınıza getirin, neredän bu yaratma parçası hem kim onun avtoru.

Çok yıl geçmiş ozamandan. Bobası onu ölä dâ başka görämemiş. Ama anası hep beklärmış. Günün birindä babucuk kabletmış uzaktan mektup. Kendi mektubunda Sandu yazarmış:

mektup
tokatçık
ihtär

– Mamu, bän ilaçlandım, alıştım. Ama benim canımı sıklet iyer. Pek isteerim göreyim ana tarafımı.

Günün birindä **tokatçın**³ yanında durgunmuş bir adam. Kafası biyazmış. Düşmüş o dizleri üstünä da başlamış öpmää eri, ana topraanı.

– Sandu! – baarmış **ihitär** anası.

Ama oolu bir dâ laf söyleyememiş.

– O, olmalı, unuttu bizim dilimizi, – demişlär **küülülär**¹, angıları toplanmışılar Sanduların evin yanında.

Sade avşam üstü Sandunun dili çözülmüş, da o ana dilindä demiş:

– Buna ziua, mamă!.. – da sarmaşmış anasına. – Ama nasıl sarmaşayım bân ana-boba evinä?

mektup – kiyat

sıklet – can sıkıntısı

§ 2. Monolog hem dialog

Neylän ayırılêr monolog sözü dialog sözündän?

Söz var nicä olsun *monolog* hem *dialog* formasında.

Dialog sözündä pay alêr iki yada birkaç kişi, angıları kendi replikalarinnan doldurêrlar biri-birinin sözünü. Onuştan bir replika var nicä doldursun, genişletsin, derinnetsin başka cümleyi, başka bir fikiri yada görüşü. *Dialog sözündä* taa çok kerä dar cümlelär hem yarı cümlelär kullanılêr:

– *Tudorka, sän sabaa ne iş yapacan?*

– *İçerleri paklayacam.*

❶ Okuyun teksti. Söläyin, nesoy söz bu (aazdan mı, yazılı mı)? Açıklayın fonk-tiyalarını.

– Todur, aulu sän mi kazdın?

– Bân, Koli çıçu.

– Kendin mi?

– Kendim. **Beklämeyeceydim**¹, baka iştä gelsin da kazsın ya!

– Kaç gündä sän onu bitirdin?

– Bir haftada.

– Hiç bilmäzdim, Todur, ani sän artık bölä **büük**¹ işlär yapêrsın. Akıllı **çocuksun**!³ – demiş çıçusu.

bitirmää
akıllı
çıçu

2 Okuyun. Her taraftan açıklayın verilmiş sözü, gösterin onun çeşitlerini hem fonksiyonlarını. İnandırın dooruluunuzu.

Bir avşam aylä ekmek idiktän sora dinnener. Bir dä Dimu danışêr bakası-na:

Türkiyä
danışmak
nerelär

- Baka, sän var mı bizdän uzak erlerä gittiin?
- Vardır, çocuum.
- Sölesänä, nerelerini gördün?
- Baltika denizin taraflarına, Kareliya taraflarına çok kerä vardır gittiim.
- E, taa nereyi?
- Romıniya, Bulgariya, Türkiyä taraflarını da gezdim.
- E, neresi taa gözäl, baka?
- Doorusunu sölediyän, herersi gözäl. Ama Moldovadan hem Bucaktan taa gözäl er bän görmedim! Çünkü o bizim ana tarafımız, bizim **duuma**¹ erimiz, nereyi herkerä, nicä magnitlän çeker! Bunu tutasın aklında, oolum!

çünkü – neçinki
çocuum – oolum

Bulun bu dialogun öz fikirini. Kayılsınız mı bobanın cuvabınnan? Neçin? İnandırın.

NASAAT

Sözleşmektä läüzim becermää:

1. Havezlän göstermää kendi baalantını lafedän kişiyän, kullanarak türlü soruşlar.
2. Kendi-kendinä kontrol yapmaa, ki sözün içindeliäi dä dooru olsun, dil tarafından da uygun olsun.
3. Mutlak kullanmaa söz etiketini, hesaba alarak lafedän kişinin bakışını.
4. Becerikli kullanmaa hızlı, jestleri, mimikayı ...
5. Kompromisä gitmää, yada dooru karar bulmaa da sözü başka kereyä brakmamaa.
6. Hızlı hem dooru cuvap vermää lafedenin soruşlarına hem replikalarına.
7. Bulmaa baalantı lafedän kişiyän.

3 Okuyun dialogu. Bulun verilmiş nasaat punktların kullanılmasını. İnandırın dooruluunuzu.

– Bıktım sana gelmää, Panti aga. Ver aaçları-mı geeri da hiç istämeerim seni bilmää, – dargın danıştı Çorlan Pavli ustaya, angısı çoktan lääzım-dı yapsın onun kapularını hem pençerelerini.

– Sän, Pavli, bana boşuna kızma. Bän, bolniçada yataran, vardı mı nicä bişey ustalayım? Bir aydan zeedä gipsadaydım. Sora karı uşaklan bolniçaya düştü – genä iştan tutunamadım.

– Bän **annêêrim**¹ seni, – yımışayıp, dedi Pavli, – ama sän dä beni anna. Artık güz geldi.

– Sana ne zamana kadar lääzım hazır olsunnar?

– Bu ayın bitkisinädän kapuları hazır-lasan, çok ii olur. Pençereleri biraz sora da var nicä.

– Bu ayın bitkisinädän, Pavli-kardaşım, diil sade kapuları, ama **pençerelerin**² dä birazını yapacam. Sade Allaa saalık versin. Öbür ayın onbeşinädän kapuların da, pençerelerin dä artık erindä duraceklar.

– Saa ol, Panti aga, uslandırdın beni. Bän bilmäzdim, ani sän bolniçada yattın. Afet beni!

Allaa
bıkmaa
zeedä

dargın – üfkeli

ustalamaa – yapmaa

kızmaa – üfkelenmää

1. Neçin adam dargın lafetmiş ustaylan?

2. Neçin bitkidä adam afolmuş ustanın önündä? Dooru mu yapmış? Neçin?

Monolog – bir kişinin sözü. Başka türlü demää, bir kişinin nasaatı, sözü monolog sözü sayılêr. Sözü bu formasında dolu, katlı cümlelêr kullanılêr. Tema açıklanêr geniştan, derindän hem mutlak var kompozițiya bütünnüü.

4 Okuyun teksti, açıklayarak onda dialog hem monolog sözün elementlerini. İnandırın, açıklayarak kendi bakışınızı.

– Länka, sän nereyi gidersin?

– Kıra.

– Näbacan kırdä?

nereyi
yattırmaa
birdän-birä

– **Kombaynanın**² ardına papşoy toplayacam, Mani. O kırık kombaynanın ardına pek çok papşoy erdä kalêr. Birazı var, ani insan mı, hayvannar mı yattırmış. Onnari kombayna kaldıramêêr. Ama var çok kerä kombayna kendisi dâ **yattırêr**², angıları genä kalêrlar toplanmadık.

Biz brigadirlän annaştık ölä: toplanmışın iki payını vereriz kolhoza, bir payı da kalêr bizä. Biz toplamarsaydık, ozaman papşoy heptän kaybelecek, çünkü kombaynaların ardına birdän-birä traktorlar giderlär, eri süreräk (çift kaldırarak).

– Bän dâ var mı nicä gideyim?

– Sor evdä da var nicä geläsin.

5 Okuyun. Sözün çeşidini söläyin, fonkşiyalarını açıklayın hem kendi bakışınızı bildirin.

kısmetliyim
ayozlu
kabaatsız

Bän kısmetliyim!

Bän kısmetliyim, ani duumuşum bu ayoğlu erdä, angısının adı Bucak! Bän kısmetliyim, ani bän bu geniş ürekli hem girgin halkın birisiyim! Bän kısmetliyim, ani bän bu uslu hem kızgın, çalışkan hem serbest gagauzların³ ooluyum¹!

Gagauzlar dostlara, musafirlerä aazından bitki bukeyi verirlär... Gecä uyumazlar, yortu, raatlık bilmäzlär, kendini adam saymazlar taa kendi işini yada adadıklarını tamannamayınca... Böläydir bizim cömert gagauzlar!

Ama, Allaa korusun, birisi özenärsä gagauzlara duşmanca gelmää... – küçüü-büü kalkınacak duşmana karşı da taa onu ensämeyincä, taa ondan kurtulmayınca, raatlık bulmayacak, uslanmayacak... Böläydir benim halkım!

ayozlu – büülü, käämil

cömert – bol ürekli

özenmää – hızlanmaa, neetlenmää

Neçin avtor sayêr kendisini kısmetli? Nelär sölenêr gagauzlar için? Bulun cuvap teksttä. Siz dâ kısmetliysiniz mi? Açıklayın kendi fikrinizi.

NASAAT

Monologta läüzım becermää:

1. Cuvap etmää tekstın soruşlarına, onun içındeliı için hem personajların yaptıkları için.
2. Teksti bölmää parçalara da herbir parçanın adını koymaa (plan kurmaa).
3. Katlı planı kullanarak, resimä görä yaratmalı annatma kurmaa yazdırma yada fikirlemä elementlerinnän.
4. Kendi resiminä görä bir yaratma kurmaa, açıklayarak onun öz fikirini.
5. Kendibaşına teksttä cümlelerin maana hem gramatika baalantılarını bulmaa.
6. Annatma düzmää (kurmaa), yazdırma yada fikirlemä elementlerini kullanarak.
7. Kafadarların yaratmalarını, sesleyip yada okuyup, içındeliklerini hem dillerini taa ii, taa uygun yapmaa.

6 Okuyun.

şaşá kalmaa
mayıl olmaa
şennenmää

Paalı dostlar!

Ama da görseniz, ne gözäl kilimnär hem palalar dokuyêrlar gagauz kızları hem karıları! Görseniz bizim işlenilmiş kırları hem aulları, eşil hem kırnak sokakları – mayıl olacınız! Görseniz, nicä gagauzlar oynêêrlar hem şennenerlär düünnerdä¹ hem başka sıralarda – şaşá kalacınız!

Ama ne mukayet halkım var! Uşak-kızçaaz taa kundakta, ama onun çiiizleri artık hazırlanêr: ipliklär işlener, boyanêr; palalar, kilimnär dokunêr, üklüklerä yivilêr. Ama evdä çocuk duuarsa¹ – ona artık plan kestirêrlär, eni ev yapmaa deyni, türlü hazırlıklar gider. Kär mayıl olasin hem şaşasin bu bizim gagauzlara!

mayıl olmaa – şaşmaa

mukayet – çalışkan

kundak – uşak yorgancı

çiiiz – ana-boba baaşışı

üklük – biri-biri üstünä yıvılı döşeklär, yorgannar hem yastıklar

Verilmiş sözä yapın her taraftan analiz. Söläyin, o dialog mu osaydı monolog sözü mü, yazılı mı osaydı aazdan mı. Açıklayın sözün funkçıyalarını, içindeliini hem kendi bakışınızı.

- 7 Okuyun. Verilmiş tekstä her taraftan analiz yapın hem açıklayın kendi bakışınızı natura nişannarına.

Eer sarmaşık çiçää açılarsaydı sabaalendän, hava açık olacek. Eer bulutlar üzärseydilär üüsektä, hava islää¹ olacek. Guguşlar sesli hem horlan guurdarsaydılar, hava islää olacek. Ama guguşlar saklanarsaydılar, **yaayacek**¹ yaamur. Havada çok kelebek uçuşarsaydı, yaamur yaamayacek. Ama hepsicii kelebeklär saklandısaydılar, birkaç **saattan**² sora mutlak yaamur yaayacek.

|| üüsek
sabaalen

- 8 Hazırlayın kendi tarafınız için aazdan bir resim, yazdırma elementlerini kendi annatmanızda kullanarak. Açıklayın kendi sözünüzün çeşidini hem herbir taraftan onun funkçıyalarını (annadarkan, yazarkan, okuyarkan hem sesleyärkän).

|| annamaa
dooru
sölemää

- 9 Okuyun teksti, analiz yaparak bu sözä. Açıklayın onun çeşidini hem funkçıyasını. Aklınıza getirin, neredän bu yaratma parçası hem kim onun avtoru.

Goguş türlü-türlü düşünmüş, ama ölä dä annamamış, neçin butakım herkerä olër. Bu işi annamaa deyni, o sorër mamusuna:

- Mamucuk, neçin sän herkerä dädudan çekedersin, va?
- Sän artık tezdä şkolaya gidecän, lääzım kendin dä bu işleri annayasın. Ya sölä, kim burada hepsindän **büük**¹?
- Dädu, – fırlayıp, cevap etti Goguş.
- **Dooru**¹ söledin. Ama onun ardına kim?
- Baka, – genä hızlıdan söyleyiverdi Goguş.
- Ee, onun ardına?
- Sän, mamu. Sora da bän.
- Pek dooru, Goguş. Herbir iştä, çocucaam, küçüklär **büüklerä**³ hatır gütsünnär lääzım, **saysınnar**² onnarı...

hatır gütmää – hatırlamaa

saymaa – gücendirmemää, ilik yapmaa

1. Sızdä dä hep bölä mi geçer?
2. Neçin küçüklär büüklerä hatır gütsünnär lääzım ?
3. Var mı hatır gütmenin baalantısı söyleyişlän „Ne ekecän – onu da biçecän”? Açıklayın bakışınızı. İnandırın dooruluunuzu.

§ 3. Baalantılı söz

Ne o baalantılı söz?

Baalantılı söz – bu taa çok kerä monolog sözü.
Sözün bu formasında herkerä var tema bütünnüü, gramatika dooruluu hem logika uygunnuu.

Baalantılı söz örnää var nicä olsun: aazdan hem yazılı cuvap, takrir, yaratma, bir topluşta nasaat, gazetada material h.b.
Herbir adam läüzim baalantılı lafetmää becersin.

- ❶ Okuyun. Verin cuvap tekstin içindeliinä. İnandırın, ani bu tekst (söz) baalantılı.

emin etmää
kaybetmää
kahraman

Emin ederim!

Zavalı hem çok mutlu Vatanım!

Sevgili hem çalışkan halkım. Nelär başından geçirdin, sade sän bilersin! Cenklär hem türlü ateşlär yaktılar gagauzları – yakamadılar!

Çoktүrlү duşmannar abandılar üstünä, zeetledilär, istedilär öldürmää – öldürämedilär!

Çirkin açlıklar hem salgınnar, türlü belalar hem zorluklar harman taşı gibi çok kerä geçtilär gagauzların üstündän, topraklar hem çamurlan karıştırdılar – kaybedämedilär!

Gagauzlar herbir belanın, zorluun altından, nicä masal kahramannarı, kalkıp-silkindilär da ilerkisindän taa kaavi oldular! Halkım evelki zamannardan artık irmi birinci asirä geçti hem taa da binnärlän yıl yaşayacak!

Böläydir benim kahraman halkım!

Böläydir bizim gagauzlar, angıları işin dä sırasını bilerlär, dinnenmää-şennenmää dä becererlär!

Tä neçin bän büün, kraalı saçlı irminci hem irmi birinci asirlerin çatırında, bän – evelki oguzların oolu – paalı ana topraan önündä, lüzgerdä saurulan halk bayraan önündä emin ederim!

Sevgili karagöz Bucaan, kül saçlı çayırların-bayırların önündä, gençecik hem yalpak Gagauziyanın önündä emin ederim! Çalışkan hem aarif gagauzların önündä emin ederim, ani nekadard saalım olacek – halkıma, Vatanıma izmet edecäm!

Nekadar halım olacek, bütün haşlak üreemi, can sıcaklığını halkı ma, Vatanıma baaşlayacam!

Taa ölünce sizi sevecäm, hoşlayacam hem şanlayacam! Emin ederim!

1. Kayılsınız mı avtorun emininnän? Neçin? Açıklayın kendi fikrinizi.
  2. Angı sıracıkların altında siz var nicä yazılasınız, ani bütün-bütünnä kayılsınız?
  3. Siz kendi emininizä ne var nicä ekleyäsiniz? Açıklayın fikrinizi. İnandırın dooruluunuzu.
- 2 Okuyun. Açıklayın sözün kullanmak çeşidini hem onun fonksiyonlarını. Verilmiş nasaatları, bilgileri tutun aklınızda hem kullanın kendi işinizde.

Lafetmək-seslemək neylän başkalanêr okymaktan-yazmaktan?

Lafetmək hem seslemək

Lafetmək hem seslemək – bunnar aazdan sözün fonksiyonlarıdır. Aazdan söz, en ilkin, lâazım olsun dolu hem dooru kurulu, aazdan kullanılan sözün dil normalarına görä.

Aazdan sözün, nicä da yazılı sözün, lâazım olsun içindeli (olmasın boş) hem neeti; söylenilsin açık (annaşılın) hem demekli.

Lafedän kişi lâazım uygun kullansın ses üüsekliini dä, logika urgularını da, pauzaları da, mimikayı da, jestleri dä.

Aazdan sözleşmektä çok önemni etiketi tutmaa, angısı brakmêêr, kim dä olmasa, sesini kaldırmaa, laflan hem ses üüsekliinnän bir-kimseyi ezmää, çinemää, gücendirmää.

Lafedärkän, annadarkan, birisinä danışarkan, lâazım ölä kurmaa sözünü, ölä açıklamaa kendi fikrini, problemayı, ki seni havezlän seslesinnär, çalışsınar seni annamaa hem açıklanmış problemayı tamannamaa.

Seslemək tä lâazım olsun üüsek uurda.

Olmasın ölä, ani annadan (nasaat edän) boşuna direşsin, sesleyennär dä kendi işlerinä baksınar.

Sesleyennär lâazım bu vakıt dikat seslesinnär, annaşılmaz lafları yada problemları kendi soruşlarınan açıklasınar.

Yazmak hem okumak

Aazdan hem yazılı söz – bunnar dilin kullanmak çeşitleri (formaları).

Ama onun iki formasından da istener:

- 1) doluluk;
- 2) açıklık, anlaşılmak hem inandırmak;
- 3) artistik dili hem onun ötmesi.

Dilin bu iki kullanmak forması sıkı baalı biri-birinä, angıları biri-birini doldurêrlar hem zenginnderlär.

Onuştan käämil, dooru kurulu aazdan söz zenginnder hem gözelleder yazılı sözü, käämil, uygun yazılı söz dä zenginnder hem gözelleder aazdan sözü.

Ama onnar başkalanêrlar da biri-birindän.

Diri (aazdan) sözdä adam kendi fikirini lafa geçirer birdän, çünkü lafedärkän gider düşünmäk proşesi, ne ileri dooru söylemää.

Onuştan läázım olmaa pek dikat, ani kaçırmamaa bir acı yada pis laf, çünkü sora pek zor onnardan paklanmaa.

Yazan kişidä herkerä taa çok vakıt.

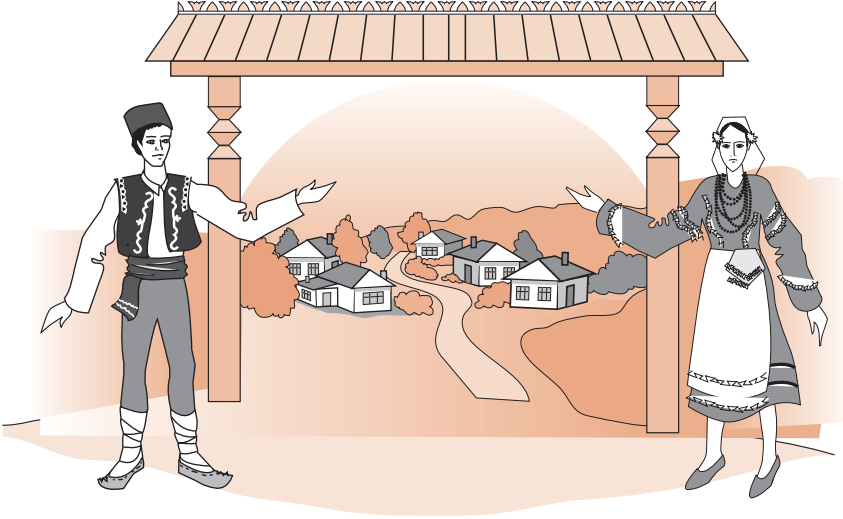
Onda kolaylık ta var, her taraftan düşünsün, ayırsın en uygun lafları, en inandıran argumentleri.

Hem o çok kerä var nicä okusun yazılmışı, doorutsun yannışlıkları, enidän kursun kendi sözünü.

Yazılı sözdä önemni diil sade içindeli, ama orfografiya, punktuatıya kurallarına görä dä olsun yazılı, kullanılsın söz stillerin biri dä.

Tema 2

GAGAUZLAR

DİL TEORİYASI

Gagauzlar – türk aylesindän bir halktır. Gagauz dili taa yakın Türkiya türkçesinä. UNESCO tarafından gagauz dili ayırı dil olarak tanınêr. Büünkü gündä şüpesiz var nicä demää, ani gagauzçanın literatúra dili var.

Gagauz folklorunda taa çok çiftçilik hem hayvancılık ömürü annadılêr hem bunnarlan ilgili terminnêr kullanılêr. Bu ondan, ani gagauz halkı son bin yılın içindä taa çok çiftçiliklân, hayvancılıkları hem taa aaz balıkçılıkları hem avcılıkları çalışmış. Bir şüpesiz var nicä urgulayalım, ani gagauz folkloru – aazdan annadılan gagauz halkın zengin istoriyası.

Aaraştırıcılar sayêrlar, ani gagauzlar türk dünnesindä en original halklardan biridir. Onnarın etnogenez termeni sayılêrlar en evelki türk soyları – „uzlar”, „oguzlar”. Eni zamanın ilk bin yılın ikinci payında oguzlar (kumannar) hem peçeneglêr erleřiktilêr Aral hem Hazar (Kaspiy) denizlerin arasında bulunan kırlarda. Vizantiya kaynaklarında yazılı, ani XI asirdä uz soyları Tuna deresini geçtilêr da Balkannarda erleřtilêr. Orada onnar hristiannı kabletilêr.

XVIII–XIX asirlerdä gagauzların bir payı Balkannardan Basarabiyanın üülen tarafına geçtilêr da buncak yıl başka halklarlan barabar bir toprakta annaşıp-yaşadılar. Burada, Bucakta, dekabrının 14-ündä 1994-üncü yılda gagauzlar kendi avtonom bölgelerini kurdular – Gagauziya (Gagauz Eri).

(T. Zanet)

- 1 Teksttän 2-3 sadä cümlä tefterä geçirin, cümlä paylarını belli edin. Teksti açıklayın funkşiyalarına görä.

Alma aacı

Herbir adam bu dünnedä lääzım dıksın bir fidan. Bunu bana söledi dădu. Açıan bân tamannadıydım edi yaşımı, bân dâ diktiydım diil bir, ama üç: bir alma, bir armut hem bir dâ abrikos fidanı.

Benimnân bilâ fidananar da büüdü. Hepsindân gözâl büüdü hem çıktı alma fidanı. Onun almaları kırmızı yanaklı hem bal gibi tatlı.

- 2 Okuyun teksti. Açıklayın verilmiş teksti her taraftan. Tutun aklınızda bu informaşıyayı. Bu – bizim istoriyamız. Bu – bizim dilimiz.

üülen-batı
funksiya
maasullu

Ana dilim

Gagauzlar türklärlän, azerilärlän hem türkmennärlän barabar üülen-batı türkçä lafedän halkların grupasına girerlär.

Gagauzların sayısı bu dünnedä – ikiüz bin candan zeedä.

Onnarın taa çoyu yaşêêrlar Moldovada hem Ukrainada.

Bizim dilimiz, dil paklına baktıynan, – taa pak, taa temiz başka senselä dillerin arasında.

Çok yıl geeri Mihail Çakir demişti, ani o inanêr, ki gagauzların kulturaşı ilerleyecek.

Ama kultura ilerlesin deyni, dil kendi funksiyasında lääzım¹ kullansın: lafetmektä, seslemektä, yazmakta hem okumakta.

Ne demää buna? Dooru!

Ama 1957 yılından, açıan gagauzlara² verildi yazı, halkım üzdä sade 50 proşent kolaylını kullanardı, çünkü sade evdä, sokakta yada birisinnän buluştuynan lafedärdi hem sesleyärdi, ama yazmak hem okumak ana dilindä yoktu.

Buna var nicä demää, ani dilimiz ozamanadan bir ayak üstündä durardı.

Tä neçin, yazıyı kablettıynän, genç yazıcılar, şairlär başladılar maasullu¹, gözâl, yalpak, şıralı hem zengin dilimizi kullanmaa, ilerletmää onu.

- 3 Önündeki işin informaşısını kullanıp, yazın birär kısarık annatma, angışının adını koyun „Biz etiştik o günä, açıan...”, kullanarak teksttä sade sadä cümleleri. Açıklayın, neylän başkalanêr bu iki laf „sade” hem „sadä”.

§ 4. Sadä cümlelär

1 Okuyun teksti. Sadä cümlelerin altlarını çizin.

Ana evim

Bizim evimiz durêr küüyün ortasında. O bir evelki yapı, angısını yapmıştı taa dädumuz gençliindä. Bu evdä büümüş baka kardaşlarınan (çiçularımnan). Ev eski, ama uygun, yakışıklı, sıcak.

Bu evin içerleri dä sıcak, ama taa çok bu evdä can sıcaklı. Bu can sıcaklı çekeder, elbetki, dädudan hem babudan. Bakaylan mamu da bir kerä bilä kaldırmêrlar seslerini başkasına. Biri-birimizi annêêrız yarım laftan.

Nicä kurulu sadä cümlelär?

Herbir cümlä bitirilmiş bir fikir gösterer. Hepsicii laflar cümledä baalı biri-birinnän. Herbir cümleinin var intonațiya sonu. Cümleinin sonunda (bitkisindä) adetçä nokta, soruş yada duygu nışanı koyulêr.

Sölemäk neetinä görä cümlelär var nicä olsunnar *annatma*, *soruş* hem *izin*.

Cümlelär, angılarında biz haberleeriz, annadêrız, söleeriz birbişey, *annatma cümlä* sayılêr.

Cümlelär, angılarında sorulêr birbişey için, *soruş cümlesi* deniler.

Cümlelerä, angılarında biz birkimseyi işä, teklif ederiz, izin vereriz bişeyä, yalvarêrız, *izin cümlä* sayılêr.

Annatma, soruş, izin cümleleri duyguylan sölediynän, onnar duygulu cümlä olêrlar.

Subyekt hem predikat cümleinin baş payları. Başka türlü demää, subyektlän predikat cümleinin gramatika temelini düzerlär. Baş paylardan kaarä cümlelerdä var nicä olsun ikincili paylar da: *tamannık*, *bellilik* hem *hallık*.

Cümlä payları:

_____ — subyekt;
===== — predikat;

— — — — tamannık;
~~~~~ — bellilik;
- . - . - — hallık.

2 Okuyun. Çizin cümlä payların altlarını.

1. Biz yaşêêrız ikinci katta⁴. 2. Evin yanında büüyey salkım aacı. 3. Vaniylän Petri giderlär şkolaya⁴. 4. Baka panayırdan getirdi bir çuval karpuz. 5. Göçmen

büümää
panayır
göçmen

kuşlar uçup-gittilər sıcak taraflara. 6. **Aulda biz ektik kartofi, suan, sarmı-sak, fasülâ hem papşoy⁴.**

- ③ **Okuyun. Bu tekst mi osa ayırı cümlelär mi? Angi tema açıklanêr? Adlayın teksti da geçirin teftêrâ. Cümlelerin soyunu belli edin, gramatika temelini çizin.**

Geldi ilkyaz. Hava başladı yısınmaa. Eşerdi çimen. Kuzucukları, olacıkları uurattılar tolokaya. Onnar gününâ şen kaçınêrlar hem **atlêêrlar¹** tolokada. Biz dâ onnarı n yanı sora oynêêrız. Olêr avşam. Sürücük-sürücük mallar dönerlär evlerinâ. || **ilkyaz yısınmaa**
Kuzular yatêr⁴. İnsan dinnener⁴.

- ④ **Okuyun. Yazın teftêrâ, sinraksis analizi yapın.**

1) Güzün bizdân uçup-giderlär sıcak taraflara göçmen kuşlar. 2) **Kışın** || **uçup-gelmää**
uşaklar kayêrlar derelerdâ, oynêêrlar kaar topalaklarınnan⁴. 3) **Kışın** || **kaar topalaa**
er dâ, insannar da dinnenerlär⁴. 4) Miti, Länka hem Soniylän Sandi kablettilär büün birâr „onnuk”. 5) **Nereyi bölâ erken gidersin, komuşu?⁴** 6) Bir pazar günü biz toplandık da gittik başçaya. Meyvalıkta herbir aaç çiçek açêr. **Pek beendik şefteli aaçlarını!⁴**

Cümlâ, angısında var sade bir gramatika temeli (subyekt hem predikat), sadâ cümlâ sayılêr. *Kırlar eşerdi. Uşak uyuyêr. Petriylän Vasi kırkınışlar.*

Cümlelär, angılarında sade baş payları (subyekt hem predikat) var, dar cümlâ sayılêr. *Kış geldi. Saurdêr kaar. Dondu derelär. Çüneş yısıtmêêr.*

Cümlelär, angılarında var baş paylar da, ikincili paylar da, geniş cümlâ sayılêr. *Genâ kış geldi bizâ. Saurdêr gözâl kaarcaaz. Dondu hızlı derelär.*

Cümlâ, angısında var iki hem taa zeedâ gramatika temeli, kath cümlâ sayılêr.

Kath cümlelär birkaç sadâ cümledân kurulêr. Cümledâ kaç sadâ cümlâ, okadar da pay var. *Bu sabaa yaamur yaadı, eşilliklär dirildi, taraflar gözellendi.*

Kath cümlelerin payları ayrılêrlar biri-birindân virgüllän.

Cümlelär shemayca bölâ gösterilerlär:

1) [– =] – sadâ cümlâ;

2) [– =],[– =],[– =] – kath cümlâ.

§ 5. Birsoy paylı cümlelär

?

Angi cümlä payları birsoy sayılır?

Birsoy cümlä payları hepsicii cuvap ederlär bir soruşa, baalı onnar bir lafa hem hepsi var nicä olsunnar sade birtürlü cümlä payı.

Birsoy var nicä olsunnar cümleinin baş payları da, ikincili payları da.

Vani her Oli her zaman vakıtça hazırlanêrlar uroklara.

⊖ hem ⊖

Bu küçük, ama akıllı uşaklar çalışêrlar sevindirmää anasını-bobasını.

⊖, ama ⊖

Onnar her gün okuyêrlar, yazêrlar hem aulda işleerlär.

⊖, ⊖ hem ⊖

Cümledä var nicä razgelsin diil sade bir sıra birsoy cümlä payı, ama olur olsun birkaç sıra birsoy cümlä paylarınnan.

Sabaalen hem avşammen kızcaaz açırdı pençereyi da serinnedärdi içersini.

⊖ hem ⊖

⊖ da ⊖

Kati hem Doni yıslardılar aulda, başçada büüyän fidannarı, ergivannarı hem ufak çiçekleri.

⊖ hem ⊖

⊖, ⊖

⊖, ⊖ hem ⊖

- ❶ Okuyun. Yazın cümleleri da bulun birsoy payları. Çizin onnarın altlarını. Herbir cümledän sora kurun birsoy payların shemalarını.

1. Bizim taraflarda büüyär alma da, armut ta, erik tä, üzüm dä. 2. Meyvaları || büümää
büütmektä¹, çalışêrlar büüklär dä, küçüklär dä. 3. Güzün üzümner bizi || çaarmaa
çaarêrlar², kâr elimizi çekêrlär kendilerinä. 4. O kara, maavi, sarı, biyaz üzümnerdän aazı
n sulanêr. 5. Güzün biz onnarı toplêêrız, ezeriz, süzeriz, şırayı dökeriz fıçılara.

- ❷ Düşünün da kurun kendinizdän dördär birsoy paylı cümlä, angılarında olsun birsoy subyekt, predikat, tamannık hem hallık.

- ③ Okuyun soruşları da verin cuvap birsoy paylı cümlelärän. Nezaman birsoy payların arasında koyulêr durguçluk nişannarı? Açıklayın.

1. Angı kuşlar güzün giderlär sıcak taraflara? 2. Angı tarafa uçup-giderlär yaban kaazları, ördekleri hem turnalar? 3. Nesoy kuşlar kalêrlar **kışlamaa**¹ bizdä? 4. Ne lääzım yapsınar uşaklar kışın kuşlara? 5. Nicä lääzım karşı lamaa göçmen **kuşları**² ilkyazın?

|| kışlamaa
emnik

§ 6. Durguçluk nişannarı birsoy paylı cümlelerdä

- ① Okuyun cümleleri, angılarında birsoy paylar baalı biri-birinä intonaşiyaylan hem baalayıcıylan **ama**. Açıklayın, neredä yapılêr pauza bu cümlelerdä, angı lafları biz seslän ayırêrız.

Köpek gırginnerä salêr, ama korkakları dalêêr. Ay şafk verer, ama yısıtmêêr. Bulutlar **dönüşülär**², ama yaamadılar.

|| gırgin
korkak

?

Nesoy durguçluk nişanı koyulêr bu cümlelerdä?

Birsoy payların arasında virgül koyulêr, eer birsoy paylar diil-seydi baalı baalayıcıylan yada baalısaydılar baalayıcıylan **ama**.

Susana okuyardı, yazardı. (⊖, ⊖)

Paşi okumazdı, ama yazardı. (⊖, ama ⊖)

Mani okuyardı, ama yazmazdı.

Eer birsoy paylar durarsaydılar cümledä çift-çift, ozaman virgül koyulêr çiftlerin arasında: *Koli hem Todî, Länka hem Oî, Sandî hem Görgî, Kirana hem Nadi barabar gittilär şkolaya.*

Birsoy payların arasında virgül koyulmêêr, eer baalayıcı hem durarsaydı iki birsoy payın arasında. 1) *Kati hem Görgî yaşêêrlar dostlukta.* (⊖ hem ⊖) 2) *Kirana okuyardı hem yazardı.*

(⊖ hem ⊖) 3) *Zafîra koydu çantasına kiyatlarını hem tefterlerini.*

(-- hem --)

- ② Okuyun. Paranteza içindä bulunan baalayıcılardan bulup doorusunu, yazın cümleleri tefterlerinizdä. Koyun durguçluk nişannarını.

1) Bän (hem, ama) batü **gittik**² dün kıra. 2) Bän gittim biçikletaylan (hem, ama) geeri döndüm yayan. 3) Kırdä biz kazdık (hem, ama) siirelttik papşoyları. 4) Biz çalıştık (hem, ama) bitirämedik **payımızı**³. 5) **Geeri**¹ dooru bän genä istedim yayan (hem, ama) sıra geldi taligaylan dönmäa.

|| papşoy
siireltmäa

3 Kurun hem yazın tefterlerinizdä dördär cümlä, angılarında olsun:

1) İki birsoy subyeckt bir **predikatta**². 2) İki birsoy bellilik bir subyecktä baalı. 3) İki birsoy predikat bir **subyecktä**³. 4) Üç birsoy tamannık bir predikatta.

4 Yazın birär annatma temaya „Benim evim” yada „Benim ayläm”, kullanarak birsoy paylı cümleleri. Birsoy payların altlarını çizİN, shemalarını gösterİN.

§ 7. Bütünneştirän laflar

Angi laflar var nicä olsunnar bütünneştirän?

Birsoy payların yanında var nicä olsun bütünneştirän laflar da, angıları birsoy payları göstererl maanayca bir laflan.

Örnek: 1) *Herbir klasta var türlü avadannıklar: tafta, dolap, masa, banka, globus, karta.* ○ : ○, ○, ○, ○, ○, ○

2) *Başçada büüyler türlü zarzavatlar: patlacan, biber, laana hem morkva.* ○ : ○, ○, ○ hem ○

Laflar zarzavatlar, avadannıklar – bütünneştirän laflar.

Bütünneştirän laflardan sora birsoy payların önündä iki nokta koyulêr.

1 Okuyun, koyarak herbir cümleyä ölä laf, angısı kalan birsoy paylarına var nicä olsun bütünneştirän laf. Yazın tefterlerinizdä cümleleri, erleştirip durguçluk nışannarını.

1) Parkta büüyler türlü ... salkım meşä platan kayın dışıdadak.

2) **Meyvalıkta biz topladık... zerdeli şefteli abrikos alma hem armut**⁴.

3) Mamu aldı bana türlü ... fistan gölmek kofta hem bir çift don.

4) Bizim başçada **büüyler**¹ türlü ... gül laalä lüläka zambak hem **zümbül**³.

|| meyvalık
dışıdadak
başça

dışıdadak – aaç

zümbül – başça çiçää (giañint)

2 Okuyun, doldurarak cümleleri birsoy paylarınnan hem koyarak läüzimni durguçluk nışannarını. Düzülmüş cümleleri tefterlerinizdä yazın.

1) Daalarda **yaşêr**¹ türlü ... : ..., ..., ... hem ... .

2) Sportmennär sportlan zanaatlaşêrlar ... da, ... da, ... da, ... da.

3) Uşak dooru yazdı hafta günnerini : ..., ..., ..., ..., ..., ...

4) Ustada var türlü ... : ..., ... hem ... .

|| sportsmen
zanaatlaşmaa

3 Düşünün, kurun da yazın cümleleri shemalara görä.

|| sıyrıcık

- 1) , , kablettilär birär onnuk.
- 2) Sıyrıklar, geldiynän, kondular da, da, dallarına da.
- 3) Göl boyunda uşaklar , hem .

§ 8. Danişmak

Ne o danişmak?

- 1 Açıklayın, kimä danişêrlar bu cümlelerdä. O lafların altlarını çizin.

|| Gagauzistan
büücäk

1. Ana Tarafım, sevgili **topraam**³ Bucak Vatanım, Gagauzistan! Zorlar basılsın yollar başından, gün hiç kaçmasın gül başçasından! (*D. Tanasoglu*) 2. Yolu sän, kızım, kolayınan bulacan, artık büücäksin şansora (*halk masalından*). 3. Gelin, dostlar, burayı kutlayalım çorbacıyı, büükleri, uşakları hem gözäl dolayları! (*K. Vasilioglu*) 4. Lunga-Lunga, derecik, olsan sän bir **kamçıcık**³, brakıp **akmayı**, durasın da kimisinä urasın... (*N. Baboglu*) 5. Ya, uzat ellerini, çeh, kirgiz hem ermeni, grek, ukrain, belorus, moldovan, bulgar hem rus, fin, çuvaş, hem dä franțuz, italyan hem gagauz, nemtä, türk, karakalpak... (*K. Vasilioglu*)

Danişmak – bu bir laf ya da lafbirleşmesi, angısı gösterer onu, kimä ya neyä danişêrlar.

- 2 Okuyun teksti. Koyun adını. Bulun cümleleri, angılarında var danişmak. Açıklayın danişmakların intonaşiyasını. Yapın dooru pauaları. Danişmakların altlarını çizin.

Okuyarsan, dostum, çok – köstek bu dünneedä yok. Çok okuyan adam, paalı okuyucularım, taa çok biler, yaşamamızı taa ii annêêr, **yaşamakta**² kendi erini taa tez bulêr, insana taa çok fayda getirer. Onuştan siz dä, uşaklar, okuyun, çalışın, nekadar taa **zeedä**¹ bilmää, annamaa. Sade kiyat, **paalı**¹ üürenicilär, açacak sizin gözünüzü, uşaktan Adam yapacek.

|| okuyucu
yaşamak

açmaa gözünü – akıllı yapmaa

- 3 Okuyun cümleleri. Bulun danişmak laflarını hem koyun lääzımını durguçluk nışannarını. Unutmayın intonaşıya hem paualar için.

1. Mamu bän ilaçlandım, alıştım, ama benim canımı sıklet iyer. (*S. Van-geli*) 2. Hadi sän dä uşacım yum gözlerini, sana **sabaa**¹ alacam gölmecik eni.

|| ilaçlanmaa
aydınık

(K. Vasilioglu) 3. Uşaklar oynayın, ki aydınnık olsun, halkların arasında hep birlik dursun.
(G. Blănaru) 4. Çiko ya sölä **uşaklara**²: „Zaman hayır olsun!” (Yu. Ermolaeva)

Danışmaklar cümledä ayırılêrlar virgüllärlän. Eer danışmak durarsaydı cümlenin başında da sölenilärseydi üüsek duyguylan, ozaman onun ardına duygu nışanı koyulêr.

Miti! Hızlı evä geläsin! **D!** .

Zina, sän dä bibliotekaya gellersin mi? **D.** ?

Sän dä, kızım, bibliotekaya gidersin mi? , d, ?

Sän dä bibliotekaya gidersin mi, kızım? , d ?

- 4 Okuyun cümleleri, koyarak onlarda durğuçluk nışannarını hem çizerek danışmakların altlarını. Bulun birsoy payları. Eer lâazım olarsaydı, küçük bukva'yı büyükä olur diiştiräsiniz.

1. Babo gidecäm bän **büün**¹ darı ekmää, bekim, bu yıl bizim tarla bereket verir (masaldan). 2. Kaç göcen sauş buradan, zerä derisiz kalacan (masaldan). 3. Sus, mırıldama kartlama. Dedim sana yok edäsin, ölä da yapasin (masaldan). 4. Ah tarafım tarafım erin eşil korafi. **Topracık**³ bizdä esmer, emiş hem başak besleer (D. Kara Çoban). 5. Buyurun efendi alın bendän pek **taazä**¹, bu sabaa erindän koparılma karanfillär. (N. Baboglu) 6. Yaşa Bucaam ana topraam. (M. Kösä). 7. Dostlarım neredä siz? Buluşaçez nezaman? (P. Çebotar)

karanfil – çiçek, rusça: гвоздика

esmer – kara (ekmek)

darı – rusça: proso

mırıldamaa – homurdamaa (kendi-kendinä lafetmää)

kartlama – ihtär (azetmemäk forması)

nerdä – neredä

- 5 Okuyun peetin parçasını demekli. Köyun etişmäz durğuçluk nışannarını. İnandırın dooruluunuzu. Ne için yazêr V. Filioglu kendi peetindä?

Üreemdän

|| **büütmää**
ölçüsüz

Ah, dolay – dünnä üzü.

Sevda! sana gözüm.

Hey, ürääm ne pek hoşlu,

Güneşli hem duygulu.

Ömürlü¹ sendä var daa

Pak gündän kopma hem baa.

Tä ekmek **büüdän**¹ dä kır

Ölçüsüz yapêr hayır.

ömürlü – çok yıllı

ölçüsüz – sayısız (pek çok)

- 6 Okuyun, diiştireräk danışmakları cümlelerin ortasına hem bitkisinä, koyarak läâzımını durguçluk nışannarını.

1. Mamu, braksana büün bän lelülara gideyim. 2. Dostlar! Sabaa gideriz gezintiyä. 3. Koli, unutma genç baa çotuklarını kış için gömdürmäâ. 4. Länka, sabaa gel bizä. 5. Üürenicilär! Üç aydan sora biz artık edinci klastayız!

|| lelü
gezinti

gömdürmäâ – topraklan örtmäâ
genç – körpä
artık – şindidän sora (şansora)

- 7 Okuyun peetin parçasını. Bulun danışmakları, altlarını çizeräk. Kóyun durguçluk nışannarını da demekli okuyun. Kimi K. Vasilioglu şannêêr hem neçin?

Şannı sän ol, halkım!

Uzak yollar geçtin, halkım,
Bucaa gelincä sän.
Kär sayısız geçti yıllar,
Kalkınca sän **dizdän**².

Kalktın, halkım, kuvetlendin,
Duşmannarı **kuudun**¹.
Zamannarı geeri brakıp,
Bucaa **saabi**¹ oldun.

sayısız – pek çok
kalkınca dizdän – kurtulunca duşmannardan; kendini adam sayınca
şannı – anılmış; metedilmiş, metin

§ 9. Sadä cümleyä analiz

Analiz sırası:

1. Cümlelin soyu söylemäk neetinä görä (annatma mı, soruş mu, izin mi).
2. Cümlelin soyu intonañıyaya görä (duygulu mu osa duygusuz mu).
3. Cümlelin gramatika temeli (baş payları).
4. Cümlelin soyu ikincili cümlä payların doluluuna görä (dar, geniş).
5. İkincili paylar (varsaydılar).
6. Birsoy paylar (varsaydılar).
7. Danışmak (varsaydı).

Analiz örnää:

Gençecik çocuklar geldilär bir gür, gözäl, eşil daaya.

Aazdan analiz:

Bu cümle neetä görä annatma, intonaŋıyaya görä duygusuz, cümleinin temeli – *çocuklar* (subyekt), *geldilär* (predikat). Cümledä var ikincili paylar da, onuştan da o geniş cümle. *Çocuklar* (nesoy?) *gençecik* – bellilik. *Geldilär* (nereyi?) *bir daaya* – hallık. Bir daaya (nesoy?) *gür, gözäl, eşil* – birsoy belliliklär, sölenilerlär sıralamak intonaŋıyasınnan.

Yazılı analiz:

Gençecik çocuklar geldilär bir gür, gözäl, eşil daaya.

- ❶ **Yapın aazdan analiz cümlelerä. Kurun onnarın shemalarını verilmiş örnää görä.**

Örnek: *Dün bän okudum meraklı bir yaratma.*

1. Avşama buluşacez **şkolanın**² aulunda. 2. Orada çocuklar oynayaceklar futbol. 3. Ondan sora Koliylän ikimiz paklayacez klası. 4. Evä döndüktän sora biz tutunacez **uroklarımızdan**³. 5. Bekleyecäm seni, Domna kaku! 6. Güz geldi.

- ❷ **Okuyun. Aşaadaki cümlelerdä bulun subyektləri hem predikatları.**

1. Mitika sade şeker sevärmış. 2. Çocuklar, hırleŋleri hem kürekleri koyun damın içinä. 3. Manol, aklıma geldi bir fıkra. 4. Neçinseydi bu zaabıtlär sıklaştırdılar bizä gelmää. 5. Niku, literaturada dün ne verdilär üürenmää? 6. Niku en ii sportçu şkolamızda! 7. Bizdä var bir köpek edi dä pali.

§ 10. Sadä hem katlı cümlelär

Neylän ayırılêr sadä cümle katlıdan?

Sadä cümlelerdä var sade bir gramatika temeli, ama katlı cümlelerdä var nicä olsun iki dä, taa çok ta gramatika temeli. Sadä cümlelär, angları girerlär bir katlı cümleyä, mutlak baalı biri-birinnän maanayca da, intonaŋıyaylan da.

Katlı cümleyä girän sadä cümlelär biri-birindän ayırılêrlar virgüllän.

Güz geldi, yapraklar silkindi.

1 ,

2 .

Güz geldi, da yapraklar silkindi.

1 , da

2 .

- ❶ Geçirin teftərə katlı cümleleri, koyarak durğuçluk nişannarını. Çizin sadä cümlelerin gramatika temellerin altlarını. Açıklayın sadä cümlelerin sınırlarını.

1. Geçti sıcak yaz da geldi güz. 2. **Durardı açık günnär kuşlar hazır-
lanardılar yola**⁴. 3. Sabaalendän durardı duman ama bir vakıttan sora hava || suuklar
açıldı. 4. Artık yaklaştıydı noyabri ama **suuklar**¹ taa gelmediydi. 5. Çeketti hızlı yaamur da || hava
biz kaçtık bordeyâ. 6. **Açan oldu karannık biz tez daalıştık evlerimizä**⁴.

bordey – kırdä yapılı bir bekçi evceezi

- ❷ Kurun birär cümlä, angıları uysunnar verilmiş shemalara.

1) **1** , **2** . 3) **1** , ama **2** .
2) **1** , da **2** . 4) **1** , açan **2** .

- ❸ Okuyun teksti 2-3 kerä. Uyêr mı bu ad tekstin içindekisinä? Uymarsa, düşünün başka bir uygun ad tekstä. Yapın aazdan sintaksis analizi o cümlelerä, angılarında kaçırılmış durğuçluk nişannarı. Kapayıp kııadı, kendibaşınıza yazın takrir, açıklayıp kendi bakışınızı annadılmış olayalara.

Kendi ekmäännän

Kragi Nüklay anılmış baacı hem başçıvancıydı. Taman orak vakıdında sade onda vardı nicä bulmaa kırmızı patlacañ biber kaun...

|| baacı
başçıvancı
buyurmaa

Kragi çıkarardı varlığını sokaa da yıvardı onnarı tepecik-tepecik bir sofranı n üstünä: sarı zerdeli emiş erik patlacañ biber. İnsannar da, bunnarı gördüynän, tutuşardılar poftalarından da abanardılar **yıvıncıkların**² üstünä baari görmä ilk meyvaları zerdelileri.

Hepsicii istärdi alsın ama çoyun parası yoktu. İnsannar, gidip evlerinä, gelärdilär bir çanak unnan yımirtaylan papşoylan paraylan...

Ama uşaklar artık sınaşmışılär **hollukları**² taraşlamaa. Onnar bilärdilär, ani bir ufak kırmızı patlacañ için lääzımdı versinnär Kragiyä dört-beş yımırta.

(M. Kuyumcuya görä)

başçıvancı – zarzavat büüdän adam

baacı – baa bekçisi

varlık – burada: zarzavatlar, meyvalar (zenginnik)

tutuşmaa – aliflenmä

holluk – taukların yımirtlamak eri

- ❹ Aşaadaki yazdırma tekstini okuyun, açıklayın, neçin o yazdırmalı teksttir? Bulun teksttä sadä hem katlı cümleleri. Ayırı gösterin birsoy paylarlan cümleleri.

Üörenmāk yılın başlantısı

Lambu altıncı klasa geçtiydi, ama şindiya kadar şkolanın gözellini¹ pek annayamadıydı. Bu güzün sentäbridä geldi da sansın seftä gördü kendi şkolasını: ne paklıktı, kapu öñü süpürülmüşti, aaçlar² hem trotuar boyunda taşlar taazä kireçliydilär, uşak pek çoktu. Lambunun bıldırkı beşinci klasından dostları ayırı toplaşmışılär eni altıncı klasın öndercisinin dolayına, onun adıydı Lüdmila hanum. Kızçaazlar ona verdilär bir top çiçek.

Şkolanın aulunda oldu lineyka dizisi. Direktor hepsimizi kutladı eni üörenmāk yılınna da toplantı bittiyän, urdu ilk çan. Uşaklar girdilär herkez klaslarına. Biz eni klasımızı hiç tanımadık: içersi kırıktı, döşemä, kapular, pençerelär³ taazä boyalıydılar, duvarlarda asılıydı yazıcıların hem bilimcilerin patretleri. *Ortada tanıdık bizim Ay Boba Mihail Çakirin patredini*⁴. Üüredicimiz söledi, ki bizim altıncı klasımızın odası olacek gagauz dili kabineti. İleri dooru onu kendimiz taa da gözäl dizecez, donadacez.

trotuar – yol boyunda yayancı yolcaazı
döşemä – içersinin eri

- 5 Okuyun teksti 2-3 kerä. Kapayın kiyadı da yazın takrir, açıklayıp tekstin öz fikirini hem bitki sözün maanasını. Takrirdä kullanın sadä hem katlı cümleleri, dooru erleştirip durğuçluk nışannarını.

Orak biçimi hem harman ayı

Orak vakıdında çiftçilär en kuşkulu hem en cuvaplı. Onnar açan görerlär, ani Allaa vermiş gözäl ekin bereketi, çalışêrlar nekadär taa tez, biçip-düüsünär dä bereketi, tezicik tä elä alsınär. İyün, iyül, avgust sıcak aylarda çiftçinin annısında ter kurumêêr. Bu aylara küüdä taa deerlär fırın ayları. Hepsindän büyük kahr insannara, açan bu sıcak aylarda girişer yaamurlar yaamaa. Kırdä ayakta biçilmedik gözelim boodaylar, arpalar ya birazı yıkılı kayırmda, ama taa düülmedik...

Olduu gibi yaamurlardan bir aralık, küülü insannar tırtıllar gibi, küçüü-büüyü kırdä – hepsi kuvedinä görä çalışêr bişeylän-bişeylän yardım etsin bereketi toplamaa. Biçilmişi düümää, düülmüş teneyi, saurup-paklayıp, kuytuya taşımaa. Ama düülmüş, paklanmış ta olsa, kırdä kalırda – olur bela beklemää.

– Bir yılın, – annadırdı bobam, – düülmüş, saurulmuş, paklanmış bir büyük booday tınazını kaybettik. Gelmiş ansızdan tolu yaamuru, da insannarın gözü önündän onbeş ton terekeyi sel almış. İnsannar, tühlanıp-baarırmışlar, kaçınırmışlar, ama yarım saadın içindä tınaz, uçup, gitmiş denizä...

Te neçin çiftçi ölä deer: „Kırdan ekini ambara koymayınca, sayma, ani o senin”.

kayırım – bir kosa tutamı kadar biçinti
tırtıl – yaprakları kemirän kurt
kuytu er – koruntulu er
tınaz – bir büyük ekin tepesi

TESTLÄR „TEKRAR“

1-inci test. *Bulun duyugulu cümleyi, koyun sonunda nişanını.*

1. Nereyi gidersin, Todur.
2. Maliyâ yardım edecâm aulu kazmaa.
3. Pek kââmil bu iş.

2-nci test. *Bulun dooru cuvabı. Dialog sözü – bu:*

1. bir kişinin sözü;
2. iki kişinin sözü;
3. çok kişinin sözü.

3-üncü test. *Bulun dooru cuvabı.*

Baalantılı söz – bu:

1. açan teksttä cümlelär baalı maa-nayca, var tema bütünnüü, gramatika dooruluu hem logika uygunnuu;
2. açan teksttä cümlelär açıklêr türlü temaları, yok tema bütünnüü hem logika uygunnuu;
3. açan tekst kurulu toplama cümlelerdän.

4-üncü test. *Angı sıracıkta bulunêr sadä cümlä?*

1. Vasi aulu kazêr, Maşi dä fistanını ütüyâ urêr.
2. Pazar günü taa sabaalendän Sandi kaçarak gitti gölä.
3. Länka, taa tez üüren uroklarını, zera sora başka iştan tutunacez.

5-inci test. *Bulun dooru cuvabı. Angı cümledä var sade gramatika temeli?*

1. Büün şkolada olacek büük yortu.
2. Länkaylan Maşi, Vasiylän Petri üürenerlär.
3. Dün yaadı yaamur.

6-ncı test. *Bulun dar cümleyi.*

1. Petri yazêr, okuyêr hem türkü çalêr.
2. Çimana kırdı papşoy kazêr.
3. Mani hem Çani, Simu hem Koli kaçınêrlar.

7-nci test. *Bulun birsoy paylı cümleyi.*

1. Uşaklar oynêr, büüklär işleer.
2. Fedos gidecek lafkaya da alacek ekmek.
3. Lambuşka büün kabletmiş çok ii notalar.

8-inci test. *Bulun bu shemanın cümlesini.*

1 , da 2 .

1. Vani pindi aaca da silkti biraz ceviz.
2. Çocuklar da, kızlar da oturdular erlerinä.
3. Geldi yaz, da herersi doldu çiçeklän.

9-uncu test. *Angı cümledä var danışmak?*

1. Üüredici annadêr uşaklara masal.
2. Geldi mi eni üüredici uşaklara?
3. Üüredici, ol herkerä örnek uşaklara.

10-uncu test. *Bulun cümleyi bütünne-ştirän laflan. Kóyun durguçluk nı-şannarını.*

1. Kızçaazlar çocuklar hem büüklär gittilär parka.
2. Panayırda var çok meyva alma armut şefteli abrikos...
3. Meyvalıklardan artık topladılar almaları da armutları da şeftelileri da abrikosları da.

Tema 3

BUCAKTA. NATURA

DİL TEORİYASI

Yukarkı resimä bakıp, annadınız kendi tarafınız için, kullanın yazdırma elementlerini.

§ 11. Morfologiya

Nelär açıklêr bu gramatika bölümü?

Morfologiya – gramatikanın bir bölümü, angısı açıklêr söz paylarını, onnaren kurulmasını hem dişilmesini.

Söz payları var kendibaşına hem yardımcı.

Adlık, nışannık, işlik, aderlik, sayılık, işhallık – kendibaşına söz payları.

Baalayıcılar, paycıklar, ardlafklar, modal lafları hem duy-gucular – yardımcı söz payları.

§ 12. Adlık. (Tekrar)

Adlıklar göstererlär herbir predmetin adını, angılarını var nicä görmää, işitmää, kokmaa, yoklamaa, imää, kullanmaa, hem görünmää predmetleri, angıları için var nicä düşünmää, bilmää. Adlıklar *kim? ne?* soruşların birinä cuvap ederlär.

Adam, aaç, ev, göz, akıl, lüzgär, soluk, ayaz, ruh, umut, kahr, duygu, ömür, gün h.b.

- ❶ Verilmiş lafları bölün iki grupaya: **kim?** soruşa cuvap edenneri hem **ne?** soruşa cuvap edenneri. İnandırın dooruluunuzu.

Doktor, taliga, üüredici, kiyat, çilingir, bostancı, akıl, çimçirik, kenar, çizi, ruh, parmak, saçak, **yaamur**¹, umut, çoban, kuzu, koç, kahr, duygu, senselä, bekçi, uşak, lelü, ilaç, aşçı, dermenci, kaku, sakal.

çilingir
yaamur
çimçirik

çilingir – demir ustası

çimçirik – yıldırım

ruh – adamın fikiri, düşünmekleri, morallı

aşçı – imekleri yapan insan (imekleri yapmak zanaatçısı)

- ❷ Aşaadaki teksti „İki zaman” okuyun, içindeliini sıraylan annadın. Adlık, nışannık, işlik söz paylarını, bölük-bölük ayırı çıkarıp, yazın tefterlerinizä. Adlıkların hem işliklerin temel formasını gösterin.

İki zaman

Güz hem **ilkyaz**² zamannarı sansın biri-birinä benzämeerlär, ama **onnar**¹ ikisi çok yakındır biri-birinä kendi işlerinnän. İlkyazın çekeder enilenmäk: uyanêr **aaçlarda**³ gözlär, kırdä otlar eşerer, kıştan sora uyanêr kuannar, kelebeklär, şen-şen açêrlar sıralı çiçeklär, uzaktan gelerlär göçmen kuşlar...

Ama güz zamanı taa ilk günnerindän gösterer bir **yıl dönemin** bitmesini, sona vermesini: aaçlarda yapraklar, pembelenip, sararmaa başlêrlar, otlar sa çayırda, sörpeşip, senerlär. Tarlalarda booday hem arpa ekinneri çoktan biçilmiş, da nadazda saplar kurumuşlar, başçada çiçeklär dä, küsülü gibi, iiltmişlär başlarını aşaa, sansın uyuklamaa düşünêrlär. Meyvalı k başçasında da korkulu bir hışırtı işidiler – sarı yapraklar, dallardan ayrılıp, düşêrlär da kraalı topıraa örterlär altınnı bezlän. Sineklär hem kelebeklär dä, semeli gibi, aarêrlar aralıklara sokulmaa. *Kuşlar sürü-sürü giderlär üülenä dooru*⁴... Neleri ilkyaz çekettirdiydi, güz, kapadıp, bitirer.

Örnek: Adlıklar: zamannarı – zaman, ...
İşliklär: benzämeerlär – benzämä, ...

göçmen kuşlar – başka taraflara uçan kuşlar
yıl dönemi – yılın bir belli payı
sörpeşik – buruşuk, yımışak
nadaz – sürülmüş tarla
barez – dartı, sarı çember, başına dartmaa
semeli – haylaz, sarfoş gibi, uykulu gibi
bez – evdä dokunma biyaz çarşaf
senik – sörpeşik, vakıdı geçmiş

- ③ *Göçmen kuşlar, yıl dönemi, sörpeşik, nadaz, barez, semeli* – bu lafları aklınızda tutunuz. Düzünüz onnarlan birär cümlä.
- ④ Aklınıza getiriniz, neydir o sinonim, angıları taa sık kullanılêr yazdırmalı tekstlerdä?

Sörpeşik, yımışak, buruşuk, senik... Bu sinonimnerin maanalarına görä, angıları taa yakın biri-birinä? Yazın onnarın lafbirleşmelerini. Nelär olur olsun sörpeşik? *Sörpeşik otlar, hıyarlar...* Taa nelär? Tefterlerinizdä sıralayın.

- ⑤ Yukarda verili „İki zaman” tekstindä güz zamanı yazdırılêr.

Güz temasını ilerledip, ayırın bir temacık („Güz işleri”, „Güzün kırdä”, „Güz işleri küüdä”) da annadın, nesoy işlär güzün kırdä hem aullarda.

- ⑥ Okuyun teksti. Sıradan annadın onun içindeliini. Angı bölümdän bu tekst?

Sofra duası

|| çinemää
herkez

Açan bän gezärdim şkolaya, anam bizä çok kerä geçirmişlerini açıklayardı. Aklımdan çık-mêêr tolu gibi yaşları. O, dayma oflayıp, annadırdı 1946-ncı yılı. Aklısına getirärdi, nicä aaçlıktan ölmüş beş oolu hem iki kızı. Salt büyük batümüz kurtulmuş.

Aaçlıktan sora anamızda biz bulunmuşuk taa altı uşak. İmäk zamanında her sıra bizä deyärdi: „**Açıldı sofraya karşı genä edi yapraklı laaleciim**”. Sofrada herkezi öpärdi kendi ekmek dilimini. Salt sora çekedärdik imää.

Doyduktan sora, kimin sırasıydı süpürmää sofranın erini, savaşardı bir dâ trofacık çinenmesin. Herbirin aklısından çıkmazdı batularımızın hem kakularımızın aaçlıktan ölümü.

Bobamızın da duası kaldı aklımda. O deyärdi: „**Allaa versin da hepsinin sofrası dolu olsun! Kimseyä ekmek urmasın!**” Bu duayı o sölärdi yaşlar gözlerindä. Onu biz bütün söleeriz uşaklarımızın yanında. Onnarın da borcu kendi evlatlarına dua üüretmää.

(Todur Marinoglu)

tolu – iiri buzlu yaamur

dua – Allaha yalvarmak

edi yapraklı laaleciim (bu bir süretli lafbirleşmesi) – çok gözâl imeklärlän sofram, uşaklarım

kimseyä ekmek urmasın (bu da bir süret) – kimsey ekmeksiz kalmasın

7 Bulunuz **dayma** lafına sinonim, düzünüz o sinonimnän birär cümlä.

Cuvap ediniz soruşlara:

- Todur Marinoglu, kimdir o? Söläyin, ne bilersiniz onun için?
- Ne geçirmiş Todurun anası? Kimi o kaybetmiş açlıkta?
- Nasıl süpürümüşlär sofranın erini? Kim?
- Siz nasıl süpürersiniz sofranın erini?
- Siz işittiniz mi bişey açlık için? Kimdän işittiniz açlık vakıdı için?
- Annadınız, nelär işittiniz. Yazın bir miniyaratma, kullanıp işlikleri türlü formalarda.

8 Okuyun teksti. Çizin adlıkların altlarını, koyup onnara soruş (lafın önündä).

kelemelik
toloka
diışmää

Bizim tarafımıza deerlär Bucak. Bucak ona demişlär, çünkü günün birindä buraları pek sapa bir ermiş, çolluk³ bir ermiş, kelemelikmiş, neredä sade *koyunnarı*¹ otladarmışlar. Ama gelmişlär burayı çalışkan gagauzlar, da bu kırların, tolokaların üzü birdän diışmış.

Ne çiftçilär! Ne gagauzlar!

kelemä – sürülmedik, işlenilmedik er (toprak)

çolluk – boş, kumsal topraklar

sapa – yollardan uzak, bir tarafta bulunan er

toloka – otlatmak için erlär

9 Okuyun demekli. Bulun adlıkları hem nişannıkları. Açıklayın, ne hösterer bu söz payları.

Ana dilim – tatlı bal,
Salkım çiçää kokusu.
Şırasını üklü dal
Vermiş gömeç dolusu.

Ana dilim – gözâl ses,
Maanä-türkü avası,
Onu işidän herkez
Doymaz, geçmää avazı.

Ana dilim – gevrek söz,
Uygun dizili sedef,
Ürük fikir ona öz,
Kefimä verir hep kef.

Onsuz hiç geçmâz açlım,
Kuru kalar masalım.

Onsuz hiç olmaz saalım,
Kısır gezâr akılım.

Dili lââzım bilelim.
Biz ona, inan, evladız,
Dili hiç kaybetmeyelim,
Salt onunnan biz insanız.

gömeç – rusça: sotı
sedef – boncuk
kef – adamın halı
ürük – hızlı
kısır – burada: boşuna, faydasız

§ 13. Nışannık

Nışannık predmetlerin türlü nışannarını gösterer da *nesoy?*
netürlü? angı? Soruşlara cevap eder.

Örnek: eşil, taazâ, dünkü, kaba, uzun h.b.

Nışannıklar taa sık kullanılêrlar adlıklarlan: *eni fistan*, geniş
sokak, *biyaz gül* h.b.

Nışannık cümledä var nicä olsun türlü cümlä payı: bellilik
tä, subyekt tä, predikat ta, tamannık ta, hallık ta.

1) Cümledä nışannıklar taa çok kerä olêrlar bellilikç

Örnek: 1. Şkola bibliotekasına getirdilär eni kiyat. 2. Uşaklar
geyinärdilär büük aacın altında da toplardılar iiri kara dutları.
3. Kismetli adam kaçınêr taa çok başkası için.

2) Nışannık dayma olêr subyekt hem tamannık. Bu olêr
ozaman, açan nışannık yalnız kullanılêr da adlık erini tutêr.

Örnek: 1. Büüklär herbir iştä cevapçı hem örnek olêrlar genç-
lerä. 2. Hastayı erleştirdilär ayırı palataya da verdilär ona ilaç.

3) Nışannık sıkça var nicä olsun predikat ta.

Örnek: 1. Benim kiyatlarım bu yıl eni. 2. Bizim kızlar hem
çocuklar akıllı hem çalışkan.

4) Kimär kerä nışannık cümledä hallık ta olêr.

Örnek: 1. Vani bobasının kırdan gelärdilar hiç bir lafsız.

- ❶ Aşaadaki tablîşada verili saklı predmetlerin türlü nışannarı. Okuyun pred-
metlerin karakteristikasını da tanıyın saklı işleri. Yazın bilmeyceleri cümlä
hesabında tefterlerä, bulup sözlüktä dooru cevabı.

Örnek: Tombarlak, sarı-kırmızı, kızgın, yısıdêr topra. (Güneş)

Saklı predmetin nişannarı				yardımcı haber	nedir bu?
forması	benizi, rengi, boyası	duyulan nişannarı (dadı, kokusu)	başka nişannarı		
tombarlak	sarı-kırmızı	–	kızgın	yısıdêr topra	
uzun	eşil	sulu datlı	pütürekli	iniler	
–	açık-maavi, maavi	–	üüsek, dipsiz	sarêr dünneyi	
tombarlak	pembä, kızarık	taazä, datlı	örülü, iki katlı, kaba	iniler	
dörtköşeli	renkli	–	tiparlı, kaplı, çoksayfalı	bilgi verer	

Yardımcı sözlük: kiyat, teknä, taliga, güneş, mantar, aaç, hıyar, pelik, gül, kelebek, kolaç, morkva, gök, su.

- 2 Yardırıp saklı predmetin en önemni nişannarını, kendibaşına düzün bilmeycä, açıklayıp cuvabı. İlerledin tablişayı örneklerä görä. Cümleleri-bilmeyceleri tefterä yazın.
- 3 Okuyun tekstin ilk variantını, sora da okuyun ikinci variantı.

Saksan

1-inci variant

Yaşêr bizim başçada bir kuş. Bu kuş guguştan biraz taa büyük. Onun yannarı biyaz, kuyruu uzun. Sesi işidiler her taraftan. Pek sever o toplamaa yuvasına türlü şeyleri.

2-nci variant

Yaşêr bizim başçada bir **gözäl** kuş. Bu **kara** kuş guguştan biraz taa büyük. Onun yannarı biyaz, kuyruu zun. **Keskin** sesi işidiler her taraftan. Pek sever o toplamaa yuvasına türlü **yalabık, şafklı** şeyleri.

– Tekstin angı variant taa uygun, taa dolu? Neçin? Angı laflar gözletti tekstin ikinci variantını? Belli edin o lafların söz payı olduunu.

– Yazın tefterlerinizä ikinci variantı. Bulun hepsi nişannıkları, belli edin onnarın funktiyasını cümledä.

- 4 Erleştirin teksttâ kaçırılmış lafları, kóyup onnara soruşları. Angı söz payına girerlär koyulmuş laflar?
Bulun, angı laflara onnar baalı hem nesoy cümlä payı olêrlar.

Bizim küüyümüz ... hem ... . Onun *ortasında*³ durêr bir ... škola. Üüreni-
cilär ... škola rubalarinnan her gün girerlär o ... *klaslara*² bilgi kabletmää. Bu
yıl geldi klasımıza iki ... kızçaaz, angılarının pek *gevrek* sesleri var.

|| üürenicilär
|| kızçaaz
|| klasımız

Yardımcı laflar: alçacık, aydın, kırnak, büük, eşil, gözäl.

**Lafları koyduktan sora, teksti yazın tefterlerinizdä, çizeräk
koyulmuş lafların altlarını cümlä payı gibi.**

- 5 Bulun yakışan (uyan) lafları büünkü havayı yazdırmaa
deyni. Kurun onnarlan cümlä da yapın cümlä payı analizi.

|| açık-maavi
|| soluk-kırmızı

Laflar:

Gün: açık, bulutlu, sıcak, suuk.

Gök: açık-maavi, açık, dürük, üüsek, **tunuk**¹, boz, alçak, maavi, karannık, **dumannı**².

Soluk: pak, dumannı, nem, ilin, yazlı, aar.

Kaar: derin, kaba, sert, bitki, **yımışak**³, teneli, tıkışık, biyaz, ufak, iiri, çoban sargısı.

- 6 Okuyun, bularak nışannıkların antonim eşlerini. Eşli lafbirleşmelerini yazın
tefterlerinizdä, beş antonimnän birär cümlä kurarak.

Kaavi, uzun, hasta, üüsek, uzak, kalın, sıcak, geniş, tıkız, kuru, çii, büük, eni, çetin, hızlı.

- 7 Okuyun direciklerdä nışannıkları hem adlıkları, bularak onnarın eşlerini,
yazın lafbirleşmelerini tefterä.

Kaavi
hasta
üüsek
eni
taazä

fistan
piinir
adam
kavak
uşak

aydınnık
sıcak
geniş
kuru
tıkız

çamur
ekmek
klas
gün
sokak

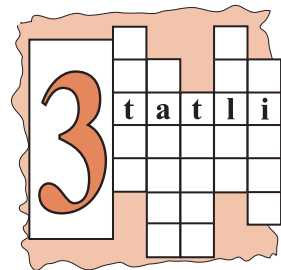
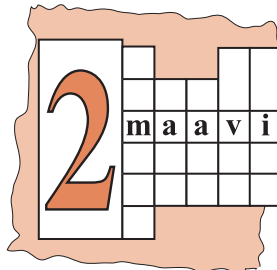
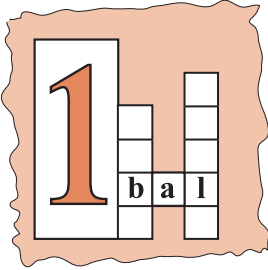
**Dördär lafbirleşmelerinnän kurun birär cümlä, tefterlerinizdä
yazın, çizeräk nışannıkların altlarını.**

§ 14. Nışannıkların yaraştırma uurları

Gagauz dilindä nışannıkların var yaraştırmak uuru, angısı gösterer, ani bir predmettä nesoysa nışan taa üüsek yada taa alçak uurda: *Petri Mitidän taa kaavi. Kavak aacı salkım aacı ndan taa üüsek. Sandi bobasından taa batal. Bu almalar baldan taa tatlı. Todur bizim şkolada hepsindän kaavi. Bizim küüdä en üüsek yapı – şkola.*

Nışannıklar var nicä olsunnar üç yaraştırmak uurunda: denklik uurunda: *alçak, tatlı, kaavi, yakın, akıllı, biyaz;* yaraştırıcı uurunda: *taa alçak, taa tatlı, taa kaavi, taa yakın;* üstünnük uurunda: *en alçak, en tatlı, en kaavi, en yakın.*

- 1 Doldurun kafesçikleri nışannıkların. İlk figurada kullanın „*bal*” lafin bukvalarını. İkinci figurayı doldurun nışannıkların, angıları renk göstererler, kullanarak „*maavi*” lafin bukvalarını. Üçüncü figurayı doldurun nışannıkların, angıları göstererler imeklerin nışannarını, kullanarak „*tatlı*” lafin bukvalarını.

Üç figuradan da birär yaraştırma uurunda koyulan nışannıkların kurun birär cümlä da yazın tefterlerinizdä, çizeräk nışannıkların altlarını, açıklayarak onnarın yaraştırma uuru.

- 2 Okuyun verilmiş lafları, koyarak onnarı nekadar taa çok yaraştırma uuru:

Taazä, serin, suuk, üüsek, yaş, derin, biyaz, kalın, toyan, kuru, akıllı, hızlı, kurgaf, levent.

Örnek: taazä – taa taazä – en taazä.

Beş laflan kurun birär cümlä, angılarında nışannıklar olsunnar yaraştırma uurunda, da yazın tefterlerinizdä.

- 3 **Bulun verilmiş nişannıkların sinonimlerini hem kurun onnarlan yaraştırma uurda birär cümlä.**

Besli, üüsek, uzak, akıllı, datlı, sıcak.

Kurulmuş çümleleri yazın tefterlerinizdä, açıklayarak nişannıklar.

- 4 **Kullanarak mşanmklan türlü formada, düzün yaratma da yazdırın bir ev hayvanını yada bir ev kuşunu. Örnek erinä kullanın hazır planı. Lääzimsa, diiştirin hem doldurun onu.**

Plan

1. İlk buluşmak-tamşmak.
2. Hayvanın (ya kuşun) bütündân görüsü (boyu, tüüsü, yapaası).
  - 1) Kafası (kalaa ya gagası, kulakları).
  - 2) Üzü (gözleri, burnusu).
  - 3) Güüdesi, bacakları.
3. O bir can bizim ayledä.

- 5 **Verilmiş temalardan „Bizi bekleer yaz”, „Seläm, çayırlar-bayırlar!”, „Sevgili zanaatım” ayırın birisini da yazın birär yaratma, yazdırma elementlerini kullanarak hem nişannıkları türlü yaraştırma uuruna koyarak.**

Kurulmuş yaratmaları tefterlerinizdä yazın, sora aazdan annadın.

- 6 **Çalış yaz vakıdı hazırlamaa birär yaratma fikirlemä elementlerinnän.**

Verilmiş temalardan ayırın beendiini: „Benim sevgili natura koşeciim”, „Yaşasın dostluk, yok olsun prostluk”, „Naturayı koruyacez – raatlıkta yaşayacez”.

- 7 **Siiredip dolay naturayı, cuvap edin soruşlara:**

- Nesoy klimat hem hava Bucakta?
- Kim yaşêêr büün burada?
- Netürlü kırlar hem tolokalar şindi bizim taraflarda?
- Yazdırın miniatürada Bucaan büünkü durumunu, kullanıp verilmiş sözlüktän uygun hem yakışıklı nişannıkları. Belli edin, ne gösterer kullanılmış nişannıklar hem nesoy cümlä payı olêrlar.

Sözlük: güneşli, yufka, sulu, kızgın, çiçekli, yaamursuz, gözal, eşil, kaba, sürülü, kuru, susuz, çalışkan, yaamurlu, açık, döşeli, üklü.

§ 15. Nişannıkların kurulması

Nişannıklar gagauz dilindä var nıcă kurulsunnar taa çok adlıklardan, işliklerdän afikslerin yardımınan (taa siirek başka söz paylarından).

Sadä nişannıklar olur kurulsunnar:

1) adlıklardan te bu afikslärän -lı, -li, -lu, -lü//-nı, -ni, -nu, -nü; -sız, -siz, -suz, -süz h.b.: su-lu, süt-lü, tiken-ni, dat-sız h.b.;

2) işhallıktan te bu afikslärlän: -kı, -ki, -ku, -kü: bildir-kı, büün-kü, şindi-ki h.b.;

3) işliklerdän te bu afikslärlän: -ılı, -ili, -ulu, -ülü; -ı, -i, -u, -ü; -k, -ak, -äk, -ık, -ik, -uk, -ük; -ma, -mä; -gın, -gin // -kın, -kin h.b.: as-ılı, düz-ülü, dik-ili, seç-mä, dol-u, aç-ık, çürü-k, kız-gın, kes-kin, uy-gun h.b.

Katlı nişannıklar olur kurulsunnar katlamaklan:

1) iki sadä nişannıktan – acık-mor, sulu-maavi, iışı-tatlı, acı-tatlı h.b.;

2) sadä nişannıktan hem düzülü nişannıktan – kara gözlü, uzun saçlı, kısa boylu, kısa enni h.b.;

3) iki düzülü nişannıktan – kıvrık saçlı, kirli suratlı, buruşuk konçlu (çizmä), yırtık enni (kürk) h.b.;

4) adlıktan hem düzülü nişannıktan – kan içli (karpuz), deri yakalı (manto), altın elli (adam) h.b.;

5) sayılıktan hem düzülü nişannıktan – edi küleli (seray), dört dişli (diiren), dokuz kafalı (balaaur) h.b.

❶ Verilmiş laflardan düzün nişannık, kullanıp uygun afiksleri.

Şindi, büün, ileri, su, aç, bereket, şeker, biber, ekmek, soluk, gül, çayır, bayır, şamar, üfkä, gölgä, akıl, un, suan, avşam, bıyık, dalga.

❷ Alıp ilk bir kök, ikinci ona uygun bir afiks ekläyin da nişannık kurun. Üçüncü adlıklara kurulu nişannıklardan birini uydurun da lafbirleşmesi kurun.

Örnek: dart- + -ılı → dartılı karı, kay- + -gın → kaygın yol h.b.

bal-	...-lü	laflar
sar-	...-sız	kazma
bulan-	...-ili	taliga
seren-	...-ma	borç
sap-	...-ulu	pala
koş-	...-k	çatı
doku-	...-lı	üzüm

çekerdek-	...-ni	ekmek
haşla-	...-ılı	su
çiz-	...-siz	pınar
ük-	...-ık	beygir

- ③ Verilmiş lafbirleşmelerinnän kurun birär cümlä, koyarak nişannıklara soruş hem tefterlerinizdä yazdıktan sora, nişannıkların altlarını çizün.

Çalışkan adam, gözäl kızçaaz, mor patlaçan, kırmızı kirez, suuk lüzgär, şen musaafir, uzun çatı, küçücük kuşçaaz, incecik ses.

§ 16. Nişannıkların dooru yazılması

Nişannıklar yazılêrlar:

1. Birerdä (katlı nişannıklar, angıları kurulu laf katlamasınan hem *-lı, -li, -lu -lü* afikslerin yardımınan geografiya ya küülerin adlarından): *beşgözlü, karadenizli, eniküülü, tülüküülü...*

2. Çizicik aşırı (katlı nişannıklar, angıları tekrarlanêrla yada angılarının bir payı kaybetmiş kendi maanasını): *taazä-taazä, büük-büük, dübü-düz, dop-dolu, kos-koca, sap-sarı, yam-yaş, kup-kuru...*

3. Ayırı (katlı nişannıklar, angılarının bir payı sadä nişannık, ikinci payı da düzülü nişannık *-li, -lı, -lu, -lü* afikslerin yardımınan):

Sarı saçlı, uzun sakallı, büük kafalı, kısa boylu, bozuk ürekli, uzun kulaklı...

4. Nişannıklar, angılarının yaraştırmak uurları düzülü laflarlan: *en, taa, pek, kayet, heptän, çok.*

Örnek: en büük, taa geniş, kayet küçük h.b.

- ① Verilmiş lafbirleşmelerinnän kurun birär cümlä.

En sıkı, pek akıllı, taa büük, kayet zengin, çok balaban, heptän hasta, kâr kızgın, en käämil, kayet büük, çok kaavi.

§ 17. Nişannıkların morfologiya analizi

Analiz planı:

I. Söz payı

II. Morfologiya nişannarı (temel forması kuruluşça, yaraştırma uuru (denklik, yaraştırmaya, üstünnük), dooru yazılması.

III. Sintaksis funktiyası

Analiz örnää

Önümüzä açıldı üüsek bayırlar.

Aazdan analiz:

En ilkin, göstereriz nişannı (nişannık üüsek) hem koyêriz soruşları nesoy? yada angı?

İkinci, nişannık koyulêr temel formasına – üüsek; var morfologiya nişannarı (yaraştırma uurları: denklik, yaraştırıcı, üstünnük), denklik uuru – üüsek.

Üçüncü, cümledä onun sintaksis funktiyası – bellilik.

Önümüzä açıldı bayırlar (nesoy?) – üüsek.

Yazılı analiz:

I. bayırlar (nesoy) – üüsek (nişannık).

II. T.f. – üüsek; sadä, bir laf, denklik uuru.

III. Üüsek bayırlar (nesoy?) – üüsek (bellilik).

1 Yapın ikişär nişannaa morfologiya analizi.

1) Gözäl adamın işleri da läázım gözäl olsun. 2) Şindi pinecez en dik bayıra. 3) Sal-kım aacı almadan taa büyük. 4) Petri bizim klasta en akıllı.

2 Okuyun teksti. Yazın tefterä.

Hava pek sıcaktı. Kimsey taa aalaşmazdı, ki er kuru, çünkü erin nemi taa etiştirämediydi kaçsın. Ama ilkyaz yaamursuz çekedärdi, da bu şüpelendirärdi **küülüleri**²: acaba genä dönmesin o çirkin kıtlık yılların birisi... Ama pazertesi günü, dünnä ansızdan sansın diiştiydi. Taa sabaalendän koyu-kara bulutlar göründülär gökün poyraz tarafında. Biraz sora onnar, üüşüp, hızlı sardılar maavi gökü, sansın onnarı atlı koolayardılar geeridän. **Üülendä**¹ gün artık heptän görünmädzi, esärdi bir keskin, suuk lüzgär, angısı adamın içinä girärdi.

aalaşmaa
yaamursuz
pazertesi

erin nemi – erin beslilii (eşillik büütmää kolaylıı)

üüşüp – birdän abanıp, kaplayıp

Bulun nişannıkları. Açıklayın onnarın formalarını, yaraştırmak uurlarını, başka formalarını (eer varsaydı). İnandırın cuvaplarınızı. Kim bu yaratma bölümün avtoru hem nicä onun adı?

3 Okuyun teksti. Tefterä geçirin, bulup nişannıkları hem çizip cümlä payları olduklarını.

Bän derä boyunda, **üüsek**¹ otların içindä, buldum bir küçücük pali. Koydum onun adını Bulut, çünkü onun yapaası kara-bozdu. Aldım onu evä. Yaptım ona bir küçücük, ama sıcak **evcäüz**². Benim Buludum biraz vakıttan sora oldu **büük**¹, yapaalı, gözäl hem şen bir köpek. Komuşuları tanıyardı, ama yabancılara keskin seslän salardı, koruyardı bizim varlığımızı hem raatlığımızı.

4 Okuyun K. Vasilioglunun uygun sözlerini. Angı temayı açıklêêr bu uyugun sözlär? Neçin? Açıklayın bakışınızı hem herbir sözün maanasını.

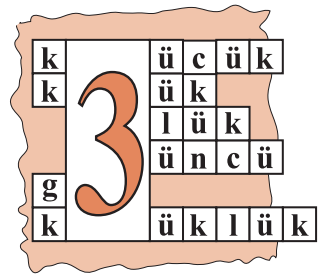
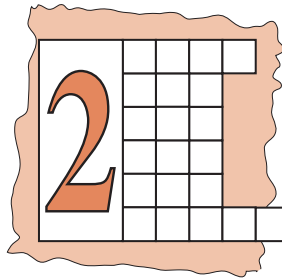
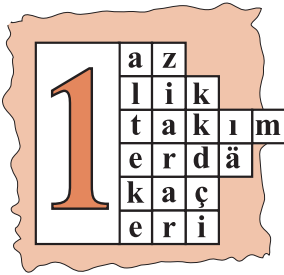
Kısmetli olmaa istärsän – sayma zaameti, dostum. Adamı bakêr zaamet, eer haylazsan – yok kısmet. Haylaz örüyüşündän belli. İi adam prost (bet) iş yapmaz, becermärsä – tutunmaz. Küsmä hiç bana, zerä ödek işinä görä. Erken kalkana Allaa da yardımnaarmış.

zaamet – iş, çalışmak
haylaz – üşenik adam
tutunmaa – alınmaa
yardınnamaa – yardım etmää (yapmaa)
ii – islää
ödek – kazanılmış para
küsmää – gücenmää

§ 18. Sayılıklar nicä söz payı

1 Bu verilmiş sayılıkları kullanarak, doldurun kafesçikleri da kurun eni laflar. Yazın onnarı.

Ne gösterer bu söz payı?

Sayılıklar kaç? nekadar? kaçınıcı? soruşlara cuvap ederlär.

Sayılıklar taa çok kerä adlıklarlan barabar kullanılêr.

Bizim klasta üürener otuz kişi. Dostum yaşêêr beşinci katta.

Katidä var onbir ceviz. Beşimiz dä büün kablettik birär onnuk.

2 Okuyun cümleleri. Bulun sayılıkları da çizim altlarını, soruş onnara koyun.

1. Benim soyadım klas jurnalında irmi **birinci**³ erdä bulunêr. 2. Bin dokuzüz elli edinci yılda gagauzlar seftä kendi yazılarını kablettilär. 3. Elli yılın arasında peydalandı **literaturamızda**² bir irmi yazıcıdan zeedä, angıları artık yazêrlar uygun, gözäl, sıralı. 4. Binnärlän gagauz uşaa büük havezlän **büün**¹ üürenerlär kendi ana dilini. 5. **Biz büün irmi birinci asirin başında bulunêriz**⁴. 6. Çok vakıt dünneyi zorda tuttu cenklär, belalar, fenalık, kinnik, ama biz irmi birinci asirdä onnardan läüzim kurtulalım.

dokuzüz
sayı
binnärlän

asir – üzyıllık

kinnik – mutlak cezalamak fikiri tutmaa

3 Okuyun cümleleri, bularak onnarda sıra sayılıklarını.

1. Vasi pazara oniki yaşını **tamannayacak**⁴. 2. Altı yılın içindä çok eni işlär annadık, çok faydalı bilgilär kablettik. 3. Mali her ay kableder beşüz ellişär ley pensiya. 4. İki bin ikinci yılda yazıcı Dionis Tanasoglu seksän yaşını tamannadı. 5. Yanvarın dokuzunda iki bininci yılda Stepan Kuroglu altmış yaşını doldurdu. 6. Mihail Çakirin **duuması**¹ Çadırdä aprilin irmi edisindä bin **sekizüz**³ altmış birinci yılda.

tamannamaa
sekizüz

tätü – baka (tetü, totu, baçi, buba, tati)

doldurdu – tamannadı

Sayılıkların bölükleri. Neylän başkalanêrlar sayılıklar?

Sayılıklar bölünerlär iki büük bölümä: **1. Sayı sayılıkları.** Onnar **kaç? nekadar?** soruşlara cuvap ederlär. **Örnek: bir, iki, üç** h.b.

2. Sıra sayılıkları. Onnar **kaçıncı?** soruşa cuvap ederlär: **beşinci, altıncı** h.b.

Sayı sayılıkları bölünerlär:

1. Paylaştıran sayılıklara (kaçar?): *birär, beşär, onar, birär-birär, beşär-beşär, üzär-üzär...*

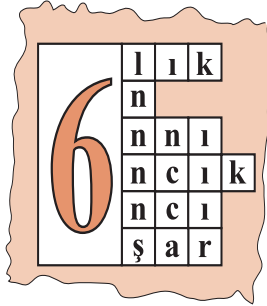
2. Bölmä sayılıklara (nekadar?): *ikidä bir ($\frac{1}{2}$, yarım), dörttä bir ($\frac{1}{4}$, çeyrek), altıda beş ($\frac{5}{6}$), iki bütün hem beştä üç ($2\frac{3}{5}$), üzdä altmış (60 prozent).*

3. Bellisiz sayılıklara: *bir-iki, beş-altı, üzlän, bir ikiüz, üçüz-dörtüz, beşüz-altüz, ...*

Kullanılarkan adlıkarlar barabar, sayı sayılıkları diişilmeerlär ne sayılarda, ne dâ hallarda: *beş gün, beş günün, beş günä, beş günü, beş gündä, beş gündän.*

Yalnız kullanımlarken, sayı sayılıkları diişilerlär: beş, beşin, beşä, beşi, beştä, beştän; on, onun, ona, onu, onda, ondan; kırk, kırkın, kırka, kırkı, kırkta, kırktan; beşinci, beşincinin, beşinciyä, beşinciyi, beşincidä, beşincidän.

- 4 Bu verilmiş sayılıkları kullanarak, kurun eni laflar da yazın onnarı teftelerinizdä virgül aşırı, açıklayarak onnarın maanalarını:

- 5 Okuyun, bularak sayı sayılıklarını hem açıklayarak onnarın bölümnerini.

Büün sade klasın **yarısı**¹ hazırlanmış uroklara, sade dördüncü payı açıklamış temanın öz fikirini. Onnarın arasından sade birkaç kişi **kendi-başına**³ yapmış evdeki işi. Şindi birär-birär çıkacınız taftaya da annadacınız enidän. Çalışın herkerä ikişär-ikişär hazırlamaa evdeki işleri, çünkü taa kolay biri-birinizä kontrol yapmaa.

|| hazırlamaa
kendibaşına

§ 19. Sayılıkların kuruluşça bölünmesi

Ne farklılık var bu sayılıkların arasında?

Sayı sayılıkları da, sıra sayılıkları da kuruluşça üç paya bölünlerlär: *sadä*, *katlı* hem *toplama* sayılıklar.

Sadä sayılıklar kurulu bir laftan, bir köktän: *bir*, *beş*, *edi*, *on*, *irmi*, *otuz*, *kırk*, *elli*, *üz*, *bin*, *milion*, *miliard*.

Katlı sayılıklar kurulu iki köktän, ama yazılêrlar birleşik (11–19; 200–900): *onbir* (*on-bir*), *onsekiz* (*on-sekiz*), *ikiüz* (*iki-üz*), *üçüz*, *dörtüz*, *beşüz*, *altüz*, *ediüz*, *sekizüz*, *dokuzüz*.

Toplama sayılıklar kurulu birkaç *sadä* hem *katlı* yada *sadä* hem *katlı* sayılıklardan: *irmi bir*; *otuz sekiz*, *üz oniki*, *ikiüz onbeş*; *beşüz altmış dokuz*; *bin bir*.

Paylaştıran sayılıklar: *birär-birär, onar-onar, otuzar-otuzar*
h.b. yazılêrlar çizicik aşırı.

Kimi bellisiz sayılıklar da yazılêrlar çizicik aşırı: *bir-iki, üç-dört, beş-altı, on-onbeş, irmi-otuz, kırk-elli, ikiüz-üçüz, üçüz-dörtüz, beşüz-altuüz h.b.*

- ❶ Verilmiş sayılıkları kuruluşça bölümnerä bölün da ayırı-ayrı yazın. Dooru-luunuzu inandırın. Sayılıkları yazın laflarlan.

15, 21-inci, 12, 5-inci, 30-uncu, 44, 500, 4, 3, 57-nci, 50, 19-uncu, 108-inci, 400, 217, 600, 100, 900, 425, 1000-inci.

- ❷ Okuyun cümleleri. Bulun sayılıkların kuruluşça bölümnerini. Herbir sayılın dooru yazılmasını açıklayın. İnandırın.

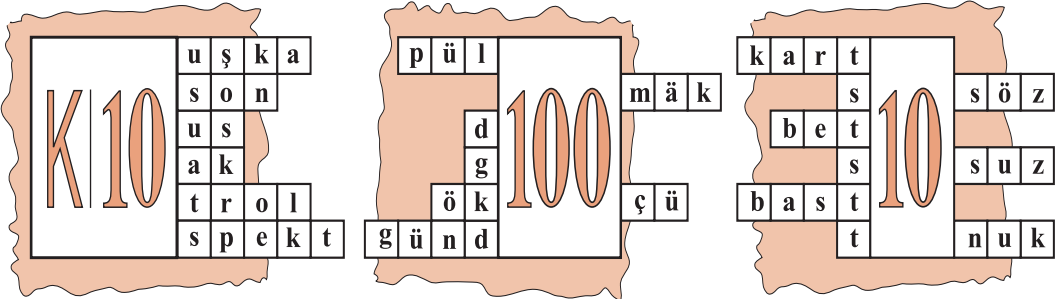
Bin dokuzüz elli sekizinci yılda gagauz şkolalarında uşaklar başladılar ana dilindä üürenmää. **Binnärlän**¹ uşak seftä açtılar şkola kapularını, seftä açtılar ana dilindä yazılı kiyatları. Ozaman sade birkaç yıl üürenildi gagauz dili. Enidän ana dili döndü şkolalara sade bin dokuzüz seksän **dokuzuncu**² yılda. Ama o irmi beş yıl geçmedi boşuna. Yazılı dilimiz bu yıllarda ilerledi, oldu taa da zengin, taa da uygun. Evropalılardan geeri kalmamaa deyni, biz dâ dilimizi latin grafikasına geçirdik, şkola kiyatlarından **kaarä**¹, çok başka kiyatlar da çıkardık.

dokuzüz
grafika
kaarä

uygun – gözâl, yakışıklı
grafika – bukvaların yazılması

- ❸ Verilmiş sayılıkları kullanarak, doldurun kafesçikleri da kurun eni laflar. Yazın onnari tefterlerinizdä, açıklayarak onnarin maanalarını hem dooru yazılmasını.

- ❹ Okuyun teksti, bularak sayılıkları hem açıklayarak onnari hertarafça. Teksttä bulunan tıfraları yazın laflarlan, çizerek onnarin altlarını.

Dimitri Kara Çobanın duuması Beşalma **küüyündä**¹ 1933 yılda.

May 25 yılın içindä 1957-nci yıldan 1982-nci yılıdan o çıkardı tipardan 10 kiyat. Bu **kiyatların**³ yarısı dolu gözäl, zengin, käämil, sıralı şiirlärlän, angılarında peetçi açıklêêr gagauzların **yaşamalarını**³, çalışkannını, Bucak tarafın güzelliini, diişilmesini.

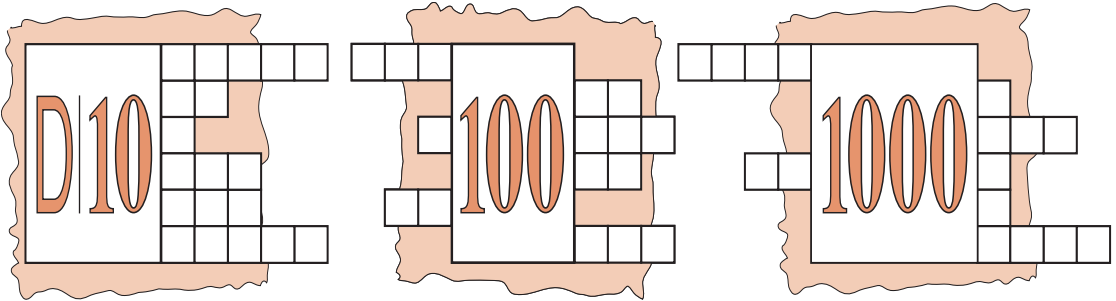
Dimitri Kara Çoban geçindi oktâbrinin 8-indä 1986-ncı yılda, brakıp bizä **büük**¹ kultura zenginnii, çok meraklı yaratmalar.

5 Cümleleri geçirin tefterä, sayılıkları yazın diil tıfralaran, ama laflarlan.

1) Kuşların arasında en çok yaşêêr papagal: o var nicä yaşasın 140 yıla kadar. 2) Yaban kuşlarından kartal yaşêêr 80 yıldan zeedä, garga yaşêêr 70 yıla yakın. 3) Ev kuşların arasından kaaz yaşêêr 40 yıl, tauk – 20 yıla kadar, ev guguşu – 30 yıl. 4) Devä var nicä susuz yaşasın 45 gün. 5) Avlanarkan, canavar var nicä kaçsın 55-60 kilometra saatta. 6) Evropanın orta kuşaanda kayın aacı yaşêêr ortalama 100-150 yıl, meşä – 300 yıla kadar, kara çam – 400 yıla kadar. 7) Kimi flambur aaçları etişerlär 1000 yıla kadar, cam aacları – 1200 yıla kadar.

|| çalışkannık
gözellik

6 Kullanarak verilmiş sayılıkları, kurun eni laflar da onnarın beşinnän, iste-diinizä görä, kurun birär cümlä, tefterlerinizdä yazın.

7 Yazın bır annatma „Benim ayläm”, kullanı türlü sazılıkları. Annatmada sayılıkları gösterin, soyunu belli edin. Yardımcı soruşlar:

- Nezaman peydalandı (duudu) sizin ayleniz?
- Ananızın hem bobanızın duuması kaçta?
- Ayledä kaç cansınız?
- Kaç büük insan hem kaç uşak varsınız?
- Sän kaçınıcı yılda hem angı gündä duudun?
- Nezaman hem nesoy önemni oluşlar yaşamanda geçti?
- Taa nesoy faktlar var nicä annadasınız ayleniz için?

TESTLÄR „SAYILIKLAR“

1-inci test. *Sayılik cuvap eder soruşlara:*

- a) kim? ne?
- ä) angı? nesoy?
- b) nekadar? kac? kaçınıcı?

2-nci test. *Bulun sıralarda zeedä lafları:*

- a) beş, doksan, irmi bir,
- ä) ikinci, altı, üz,
- b) sekiz, onbeş, kırk.

3-üncü test. *Angı sırada bulunêrlar sıra sayılıkları?*

- a) yabancı, kalın, uzak,
- ä) birinci, beşinci, dokuzuncu,
- b) bir, beş, dokuz.

4-üncü test. *Angı sayılık sırada zeedä ?*

- a) bir, onbir, dörtüz,
- ä) irmi beş, kırk dört, onsekiz,
- b) beşüz, sekizüz, edi.

5-inci test. *Katlı sayılıklar angı sırada?*

- a) onbeş, dokuzüz, onaltı,
- ä) kırk edi, üç, elli iki,
- b) sekizinci, dört, bin beş.

6-ncı test. *Toplama sayılıklar angı sırada?*

- a) otuz, irmi, elli,
- ä) onsekiz, onaltı, beşüz,
- b) otuz bir, irmi iki, elli üç.

7-nci test. *Zeedä sayılıkları bulun:*

- a) üçüncü, edinci, dokuz,
- ä) otuz sekiz, onsekiz, irmi edi,
- b) dokuzuncu, üç, onbir.

8-inci test. *Bulun bellisiz sayılıkları:*

- a) üz, beşüz, bin,
- ä) bir-iki, on-onbeş, beş-altüz,
- b) birär-birär, beşär-beşär, üzär-üzär.

9-uncu test. *Bulun paylaştıran sayılıkları:*

- a) bir, edi, bin,
- ä) altışar-altışar, üçär-üçär, onar-onar,
- b) birkaç, azbuçuk, irmi-otuz.

10-uncu test. *Bulun bellisiz sayılıkları:*

- a) üçüncü, onuncu, üzüncü,
- ä) beşär-beşär, irmişär-irmişär, binär-binär,
- b) irmi-otuz, beş-altı, bir-ikiüz.

11-inci test. *Angı sırada sayılıklar durêrlar gösterek halında?*

- a) beşä, ediüzün, ellidä,
- ä) ikiyi, kırk ediyi, seksän üçü,
- b) altıdan, binnärlän, beşüzdän.

12-nci test. *Angı sırada toplama sayılıklar?*

- a) sekizüz bir, kırk edi, üçüz dokuz,
- ä) onedi, dörtüz, dokuzüz,
- b) beşüz, onedi, dokuzüz.

13-üncü test. *Zeedä sayılıkları bulun:*

- a) altmışa, ediyi, onbeşä,
- ä) beşinci, dokuz, onbir,
- b) altı, onbeş, beşüz.

14-üncü test. *Bulun zeedä sayılıkları:*

- a) kırk iki, beşüz, doksan sekiz,
- ä) etmiş, üçüncü, onedi,
- b) üçüz, ondokuz, irmi bir.

Tema 4

ETİKA HEM ETİKET. MUSAAFİRLİK

SÖZ TEORİYASI

§ 20. Tekstin teması hem öz fikri

Nicä bulmaa tekstin temasını hem onun öz fikirini?

Kimin ya ne için annadılêr teksttä, ölä dä o tekstin teması. Annadılarsaydı teksttä bir uşak ya uşaklar için – tekstin dä teması „Uşaklık”; annadılarsaydı uşakların yada büyüklerin arasında dostluk için, teması da bu tekstin – „Dostluk”; annadılarsaydı ev hayvannarı yada yaban hayvannarı için, teması da tekstlerin olacek „Ev hayvannarı” yada „Yaban hayvannarı”.

Avtor (yazan) ne koydusaydı neetinä göstermää bu teksttä, o da olacek onun öz fikiri.

Tekstlerin var temaları da, temacıkları da. Deyecez, var tema „Natura”. Bu – büyük tema, geniş tema. Ama „Kurtkuşlar – bizim dostlar”, „Ekolojiya”, „Eşillikleri korumak”, „Kuşlara, hayvannara kışın yardım”, „Kuşları karşılamak”, „Emniklär”, „Sincaplara yardım”, „Yuvaları korumak” h.b. – bunnar „Natura” temanın mikrotemaları (temacıkları), büyük temanın elementleri (parçaları).

1 Verilmiş tekst bölümnerin temalarını açıklayın hem bulun onnarın öz fikirlerini.

a) Maşına gidärdi gür daa **yolunca**¹. Ansızdan şofer birdän bastı frenä (tormoza). Yolun ortasında, önümüzä, **maşınadan**² bir-iki metra uzak durardı yaban keçisi. O aar soluyardı. Keçi durardı yolun üstündä ölä, sansın onu enserlemiştilär. „Ne bu?!” – düşündük. Ama cevabı hızlı bulduk. Gümelerin içindä yalabıyardı yabanı gözleri.

fren
yaban keçisi
biblioteka

ä) Komrat – Gagauziyanın merkez kasabası. Komratda var çok şkola, bolnița, biblioteka, büyük klisä, geniş sokaklar hem üüsek evlär. **Orada yaşêêrlar kardaşça gagauzlar, bulgarlar, moldovannar, ruslar, ukrainnär, çıftlar hem başka milletlär dä**⁴.

b) İki adam küçükkän kafadarmışlar. Ama açan **büümüşlär**¹, birisi zengin olmuş, öbürü dä onda çoban işleyärmış. Zengin yaşayarmış düzgün evlerdä, çoban da yaşayarmış bir kuyu içindä, bordeydä. Birisinin zenginnikleri sayısızmış, çobanın sa bütün zenginnii – beş pepekmiş.

fren – tormoz, mıyak

merkez – baş

küçükkqn – açan küçükmüşlär

millet – bir dildä lafedän insan toplumu

2 Okuyun tekstleri. Neylän onnar yakın biri-birinä? Bulun cuvap hem inandırın dooruluunuzu. Analiz yapmaa deyni, var nicä öndeki işin ilk tekstini da hesaba almaa. Bulun bu tekstlerin büyük, geniş temasını hem öz fikirlerini.

pateka
saksan
ada

a) Bu olduydu **ilkyazın**³. Biz gidärdrik **patekadan**². Bir dä önümüzä ansızdan başladı-lar sakırdamaa saksannar.

Çıktık tolokacaa. Bakêrız, iki tarafa kaçınêr anaç tavşam, onun da yanında iki saksan. Onnar ba yukarı kalkardılar, ba erä konardılar...

ä) Biz kayıklan yaklaştık ada ucun kenarına. Onu hızlı örtärdi su. **Adacıkta**² kaçınardı karaca. Bir gümenin altında yatardı karaca yavrusu. Tä neçin o istemäzdi gitmää adacıktan. Onun yavrusu becermäzdi üzmää.

pateka – daracacık kır yolcaazi, daa yolcaazi

sakırdamak – saksan baarışması

ada – suyun ortasında bir parça kuru er

toloka – açıklık, işlenmâz toprak

becermää – bilmää

§ 21. Söz stilleri

1 Gösterin, angı tekst bölümündä koyulêr neet:

uur
yazdırmaa
artistik

a) bilgilik uurunda lüzgär için naşeysä açıklamaa,

ä) birär söz lüzgerli hava için,

b) lüzgerli havayı aazdan, doludan yazdırıp, resimnemää (artistik uurunda).

1. – Ya lüzgeri, ba çocuk! Herersini tozlan doldurdu, ba!

– Halizdän da bölä deli lüzgär çoktan yoktu.

2. Lüzgär – bu **soluun**¹ atmosferada gezmesi. Lüzgär için var nicä söylemää onun **hızlı-lını**³ hem angı taraftan o eser. Topraan üstündä lüzgerin **hızlılı**² ölçüler maasuz aletlän (priborlan), angısı gösterer, kaç metra sekunda yada kilometra saatta lüzgerin hızlılı. Lüzgerin semtini (napravleniyasını) gösterer flüger gagası, maasuz okçaazı da gösterer onun kuvedini.

3. Fena lüzgär ölä hızlı hem ansızdan abandı üstümä, sansın sincirdän kaçırılmışı. O birdän kaptı eni paraliyamı başımdan, ilktän tukurladı onu bir kuru çorlan gibi, sora kaldırdı havaya, çevirtti onu birkaç kerä da, bän kendimä gelincä, paraliyam kaybeldi toz buludun içindä. Otların, korayların içindä lüzgär ölä çirkin sıklık edärdi hem uluyardı, sansın beni sarmıştı dünnenin yabanıları.

flüger – lüzgerin semtini hem kuvedini ölçmāk aleti
çevirtmää – döndürmää

Ne lääzım bizä bu söz stilleri?

Bizim istediimizä, neetimizä görä biz kurêrız aazdan söz dä, yazılı söz dä. Ačan biz, buluştuynan yada telefonda, annadêrız başkasına kendi zorlarımızı, duygularımızı, biz kullanêrız sözün lafetmāk stilini.

Ačan bilgilik uurunda birbişeyi açıklêêrız, türlü argumentlär getireriz, çalışêrız kiminsä bilgilerini derinnetmää, genişletmää – ozaman biz kullanêrız sözün bilim stilini.

Ama açan biz laflarlan neyisä yazdırêrız, çalışêrız, adam ayın-açık bizim gözlerimizlän görsün o kartınayı, bizim duygularımız onu dalgalandırsın, bizimnän (avtorlan) barabar sevinisin yada zeetlensin, bu oluşları resimdä göreräk, ozaman biz kullanêrız sözün artistik stilini.

2 Bulun başka kiyatlarda bilim tekstlerini hem dä literatūra kiyatlarındä — artistik stilinnän yazılı materialları.

3 Uydurun selemneri. Angılarını bunnarın arasından yakışmaz kullanmaa büüklärlän?

Çao! Saalıcaklan! Kalın saalıcaklan!

Seläm! Zaman hayır olsun! Sabaa hayır olsun! Avşam hayır olsun!

4 Kaç kişi sözdä pay alêr? Onnar biri-birini bilerlär mi? Açıklayın söz situa- tiasını.

Önümüzdä yanardı ateş. Dädu yanı üstünä yatarı, bän dä oturardım bir boş kazanın dibinä, angısının içinä, başladıynan dan erleri aarmaa, koyulacak tutulmuş **balıklar**². Ama şimdi bän oturêrım da bakêrım ateşä. Bir dä işiderim dädunun sesini:

dan erleri
aarmaa
büüklär

– Sän şimdi ne iş için düşünersin, **oolum**¹?

– Çok işlär için düşünerim, dädu.

– Sän brak o çok işleri. Düşün az, ama faydalı.

– Ne iş için, dädu?

Dädu başladı parmaklarında saymaa:

– Üürenmäk için. Bir! Namuzluk için. İki! Ana tarafım hem ana topraam için. Üç! Büükleri hem başkalarını hatırlamak için, naturayı sevmäk için. Dört! Adam olmak için, ki seninnän, nicä aşıklan, **beşkaylan** bir kerä bilä oynamasınnar. Şindilik bukadar etecek. Eer bunnarı herkerä yaşamanda tamannayarsan, haliz Adam olacan.

aşık – uşak (çocuk) oyunu

beşka – uşak (kızcaaz) oyunu

dan erleri – güneşin duumak eri

duum – duumak erleri

Angı söz stili kullanılêr bu sözleşmektä? Kurun hem yazın o cümleleri, angılarında dädu kendi istediklerini söylemiş, kullanarak lafları „herkerä” hem „bir kerä bilä”.

5 Hazırlayın da yazın bir yaratma bölä bir temaya „Sevinmeli gün”.

açıklamak
kanikullar

Bu temayı açıklamaa deyni, en ilkin aklınıza getirin yaz yada kış kanikullarını, çünkü en kısmetli günnär gelerlär bu kanikullara, açan may herbir günü geçirersiniz istediinizä görä. Onuştan da sevinmelik düşer herkezin payına çuvallan, önündä kalınca. Tä neçin, bän bulêrım, taa ii ayırmaa¹ bu günnerdän en kısmetli günü da sı radan açıklamaa onu kendi yaratmanızda. Yazarken, çalışm olsun yakışıklı diil sade içindeli, dili, ama olsun kompozitiya uygunnuu da, orfografiya rejimi da üüsek uurda¹. Kim becerer, çalışsın kendi yaratmasına bir dä resim yapmaa.

6 Okuyun tekstleri da söläyin, angı söz stili kullanıldı onnarda. Açıklayın bu söz stilin nışannarını. İnandırın dooruluunuzu.

1. Şindidän sora, Bulgaristana gitmää deyni, Moldova **vatandaşları**² läüzim viza alsınar. Vizanın paası 50 dolardan 70 dolaradan. Ama Moldova bulgar vatandaşlarına deyni 40 dolarlık viza koydu. Bu eniliktän Moldova vatandaşlarına büyük zarar: para tarafından da, vakıt kaybetmesindän da... Kär **saatlarlan**² suukta durmak o vizayı açınca — bundan da az sevinmelik.

|| vatandaş
viza
yıldönümü

2. Noyabri ayın 12-sindä iki bin dördüncü yılda Komrat lişeyi kendi 15-inci yıl donümünü tamannadı. **Bu lişeydä 983 uşak üürener**⁴. Onnara 46 **üüredici**¹ kendi bilgilerini, kendi can sıcaklını verer.

Beş yıldan zeedä artık nicä bu lişey başladı bir bilim adamın, raametli Gavril Gaydarcı-nın adını taşımaa.

yıl dönümü – yaşları tamannamak günü

vatandaş – bir küüdä (kasabada), tarafta yaşayannar

viza – devlet sınırlarını aykırlamak için dooruluk

7 Okuyun, açıklayarak söz stilin çeşidini hem inandırarak kendi dooruluunuzu.

Festival „Gagauz türküsü”

Canavar ayın (oktäbrinin) 21–22 günnerin arası 2000-inci yılda Çadır kasabasında I-inci „**Gagauz türküsü**” festivalı oldu.

Ona katıldı gagauzlar diil sade Gagauziyadan, ama Ukrainadan da. Bu iki günün içindä halizdän belli oldu, ani gagauzlarda var diil salt halk türküleri, ama var temelä koyulu estrada türküleri dä.

Festivalın ştenariyasına görä hem Çadır adetlerinä görä festivalcılar, kasabanın büyük meydanında toplanıp, merkez sokaandan kultura binasına dooru yayan dooruldular, angısının önündä sabaalendän taa kavallar çalardı, atlılar, donaklı faytonnar oyandı-buyandı gezinärdilär.

Festival bitti. Ama bir büyük umut kaldı. Bu festival hepsinä gösterdi, ani gagauzların da kultura üüsek uurda bulunêr. Var umudumuz, ani bu festival adetçä yortu olacek.

festival – yarışmak

estrada türküsü – konşertlerdä (ştenada) çalınan türkölär

ştenariy – plan, programa

adet – sıra

festivalcı – festivalda pay alan kişi

8 Okuyun teksti. Bulun hem açıklayın söz stilin nışannarını. Çalışın inandırmää kendi dooruluunuzu hem tekstin öz fikiri tarafından, hem dä kullanılmış söz stilin tarafından. Açıklayın içindeliini hem gösterin kendi bakışınızı bu problemaya.

|| aldatmak
zavah

Haliz adam

Vardır mı, körpâ dostum, işittin, nicä *büüklär*¹ birkimsey için söleerlär, ani o „haliz adammış”? Bundan sora vardır mı düşündüün, ne o „haliz adam”, ne gösterer bu laf, neçin bu adam „haliz”, ama başkaları *diil*¹ „haliz”? Halizlik – bu, en ilktän, gerçeklik. Bölâ deniler o adama hem o adam için, angısı halizdän (*diil* laflan) yapêr kendi işini hem vakıttan yapêr, käämil hem kaliteli yapêr, angısı seni aldatmayacak hem satmayacak, lafinda duracak hem duşman olmayacak. Kısadan sölediynän – haliz adam.

Taman eri hem olur sorasınız, kalanı ozaman kim? Kendiniz dä düşünün, olur mu demää „adam” yada „haliz adam” ona, kim bir sebepsiz almış yada kapmış bir zavalının elindän bitki paracını?

Düşünün dä söläyin, olur mu demää „adam”, angısı brakmış kimisäydı aac yada çıplak? Angısının beterinä çok insan ölmüş, kaybelmiş?

Olur mu demää „adam” ona, kim yalancılıkları hem haydutlukları yaşêr, insannarın arasında duşmannık eder hem dä kan döker?

Ne demää – bunnar büük günâa Allahın da, insanın da önündä. Ama var nicä taa aşaa da inmäâ. Sizin *uurunuza*³, yaşamak uurunâ. Tâ sade bir örnecek.

Olur mu demää „adam” ona, angısı zeetleer, gülmäâ alêr başkasını, kimin, bekim, bir kusuru var? Neydir bunun adı? Bekim, bu – bir zulumnuk? – Diil! O zavalı sakat olan isteyiptä sakatlanmamış. Bunu tutasın aklında! Onuştan hastalara, yufkalara, sakatlara herkerä lââzım dayak, yardımcı olmaa, korumaa onnarı.

Bunu yaparsan, dooru yaşayarsan, işini vakıdında hem kaliteli tamannayarsan, lafinda durarsan hem insanı insan sayarsan, hatırlayarsan büükleri – sana da deyärlär: „Te bu çocuk – haliz adam!”

körpâ – genç, küçük

kaliteli – uygun, käämil, islää, kusursuz

haydutluk – hırsızlık

zavalı – fakir, fukaaranın biri

9 Okuyun teksti.

Çiçulara

Biz bir-iki hafta öncä annadıydık, ani pazara gidecez çiçulara. Çiçu 50 yaşını cumertesi doldurardı, ama karar almıştılar, ani yapacak gününü hem musaafirleri toplayacak pazar günü.

çiçu
cumertesi
boşça

Tätü kardaşına aldıydı bir altın kol saadı, ardında yazdırdıydı, kimdän hem angı gündä başlanma. Mamu hazırladı bu günä deyni bir leen gevrek. Biz dä kızkardaşımnan ayırdıydık başçadan en gözäl çiçekleri da yaptıydık bir büyük demet çiçek, hazırladıydık şiirli kutlamak.

Günnär geçti, geldi pazar. Tätü aldı elinä bir garafa şarap, mamu da boşçaya sardı leennän gevrekleri. Onnar ortada, biz dä – **yannarında**². Gidärkän, yolda karşılaştık bir babuylan. Tätüylan mamu durgundular, elini öptülär, kefini, saalımı sordular. Sora biz dä öptük babunun elini. **Ondan sora biz gittik ileri**.⁴

Bir auldan çıktı dädü da dooruldu sokaan öbür tarafına. Ona yaklaştıynan, tätü durguttu bizi, deyip: „Büüklerin önünü geçmää ayıptır”.

Sokak, var nicä demää, boştu, ama biz gidärdik yolun bir tarafından. Sokakta bulunan insannara tätüylan mamu seläm verärdilär, **büüklerin**¹ ellerini öpärdilär. Biz dä onnarın ardı sora. Akrannarınnan, dostlarınnan tätü elleşärdi, birbişey sorardı. Tätünün, mamunun bakışlarından biz annayardık, nezaman bizä sade seläm vermää, nezaman el öpmää, nezaman durgunmaa, nezaman ileri gitmää, nezaman büüklerin sözünä karışmaa, nezaman susmaa. Zeedä laf sölämemää hem kendini dooru kullanmaa – bizä deyni bu bir kuraldı.

Çiçulara etişincä, biz Sofiylän çok işlär annadık. En ilkin annadık onu, ani bizim anamızı-bobamızı küüdä bilerlär, sayêrlar hem hatırlêrlar, çünkü onnar ikisi dä doorulukçu insannar. Yoktur bir kerä bilä onnar çekişsinnär, kavgalaşsinnar. Hem taa bir iş annadık, ani **eer istäärsän insan seni hatırlasın, kendin onu hatırla**. Onuştan da, bezbelli, deerlär: „**Ne ekecän – onu da biçecän**”. Bu – pek dooru! Bununnan yok nicä kayıl olmamaa.

Biz etişincä, artık musaafirlär toplanmışılär. Tätü agasınnan elleştü, öpüştü, baaşışını verip, kutladı. Sora mamu kutladı çiçuyu, eltiykasınnan, sarmaşıp, öpüştülär, başka musaafirlärlän selemneştilär. Biz dä Sofiylän onnarın ardı sora, büüklerin ellerini öpüp, başkalarınnan selemneştik. Bizim çiçek demetimizi doorudan koydular vaza içinä, sora da – masanın üstünä.

çiçu – bobanın kardaşı

leen – saan (rusça: tazik, miska)

garafa – dar aazlı kulupsuz sırça çölmek (rusça: grafin)

boşça – bez, materiya, angısının içinä birbişey, sarıp, baalêrlar

1. Açıklayın tekstin içindeliini da söläyin, uyêr mı bu tekst yukardaki temalara osaydı uymêêr mı. Angı söz stilinnän yazılı bu tekst? Neçin? İnandırın. Bulun bu tekstin öz fikirini da okuyun onu.

2. Neçin teksttä annatmak gider personajın adından?

3. Siz nicä götürersiniz kendinizi sokakta hem musaafirliktä? Açıklayın.

- 10 Taa bir kerä dönüp önündeki işä, söläyin temeldän, angı söz stilinnän yazılı bu tekst. Var mı onda stil elementleri? Eer varsaydı, bulun onnarı da okuyun. İnandırın kendi dooruluunuzu, sayıklayarak yazdırmanın hem fikirlemenin nişannarını.

§ 22. Söz tipleri

Kuruluşuna görä sözün var üç tipi: annatma, yazdırma hem fikirlemä.

Annatma sözdä birbişey için annadılêr.

Yazdırma sözdä birbişey her taraftan sıradan yazdırılêr. Butakım tekstlär cuvap vererlär insanın, predmetin, bişeyin hertarafta nesoyluuna: gözäl mi, çirkin mi...

Fikirlemä söz adamı mutlak düşündürer, aarattırêr, cuvap eder en ilkin soruşa *neçin?*, angısında lâazım açıklansın oluşların peydalanmak sebepi.

- ❶ Okuyun teksti. Bulun teksttä da okuyun annatma söz elementlerini, yazdırma hem fikirlemä söz elementlerini. İnandırın kendi dooruluunuzu.

Yorgan gitti, kavga da bitti

Hoca, bir gecä yatarken, sokakta şamata işitmiş da, ne olduunu, annamaa istemiş. Hava dışarda serinmiş. Onuştan Hoca, yorganı sırtına alıp, sokaa çıkmış.

şamata
onuştan
yorgan

Kavga edennär, Hocayı görüp, **seslerini**³ kestirmişlär, ama aralarından birisi Hocanın sırtından yorganı çekip, karannıkta kaybelmiş.

İçeri döndüynän, karısı titireyän Hocaya **sormuş**¹:

– Ne o? Ne üzerä o kavga?

– Bezbelli, bizim yorgan için çekişärdilär, çünkü yorgan gitti, kavga da bitti.

kavga – çekiş
bezbelli – olmalı

- ❷ Okuyun teksti, bularak onun söz stilini. Okuyarak tekst bölümnerini, kendi dooruluunuzu inandırın.

Avşam ekmää

Oldu avşam. Aylemiz oturdu avşam ekmeeni imä. Küçüräk, alçacık üçbacaklı bir eni sofranın üstünä mamu aktardı bir soluk-sarı benizdä, taazä, papşoy unundan yapılı tombarlacık, dolu ay gibi mamaliga, angısı haliz yımırta sarısına benzärdi, ama taa büyük. Herkezin önündä vardı birär küçük eni çinicik. Ortada, mamaliganın yanında, durardı bir büyük çini, angısı may doluydu datlı, süt gibi biyaz, yaalı, ezilmiş koyun piinirinnän. Oradan herkezi alardı kaşıklan kendi çinişinä da mamaligayı yuvarlayardı o piinirin içindä.

aylä
avşam ekmää
mamaliga

O mamaliga parçalarını (bukaları) var nicä furkuliıaylan da yuvarlamaa o **käämil**¹ **piinirin**² içindä, ama bän sevârdim bu işi yapmaa parmaklan da duymaa mamaliganın da can sııcaklını, haşlanmamaa da, piinirin dâ nazlı yımışaklını hem serinniini duymaa.

Hepsicii **sofraya**³ oturmayınca, bizdä ölä kural, kimseycik çeketmeer imää. Tâ mamu oturdu sofraya. Hepsimiz yaptık stavrozlarımızı da çekettik imää, deyip: „Bereketli olsun soframız”.

çini – farfiri

stavroz – kruça

sofra – üçbacaklı alçak masacık (masa)

Sizin ayenizdä mamaliga yapmaa beenerlär mi? Neylän onu iyersiniz? Annadın. Siz nicä oturêrsınız sofraya? Açıklayın fikrinizi hem kendi „kurallarınızı”.

- ③ Okuyun K. Vasilioglunun peetini da söläyin, angı söz stilini o kullanmış. Açıklayın bu söz çeşidin nişannarını. İnandırın dooruluunuzu peettän sıracıkların.

Yollar

Bizi yol götürer
Uzacık erlerä.
Onnardan biz döneriz
Ana evinä.

Bän severim yolu
Kırlara götürän,
Neredä boodaylar
Sallanêr lüzgerdän.

O uçsuz kırlarda
Taa ilin solumaa,

Gözellii sän gördüynän,
İsteersin çalmaa.

Pek severim seni,
Kudretli Vatanım!
Bän sendän uzaktaykan –
Er bulamêêr canım.

Bän hazırım evä
Kaçarak kâr dönmää.
Bucaktan uzacık
Bireri gitmemää!

- ④ Okuyun bu teksti da inandırın, ani avtor onda kullanmış iki söz stilini: annatma hem fikirlemä. Bulun teksttä o parçaları, neredä kullanılêr bu söz elementleri da inandırın dooruluunuzu.

Neçin genä geç kaldın?

Çani pek sık şkolaya geç kalardı. Girdiynän klasa çandan sora, üürediciyka sorardı:

- Neçin genä geç kaldın, Çani? Ne, taa erken kalkamêêrsın mı?
- Bän erken kalkêrım, – may kendi-kendinä cuvap edârdı utancak Çani.

Zeetleyip onu biraz klasın önündä, utandırıp, **üürediciyka**¹ oturdardı onu erinä. **Bir gün Çani geldi ilk uroon bitkisindä**⁴. Genä üürediciykaya dedi, ki afetsin onu, ama o pek üfkeliendi.

utancak
utandırmaa
afetmää
afolmaa

– Nekadar var nicä sana dayanmaa? – baardı o da ekledi. – Bu avşam bän sizdäyim! Biläsin bunu da olasin evdä!

Ertesi günü üürediciyka kendisi klasın önündä Çaniyä yalvardı, ki onu afetsin. Üürediciyka çeketti ölä:

– Bän hiç bilmäzdim, ne halda bulunêr Çaninin aylesi. Bu bana ayıp, ama... Kabaat bendä, – dedi üürediciyka. – Pek zor yaşêêrlar. Mamusu hasta. Malisi 78 yaşında karı artık bişey yapamêêr. Bakası da yok evdä: gitmiş Türkiyeyä para kazanmaa. Bundan **kaarä**¹, Çaninin elindä, var nicä demää, komuşu babucuk ta, angısını diil insan, ama artık Allaa da unutmuş. Onuştan ona da lääzım bir parça ekmek almaa, bir bakır su getirmää hem bir çüven imää yapmaa... – Çaninin elindä, – ilerletti annatmasını üürediciyka, – iki ev hem dört kişi (kendisinnän). Çani, küçüklüünnän, büyük insanın işini yapêr...

Üürediciykanın annatmasından sora başkalarına da ayıp geldi, neçinki onnar da bilmäzdi Çaninin yaşamasını.

Sade şindi hepsi annadılar, nicä zor Çaniyä yaşamaa. Sade şindi annadılar, neçin o geç kalêr şkolaya. Bundan sora hepsicii uşaklar kuvetlerine görä çalışardılar Çaniyä yardım etmää.

utancak – incä üzlü

utandırmaa – ayıplamaa (çekişmää)

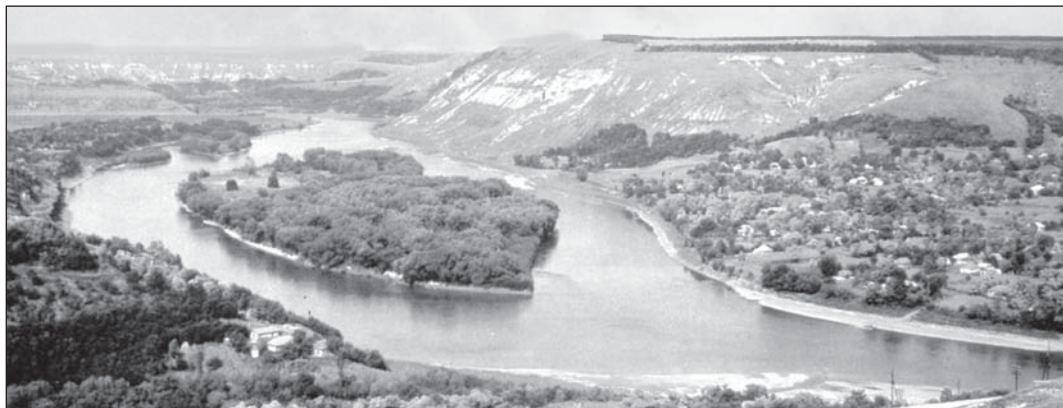
afetmää – prost etmää

afolmaa – yalvarmaa birkimseyä prost etsinnär seni

Neçin Çani herkerä geç kalarmış uroklara? Nicä annaşılmış, ani Çani zor yaşêêr? Neçin üürediciyka afolmuş Çaninin önündä? Dooru mu yapmış? Neçin? Açıklayın kendi dooruluunuzu. Siz cana yakın uşaklarsınız mı? Getirin örnek.

- 5 Hazırlayın da yazın bir annatma, yazdırma hem fikirlemä elementlerini kullanarak, bölä temaları: „Neçin bän severim ana tarafımı” yada „Ana evindän uzak yok bana hiç yaşamak”.

Ayrılmış temayı açıklayarken, mutlak lääzım her taraftan argumentlemää cevapları, angıları olur inandırısınar, ani adama pek zor yaşamaa vatansız, dostlarsız, köksüz.

§ 23. Yazdırmalı tekstlər

Ne o yazdırmalı tekst?

Yazdırma ya yazdırmalı tekstlər – ölä bir yazılı baalantılı söz, angısında gösteriler bir obyektin, bir erin nişannarı ya bir insanın halı, yada bir ortalın durumu. Yazdırmalı tekstä var nicä koymaa soruş: *nesoy?*

Yazdırma olur olsun söylenmiş ya yazılmış.

- 1 Aşaadaki teksti okuyup, bulun aazdan söylenmiş yazdırmayı, annadın sıradan onun içindeliini.

Todi дәdә söleer unukasına, nasıl onun gençliindä Kıpçak küüyündä horu olurmuş. „...Horu olurdu küüyün ortasında, meydanda, orta erdä çalardı düdükçülär, kemeңçecilär, daulcular. Genç kızlar, takılı türlü dizi-dizi boncuklarlan, altınnarlan, sedeflärän boynularında, giyimni tutmalık pak rubalarlan, dartılı gözäl biyaz püsküllü şalinkalarlan, yapardılar meydanda bir büyük çevrә – horu, oynardılar avaya görә uslu, ilin, bu oyuna denirdi «Düz horu». Kimär kerä delikannı çocuklar da tutunurdular horuya oynamaa, ama onnar oynayardılar gürültülü, atlamaklan, butürlü oyuna denilirdi «Kalgımayca». Horu olurdu sade pazarlarda hem büyük yortularda. Oruçlarda horu olmazdı.”

sedef – gözellik fil dişindän
takılı – boynusunda asılı
genç kızlar – delikannı kızlar

- 2 Yukarkı örnektä verili дәdә Todinin aazdan söylenmiş horu yazdırmasının içindä bulun taa nasıl kısadan yazdırma var, çıkarın o kısadan yazdırmayı tefterlerinizä (kızların yazdırması).

- 3 Yukarkı resimä bakıp, düzün üçär cümlä gagauzların milli giyimnerin nişannarı için, kullanın yazdırma elementlerini.

Musaafirlär

Biz musaafirleri pek severiz. İki kerä yılda bizdä mutlak toplanêrlar musaafirlär. En ilkin gelir bakanın kardaşları-kız-kardaşları – beş çift uşaklarınnan. Hepsi irmi kişi. Sora başlêrlar toplanmaa benim evli batularım hem kakularım. Onnar da – dört çift hem dokuz uşak. Biz dä edi kişiyiz: dädu, babu, baka, mamu, bän, Paşicik hem Vari.

Musaafirleri kabletmää deyni, *läüzim*¹ islää hazırlanmaa. Diil sade sofrı dolu olsun, ama içêrlär dä donaklı olsun, uşaklara da türlü oynnar, oyuncaklar hazır olsunnar. Bundan kaarä hazırlanêr muzıka, türlü türkölär. Ama büüklär biraz buyurduynan, kâr kadın-calardan, maaramcalardan da atılmêrlar, evelki halk türkülerinin dä erini bulêrlar. Bizä dä, uşaklara, birär-ikişär türkü çaldırêrlar yada şiir annattırêrlar.

Şennenmäk programanın yarısını mutlak uşaklar kurêrlar. Büüklär vererlär herkezinä kolaylık kendi becerikliini göstermää: birkaç şaka mı söylemää, osaydı kendi aarifliini, çemrekliini mi göstermää.

İdiktän, içtiktän, dinnenmektän, şennenmektän, lafettiktän sora musaafirlär birär-birär başlêrlar hazırlanmaa evä. Analar-bobalar ikişär-ikişär giderlär ilerdä, uşaklar da – ardlarına.

Bän pek beenerim, ani *musaafirlerin*² birisi dä şamata kaldırmêr, kavgalaşmêrlar, çekişmeêrlär. Kötü laf ta onnardan yoktur işittiim. Hem hepsicii mutlak sayêrlar hem tutêrlar adetleri: yortuları da, ruba portularını da, imekleri dä, büükleri saymakta da. Herbir uşak biler, ani büükleri *läüzim* hatırlamaa, aykırı, karşı laf sölämemää, baş iltmää onnara, ellerini öpmää, yortularda kutlamaa...

Bölä yortulardan, buluşmaklardan sora, açan görersin, ani hepsicii saa-seläm, ürään dä ilinnener, kendi köklerini dä taa ii duyêrsin.

maaramca – kadıncaya benzeyän bir oyun

aariflik – akıllılık (beceriklik)

atılmamaa – bırakılmamaa

portu – ruba modası

çift – iki (ikişär)

Annadın tekstin içindeliini hem kendi evlerinizdä buluşmaları. Neylän başkalanêr sizin musaafirlerin kendilerini götürmekleri (kullanmakları) bu yazılı teksttän? Siz seversiniz mi musaafirleri? Neçin?

NASAAT

Sade yazdırma ayırı tekstlerdä, yaratmalarda siirek olur razgelsin, neçinki yazıcı kendi annatmasını çalışêr meraklı yapsın, da bir pak yazdırmayı kullandıynan, olur okuyucuyu bıktırsın. Bu üzerä yazdırmalı tekstin içindä olur karışsın annatma ya fikirlemä elementleri dâ. Kı yazdırma tekstleri taa dooru, ta uygun olsun, gerçek, açık hem sıralı çıksın, yazmakta lââzım becerikli kullanmaa zengin leksikayı, türlü literatūra artistika kolaylıklarını (yaraştırmak, epitet, metafora, alegoriya h.b.).

Bu nasaatları alın hesaba!

- 4 Aşaadaki „Panayırdä” teksti okuyun. Burada yazdırma var mı? Teksttâ kaç obyekt yazdırılı, sıralayın onnarı.

Panayırdä

...Taliganın³ da öbür tarafında komediyacılar kuklaları palatkanın örtüsündä oynatmaa çekettilər¹. *İnsannar orayı sürü-sürü kaçardılar*⁴. Kosti dâ kamçısı **elindä**² kaçarak gitti orayı. İki kukla örtüdän çıktı. Birisinin rubası maaviydi, ũuguyu dâ kırmızı, öbürünün dâ rubası kırmızı, ũuguyu da maaviydi. Onnar çekettilər örtü üstündä oynamaa, kılbıklanmaa, itirişmää. Birisi öbürünün rubaşkasının eteendän tuttu da çeker. O da baarêr: „Brak, deli, gölmeemi yırtacan!”...

(N. Tanasoglu)

ũuguy – sivri kalpaan tepesi

komediyacılar – şennikçilər

kılbıklanmaa – çamuşlanmaa, şaka yapmaa

- 5 Verili teksti okuyun da söläyin Taşlık maalenin yazdırması için. Taşlın yazdırılmasınan taa angı obyektlerin kısa yazdırmaları kullanılmış?

Taşlık

|| taş
evceezlär

Bizim küüyümüzün bir maalesinä Taşlık denilirdi. O maaledä yaşardı insannarın taa çoyu. Taşlın sokakları dardı, yazın tozluydular, ama güzün hem kışın dizädän çamurlu olurdular. Bu maalä pek kalabaydı, evlär alçaktılar hem çok sıktılar, taa çoyu sazlan ya papurlan örtülüydülär. Kenara dooru evceezlär taa da ufaktılar, kimisi vardı pak çamurdan – duvarları da, örtüsü dâ.

Maalenin adıydı Taşlık, ama orada taş yol yoktu, sade oyanda-buyanda su pınarları taşlan kurcallıydılar. Taşlın adı, olmalı, o tarafta taş çıkarılan kuyulardan gelirdi. Ama insannar orada çoktu hem çok sıkışmalıkta yaşardılar deyni, vardı taa bir adı „Daa maalesi”.

kalaba – çokluk

saz – kamış

papur – balta bûümü, saz gibi örtü için kullanılır

kurcallı – taşlan kaavili yıkılmasın deyni

1. Söläyin, olurmuydu „Taşlın” yazdırmasını yapmaa, başka obyektlerin kı sa yazdırmasını yapmayınca? Denäyin, beki, siz yapacınız?
2. Sıralayın yazdırmalı „Taşlık” teksttä Taşlık için, nasıl laflar kullanılmış?

- 6 **Bulun en gözäl bir göz yapracı da bakın ona islää. Aazdan yazdırın onu, cuvap edip soruşlara sıravardır:**

- Nesoy görüner o yapracık sizä?
- Angı renktä yapracık?
- Netürlü onun forması?
- Sapı nesoy?
- Damarcıkları var mı? Onnar nesoy?
- E yapraan kenarcıkları nesoy?
- Taa nesoy nişnnarı onun var?
- Yazın tefterä yazdırmanızı.

- 7 **Kullanıp yukarda verilz örnää, kurun bir yazdırma tekst verili temalara görä: „Güz çiçää”, „Bulutlar göktä”.**

- 8 **Okuyun teksti. Sora cuvap edin verili soruşlara.**

Benim sevgili üüredicim Elena Alekseevna. Canabisi üüreder bizi taa 1-inci klastan. Açan bän seftä gördüm onu sentäbrinin birindä, o benim üüremä girdi. Onun şılak gözleri, hatırlı danışması, mayıl gülüşü çeker insanı.

Elena Alekseevna çıkıştı akıllı, derin duygulu bir insan, kasavetli, hepsini acıyêr hem herkezinä yardım eder. Bän onuştan beenerim onu, ani o üüreder bizi sevmää okumaa, terbieder kiyada sevgi. Elena Alekseevna kendisi çok okuyêr, muzeylerä, konterterä gider, kendi bakışlarını da bizä açıklêr. Bundan başka, o teklif eder bizä, angı kiyatları okuyalım, angıları taa faydalı bizä olacak.

Elena Alekseevnada çok üürenici vardı. Onnarlan buluçmak Elena Alekseevnanın yaşamasında önemni bir olaydır. Üürenicilər hem şkolayı başaranar severlär onu, hatır güderlär ona, aniki Canabisi üüreder inanmaa kendini hem saymaa başkasını.

1. Belli edin bu tekstin temasını.
2. Nesoy ad var nicä uydurmaa bu tekstä? (Benim sevgili üüredicim. En islää üüredici. Bizim üüredizimiz.)

3. Belli edin söz tipini.
  4. Kimi yazdırêr avtor?
  5. Bulun o cümleleri, neredä var yazdırma.
  6. Kaç paya var nicä bölmää teksti?
  7. Adlayın herbir payı.
  8. Yazın tekstin planını da ona görä annadın teksti.
- 9 Annadınız biri-birinizä aazdan yazdırma kardaşınızın ya kızkardaşınızın karakteri için, kullanarak te bu lafları: *çemrek, haylaz, uluz, zararçı, utancak, akıllı, kalın üzlü, şen, ekti, kıskanç hem başka.*
- 10 Aşaadaki teksti „Taazä kaar” okuyun da söläyin, kullanılêr mı onda yazdırma elementleri? Neyin yazdırması var? Taa kaç işin yazdırmaları burada kullanılmış kısıdan hem angı temel yazdırmayı taa derin göstermâk için? Söläyin, angı obyektin yazdırması bu tekstä en önemniydir?

Taazä kaar

taazä
tavşam

Günnär¹ kısıldıkça, havalar bulutlanêr. Dışarsı olêr sansın taa karannık. Ama te düşer ilk kaar, örter dolayı bim-biyaz çarşafan, gün hiç görünmeer, ama herersi **aydınnık**², taazä, yalabık, yıldızçıklı kaardan. Bu ilk **kaardan**³ sora çok gözâl kırdä, baalarda, başçada. Gezersin çotuklar arasında. Te birkaç iz, onnar garga izleri, sora taa izlär – buradan da tavşam geçmiş, gitmiş başta alma fidanına. Bakêrız, körpä fidanın kabuu kemirilmiş... A-ha, bu zararı, mutlaka, o yıllık tavşam yaptı. *Opek sever körpä alma fidannarın kabuunu.*⁴ Lääzımdı güzdän saralım aaççaazı eski çuval parçalarının ya başka bişeylän. Yazık, almacık olur kurusun, ama uzun kulaklı da olur çüvenä düşsün. Komşumuz körpä fidancıkların yanına birär tuzak koymuş. Sakın, tavşamcık, sän orada karnını doyurmaa çalışırkan, olur kement buvazını sıksın.

körpä – genç
yılık – yan bakışlı
tuzak – kement, prinka
sakın – korun

çarşaf – biyaz bez
yalabık – şafklı
ekti – çok gezmeyi sevän
kıskanç – çok görücü

- 11 İlerledin yıllık tavşamın yazdırmasını (derisini, korkaklığını, kuşkuluunu, kaçmasını, gözlerini hem kulaklarını).
- 12 Hep ölä ilerledin kış günnerin yazdırmasını (kısa, suuk, saurgunnu, kürtünnü, dumannı hem başka).
- 13 Verili evdeki obyektin „Bizim barak palimiz” söläyin nişannarını, angıları lääzım olsunnar yazdırma yapmaa deyni.
- 14 Açıklayın kendi bakışınızı bir obyektä, angısını düşünersiniz yazdırmaklan annatmaa.
- 15 Yardımcı obyektlerin (evlerin, sokakların) yazdırmalarına ekläyin taa epitetleri. Yazın onnarı tefterlerinizä.

- 16 Demekli okuyun peeti da belli edin temasını. Söläyin, angı söz tipindän bu tekst, hem inandırın dooruluunuzu. Bulun kullanılmış dil kolaylıklarını. Denäyin kendiniz yaratmaa gözäl hem duygulu peet.

Kış

Kaar yaayêr biyaz-biyaz,
Dışarda hiç diil ayaz.
Kaarcaazlar olêr hızlı
Kırlara yorgan katlı.

Sokaklar oldu donak –
Hepsindä biyaz kalpak.
Kuşçaazlar salt küsülü –
Tüüleri kaarcaaz üklü.

(T. Marinoglu)

§ 24. Tekstin planı

Ne o plan?

Plan – o bir kısa cümledän ya lafbirleşmesindän düzülü tekstin sheması onun öz fikirini hem içindeliini göstermâk için.

Plan olur olsun kısa (bölä plan sadä sayılêr), hem plan olur olsun geniş tä (bölä plan katlı sayılêr).

Herbir kısa planı, genişledip, olur katlı yapmaa.

NASAAT

Tekstin katlı planını düzmää deyni, läâzım:

1. Teksti bölmää birkaç paya, payların maanalarına görä.
2. Bulmaa herbir payın öz fikirini.
3. Yazmaa herbir payın başlını – bu olacek sadä plan.
4. Bulmaa herbir payda mikrotmaları, onnarın abzaçlarına görä.
5. Yazmaa pay başlıkların altlarında mikrotmaların adlarını – bu olacek katlı plan.

mikrotema – tekstin baş temasının bir payı

abzaç – tekstin bir payı, angısında bir mikrotema açıklanêr

Yapalım bir sadä plan da sora, genişledip onu, yazalım bir kısa annatma.

Düşünelim, ne temaya yazacez hem nelär läâzım olacek gösterelim. Deyelim, tema olacek: „Biz küüdä yaşêêrız”.

Sadä plan burada te bölä olur olsun:

1. Bizim evimiz Tomayda.
2. Bizim aylemiz.
3. Yortularımız, adetlerimiz.

Şindi bu kısa planı ya sadä planı genişledelim da yapalım onu katlı.

I. Bizim evimiz Tomayda.

- 1) Aulumuzda küçük evimiz.
- 2) Nelär var aulda (maaza, kümes, garaj)?
- 3) Kim yaşêêr küçük evdä?
- 4) Büyük evimiz.
- 5) Nelär var büyük evdä. Nasıl dizili orası?

II. Bizim aylemiz.

- 1) Bük aylemiz.
- 2) Hepsimizin sevgilisi.
- 3) Onnar severlär oynamaa.
- 4) Zararlar için takazalar.

III. Yortularımız, adetlerimiz:

- 1) Kolada yortuları.
- 2) Musaafirlär, rakıcılar, kumilär, survakicilär.
- 3) Paskellä yortusu. Kırmızı yımırta, musaafirlär.

- ❶ Aşaadaki teksti „Biz küüdä yaşêêrız” okuyun. Annadın, nicä avtor kullanmış yukarkı planını, bu teksti düzmäa deyni.

Biz küüdä yaşêêrız

|| kızkardaşcım
saklı

Biz yaşêêrız Tomay küüyündä, aulumuz geniş, çayıra çıkêr. Aylemiz bizim bük: içerdä beş canız: mamu, tätü, bän, benim küçük kızkardaşcım Paşi hem kardaşcım Vladi.

Bizi küüdä çoyu biler, sokakça bizä Koliş deerlär. Tätü işleer kırdä toprakta, mamu uşak başçasında çamaşırcıyka. Biz, uşaklar, şkolaya gezeriz.

Kızkardaşcım Paşicik hepsimizin sevgilisiydir⁴. Ama o biraz nazlıca hem dâ sever kimär kerä zararcık yapmaa. Saklı girip bük evä, başlêêr orada aktarıp-karıştırmaa dolapları, sandıkları.

Bulup materiya parçacı ya bir yalabık bisey, alêr onnarı da kendinä oyuncak yapêr. Bu zararlar için anam Paşicii takazalêêr.

Aulda var iki evimiz, bir garajımız hem kümeslär tauklara hem ördeklerä deyni. Evin birisi taa küçük, onun var iki odası hem bir kufnesi.

Biz bu evdä hojma yaşêêrız.

Kufnedä mamu bizä imäa hazırlêêr. İçerin birisi bizim – küçük uşakların odası, ama öbürü – büklerin içersi, anamın hem bobamın.

Aulda öbür ayırı evimizä deeriz bük ev. Orada da var dört oda. Bük evdä bizim aylemizin³ tutmalık rubaları korunêlar.

Orada içêrlär gözäl dizili, duvarlarda asılı kilimnär hem var eni mobila. Bük evdä anam hem bobam musaafirleri kabul ederlär.

Bük¹ evimizdä Eni yılı, Paskelleyi hem taa başka yortuları da geçireriz. Eni yılda bizä geler musaafirlär: kumilär, rakıcılar, komuşular.

Orada her yılın dizeriz bir çamcaaz da onun dolayanda oynêêrız², bilmeycä, şiir hem masal söleeriz.

Paskelledä mamu pişirer paska hem boyêêr kırmızı yımırta⁴. Biz kırmızı yımirtalarlan dokuşêrız da bakêrız, kim taa kaavi çıkacek.

Biz bakêrız hepsi küü adetlerini hem gagauz yortularını.

NASAAT

Herbir plan yapılêr onuştan, ki düşünölmüş yazmak için teksttä fikirlär sıraylan gitsinnär, tekstin payları biri-birinä taa sıkı baalansınar, teksttä cümlelär açıklasınar baş temayı, olsunnar annaşılı hem çıksınar biri-birinin annamasından, olsunnar logika uurundan sıkı baalı.

Uygun, islää düşünölmüş plan yardım eder, ki aazdan ya yazılı sözümüz olsun becerikli, annaşılmış hem kompetent. Alın hesaba!

- 2 „Biz yaşêırız küüdä” tekstin katlı planını okuyunuz, bulunuz neylän ayırılêr sadä plan katlı plandan da söläyiniz.
- 3 Verilmiş temaya „Top oynamakta” düün bir sadä plan üç cümledän, sora hep bu temaya sadä planı genişledin da yapın bir katlı plan.
- 4 „Top oynamakta” temaya düzülmüş plannarınıza görä kendibaşınıza yazınız birär baalantılı tekst (sadä ya katlı plana görä).

1. Kaç kısa cümledän olur düzülsün tekstin sadä planı?
2. Ama katlı plan nicä olur düzülsün? Annadınız.

- 5 Aşaadaki teksti „Şkola” okuyun. Kaç paya olur onu paylaşırmaa, ölä ki düzmäa bir sadä plan. Sadä planı, düzöp, yazınız.

Şkola

|| usluca
üürenici

Bän taa üç yaşından hep istärdim şkolaya gideyim da olayım ölä üürenici, niceydi benim Stifanka kakum. O artık altıncı klasa geçtiydi da her gün, **şkoladan**³ geldikçä, sölärdi, nekadär isläymiş orada üürenmäa hem olmaa uşaklarlan birerdä. Gösterirdi anama notalarını.

Bir gün bizä geldi Stifanka kakunun üürediciykası Sanda hanum. **O pek metetti Stifankayı.** „Bu uşak, – dedi o, – derslerdä pek kuşku sesleer üürediciyi, çok taraflara boşuna bakınmêêr, tefterlerini pak tutêr, yazêr gözäl hem hiç bir erdä dâ yanılmêêr. Bişey istediynän sormaa, baarınmêêr yada tepinsin, nasıl kimisi yapêr, ama usluca elini kaldırêr da beklee, onu üüredici denesin da sorsun, ne zoru var”.

Sanda hanum beni dâ gördü, nicä kuşku sesledim onun annatmasını da suvazladı başımı: „Sän dâ, – dedi o, – tağan gibi, olacan mı? Şkolayı sevecän mi?” Bän kabarmaklan¹ söledim, ani bekleeirim çekedeiyim şkolada üürenmäa da olayım Stifanka kakum gibi en ii üürenici.

tağa – kaku, büyük kızkardaş

kabarmak – gururlanmak, üünmäk

kuşku seslemäa – pek islää seslemäa, çalışmaa, annamaa söylenmişleri

1. Düşünün da söläyin, neçin yapılêr tekstlerin plannarı?
  2. Aşaada verili temalara görä „Benim kafadarım Vani” ya „Benim druşkam Marinka” yazınız birêr kısa tekst annatma yazdırma elementlerinnän. İlkin annatmanızı yazınız plansız, sora hep bu annatmanıza düzün bir sadä plan da onu yazınız enidän plana görä. Angı annatma taa ii oldu?
  3. Angısını taa kolay yazmaa?
  4. Plannan mı osa plansız mı?
- 6 Kendiniz düşününüz bir tema da yapınız ona bir sadä plan, sora o planı genişlediniz. Da kendi geniş planınıza görä yazınız tefterlerinizdä birêr annatma. O annatmaları yollayınız „Gagauz sesi” gazetaya.
  - 7 Aşaadaki „Bobaylan ool” dialogu ilerledin ölä, ki tema bütünnüü olsun.

Bobaylan ool

Oolun birisi aalaşmış bobasına:

– Baka, bän bu yazın bıktım artık ayak kaplarımı çamurdan paklamaa. Her gün-her gün yaamurlar yaayêrlar. Siirektä bir gün olêr yaamursuz.

– Yok zararı, çocuum, – demiş bobası, – ayaklarımız sıkça çamurlu durursa, karnımız tok olur, ama çamur erinä toz içindä gezärsäk, ozaman bizim işlerimiz kötüyä varar, olur aaç kalalım...

.....

.....

1. Okuyun dialogu „Bobaylan ool”, söläyin kaç kişi bu dialogta pay alêr?
  2. Bu dialogun başlı uyêr mı içindeliinä?
  3. Siz nicä ilerlettiniz bu dialogu? Yazın onu tefterlerinizä.
- 8 „Bobaylan ool” dialogun yapın kısa planını, sora o planı genişledin.
  - 9 Katlı planınıza görä „Bobaylan ool” dialogu uzadınız da çevirin onu bir annatma tekstinä.
  - 10 Teksttä „Üürenmäk yıl başlantısı” bulunuz ilkin şkolanın yazdırmasını. Angı laflarlan başlêr? Neredä biter? Sora bulun klasın yazdırmasını, başlantısını hem sonunu. Tekstin içindeliini annadın aşağıdaki plana görä.
    1. Şkola enilenmiş gibi.
    2. İlk üürenmäk günü şkolada.
    3. Altıncı klasın odası.

- 11 Koyun Lambunun erinä üz aderliini „bän” da yukardaki teksti annadınız sizin adınızdan, olur ekleyäsiniz kendi düşündüklerinizi dä, ama çalışın annatmanızı uydurmaa yukarda verili plana görä.
- 12 Yapınız bir kısa plan temaya: „Bizim klasımızın odası olacek gagauz dili kabineti”.
- 13 Kısa sadä planınızı genişlediniz, yapınız onu katlı plan. Kendi planınıza görä yapınız bir yazdırmalı tekst, acıklayınız onun temasını hem öz fikirini.
- 14 Nasıl taa dooru olur demää?
1. Lambu şolanın gözeiliini annayamadıydı.
  2. Lambu şolanın gözeiliini duyamadıydı.
- İnandırın doorusunu.
- 15 Teksttän verili laflara bulunuz sinonim da yazınız onnarı lafbirleşmesi gibi.
- seftä...
top çiçek...
paklık...
- 16 Teksttän verili laflara bulunuz antonim da düzün onnarlan lafbirleşmesi.
ileri...	gözelliik...	çok...	burada...
düzmaa...	paklık...	vermaa...	oturmaa...

§ 25. Yazdırmalı tekstlerin kullanılması

Angi razgeliştä yazdırmalı tekstlär kullanılêr?

Yazdırmalı tekstlär kullanılêrlar ozaman, açan lääzım olêr annatmaa bişey için taa derindän, sıradan, detallı ufaktan. Deyelim, ki isteeriz obyektı göstermää her taraftan, ya isteeriz bir kişinin türlü işleri için annatmaa. Bu razgelişlerde etmeer bir cümlä, da ozaman kullanêrız bir dizi cümlä. Onnarda olur olsun türlü epitetlär, sinonimnär, obyektin ya işin türlü nişannarı.

- 1 Aşaadaki teksti yazın, nişannı laflara annadıcı laf bulun, onnarın lafbirleşmelerini yazın.

Köpek Karaçol

Bizä, yabancılara, karşı çıktı yataandan yabanı kadar bir köpek **Karaçol**. Ne üfkeliydi o! **Cıba**, kara-mor tüüleri sertliktän dikilmiştilər, **ligalı** aazı yarı açıktı da oradan görünürdü enser gibi sivri, biyaz dişleri. O sansın istärdi desin: siz yabancıysınız, girmeyin bizim aula. Köpään kaavi bacakları geniş **pañçalıydılar**, beli dâ ortasından **kemerlenmişti**. Hazırdı üstümüzä atlamaa, eer olmayaydı baalı sincirdä.

Karaçol – köpään adı

cıba – kısa tüülü

ligalı – tükürüklü, sulu

pañcaları – ayakların şamar gibi uçları

kemerlenmiş – kıvrılmış, kamburlaşmış

detallı – çeşitli, çok taraftan görülmä

Cuvap verin soruşlara, aşaadakı örnää kullanarak:

Bu teksttä var mı Karaçol köpään yazdırılması?

Ona olur mu deyelim, ki bu obyektin yazdırmalı annadılması?

Hepsi cümlelerdä var mı yakın-yakın, birtakım paylar – obyekt hem onun nışannarı?

Yazdırma metodu gösterer obyektin türlü taraflarından nışannarın onun özünü.

Gramatikayca bu nışannar olur gösterilsinnär birkaç morfologiya kolaylıklarınnan: adlıkların hem işliklerin birleşmelerinnän, sade adlıkların, nışannıkların, işliklärän, işhallıkların hem başka.

Örnek: **Karaçol** – yabanı kadar (yaraştırmak), üfkeli (nışannık)

tüülär – cıba (nışannık), kara-mor (nışannık)

aaz – yarı açık (nışannık); **ligalı** (adlıktan nışannık)

dişlär – sivri (nışannık), biyaz (nışannık); enser gibi (yaraştırmak)

bacaklar – kaavi (nışannık); **pañçalı** (adlıktan nışannık)

- 2 Aşaadakı verili obyektlerin ayırı-ayırı yazdırmalarını yapın, gösterin parantezalarda, angı gramatika formalarını kullandınız. Te nasıl gösterili yukarda örneklä.

çukur – ...

mera – ...

oyun – ...

tarla – ...

deniz – ...

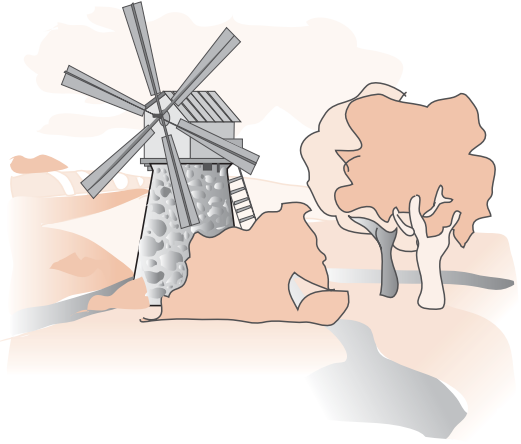
türkü – ...

- 3 Okyun teksti „Dermen” da bulun burada adlıkları hem onnarın annadıcı laflarını, çıkarın o nışannarı da uydurun onnarı adlıklara te nasıl aşaadakı örnektä gösterili, o lafbirleşmelerini yazın.

Dermen

Bizim küüyün dolayanda evel varmış çok el dermenneri. Onnarın temelleri taştanmış, ama yapıları taftadanmış. Lüzgerli havada ilin kanatlı dermennär okadar hızlı dönärmişlär, ki olurmuş sanasın, bütün küü hızlanmış göka uçmaa. O evelki eski dermennerä diilmiş läázım yakacak: benzin, gaz, elektrika kuvedi ya odun. Natura, kendi üfleyip, çevirmiş uzun kanatları hem aar kayaları. Onnar da dermeni yaparmışlar, nicä bir diri can. Dermenin kayaları üüdürmüşlär pak un, booday unu, yaparmışlar papşoy unu hem bulgur. Anılmış dermennär şindi sade aklı-mızda kaldılar.

Örnek: eski dermen
taştan temel
.....

el – lüzgär

bulgur – yarma, iiri-iiri uflanmış papşoydan ya arpa boodaydan

4 İlerledin teksti „Baa bozumu”. Açıklayın, angı bölümdändir bu tekst.

Baa bozumu

Üzümnär olduynan, onnarı läázım vakıdında toplamaa. Güzün havalar yaamurlu olêr, dumannar düşer da pandallarda teneciklär başlêrlar patlamaa, yımışayıp, çürümää...

Baaları vakıdında bozarsak, olur tatlı sıra içelim. Taa çetin salkımnarı olur kış için tavana kaldıralım yada bankalara, oşaf gibi, kapayalım...

5 Aşaada verili teksttä bulun bir uygun başlık onun temasına görä. Okuyup, annadın onun içindeliini, açıklayın öz fikrini hem söz tipini.

Herbir² imäk hem yaşamak işlerini biz alêrız naturadan. **Booday**¹, arpa, papşoy, kartofî, fasülä gelerlär soframıza topraktan. Tauklar, ördeklär, kaazlar hem hayvannar vererlär bizä et, yımırta, süt...

E, sırtımızda giyimnerimiz? **Onnar**³ da koyun yapaasından, hayvan derilerindän, kırdä büüyän kenevirdän, ketendän, pamuktan...

Evlerimiz dâ düzülü natural işlerdân: taş, toprak, kum, odun – hepsi ayaamızın altında bulunêrlar. İnsana kalêr salt üşenmesin dâ, taşları dizip, evinâ temel koysun, topraktan kerpiç yapsın da duvar işlesin. Odunnarı hem taftaları, yonup, uydursun evinâ, örtü düzsün, döşemâ koysın, mobila yapsın.

Yakacaklarımız: gaz, benzin, kömür – genâ ana topraan koynusundan geler. *Ama hazır tavada insana bişeycik gelmeer*⁴. Ne dâ alırsa adam naturadan, o lâázım çalışsın, işlesin, da sade ozaman toprak, natura ona olêr haliz ana...

Hepsini bu zenginnikleri: kum, taş, kömür – er altından da, er üstündân dâ adam alêr zakonca. Lâázım kesmâa sade o aaçları, ani düşer kesilsin. Natura verer, ama olmamaa hesapsız, olmamaa brakonyer. Kestin – sora da dik erinâ taa çok!

- ⑥ Yukardaki tekstdân çıkarın da yazın o cümleleri, angılarında var birsoy paylar.
- ⑦ Düzünüz kısa planı, sora onu yapınız geniş, katlı bir plan. Plannarı yazı nız tefterlerinizâ. Urokta yapınız diskusiya, kimin planı taa uygun, taa ii olacak, ona verin ilk eri, sora bulun, kim olacak ikinci hem üçüncü erlerdâ.
- ⑧ Aşaadaki teksti okuyunuz, yapınız onun kısa planını ölä, ki o plandan soruşun birisi uysun da olsun tekstin başlı.

Ekmekçi koyun

Bizim vardı bir vakla kuzumuz. Onun anası neçinsâ hastalandı da geberdi. Kuzucuk taa küçük emecenkân kaldı üüsüz. Biz onu büüttük sütçääzlân eldân. O büüdü da oldu bir gözâl koyun, kattık onu çobana, ama o sürüyü beenmedi da, kırdan kaçıp, evâ geldi. Sora birtaan onu sürüyâ katmadık, ama evdâ aul içindâ doyururduk, sulardık. Verirdik ona eşil çimencik, ama o hepsindân çok sevârdi ekmecik imää.

Soframızdan kalan parçacıkları ona verirdik. Açan ekmek imää otururduk, o dururdu kapuda, beklârdi, çıkaralım ona kalıntıları. Kapu önündâ bizim köpek tâ beklârdi, ona bişey soframızdan verelim. Ama koyun kıskanırdı, hızlanırdı ona kafaylan urmaa da koolardı köpää kapu önündân bir tarafa. Bu koyunu biz hepsimiz çok sevdirdik. O yavaştı hem uşaklara pek yamanırdı, neçinki uşaklar da onunnan oynamaa sevârdilâr hem ekmecik verirdilâr. Adı-nı onun koyduyduk „Ekmekçi koyun”.

vakla kuzu – gözleri kara hem annısı çakal

üüsüz – anasız-bobasız

kalıntıları – nelâr kaldı sofradan

kıskanırdı – çok görürdü, azetmâzdi köpektân

yamanırdı – yaklaşırdı, onnara alıştıydı

yavaşı – elci, insandan korkmazdı

- 9 Aşaada verili sadä hem katlı plannara görä yazınız birär yaratma, kullanı-
nız annatma, yazdırma hem fikirlemä elementlerini, başka artistik kolaylı
klarını. Açıklayın te bu temayı: „Neçin bän pek severim anamı-bobamı hem
malimi”. Yaratmalarınızı yazın.

SADÄ PLAN:

1. Anam
2. Bobam
3. Malim

KATLI PLAN:

1. ANAM a) giyyimi	işlenir günnerdä pazarlarda hem yortularda gözelli
ä) işleri	içerdä, düzendä aulda, kırdä kufnedä
b) harakteri	uslu akıllı sevici doorulukçu
c) zorda	kahırlı saburlu çetin verilmäz
2. BOBAM a) görümü	balaban üzü gözleri, bıyıkları, saçları
ä) çemreklii beceriklii	işçi çalımnı çemrek, kaavi sert
b) işi	izmetindä aulda kırdä, baalarda uşakları terbietmektä

3. MALİM a) üzü, görümü	buruşuklu saçları kraalı gözleri duruk, şen hem başka giyimni eskiycä
ä) karakteri	yalpak yardımcı kırnak inanıcı, kliseci uşakları sevän
b) işleri	içerdä kufnedä aulda başka erdä

⑩ Verilmiş temaya: „En islää kafadarım” düzünüz ilkin birär kısa sadä plan, sora o planı genişledin da düzün birär katlı plan. Plannarınızı düzärkän, kullanınız yukarda verili plannarı örnek erinä. Plannarınıza görä yazınız birär yaratma. Bulun ona bir uygun başlık.

⑪ Temaya „Kızak kaymakta” yazınız birär yazdırmalı tekst verili kısa plana görä.

1. Hava güneşli, ama suuk.
2. Bän kafadarlarımnan kızak kaymakta.
3. Sevinmeliklerimiz hem zorlarımız.

⑫ Verili cümleleri ilerledin da yapınız herbir sadä cümledän ikişär-üçär türlü katlı cümlelär, aşaadakı örnää kullanarak:

1. Kısmetiniz durmasın.
2. Bizim büük evimiz gözäl dizili.
3. Kış taa bitmediydi, ama ilkyaz çekedirdi.
4. Bizim başçada güllär seftä açtılar.
5. Bän bakêrım er tavşamnarını.
6. Küüyün bir maalesinä „Taşlık” denilirdi.
7. Yıkanınız sabunnan.
8. Olmayınız inat hem kıskanç.
9. Panayırdä çok meyva satılırdı.
10. Güneştä çok yanmaa olmaz.

Örnek: „Kısmetiniz durmasın”. Olur te angı cümlelär olsun:

a) Sizin kısmetiniz durmasın deyni, işläyiniz çok.

- ä) İşləyiniz her gün, ozaman kismetiniz durmaz.
 b) Sizin kismetiniz durmasın deyni, işləyiniz gençliktä da, ihtärlıktä da.
 c) İşləyiniz kendi kuvedinizä görä, ozaman kismetiniz dä durmayacak, saalınız da olacek.

13 Aşaada verili başlıklara görä düzünüz üç kısa plan:

1. Biz evdä iki kardaşız.
2. Düzdük bir sallangaç.
3. Radicik biler oyuncak yapmaa.

Bu başlıklara görä kurunuz üçär kısa tekst da yazınız onnarı tefterlerinizä. İnandırınız, ki yazdırmalı tekstlerä düzdüünüz bu başlıklar:

- uyêlar... neçin?
- başlıklar olur olsunar yazdırmalı tekstlerin temaları da... neçin?
- başlıklar diil hepsi yazdırmalı tekstlerin öz fikirleri... neçin?
- başlıklardan sade birincisi „Biz evdä iki kardaşız” benim tekstimä uydu... neçin?
- kalanı iki başlık „Düzdük bir sallangaç” hem „Radicik biler oyuncak yapmaa” benim yazdırmalı tekstimä uymadılar, neçinki... (söläyin, neçin)?
- bän koydum tekstlerä başka başlıklar... Neçin? Annadınız.

14 Aşaada verili annatma teksti okuyunuz, bulunuz, nesoy demekli dil kolaylıkları, hem angı söz tipi kullanılmış burada.

Mali yapaa işleer

Mali, alatlamayarak, **işlärđi**¹ iisini. O arada-saata, durgunup, bakardı iplii, sora enidän kopedärđi pırıldatmaa². Maliyä işsiz durmaa zor edärđi, ama başka işlerdän taa çok iiyi bilirdi, onuştan, sevärđi iplik işlemesini. Rökesi ona sansın diildi iş tertibi, ama onun yakın dostuydu. Rökeylän mali – ikisi bir gibiydilär. O sol elinnän çekärđi sümektän³ yapaaıy, ama saa elinnän kıvradardı iiyi. Uzağıp yarım metra kadar, durgunurdu da sarardı incecik işlenmiş iplicää iisinä, sora enidän başlardı saamaa sümeeni. *Malinin elindä yapaa tez diiştirärđi adını da olurdu iplik*⁴.

İnanacaan gelmäzdi, ani payacan ipi gibi iplicäklärlän malinin hem mamunun elleri giidirirdilär bizi. Benim dimilerim, mamunun, kakunun, malinin çukmannarı, bobamın sargıları hem yaamurluu – hepsi bu rubalar iidä işlenmiş hem düzendä dokunmuş ipliklerdändilär.

15 Pay edin yukarkı teksti iki paya maanasına görä. İkisinä dä paylara koyun ayırı-ayırı başlık.

1. Neçin bu annatmayı yok nasıl üç ya dört paya bölmää?
2. İnandırın neçin?
3. Var mı bu tekstin öz fikiri?
4. Beki, bu teksttâ var iki öz fikir?
5. Beki, başlık bu annatmada uymêêr öz fikirinnän?
6. Var mı nicä bu annatmaya taa uygun bir başlık koymaa?

- 16 Okuyun annatma teksti „Eni yıla karşı” da düşünün, angı öz fikirini koymuş bu annatmaya avtor, ne artistik kolaylıkları kullanmış o bu teksttâ.

Eni yıla karşı

Eni yıla kadar iki saat kaldıydı, açan Todi uyukladıydı. Bir dâ düşündä onun önündä bir geniş ep-eşil daa peydalandı. Orada gözäl-gözäl çam aaçları büüyärdi.

Daayın boyunda bir yabanı gezinärdi. O kimisä beklärdi. Tezliyä Todinin aklısına geldi, ani var nicä olsun, ki canavar Ayaz Däduyu bekleer da ondan uşakların baaşışlarını kapmaa isteer... Todi yabanıdan korktu da uyandı. Baksa, Ayaz Dädu televizoron içinä girmişti da başlamıştı hepsini uşakları Eni yıllan kutlamaa. Todiya büyük sevinmelik geldi, ani yabanı diildi aslıdan, ama düştän...

(Todur Marinoglu)

- 17 Okuyun Todur Marinoglunun laflarını bir gözäl taraf için:

„Orada güneş raatlı,
çöşmedä sucaaz tatlı,
mamusu bizi bekleer –
O topraa Vatan deniler...”

1. Söläyin, neredä bu toprak?
2. Ama siz nasıl laflarlan annadırsınız bizim Vatanımız için?

- 18 Yapıp bir plan, yazınız ona görä bir yazdırmalı yaratma temaya: „Benim sevgili tarafım”.
- 19 Bulunuz, angı formada nışannık *ep-eşil*? Uydurun ona obyekt. Yazınız taa birkaç *ep-eşil* gibi düzülü nışannık. Düzunüz onnarlan lafbirleşmesi.
- 20 Yapınız bir plan da ona görä yazınız bir yazdırmalı yaratma temaya: „Benim üürenmäk kıyatlarım”.
- 21 Aşaadaki teksti „Olimpiada” okuyun, onun içindeliini sıradan annadın, verilmiş plana görä.

22 Bu tekst nasıldır? Angı bölümdändir?

Olimpiada

Komratta her yılın ilkyaz vakıdında olêr gagauz dilindä hem literaturada yarışmaklar, bu yarışmalara olimpiada deeriz.

Olimpiada eveldän deniler sport yarışmaklarına, onnar olurmuşlar eski Grek memleketindä, oradaki en üüsek Olimp bayırın yanında. Bu bayırın tepesindä, sayılırmış ozamannar, ki Allah yaşêr da bunun için kim olimpiadalarda üstelärmış – o Allaha taa yakın olurmuş.

Büünkü günnerdä başka türlü yarışmalara da alıştık olimpiada demää. Bizim zamanımı-zda olimpiadalar olêrlar sportta, dildä, literaturada, fizikada, himiyada, matematikada hem başka predmetlerdä.

Gagauz dilindä hem literaturada bu yıla kadar artık çok olimpiada yarışmaları yapıldı. Çok yıllar sıravardır gagauz dili hem literatura olimpiadalarında üstün çıkêrlar Komrattan, Çadırdan, Beşalmadan, Tülü küüyündän, Kırlannardan uşaklar. Onnara türlü paalı baaşışlar veriler hem o üsteleyenleri universitetlerä ekzamensiz kabul ederlär.

Ama ne yazık, ani kimi büyük gagauz küülerimizdän uşaklar olimpiadalara hiç gelmeerlär da katılmêrlar bu gözäl faydalı yarışmalara.

Plan

1. Evelki olimpiadalar.
2. Gagauz dili hem literatura olimpiadaları Komratta.
3. Gagauz dili hem literatura olimpiadalarına katılannar.
4. Olimpiadalarından fayda üürenicilerä.

23 İnandırın, ki bu „Olimpiada” tekstin planı uyêr yazılı tekstä. Neçin? Eer bu plan tekstä uymarsa, inandırın, neçin uymêr.

24 „Olimpiada” tekstin planını yapın geniş da tefterlerinizä yazınız.

25 Sizin şkolanızda varsa birkimsey, ani katıldı olimpiadaya, çaarın onu klasa da annatsın sizä, nasıl olimpiadalar geçer.

26 Düşünün, tekstin verildii planı nasıldır (geniş, katlı, sadä)?

27 Aşaadaki teksti yazın, bulun yazdırmalı cümleleri, onnarın altlarını çizin. Aazdan tekrarlayın gramatika kolaylıklarını, angılarının yazdırmalı metod yapılêr.

Tavşam gölgesi

Bu bir siirek dallı, iinä gibi sivri yapraklı ot. Onun gölgesi may yok, ama neçinsä gagauz halkı ona vermiş ad „tavşam gölgesi”. Eer islää düşünürsäk, butürlü adın var derin annaması.

Tavşamnar ömüründä çok mu dinnenerlär? Yok onnarda dinnenmää vakıt, ama gölgelenmää hiç okadar da. Tavşam hojma kaçmakta: ya karnını doyurmakta, ya düşmannardan korunmakta. Bezbelli, bu beterä ona gölgä az läüzüm deyni, en az gölgeli ota demişlär „tavşam gölgesi”.

- 28 Aşaadaki „Kışın” teksti yazın, işhallıklarını bulup, altlarını çiziniz, açıklayın onların bölümnerini hem dooru yazılmasını.

Kışın

Evin ardında o üüsek kara aaç üüsüz gibi küsülü durardı. Onun yapraksız dalları kırçtan pek aşaa iilmişlär. Karakuşlar, ani onun dallarında ilerdän her sabaa şen ötärdilär, sıcak erlerä çoktan uçup-gittilär. Karşıkı yamaç kırçlı dumandan hiç seçilmeer.

Şansora dekabri girdi. Bir sabaa pek erken kaar atıştırmaa çeketti, birdän-birä, enikunu, lüzgersiz. Sora gittikçä kaar sıklaştırdı, nicä insan deer, çoban sargısı hızlı atmaa başladı. İlk kaarlar, erä düşüp, çabuk eriyärdi, ama sık-sık kaar düşmesi tezdä ensedi, da er bim-biyaz oldu.

Uşaklar ilk kaara artık pek sevinerlär, çıkıp sokaa, ellerini yukarı kaldırıp, baarışmaa çekederlär: „Tä ilk kaar, tä ilk kaar!”

Kaar gittikçä sarplaştı, borannamaa başladı. Butakım borannı kaar yaadı bir günnän bir gecä. Sabaası kaar yavaş-yavaş dindi. Kaba kaarı boran kuytulara haydadı.

Evin kaydırmasının içinä adam boyunca kaar yıvdı.

Üülenä dooru küüyün yamacında şamata işidilmäa başladı, kızaklar aşaa dooru tukur-tukur kaymaa başladılar. Taa karannık olunca kırmızı yanaklı uşaklar dayma kaydılar...

(N. Tanasoglu)

- 29 Resimä bakıp, kurun altışar cümlä, kullanarak işhallıklarını. Cümlelerinizi yazın, işhallıkların altlarını çizerek.

TESTLÄR

1-inci test. Verili iki çift laf dil teoryasına görä neydir onnar: „açık - kapalı”;

„uzun - kısa”

- a) sinonim,
- ä) antonim,
- b) omonim,
- c) lafbirleşmesi.

2-nci test. Bir tekstin planını düzmää deyni, ne läüzim yapmaa?

- a) düşünmää temayı,
- ä) yazmaa teksti,
- b) aktarmaa sözlüü,
- c) temanın sınırlarını bulmaa.

3-üncü test. Tekstlerin plannarı kaç türlü olur olsunnar?

- a) bir soruşlu plan,
- ä) bir lafbirleşmesindän plan,
- b) çok türlü uzun plannar,
- c) sadä hem katlı plannar.

4-üncü test. Neydir o dialog?

- a) kısa annatma,
- ä) iki kişinin lafetmesi,
- b) beş kişinin lafi,
- c) avtorun sözü.

5-inci test. Ne läüzim bilmää, ki teksttä uygun başlık koymaa?

- a) kaç cümlä var teksttä,
- ä) tekstin öz fikirini,
- b) tekstin uzunnuunu,
- c) tekstin avtorunu.

6-nci test. Neydir o abzağ?

- a) tekstin öz fikiri,
- ä) tekstin yarısı,
- b) tekstin bir mikroteması,
- c) tekstin içindeli.

7-nci test. Natura insana nelär verir?

- a) imelik,
- ä) giyim,
- b) ev,
- c) hepsini, ne läüzim.

8-inci test. Neydir o tekstin teması?

- a) içindeli,
- ä) başlı,
- b) başlantısı,
- c) sonu.

Tema 5

BİLGİ ŞAFKTIR İNSANA

DİL TEORİYASI

§ 26. Aderlik

Angı söz payına aderlik deniler?

Aderlik deniler o laflara, angıları kullanılêrlar adlıkların, nışannıkların hem sayılıkların erlerinä. Aderlik kendibaşına bir söz payıdır.

Örnek:

1. İçerdä yoktu *kimsey*.
2. Saygılı üüredicim, *Canabinä* mektup var, *kimsä* yollamış.
3. *Kim* çölmää kırdı, o da harcını çekecek (söleyiş).
4. *Kati kendisi* üüreder küçük kızkardaşcını okumaa.

Aderliklär gagauz dilindä birkaç türlü var:

1. *Üz aderlikleri*. Onnar lafetmektä göstererlär, kim lafeder (*bän*), kiminnän lafediler (*sän*), kimin için lafediler (*O*). *Bän* – birinci üz, *Sän* – ikinci üz, *O* – üçüncü üz.

Hep üz aderliklerin sırasında bulunêr hatırlık aderlikleri dä, angıları kullanılêrlar hatırlı danışmaklar için. Onnarın var

sade ikinci hem üçüncü üzleri, neçinki lafedici kendi kendisinä danışamaz.

II-nci üz: *Canabin* – birlik sayısında; *Canabiniz* – çokluk sayısında.

III-üncü üz *Canabisi* – birlik sayısında; *Canabileri* – çokluk sayısında.

2. *Gösterici aderliklär*. Bu aderliklärän bişey gösteriler: *bu, o, şu, bölä, tölä, şölä, ölä, te o*.

3. *Soruş aderlikleri* kullanılêrlar bişey sormak için: *kim? ne? naşey? nesoy? kaç? angı?*

4. *İlişki aderlikleri*, bunnar hep o soruş aderlikleri, ama onnar kullanılêrlar katlı cümlelerdä baalamak için: *kim, ne, naşey, nesoy, nasıl, kaç, angısı, angı*.

5. *Bellilikçi aderliklär*: *her, herbir, herkez, hepsi, bütün*.

6. *Bellisiz aderliklär* kullanêrlar bellisiz bişey gösterän söz payların erinä: *kimisi, birkimsey, bişey, birbişey, kimsä, nesä, kaçsa*.

7. *İnkär aderliklär* göstererlär inkärlik maanasını: *kimsey, bişey*. Bu aderliklerdä olur yannaşık kullanılsın laf yok (*yok kimsey, yok bişey*). Urgu bu aderliklerdä düşer ilk kısma.

8. *Saabilik aderlii* – *kendi*.

Düzülmesinä görä aderliklär, paylaştırılêrlar iki paya: *sadä* hem *katlı* aderliklär.

Sadä aderliklär: *bän, sän, siz, o, şu, bu*. Onnar düzülü bir köktän, afikssiz, sayılêrlar temel aderliklär.

Katlı aderliklär düzülü *bu, o, ne* aderliklerin yardımınnan. *Örnek*: busoy, osoy, butakım, otakım, butürlü, nesoy, netakım, netürlü, nekadar, bukadar, naşey, neiş.

Katlı aderliklär taa var nasıl düzülsünnär *bir* sayılın hem *her* aderliin yardımınarınnan. *Örnek*: birkaç, birkimsey, birbişey, bişey, herbir, herkez, hertürlü hem başka.

Hesap alın cümledä örnekleri: *Bu* armutları al kendinä. *O* koyêr *kendini*, ani çok biler. *Bän* senin sölediinä diilim kayıl.

Onun boyu *bendän* balaban. O savaşırdı *kendi* gölgesini görmää. *Bän* anama mektub yazmaa hiç unutmam.

Kimi aderliklerin var küçüldek formaları da: *oncaaz, buncaaz, kimcääz, necääz, angıcu, kendicää, hepsicii, kimseycik, bişeycik*.

Cümledä aderliklär dâ adlıklar gibi olur olsunnar *herbir cümlä payı*, ama taa sık onnar *subyeht* hem *tamannık* olêrlar.

- ❶ Aşaadaki resimnerä bakarak, kurun beşär sadä cumlä, kullanarak türlü aderlikleri. Cümleleri tefterlerinizdä yazın.

- Örnek:** 1. **Bän** isteerim çok okumaa, çok gezmää, çok bilmää (bän – **subyekt**).
 2. Bilmäk **benim** kuvedimdir (benim – **bellilik**).
 3. Avşam kafadarım geldi **bizä** televizoru siiretmää (bizä – **tamannık**).

- ❷ Aşaadaki teksti okuyun da, aderlikleri bulup, annadın, angı bölümdändir onnar.

Çay li

Uzakta var bir büyük çok insanı memleket. Onun adı Kitay - Çin. Bu memlekettä yaşarmış kalaba uşaklı bir aylä. O aynen uşakları zor büyüymüşlär, sık-sık suuklayıp, üsürümüşlär, hastalanırmışlar. Adamın en büyük oolunun adıymış Çay Li. Çayın iki kardaşı hastalıklardan ölmüşlär. Anası aalarmış. Bobası da çok kahrılı olarmış, çok istemiş bulsun bir kolayını kurtarmaa aylesini beladan, ama bilmäzmiş nasıl.

O zamannar geçmiş oradan bir ihtär siirek sakallı gözlüklü adam da vermiş Liyin bobasına bir kalın kiyat. Kiyadın başlantısında yazılıymış Kitay dilin bukvaları – beş binin üstünä nişan. Yolcu demiş:

– Üürensın oolun tanımaa başlantıda bukvaları da ozaman becerecek okumaa bu kiyadı hem başka da kiyatları. Bu kiyatta yazılı, nelär var te o karşıda bayırın ardında. Orada var türlü büülü otlar, onnar hastalıkları alıştırêrlar.

Tutunmuş Li üürenmää bukvaları, aylarca gecä-gündüz çalışmış, ama bukvaları okadar zormuş aklında tutmaa, ki Li yorulmuş da vazgeçmiş üürenmektän. Bobasına demiş:

– Neyä bän zeetleneyim bu kiyadı okumaa? Yolcu bizä gösterdi bayırı, gideyim onun ardına da bulayım otu.

Ölä da yapmış. Ükletmiş torbasını da gitmiş. Birkaç vakıt gezmiş, çok otlar, çok aaçlar, kuşlar görmüş, ama ilaç otunu bulamamış. Dönmüş evä boş ellän da tutunmuş enidän bukvaları üürenmää. Birkaç yıl üürendiktän sora okumuş kiyadı. Orada bulmuş yazılı, angı yollarda gezsın, nasıl aarasın da, bulduynan otu, nasıl onu haşlasın da kullansın, ki hastalıklardan kurtulsın.

Çay Li bu yol bayırın ardında çok gezmemiş, gelmiş da getirmiş evâ lââzımını otu.

– Ne tez buldun? – sormuş bobası.

– Bu kiyat, – cuvap etmiş Li, – açtı benim gözlerimi, aydınattı yolumu, meydan bana taa geniş oldu. Bilmeyäydin onu okumaa, hiç bulamayaceydin büülü ilacı.

Haşlamışlar otu, nasıl o kiyatta yazılıymış, da her sabaa içärmışlär otun gözäl renktä kokulu suyunu. Hastalıklar ayledän saulaşmışlar, hepsinin kefleri düzelmiş, kannanmışlar.

Ozamandan beeri büülü otu çeketmiş kullanmaa başkaları da, taa sora bu ot daalmış bütün dünneeyä, adı kalmış o kayretli çalışkan çocuun adında – çay.

memleket – taraf, padişahlık

Kitay – Çin

vazgeçmää – brakmaa öğrenmeyi

saulaşmışlar – uzaklaşmışlar

cannanmışlar – taa diri olmuşlar

1. Kimmiş o Çay Li?

2. Ne zorlar çekärmış Çay Liyin aylesi?

3. Sanki kimmiş o gözlüklü siirek sakallı yolcu?

4. Neçin Li ilk sıra otu bulamamış?

5. Ne açmış Liyin gözlerini hem aydınatmış yolunu? Meydan nasıl olmuş?

6. Günün şafkından başka taa nasıl şafk var insana? Bilimin şafkı bizä neredän gelir?

1. Kuşku okuyun annatmayı, annadın tekstin içindeliini kendi laflarınızlan.

2. Düşünün eski latin milletin söyleyişinä „Bilmäklän olur yıldızlara etişmää”. Aklınızda tutunuz bu söyleyişi.

3. Bu tekstin yardımınan inandırın, ani bilim şafkı da hep ölä lââzım insana nicä güneşin şafkı.

4. Düşünün. taa ne türlü söyleyişlär bilersiniz bilimin insana faydası için.

③ Aşaadaki teksti „Televizor” yazın, aderlıklerin altlarını çiziniz, onların sintaksis fonkşiyasını açıklayın.

Televizor

O geldi bizim içërimizä nicä bir dörköşeli maavi gözlü pençerä. Bakınca ev pençerelerinä, televizorun ekranı çok taa küçük, ama o okadar büyük, ani gösterer bizä dünneeyin en uzak köşelerini. Aklımızlan zor annamaa, nasıl television büülü gibi gösterer bizä uzak Gimalay bayırlarını hem İstanbul kasabasını ya Amerikayı hem Londonu. İçerdä otururken, dünneeyin

bir ucundan göreriz öbürünü. Butürlü şaşılacak, inana gelmeyecek işi düzdü da getirdi bizä büünkü bilim, bilim adamnarın büyük zaametleri.

4 Aşaadaki cümleleri yazınız, aderlikleri bulunuz da onnara soruş koyunuz.

- a) Güzün bitkisindä bizim aul içindä baaları bän kazêrım kış için, nadazda taa islää kaar yatsın deyni.
- ä) Nasıl gideyim sizä, yarım gelecek bizä (türküdän).
- b) Bizim o geniş sokakta maalenin uşakları sevârdilär top oynamaa.
- c) O ihtära bän yardım ettim torbasını taşımaa.
- ç) Kimsey bişey demesin deyni, o yavaşacık açtı içer kapusunu.
- d) Dolu çuvalı kimisinä zordu taşımaa.
- e) Kimä bu çantayı götürürsin?

5 Aşaadaki aderliklärlän ayırı-ayırı birär cümlä düzün:

Onun, sendän, onnar, hepsi, biz, siz, bölä, ne, kendi, kim.

6 Aşaadaki dialog parçasında aderlikleri bulun da herbirinin formasını açıklayın.

- Sän nasıl üürendin hesaplamaa? – sordu Mani dädusuna.
- İlkän, açan kiyat bilmäzdim, hesaplardım aklımca, pek zordu, – dedi dädu.
- E, şimdi nasıl hesaplêêrsın?
- Şindi, açan kendi-kendimä üürendim yazmaa, hesaplamaa, da oldu taa kolay, kimi büyük tıfraları unutmayım deyni, yazêrım kiyada.
- E, bu tellerdä tekerleciklä neçin?
- Onnar da, kızım, hesaplamaa yardım ederlä.
- Beki, onnar eski kompyuter? – güldü Mani.
- Olur kompyuter da deyâsiniz, ama biz ona başka türlü deyârdik.
- Dädo, sizin bu tekerlecikli oyuncaanız çoban sopasında pinekli hesaplara benzeerlä.
- E, o senin elindä naşeycik? – sordu ihtär.
- Te bu haliz kompyuter küçük bir sırnık paçkacı kadar, ama hesaplêêr millionnarlan miliardlara kadar.
- E-e, kızım, büünkü gündä bilim çok ilerledi, benzämeer bizim vakıda.

7 Aşaadaki lafbirleşmelerinnän birär cümlä düzünüz, aderlikleri bulup, altlarını çiziniz.

Sana solemää; bunnarı gördüm; kendini gezdirmää; angısını çaarmaa; kimsey işitmemiş; birkimsey görmüş; herkezini seslemiş; nesä denemiş; onnarın evi; benim çantam; bizim evimiz; senin boban; sizin üürediciniz.

- 8 Aşaadaki parçada aderlikleri bulup, söläyin, angı cümlä payıdır onnar. Bu işi olur başlayasınız klasta yazmadaan, ama sora başarasınız evdä, tefterlerinizä yazıp.

...Hepsinin siiredicilerin aazları bir karış açık kalmış. Onnar şaşıp-sorarmışlar: „Kim olsun bu pelivan, onun olacektır yarım padişahlık hem da padişahın kızı Dünnä-Gözeli”. Kimsey biri-birini işitmäzmişlär, sade sessiz siiredirmişlär. Pepeleşka çilli beygirdä atlı, ölä hızlı gezineräk, bayırın dolayında taa bir koşu yapmış da hep ölä çabuk kaybelivermiş insannarın gözü önündän, nicä dä peydalanmıştı. Kimsey bişey annayamamış, ne olmuş. Uzaklaştıynan alaydan, Pepeleşka kolvermiş büülü çilli beygirini. (*Gagauz masalından*)

- 9 Aşaada verili aderliklärlän düzünüz birär cümlä, sora o cümlelerin analizini yapınız.

Bişeycik, necäöz, kendisi, hepsi, bän, sän, biz, onnar, kim, bu, şu o.

- 10 Aşaada verili teksti diktant erinä yazınız, aderlikleri bulup, onnarın altlarını çiziniz. Ne büünädän aderlik için üürendiniz, onnarı tekrarlayınız.

Mihail Eminescu – bizim Moldovanın anılmış yazıcısı. İki bininci yılda nışannadık onun duumasından 150 yılı. Bu büyük yazıcı diil sade kendi halkının **gururluu**, ama bütün dünneeyin dä şannı adamnarından birisidir.

Yazıcılar, bilimcilär, kim atomu söktü, kim elektrika kuvedini açtı, kim peniñilini üzä çıkardı, uçakları hem sputnikleri düzdü, onnar hepsi bütün insannın yaşamasını kolaylatmak için çalıştılar. Büün dä var aramızda ölä insannar, ani kendi yaşamasını vererlär bilim hem aaraştırmak uuruna. Butürlü käämil fikirli insannar olur çıksın herbir büünkü şkolaçıların da arasından. Ama bilimci olmak için, ani bu dünneedä bişey eni çıkarmaa deyni, läüzüm küçüklüktän kendini hazırlamaa: ilkin şkolada pek islää üürenmää, çok zaamet etmää, zenginnetmää fikirini te o bilimnärlän, angılarını bizädän açmışlar hem gerçekleştirmişlär.

gururluu – halkın kabarması, onunnan olur üünsün
söktü – çözdü, dolaşıklı dooruttu
peniñilin – mikrobulara karşı ilaç
gerçekleştirmää – aslıya çıkarmaa, haliz yapmaa

§ 27. Üz aderlikleri

Ne göstererlər üz aderlikleri?

Üz aderlikleri göstererlər işi yapan üzleri:

Birlik sayısı

I-inci üz – **BÂN**

II-nci üz – **SÂN**

III-üncü üz – **O**

Çokluk sayısı

I-inci üz – **BİZ**

II-nci üz – **SİZ**

III-üncü üz – **ONNAR**

Üz aderlikleri hallanêrlar nicä adlıklar da hep o hal afikslerini kabul ederlər. Sade birinci üzün aderlikleri **BÂN**, **BİZ** saabilik halında **-IN** afiksinin erinä kableder **-İM** afikslerini dä.

Örnek: Saabilik hal: kimin? **BENİM**, **BİZİM**, **SENİN**, **SİZİN**.

Ama III-üncü üzün aderlii **O** çokluk sayısında hem hallanmakta hal afikslerin önnerindä kableder **N** konsonunu.

Örnek: **O – o-n-nar; O – o-n-un, o-n-a, o-n-u, o-n-da, o-n-dan.**

§ 28. Üz aderliklerin hallanması

Nicä üz aderlikleri hallanêrlar?

Birlik sayısı			Çokluk sayısı		
I-inci üz	II-nci üz	III-üncü üz	I-inci üz	II-nci üz	III-üncü üz
T. bân	T. sân	T. o	T. biz	T. siz	T. onnar
S. benim	S. senin	S. onun	S. bizim	S. sizin	S. onların
D. bana	D. sana	D. ona	D. bizä	D. sizä	D. onnara
G. beni	G. seni	G. onu	G. bizi	G. sizi	G. onnarı
E. bendä	E. sendä	E. onda	E. bizdä	E. sizdä	E. onnardä
Ç. bendän	Ç. sendän	Ç. ondan	Ç. bizdän	Ç. sizdän	Ç. onnardan

- ❶ Teksti „Klubta” okuyun da üz aderliklerin hallarını söläyin, sora bulun, angı üzdä bulunêrlar aderliklär, denäyin diiştirmää üzleri da bakın, nasıl diişilecek tekstin içindeli, baalantısı.

Klubta

Bizim küüyümüzde var bir geniş hem aydınnık yapı. O bizim klubumuz. Orada gençler, yortularda hem pazarlarda buluşup, şennenerler.

Bir kerä onnar çaardılar şkoladan fizika üüredicimizi Nedioglu Todur beyi, annatsın onnara taa annaşılı, nedir o kibernetika. O avşam bän dä gittim kluba seslemä lektiyyayı. Bän onuncu klastayım, üüredicimiz bizä derslerdä vardır söledii kibernetika için, ama burada klubta o genişän annattı, ki kibernetika bir eni bilim obyektı, o peydalandı XX asir ortasında, söledi kibernetikanın uuru için. Ona sonunda çok işlər sordular hem Canabisinä verdilər bir top çiçek.

lektiya – büüklär için bir urok, bir ders gibi
asir – üz yıl

- 2 Kendiniz hallayın üz aderliklerini ikinci üzünde birlik sayısında, düzün onnarlan birär cümlä.
- 3 Aşaadaki cümleleri yazınız, üz aderliklerini bulunuz, onnarın yanında, skobalar içindä, gösteriniz, angı halda bulunêr herbir aderlik.
  1. Senin mi büün duuma günün?
  2. Bukadar çok kaar bizdä sade bu kışın düştü.
  3. Derslerdä biz uslu-uslu otururduk, bizdän bir dä sesçäz çıkmazdı.
  4. Gagauzlar mı? Onnar çok çalışkan insannardır, onnara yok neçin gücenmä. Bu milleti läüzüm metetmä hem ona hatır gütmä.
  5. Tarafımızı pek severiz, bizä läüzüm akıllı önderci.
  6. Seni görän çocuklar oyunu saşırır (türküdän).
  7. Bu masalı bana bobam vardır annatı.
  8. Bendä umut var, ani üürenmäm ileri dooru taa ii gidecek.
  9. Küüyün kenarında bizim var baalarımız.

§ 29. Hatırlık aderlikleri

? **Angısıydır o hatır aderlikleri hem ne onnar göstererler?**

Dilimizdä üz aderliklerin sırasında bulunêr maasuz büüklerä hem saygılı insannara danışmak için hatır aderlikleri. Başka dillerdä bu aderlikler var nasıl hiç olmasın. Hepsı türk soylarından dillerdä dä maasuz hatırlık aderlikleri yoktur. Hatır aderliklerimiz göstererler bizim dil zenginliğimizi hem hatırlı kul-

turamızı. Hatır aderlikleri var ikinci hem üçüncü üzlerdä birlik hem çokluk sayısında. Te o aderliklär:

II-nci üz   Canabin   Canabiniz
III-üncü üz   Canabisi   Canabileri

Hatırlık aderliklerinnän biz danışêrız kendimizdän taa büklerä hem saygılı başkannarımıza hem taa bilinmäz yabancı insannara. Bu aderlikleri koyêrız ikinci hem üçüncü üzlerä, kâr bir kişiyän dä lafetsäk.

Örnek: Canabiniz dä mi geldiniz? – sordu Todi üüredicisinä (II-üncü üz).

Däducum, Canabin bana bün nelär sımarladın, hepsini yaptım (II-nci üz).

Bobam Canabisinä İstanbuldan selâm yolladı (III-üncü üz).

Canabileri bizi eni kıyatlaran mutlu ettilär (III-üncü üz).

Kimär kerä butürlü hatırlık aderliklerin erinä kullanılêr çokluk sayısının ikinci üzü siz, ama butürlü danışmak dilimizä uygun diildir, o geler nicä bir kalka komuşu dillerdän.

NASAAT

Hatırlık aderlikleri baştan her zaman yazılêrlar bük bukwaylan. Hatırlık aderlikleri adlıklar gibi hallanêrlar.

§ 30. Hatırlık aderliklerin hallanması

Nasıl hatırlık aderlikleri hallanêrlar?

Birlik sayısı	
II-nci üz	III-üncü üz
T. Canabin	Canabisi
S. Canabinin	Canabisinin
D. Canabinä	Canabisinä
G. Canabini	Canabisini
E. Canabindä	Canabisindä
Ç. Canabindän	Canabisindän

Çokluk sayısı	
T. Canabiniz	Canabileri
S. Canabinizin	Canabilerinin
D. Canabinizä	Canabilerinä
G. Canabinizi	Canabilerini
E. Canabinizdä	Canabilerindä
Ç. Canabinizdän	Canabilerindän

- ① Aşaadaki teksti yazın da bulun hatırlık aderliklerini. Onnarın altlarını çiziniz, formasını belli edin.

Hatırlı adam

Evel³ bizim küüdä sade bir ferşel varmış, adıymış Uzun Simu. Canabisi çıkmış bir fukaara çiftçi aylesindän, ama küçüktän şkolada hepsindän islää üürenirmiş deyni, Simuyu yollamışlar küüyün parasınnan kasabaya **üürenmää**¹. Bir gün küülülerä toplantı olmuş, da orada primar sormuş insannara:

– Canabiniz isteer miysiniz bizim dä küüyümüzdän bir üürenik çıksın? Eer istärsäniz, ozaman acımayın biraz para, da yollayalım Simuyu, üürensın.

– İsteeriz, – kayıl olmuş kalabalık, – ama soralım Canabinä, bu genç ool iş yapacak mı?

– Şüpemiz yok, – demiş primar, – sorduk **şkolanın**² direktoruna. *Canabisi pek metetti Simuyu.*⁴

Geçmiş vakıtlar, da Simu küülülerin umudunu doorutmuş. Olmuş bir islää ilaççı da izmet etmiş insana çok yıl.

Şindi Simu çoktan geçinmiş, ama zamanında hatırları için hiç unudulmêr. Ona yaşamasında küçüü-büüyü, Canabin deyip, danışmışlar.

evel – çoktan

ferşel – doftordan taa küçük bir ilaççı

dernek – toplantı

primar – küü başı

- ② Aşaadaki verili aderliklärän birär cümlä düzünüz.

Canabin, Canabiniz, Canabisi, Canabileri, Canabindän, Canabilerinä, Canabinizi.

- ③ Yazınız verililmiş teksti, nışannı üz aderliklerin erinä koyunuz hatırlık aderliklerini.

Bizim komuşu Panti sordu:

– Stepan batün neredä?

– **O** asker izmetini Komratta yapêr, – dedim bän.

– Batündan mı o kiyat, ani bulünün elindä?

– **Ondan** e zer, dün kablettik.

– Nelär yazêr o?

– Ne yazêr batü, şindilik sade bulü biler. **O** okuyacak kiyadı bizä dä hem anama da, neçinki **onnar** batünün yazısını sökämeerlär.

– **Sän**, Panti, neredä askercilii yaptın?

– Bän dä asker izmetimi Benderdä yaptım.

§ 31. Gösterici aderliklär

Neyi gösterici aderliklär göstererlär?

Gösterici aderliklär göstererlär obyektlerin yakınnını hem uzaklını (bu, o, şu, bölä, ölä).

Örnek: Bu kızçaaz dans çevresindä oynardı.

O şkolacı üürenmāk yılında hiç bir dä gün atlatmadı.

Bölä pak tefter sadece bizim Katidä var.

Ölä gözäl havalar sade yazın ortasında olêr.

Gösterici aderliklär cuvap ederlär soruşlara: **Angı? Nesoy?**

Örnek: 1. **O** yabancı adamı biz vardır gördüümüz. (Angı? – **o**)

2. **Ölä** gözäl meyvalar sade bizim Moldovada vardır. (Nesoy? – **ölä**)

3. Gürgen-Kıvradan **bölä** aaçları biri-birinä baalayıp, bütünnä daayı bordeyin yanına sürüyecek (halk masalından). (Nesoy? – **bölä**)

4. **Şu** bayırın ardında biyaz-biyaz çiçeklär (türküdan). (Angı? – **şu**)

Gösterici aderlik **O** benzeer üçüncü üz aderliinä **O**. Ama gösterici aderlik **O** taa sık durêr adlıkların önündä, da onu kolay ayırmaa üz aderliindän, angısının eri taa sık işliklerin önündä.

Örnek: **O** kişi gidärdi tükenä, ama diil bu. Burada **O** aderlik, soruşu – **angı** kişi?

O gidärdi tükenä. Burada **I** üz, aderliin soruşu – **kim**?

Gösterici aderliklär adlıklarlan kullanılırkan, hallanmêêrlar hem sayılarda da diişilmeerlär.

Örnek: bu kiyat, bu kiyatlar, bu kiyadın, bu kiyada, bu kiyattan hem başka. Ama açan gösterici aderliklär yalnız kullanılêrlar (adlık maanasında), ozaman onnar hallanêrlar, nicä adlıklar hem sayıda da diişilerlär.

Alınız hesaba, ani gösterici aderliklär, cümlä payı olarak, taa sık var nasıl bellilik olsunnar.

Örnek: Bu çizmelär taman bana görä geldilär, sansın benim ayaama yapılmışlar (Angı çizmelär? **Bu** – bellilik).

Gösterici aderliklerin hallanmak tablişası

Birlik sayısı	Çokluk sayısı	Birlik sayısı	Çokluk sayısı
T. bu	bunnar	o	onnar
S. bunun	bunnarın	onun	onnarın
D. buna	bunnara	ona	onnara
G. bunu	bunnarı	onu	onnarı
E. bunda	bunnarda	onda	onnarda
Ç. bundan	bunnardan	ondan	onnardan

Birlik sayısı	Çokluk sayısı	Birlik sayısı	Çokluk sayısı	Birlik sayısı	Çokluk sayısı
T. şu	şunnar	bölä	bölelär	ölä	ölelär
S. şunun	şunnarın	bölenin	bölelerin	ölenin	ölelerin
D. şuna	şunnara	böleyä	bölelerä	öleyä	ölelerä
G. şunu	şunnarı	böleyi	böleleri	öleyi	öleleri
E. şunda	şunnarda	böledä	bölelerdä	öledä	ölelerdä
Ç. şundan	şunnardan	böledän	bölelerdän	öledän	ölelerdän

- ① Aşaadaki teksti „Bizim öküzlär” yazın, gösterici aderliklerin altlarını çizsin, aazdan söläyin onnarın hallarını.

Bizim öküzlär

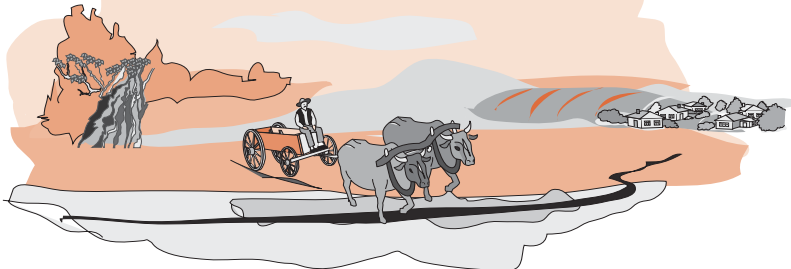
Vardı bir çift öküzümüz Bräzu hem Kudal. Ürettik onnarı küçüktän koşuya da okadar çok alıştıydık onnarlan, ki lafımızı da onnar annardılar.

Kudal herkerä bilirdi erini – çizidä, sayılêr saa tarafta, ama Bräzu koşulurdu dışyanı-na – sayılêr edektäydi.

Te öküzlär taligada emini iyerlär, onnar pek uslu.

De birisinä: „Kudal, koşul!” Ona bu izin eter. Brakıp imesini, kendisi gidip-sokêr boy-nusunu boyunduraa, ama Bräzu koşulmêêr demeyincä ona da: „Bräzu, koşul!” İşidincä sesi, o da yannaşêr eşinä, boynusunnan girer boyunduraa. Bän koyêrım **zevleleri** da pinerim taligaya. Onnar hazır, ama hiç bir dâ adım yapmêêrlar izinsiz. Bän deerim:

– Hi-i-i, Bräzu, Kudal! – da taliga çıkêr yola... Käämil mallar, böleleri insan gibi akıllı. Helal onnarı bakmaa. Ama herbir iş – üüretmektä. Kim becermeer hayvannarı küçüktän üüretmää, onnarda öküzlär harın da olurlar, inatlık ta yaparlar, erä da seni aktarırlar.

koşuya üüretmää – taligada hem başka erdä çekmää üüretmää
em – alaf, hayvan iyintisi
zevlä – demir çıbıklar boyunduruu kapamaa deyni
hi-i-i – haydi, çekedin ileri
harın – haylaz, diil ileri, ama geeri çeker, harınnêêr

- 2 88-inci sayfada bulunan resimä bakarak, kurun beşär cümlä. Cümlelerdä kullanın **üz** hem **gösterici** aderlikleri. O cümleleri tefterlerinizdä yazın.
- 3 Gösterici aderliklerin hallanmasını üürenin da bilin kiyatsız hallamaa.
- 4 Verili gösterici aderliklärlän: **bu, bunun, buna, bunu, bunda, bundan** düzün birär cümlä. Herbir cümleyi tefterlerinizä yazınız.
- 5 Aşaada verili iki cümlä aderliklärlän. Siz dä hep bu aderliklärlän düzün taa iki dä olsun dört cümlä. Yazınız onnarı taftada hem geçiriniz tefterlerinizä.
  - a) Sade bölesi olur olsun halka önderci.
  - ä) Ölesini on yoldan aylan (söleyiş).
  - b) ... .
  - c) ... .
- 6 Okuyun aşağıda verili teksti da düşünün ona bir ad. Sora yazın onu tefterlerinizä, bulunuz saabilik formasında aderlikleri, onnarın altlarını çiziniz. Eer varsa teksttä başka türlü dä aderliklä, onnarı da alınız hesaba.

Vanidä vardı bir palıcık. Açan pali büüdü, oldu ölä islää bir köpecik, ki hepsi onu sevärdi. Uşaklar onunnan oynardılar, yarışardılar kaçmakta, atlamakta. Geldi Vanilerä komuşu kızçaazı, üç yaşında Manicik. O pek korkak bir uşaktı, onnarda köpek yoktu. Vaninin köpecii hızlandı kokalamaa eni musaafiri. Uşak korktu da kaçtı mamusuna, aalayarak.

– Korkutma uşaa, be Vani, – dedi Maniciin anası. Köpek mi o, ölesi var nasıl dalasın da.

– Böleleri dalemêêr kimseyi, – dedi Vani, – var başka köpeklär, ani diil alışık uşaklarlan, öleleri olur dalasın. Ama bölesini tut kuyruundan da çek, istär acıtsın onu, o uşaa dalmaz. O büyük insan gibi şakadan da annêêr.

Vani aldı köpää kucaana da yaklaştırdı Manicää, dedi korkmasın.

– Suvazla onu, Manicik, tut şu kulaandan...
 Uşak uslandı, sevinmää başladı.

Yukarıdaki teksten icindeliini sıradan annadın.

Saabilik formasında aderliklär olur hallansınar da

Hallar	Birlik sayısı	Çokluk sayısı
T.	bölesi	böleleri
S.	bölesinin	bölelerinin
D.	bölesinä	bölelerine
G.	bölesini	bölelerini
E.	bölesindä	bölelerinde
Ç.	bölesindän	bölelerinden

- 7 Yukardaki verili tekstlän işläyin taa biraz. Bulunuz orada adlıkları da uydurunuz onnara aderlik küçüldek formasında verili örnäa görä.
- Örnek:** *uşak – oncaaz, köpecik – buncaaz, ...*
- 8 Aşaadaki aderliklerin küçüldek formasınan düzünüz birär cümlä: *buncaaz, oncaaz, şuncaaz, bölecii, ölecii.*

§ 32. Soruş hem ilişki aderlikleri

Ne göstererlär soruş hem ilişiklik aderlikleri?

Soruş aderlikleri kim? ne? angı? naşey? nesoy? göstererlär sormayı, soruşu. Kim? aderlii insan, hayvan, kuş için sorêr, ama ne? aderlii, kalan obyektleri gösterip, sorêr onnar için (büüyüm, ruh, tertip hem başka) angı? hem nesoy? aderlikleri, herbir nışanı gösterip, sorêrlar.

- Örnek:** 1. **Kim** aldı masa üstündän gazetayı? **Kim?** aderlii sormaklan gösterer, ani insannardan birisi gazetayı almış.
2. Çuvala ne koydular? **Ne?** aderlii gösterer sormaklan, ani çuvala nesa bişey koyuldu.
3. **Angı** armudu koparayım **bu** alçak fidandan? **Angı?** – soruş aderlii, ama bu – gösterici aderlii.
4. **Kim** büün izmetçi klasta? **Kim?** – soruş aderlii.
5. **Ne** durursun, mari kız, aul aşırı? (türküdän) **Ne?** – soruş aderlii.

6. **Nesoy** dildä siz lafetersiniz? **Nesoy?** – soruş aderlii.
7. **Naşey** aldın tükendän? **Naşey?** – soruş aderlii.
8. **Nesoy** kiyat sän getirdin? – **Nesoy?** – soruş aderlii.

Alın hesaba!

İlişki aderlikleri hep o soruş aderlikleriydir, ama onnar katlı cümledä baalayıcı gibi kullanılêrlar *kim, angı, nesoy, naşey, nasıl*.

- Örnek:** 1. Göldä yıkanmakta bän tanıdım, **kim** bana üzeräk yaklaştı. Burada **kim**– ilişiklik aderlii.
2. O **ne** söledi, bizä çok uydu. **Ne** – ilişiklik aderlii.
3. **Angı** cevizleri ayırırsak, onnar bizim olurlar. **Angı** – ilişiklik aderlii.
4. Sokaktan bir küçük çocucaa sordular, var mı **nasıl** senin adını üürenelim? **Nasıl** – ilişiklik aderlii.

Tutunuz aklınızda!

Kimi soruş hem ilişiklik aderliklerin var çokluk sayıları da: kim? – kimnär?, ne? – nelär?, angı? – angılar?, naşey? – naşeylär?

- ❶ Aşaadaki teksti okuyun, soruş hem ilişiklik aderlikleri bulun. O cümleleri, neredä bulacınız läázımnı aderliklerini, tefterlerinizä yazın.

Yolda

Alçacık bir karış kadar çocucak, torbası omuzunda, atlatları yoluna. Beni görüncä duruklandı, çıkardı kalpaanı da, iilip, selâm verdi.

- Zaman hayır olsun, dâdu!
- Hayır olsun, saa ol, çocuum! Kim seni üüretti bölä hatırlı, gözâl selâm vermää?
- Evdä anam-bobam, şkolada da üüredicim.
- Şindi nereyi gidersin?
- Şkolaya giderim.
- Sän taa küçük diilsin mi? Ne artık üürenici miyisin?
- Diilim bän küçük, boyum alçak.
- Angı klastaysın?
- Altıncıya geçtim.
- Bravo. Ne büyük çantan var! Nelär koyêrsın içinä?

- Kiyatlarımı hem katıklan ekmeemi.
- Nesoy kiyatların var?
- Gramatika, matematika, istoriya, başka okumak kiyatları.
- Şkolada sän nasıl üürenersin?
- Üürenerim islää, kabul ederim notaları on, kimär kerä dokuz...
- Üüren, çocuum, üürenmäk küçükleri büük yapêr, akıllıları da taa akıllı.

kariş – eski ölçü, büük parmaklan orta parmaan arası

bravo – maşalla, käämil, pek islää

katık – ekmään yanına bişey (piinir, sucuk, saa yaa)

2 Aşaadaki cümleleri tefterlerinizä yazın, soruş hem ilişiklik aderliklerin altlarını çiziniz birär çizgiylän.

1. Kim isteer sabaa izmetçilii yapmaa?
2. Sorayım, taa ne var maalenizdä?
3. Kimin bu çok şımarık uşak?
4. Neylän siz yaşêersınız?
5. Henez basmış ondört-onbeş yaşına, nelär gelmiş o genç kızın başına (*halk türküsündän*).
6. Naşeylär dikersiniz, mari, bu gözäl kripdişindän?
7. Nesoy fistan giidirelim gelinä?
8. Ya bak onun üstünä, nesoy pak rubaları var.
9. Kaç klas sän Taraklı şkolasında bitirdin?
10. Toplêêr Vanicik hepsiciini, neceezi varmış... (*masaldan*).
11. Etiştinyän da sorêrlar, angı küüdä bulunêrlar.
12. O, kimi bän ayırdım, hepsinä hatır güttü.
13. Başka yaşamak, ani geldi gagauz küülerinä, diiştirmede adetlerimizi.

3 Aşaadaki aderliklärän düzünüz birär cümlä: kim? ne? angı? naşey?

4 Aşaadaki teksttä hertürlü aderlikleri bulun, soruş hem ilişiklik aderliklerin altlarını çiziniz.

Kışın gözellii

Kim bilmeer kışın gözelliiini, o korkêr onun suuklarından. Ama o diil sade suuk hem yoksuzluk. Angı insan kışa hazırlanêr yazdan, ona korku yok. Senin tavanında var **terekä**, unnukta dolu çuvallarda **pitlövka** hem papşoy unu.

Çalışkan adamın aulunda da ne yok? – Kuş, er tavşanı, domuz, koyun, inek, bızaa hem başka mal. Ama maazada kaç işlär var? – Turşu, şarap, kartofi, morkuva, bankalarda kapalı patlacan, biber – hepsi bunnar yazın bereketi, kışın da katıkları.

Ne canın isteer, o var. Ama kışın da çalışkan küülüyâ var çok iş. Aulda mallar lââzım her gün bakılsınnar, doyurulsunnar, sulansınnar hem dâ sıcakta olsunnar – bunnar kimin kahır, diil mi hep çiftçinin?

Ama açan içerdä hem aulda, maazada hepsi var, hepsi taman, kendin dâ giyimni hem saasem, çıkıver dışarı da bak, ne gözâl dolay: kaar **henez** yaamış, kırlar, evlär, sokaklar sansın biyaz yorgannarlan örtünmüşlär. Soluk suuk, ama o **saasem**. Nesoy sevinmelik doldurêr insanın üreeni! Nasıl çıkmasın o içerdän da mayıl olmasın dolaya?!

Kim beener haliz yaşamayı, kimin var sevgisi **naturaya**, o görer kışın da, yazın da, güzün dâ gözelliklerini. Angı yıl zamanı da gelsä, hepsinä olur sevinmää, hepsinin var kendi gözellikleri.

terekä – tenä papşoy, arpa, booday

pitlövka – pak un, biyaz un

henez – şimdi hemen

saasem – saallıklı, saalam

§ 33. Soruş hem ilişiklik aderliklerin hallanması

Birlik sayısı	Çokluk sayısı	Birlik sayısı	Çokluk sayısı
T. kim?	kimnär?	ne?	nelär?
S. kimin?	kimnerin?	neyin?	nelerin?
D. kimä?	kimnerä?	neyä?	nelerä?
G. kimi?	kimneri?	neyi?	neleri?
E. kimdä?	kimnerdä?	nedä?	nelerdä?
Ç. kimdän?	kimnerdän?	nedän?	nelerdän?

Birlik sayısı	Çokluk sayısı	Birlik sayısı	Çokluk sayısı
T. naşey?	naşeylär?	angı?	angılar?
S. naşeyin?	naşeylerin?	angının?	angıların?
D. naşeyä?	naşeylerä?	angıya?	angılara?
G. naşeyi?	naşeyleri?	angıyı?	angıları?
E. naşeydä?	naşeylerdä?	angıda?	angılarda?
Ç. naşeydän?	naşeylerdän?	angıdan?	angılardan?

Aderliklär *ANGI*, *NESOI*, açan adlıklarlan kullanılêrlar, ozaman hallanmêêrlar hem sayı-da da diişilmeerlär.

- T. **angi** küü
- S. **angi** küüyün
- D. **angi** küüyä
- G. **angi** küüyü
- E. **angi** küüdä
- Ç. **angi** küüdän

- ❶ Aşaadaki teksttä varmıyır soruş aderlikleri, eer bulursanız, o cümleleri ayır-
rı çıkarın tefterlerinizä, soruş aderliklerin altlarını çiziniz.

Yolda

- Kör hem kiyat bilmeyän karşılaşmışlar yolda.
- Angımız taa karannıkta yaşêêr? – sormuş birisi.
  - Elbetki, ikimiz dä, – demiş öbürü.
  - Yok, – kayıl olmamış gözleri görmeyän adam. – Sän baari önünü görersin, güneşi siiredersin, ama bän duudum karannıkta, karannıkta da ölecäm.
  - Bän dä ne faydası, ani gözlerim açık, açan te o önümüzä yazıları okuyamêêrım, nelär, acaba, yazılı orada?
  - Olmalı, yazılı, nereyä gidelim, – demiş kör olan.
  - Beki dä, – kayıl olmuş kiyat bilmeyän.
  - O yazılar taftada mı yazılı? – sormuş kör.
  - Diil, bir demir tenekidä.
  - Sivri ucu nereyä doorudulu?
  - Saa tarafa.
  - Ozaman saaya lääzım gidelim.
  - Neredän bildin?
  - Bän, – demiş kör, – parmaklarımnan, yoklamaklan, duymaklan okuyêrım.
  - Ama bän, – aalaşmış öbürü, – bilmeerim hiç bir türlü ne okumaa, ne yazmaa.
  - Yazık, – demiş kör. – Te naşey – bilmemezlik yapmış seni kördan da taa kör.

- ❷ Aşaadaki cümleleri yazın, soruş aderliklerini bulun, alın karar, angi hallarda bulunêr onnar.

Kim büün saalık komisiyasını geçmedi?
Üredici kimi metetmiş?
Şkolacılar neyä mayıl olmuşlar?
Bu eski yollardan nelär sade geçmemiş.
Kimä lääzım pak tefter?

Bu naşey, mari?

Nesoy birdän zor oldu bizdä yaşamak?

Angi lüzgerlär, angi yaamurlar seni buraya getirdi? (türküdän)

- ③ Aşaadaki teksti okuyunuz, orada aderlikleri bulunuz da, altlarını çizip, annadınız, angi bölümdändir onnar.

Tanas batü avcı. O avlanmêêr tüfeklän, kapannarlan, ya tuzaklarlan. Onun avcılık tertibi – fotoaparatt.

O deer, avcılık – gözäl bişey, ama kimin havezi var sade bir hamellik için, öldürüp-yoketmää diri cannarı, o diil avcı, ama o brakonyer. Bän, – deer Tanas batü, – sinerim ölä bir saklı erceezdä da görerim, nasıl korkusuz geçer tavşamcık, ya bir tilki da ateş etmää erinä çekerim fotoyu, da o artık bizim. Sanêrım, ki yaban hayvannarı, onnar da can taşıyêrlar, onnarı da acidêr, açan tutulêrlar kapannarda, ya buulêrlar tuzaklarda da zeetlenerlär günnär boyuna ya haftalarlan.

Benim fotoaparattım çok taa ii o kannı silâhlardan. O öldürmeer, kan dökmeer, ama, tutup bizim küçük kardaşlarımızı, tanıştirêr onnarı bizimnän, verer kolaylık mayıl olalım, sevinelim onnara.

§ 34. Bellisiz hem inkär aderlikleri

Yukarkı aderliklerin bölümnerini taa dolu yapêrlar bellisiz hem inkär aderlikleri.

Bellisiz aderliklär: kimi, kimisi, birkimsey, birbişey, kimsä, nesä, kaçşa.

Inkär aderlikleri: kimsey, bişey.

§ 35. Aderliklerin morfologiya analizi

Aderliklerä nicä morfologiya analizi yapılêr?

Aderlik angi bölümdän: üz, gösterici, soruş, bellilik, bellisiz, inkär aderlikleri; var mı üz aderliin sayısı, halı, hatırlık forması; cümledä aderlik angi cümlä payı olur olsun?

ADERLİKLERÄ ANALİZ SIRALII:

Beni istedi görmää anam.

1. *Beni* – aderlik, cuvap eder soruşa *kimi*?
2. Temel forması – *bän*.
3. *Üz* aderlii.

4. Kullanılêr gösterek halında, birinci uzdâ, birlik sayısında, onun rolü cümledä – ikincili pay, *tamannık*, açıklêêr predikati.
5. Hatırlık forması yok.

Ş 36. Aderliklerin dooru yazılması

I. Aşaada sıralanan aderliklär birerdä yazılêrlar:

a) Katlı aderliklär, angıları düzülü **bu, o, ne** aderliklerin yardımınnan.

Örnek: busoy, osoy, butakım, butürlü, nesoy, netakım, netürlü, nekadar, bukadar, naşey, neış, otakım.

ä) Katlı aderliklär, angıları düzülü **bir** sayılın hem **her** aderliin yardımınnan.

Örnek: birkaç, birkimsey, birbişey, bişey, herbir, herbiri, herkez, hertürlü.

b) Ačan **ne** aderliinä yamanêr ışık **yapmaa**, ozaman onnar birerdä yazılêrlar lafetmâk formasında.

Örnek: nâpmaa (ne yapmaa), nâbacan, nâbacam, nâbacez, nâbacek.

c) Kimi bellisiz aderliklär, angıları düzülü **-sa, -sä, -saydı, -seydi** afikslerin yardımınnan.

Örnek: kimsä, nesä, kimseydi, nesitydi.

II. Ayırı yazılan aderliklär:

Aderliklär **bu, o, şu, bölä**, angıların yanında kullanılêr gösterici aderlik **te**.

Örnek: te bu, te o, te şu, te bölä, te ölä.

III. Çizgicik aşırı yazılan aderliklär:

Kimi aderliklär, angıları çiftli olêrlar ya iki kerä söylenilerlär.

Örnek: bişey-bişey, şu-bu, şunu-bunu, filan-fişman, kendi-kendinä, biri-birinä, biri-birindän, biri-birinnän.

ADERLİKLERİ TEKRARLAMAK İÇİN İŞLÄR

- ❶ Aşaadaki verili cümleleri yazın, bulun katlı hem soruş aderliklerini, annadınız, ne bilersiniz onnar için hem inandırınız onnarın dooru yazılmasını. İşi yaparken, kullanınız bu kiyatta verilän kuralları.

Stepan, sän karpuzları kaç satêrsın?

Bu klastan neyiniz taa kaldı almaa?

Dörtlän beşi toplansak, nekadar olur?

Daadan gelir hızlan, edi bin yıldızlan, ne o ? (bilmeycä – *tüfek*)

Onun adı var, kendisi yok, a bil ne? (bilmeycä – *gölgä*)

İki kamburlu devä lääzımdır herbir evä. (bilmeycä – *tuzluk*)

Neredän, gelip, nereyâ gidersin?

- ② Aşağıdaki teksti ilkin dikkat okuyunuz, sora teftelerinizä yazınız. Herbir aderlikleri bulunuz, onnara her taraftan analiz yapınız, nicä şindiye kadar üürendiniz, yınandırınız kendinizi, ki bu temayı islää bilersiniz.

Çadır hem Komrat

Çadır hem Komrat biri-birinä yakın kasabalar. Onnar, beki, diil en eski gagauzluk erleri, ama onnarın erleşmesine görä (Demir yol boyu, alış-veriş çatır) büümüşlär, da büün gagauz halkın merkez erleri oldular. Komrat – Gagauziyanın baş kasabası, Avtonom bölgemizin öndercilik, administrativ merkezi, ama Çadır da – ikinci merkez kultura, din, alış-veriş, industriya taraflarından. Bölä yakın-yakın erleşik iki şentru pek uygundur Gagauziyanın ekonomika gelişmesi için. Naşey sade becermeer bizim gagauzlar: baalarcılı, hayvancılı, başçıvancılı. Ama diil sade kır işlerinde usta bizim insannar. Onnar düzüntücü dä, askerci dä, bilimci dä. Zor vakıtlar geçecek, da olursa akıllı, uzaklara bakıcı başkannarımız, bizim varlıklı, zengin yaşamamız bu iki kasabalarda ilerleyecek.

Çadırdä läözüm, mutlaka, kalkınsın tütün fabrikası, elektro-termik zavodu, et kombinatı. Ama Gagauz Milli teatrusu läözüm çıksın Evropa maştabında üüseklää, düzülsün Çadırın din merkezi, angısı diil çoktan kök saldı orada hem taa başka butakım işlär. Komrat ta artık bildirdi kendisini dünneeye devlet universitetinnän, var pedkoleci, gimnaziyalar hem başka şkolalar...

Taa bizim Komrat anılmış kultura eskiliklerinnän. Burada taa ondokuzuncu asirin sonunda varmış real uçilişçesi, dirilirmiş bir teatru kolektivi. Bunnardan başka, Komrat taa zamandan taşıyêr gagauzluun revolütiya ruhunu. Komratta duumuş ilk gagauz revolütioner **Andrey Galaşan**. Onun önderciliinnän düzülmüş 1906-ncı yılda seftä Komrat respublikası, angısını duşmannar birkaç haftada buumuşlar, ama o ilkmış. İlk kıvılcın ozamandan çekiler bizim büünkü günnerä. Da te büün dä Komrat politika uurundan başta. Burada sonunku on-onbeş yılların içindä kaynadı savaş **dilimiz** için, **baamsızlık** için da kazanıldı büünkü Avtonomiya „Gagauz Yeri”.

Komratlan gagauzlar kabareler, Komrat için türkülär çalınêr, peetlär yazılêr, ama onun istoriyası taa ilerdä, o ayırı yazılacak bizim işlerimizlän.

Bizä büün zor da olsa, olmaz verilelim, halkımızda var büyük kuvet, buna läözüm inanalım, ona dayanalım da doorudalım onu orayı, neredä progresin en kaynak eri, neredän yaşamının kalkınması çekedecek da durgunmaz ilerleyecek.

TESTLÄR

1-inci test. *Aşaadakı aderliklerin arasında bulun gösterici aderliini:*

a) bän, ä) biz, b) bu, c) sän.

2-nci test. *Aşaadakı verili örneklerin angı-sıydır üz aderlii?*

a) ölä, ä) şu, b) bölä, c) siz.

3-üncü test. *Aşaadakı aderliklerin arasında varmıdır soruş aderlii? Angısydır o?*

a) tölä, ä) kim?, b) bu, c) bölä.

4-üncü test. *Aşaadakı aderliklerin arasında varmıdır nışanı gösterün aderlik? Angı-sıydır o?*

a) ne, ä) nesoy, b) kaç, c) kimin.

5-inci test. *Aşaadakı aderliklerin arasında angısydır bellisiz aderlii?*

a) kim, ä) ne, b) naşey, c) nesä.

6-ncı test. *Aşaadakı verili aderliklerin arasında varmıdır inkär aderlii? Angısydır o?*

a) kimi, ä) birkimsey, b) kimsey, c) birbişey.

7-nci test. *Aşaadakı verili aderliklerin arası-nda bulun katlı aderlii:*

a) benim, ä) onnara, b) butürlü, c) şunnar.

8-inci test. *Aşaadakı verili aderliklerin arasında varmıdır aderlik küçüldek formasında? Angısydır o?*

a) busoy, ä) butakım, b) netürlü, c) necäöz.

9-uncu test. *Aşaadakı verili örneklerdä bulunuz hatırlık aderliini:*

a) onnar, ä) biz, b) Canabin, c) sän.

10-uncu test. *Cümledä aderliklär taa sık angı cümlä payı olêrlar?*

a) hallık, ä) bellilik, b) tamannık.

11-inci test. *Gösterici aderliklär (bu, o şu) cümledä taa sık angı cümlä payı olêrlar?*

a) tamannık, ä) predikat, b) bellilik, c) hallık.

12-nci test. *Aşaadakı verili aderliklerdä angı sadä?*

a) busoy, ä) oncaazlar, b) netakım, c) nekadar.

13-üncü test. *Aşaadakı verili aderliklerdän angı bellisiz?*

a) şu-bu, ä) filan-fişman, b) biri-birinä, c) kendi-kendinä.

14-üncü test. *Angı söz payların erinä aderlik kullanılmêr:*

a) adlık, b) nışannık, c) işlik, d) sayılık.

Tema 6

DOSTLUK

SÖZ TEORİYASI

- 1 Yukarkı resimä bakıp, yazın birär annatma tekst, açıklayın temayı: „İi dost”, tekstin aşaaında onun sadä planını kurun.
- 2 Aşaadakı teksti „Dostlar kurtardı” demekli okuyun, ona katlı plan kurup, teftlerlerinizä yazın. O plana görä annadın tekstin içindeliini, açıklayın onun tipini hem öz fikirini.

Dostlar kurtardı

|| ana-boba
yıl-yıldan

Bilindir matematik Lev Ponträgin kör oldu, açan o üürenärdi taa başlankı şkolada. Ozaman onun gözleri başladıydı acımaa, onnara yaptılar operațiya, ama yardım olmadı, da çocuk başladı hiç görmemää, dünnää ona dübüdüz karannık oldu.

Bu ansızdan bela cocucaan canını yaktı⁴. O pek kahırlı gezinärdi içerdä, savaşardı üürenmää dooru örümää karannıkta. Onun anası-bobası düşünärdi cocucaan gelecää için da kararlardılar üüretmää onu muzıkant olsun. Ama muzıkayı üürenmää deyni, cocucaan yoktu ne havezi, ne dä istemesi.

Bir kerä onnarın evinä gelmişlär bu cocucaan dostları.

– Neçin Lev şkolaya gelmeer? – sordular onnar kör cocucaan mamusuna.

– Nasıl var nicä gitsin o? – kahırlı sordu onun anası.

– Biz onu kolundan tutarak, gidecez barabar şkolaya. Uroklar bittiynän, genä bölä evinizä gelecez. Ölä yapacez taa Lev alışınca!

– İslää, e nicä o üürenäbilecek? O bişey görmeer.

– Biz yardım edecez, bütün klas ona yardım edecek! – bir sestä dedilär çocucaan dostları.

Hem onnar halizdän yardım ettilär. Her avşam **dostlarından**³ birisi gelärdi Ponträginä bilä hazırlanmaa uroklara, üüsek seslän okumaa ona üürenmäk hem artistik kiyatlarını. Uroкта onun yanında oturan dostu yavaşarak annadardı ona, ne yazılı taftada, ne üüredici gösterer. Üüredicilär büyük duyguylan savaşırdılar üüretmää bu kör, ama pek çalışkan üüreniciyi. Lev Ponträgin her gün gelärdi şkolaya, her gün, herbir uroкта o hazırdu cuvap etmää. Ona diildi pek kolay üürenmää, ama onun islää aklında tutması, fikiri yıl-yıldan taa büüyärdi. O üürendi yazmaa. Tefterdä yazı sıraları buruk olmasın deyni, **sayfanın**² üstünä koyardılar uzun kartonnarı, angılarında aralık vardı bukvalara deyni. Sora ona satın aldılar bir yazmak maşınkası, angısında o başladı **düümää**¹ kendi yaratmalarını ölä hızlı, ani yoktu nicä annamaa, ki görmäz çocuk bu yazıları basêr. Okumaa deyni sä onda bir çift gözlerin erinä vardı irmi beş çift – klasta hepsinin gözleri. Dostları götürüdüldär Levı gölä kayak kaymaa, teatruya, konçertlerä, lektiyalara.

Halizdän dostlar Lev Ponträgin beladan kurtardılar, onnarın yardımınan Lev Moskvada orta şkolasını başardı en ii notalarlan da girdi üürenmää universitetä. Burada da bulundu ii dostlar. Studentlär büyük havezlän yardım edärdilär bu delikannı çocaa, angısı bişey görmäzdi. Ponträgin sä universitetä gösterdi kendisini, ani o bir talanlı matematik, da o orada irmi üç yaşında artık oldu profesor. Tezdä bu genç bilgiçiyi ayırdılar memleketin Bilim Akademiyası-na korespondent azası.

(M. Vodopyanova görä)

1. Annadın, siz nasıl yardım edersiniz biri-birinizä?

2. Aklınıza getirin, vardır mı olduu ölä, açan lääzımdı yardım etmää dostlarınızda?

3. Angı söyleyişleri bilersiniz dostluk için?

3 Aşaadaki teksti okuyun rollara görä. Cümlelerdä, subyektləri, predikatları bulup, soruş onnara koyun, sora onnarı teftelerinizä yazın.

Kendin istedin

|| aalem
|| yalvarmak

İngiliz dilindä gelän dersä lääzımdı birär annatma yazmaa kış için. Miti kacakarak **gitti**¹ kendi dostuna Simuya.

– Kurtar beni! – dedi o. – Ver sendän yazayım **annatmayı**³ benim teftirimä.

– Genä mi? – sordu Simu. – Brä, sıkça beenersin sän aalemin **işlerini**² kendinä yazmaa! E, islää, verecäm sana te bu karaya yazılı sayfayı... Bana o şindän sora diil lääzım. Sade sän unutma çevirmää bu annatmayı gagauz dilinä. *Burada o gülümsedi da nesä çabuk yazdı sayfanın bitkisindä*⁴.

Çeketti urok.

– Karakalçu Miti, ya oku, ne sän yazmışın, – dedi üüredici. Miti çabuk okudu. Açan klasta işitilär annatmanın bitkisini, hepsi birdän güldülär.

– E, ne yapmaa, Karakalçu, – gülümsedi üüredici, – bân senin yalvarmanı jurnalda şindi gösterecâm...

Bitti urok.

– Ne yaptın sän! – dedi Simu. – İki bitki cümleleri bân şaka yazdım, gülmaa deyni. Lääzımdı evdä onnarı ilkin çeviräsin gagauz dilinä. Baari şindi çevir.

Miti tez aldı sözlüü dâ çevirdi: „Koyunuz bana nota «üç»! Annatmayı bân yazdım aalemin tefterindän!”

1. Annadın Mitinin karakteri için. Nasıl siz düşünersiniz, ne yanniştir Mitinin karakterindä?

2. Açıklayın, ne oldu ingiliz dersindä?

3. Dooru mu yaptı Simu?

4. Var mı nicä saymaa Simuyu, ani o haliz dost Mitiyä?

5. Simunun erindä nicä kılancâydınız kendinizi?

- 4 Aşaadaki teksti okuyup, onun planını kurun; planı tefterlerinizä yazın. Tekstin angı bölümündä öz fikiri bulunêr? Açıklayın onu. Söläyin, tekstin angı bölümünü olur kısaltmaa ölä, ki onun içindeli bozulmasın.

Paylaştırın ölä, nicä işi paylaştıdınız

tüücäöz
ballar

Bir ihtär üüredici yaşardı yalnız⁴. Onun üürenicileri hanidän büüdülär, ama onnar kendi üüredicisini unutmazdılar.

Bir kerä üürediciyâ geldilər iki çocuk da dedilər: „Bizi analarımız yolladı dolaşalım Canabinizi hem yardım¹ edelim evdeki işlerinizi yapmaa”. Üüredici yalvardı çocuklara, doldursunnar boş kadayı suylan. Bu kadanın yanında, skemnâ üstündä, vardı iki boş kazan hem bir dâ büyük finı, aacın dalında da asılıydı bir pek küçük oyuncak kazancı. O kazancık² ilindi, nicä tüücäöz.

Çocukların birisi aldı büyük teneki kazanı da yollandı pınara dooru, öbürü sä aldı aacın dalından küçük kazancı da kaçarak gitti dostunun ardına.

Çok kerä çocuklar gittilär pınara da sora döndülär geeri. Üüredici onnarı siiredärdi pençeredän³. Başçada çiçeklär, gümelär, aaçlar kuan balına kokardılar. Çocuklar şen lafedärdilär biribirinnän. Onnarın birisi pek sık durgunurdu, aar kazanı suylan koyardı erä da annısından terini silärdi. Öbürü kaçınardı onun yanında, dökeräk erä suyu küçüräk kazancıktan.

Açan kada artık dolduydu suylan, üredici çaardı ikisini dâ çocukları içeri. „Saa olun!” – onnara dedi da koydu masa üstünä bir büyük çölmek, dolu kuan balınnan, hem bir dâ filcan, genä dolu kuan balınnan. „Götürün bu baaşıları kendi analarınıza. Ko herbiri alsın onu, neyi kazanabildi”, – uzattı lafını üredici.

Ama çocukların birisi dâ uzatmadı ellerini almaa balları. „Biz yok nicä pay edelim bu balları”, – utanarak, dedi çocuklar. „Paylaşın balları ölä, nicä işi paylaştıydınız”, – dedi üredici, gülümseyäräk.

1. Var mı nicä çocuklara harakteristika vermää?
2. Ne sölenek teksttä kazannar için?
3. Neçin çocuklar kıyışmazdılar almaa kuan ballarını?
4. Kimä üredici doldurmuştu bir büyük çölmek kuan balı? Neçin?

5 Aşaadaki teksti okuyun. Onun planını kurup, annadın içindeliini.

Açan iş sevinmelik getirer insana

|| yaamur
annatmaa

Bir kerä Todur gitti dereyä yıkanmaa. Bir dâ baksa: iki çocuk, oturarak karşı biri-birinä, kavga kaldırmışlar, savaşılar inandırmaa biri-birini, angı iş taa lääzımını – uçakçılarını mı osa gemicilerin mi. Vasinin batüsü – **uçakçı**². Antoşanın sa batüsü – **gemici**². Onuştan Vasi uçakçıları beener, Antoşa sa – gemicileri.

Seslediynän Vasiyi, çıkêr, ani uçakçıların işi en paalı.

– Kim en hızlı götürer **insannarı**¹ başka kasabalara? – sordu Vasi.

– Kayılım: uçakçılar. Ama bir uçakçı alacak üz kişiyi götürmää deyni, gemici sä var nicä alsın bin kişiyi. Annadın mı?

– Ama açan adam pek güçlü hastalanêr, doktorlar sa başka kasabada bulunêr, ozaman kim onu çabuk var nicä götürsün ilaçlamaa? Gemici mi?

– E, kim derin hem büyük denizlerdä, geniş göllerdä balıkları tutêr? Uçakçılar mı? – sordu Antoşa.

– Uçakçılar balık tutmêrlar, ama onnar yardım ederlär balıkçılara aaramaa balıkları denizlerdä, – dedi Vasi.

Bu kavganın sansın yoktu bitkisi. *Da Todur artık bıktıydı seslemää bu dostların çekişmesini*⁴. Todurda kardaş yoktu, bobası da traktorda işlärdi.

Pek küsülü Todur deredän evä gelärdi. Yolda o ansızdan kendi anasını gördü. Onun anası poştada işlärdi. O kalkardı hepsindän erken dâ her gün gidärdi poştaya. Yaamur mu, kaar mı yaayêr, o bakmêr, ani yıslanacak, o herbir havada yolda bulunêr, kiyat, gazeta insannara daadêr. Çok işleer onun anası. Ama Todurun bobası için, traktoru Ormancı için, **gazetalarda**³ yazdılar hem radioda annattılar, ama anası için hiç bir ii laf da Todur işitmedi. „Allele, onuştan, ki mamunun işi diil baş. Beki, o heptän kötü iştä bulunêr?” – düşündü Todur da sordu mamusuna:

– Ne, senin işin pek mi kötü sayılêr?

– Diil, – cevap etti anası, – benim işim pek ii.

– E, neçin bobam için gazetalar yazdıydılar, ama senin için yazmadılar?

– Neçinki senin boban çiftçi, o çalışêr ekmek olsun deyni. O sürer topraa, ekinleri eker, savaşêr ekmek büütmää. Ekmek sä insana – en baş. Onu iyerlär hepsi hem hererdä: küülerdä dä, kasabalarda da, kosmosta da, denizlerin üstündä dä. Benim sä işim pek iiydir, ama o biraz görünmâz.

Çocuun mamusu açtı çantasını, angısı doluydu kiyatlan. O çok vakıt karıştırdı çantasını, aaradı da buldu läüzımnı kiyadı da, gösterip Todura, dedi:

– Al da tez götür bu kiyadı Ormancılara. Bu kiyat Kolidän. İki ay oldu yazmêêr. Mamusu pek düşüner onun için. Her gün beni bekleer... Git, sevindir onu!

Todur kiyadı aldı da kaçarak gitti Ormancılara. Tokadın yanında o karşı geldi Vasiylän.

– Te bu kiyat Kolidän, al onu.

Vasi sevinmeliktän atlamaa başladı. Kavradı kiyadı.

– Mamu! Mamucuk! Neredäysin? – başladı baarmaa o.

İçerdän kaçarak çıktılar onun anası hem bobası. Onnar taa o moment başladılar okumaa bu kiyadı. Sevindirdi Todur Ormancıları. Da bundan o kendisi dä başladı sevinmää. Canı çekti, o başkasına da götürsün kiyat, da o başladı taa sık mamusuna yardım etmää.

Bundan sora Todur başladı demää, ani o isteer poştar olmaa. Ačan bir iş insana sevinmelik getirer, ozaman sayılêr, ani o iş en iiydir.

güç – kuvet

güçlü – kahırlı, burada: pek aar, pek çirkin

1. Bulun da okuyun teksttän Vasinin hem Antoşanın dialogunu.

2. Açıklayın, angı durguçluk nışannarı cümlelerin bitkisindä koyulmuş? Neçin?

3. Angı abzaтта текstin öz fikiri bulunêr? Okuyun.

6 Aşaadaki teksti okuyun. Koyun ona ad, temasını bulun, ona katlı plan düzüp, tefterlerinizä yazın.

Benim adım Mişa. Bän **altıncı**¹ klasta üürenerim. Benim bobam işleer bolni-
şada hirurg. *Bir kerä o teklif etti bana, gideyim bolnişaya da siiredeyim onnarın* || **dübüdüz**
*yortu avşamını*⁴. Ačan bobamın işindän bir doktor bitirdi rapor okumasını, başladılar lafetmää
tribunada onnar, kim ileri hastaymış. Onnar annadardılar bolnişanın en ii **adamnarı**³ için.

Te tribunaya bir geniş arkalı adam yaklaştı.

– Bu Andreycik, – dedi yanımda oturan bir ihtâr babucuk. O gülümsedi: – Bu adam ileri pek hastaydı... pek, dübüdüz düşkündü!

– Bän işleerim! – üündü tribunadan Andrey. – Bän büün traktoru genä haydêêrim, neçinki dünneedä var bölä insannar... Var bizim aramızda da te bölä bir adam...

Bän uz baktım ştenaya da annadım, kimin için bu söz sölenler: bobamı görämäzdim. O saklanmıştı kiminsä arkasının ardına. Sora taa iki kişi, angıları ileri hastaymış, tribunadan lafettılär, dedılär, ani onnar bobamın yardımınnan „**enidän**² duumuşlar”. Onnarın birisi şindi şoför işini yapêr, öbürü – mal satıcısı magazindä.

Zalda oturan insannar hepsi beendi bu sözleri. Sora oldu konşert.

...Evä beni geçirdi Andrey, neçinki bobamı çaardılar, çabuk gitsin bir hastalanmış insanın evinä! „Genä kimisä kurtarmaa gitti”, – dedi hep o babucuk.

Açan yaklaştık bizim evin yanına, Andrey dedi:

– Sän pek benzeersin bobana! Vallaa ... benzeersin!

Dedi ölä, sansın bir baalış adadı bana. Bän sä bu minudun içindä düşündüm, ani bän, allele, benzeerim bobama sade üzümdän-gözümdän. „Ama halizdän ona benzeyim deyni, – sayıklardım bän, – üüreneyim lääzım taa çok hem taa islää... Bu diildir pek kolay iş – yapmaa başkasını kismetli!”

rapor – nasaat, doklad

mal satıcısı – ruba, ayak kabı satıcısı

- 7 Aşaadaki teksti okuyup, annadın onun içindeliini diıştireräk: ilkin, kullanarak aderlii birinci üzdä „**bän**”, sora – kendi laflarınızlan, kullanarak aderlii üçünü üzdä „**o**”. Bulun tekstin tipini hem öz fikirini.

Dostlaştılar

Bän getirdim **baalardan**¹ evä bir kirpi da salverdim onu bizim içerdä erä. İlkin o, bir yumak olup, yattı içersinin bir köşeciindä. *Ama bir vakıttan sora kirpicik açıldı da başladı kaçınmaa içerdä*⁴.

Bizdä vardı bir büyük, kalın hem uzun kuyruklu kedi. O ilktän erindän başladı siiretmää bu kirpiciin kaçınmasını, ama sora o dostçasına yaklaştı bu eni musaafirä, istedi onu kokalamaa. Ama kirpi annamadı kedinin ii neetini, o şışirdi kendisini, dikti iinelerini, atlayıp, fena sapladı kedinin burnusunu. Bundan sora bizim kedimiz başladı gezinmää içlerdä, aylanarak bu kirpidän.

Bir gün, üülen ekmeendän sora, mamu koydu kedinin çiniciinä birkaç kaşık çorba. Kedimiz oturdu ciniciin yanına da tatlı-tatlı başladı imää. Ansızdan dolabın altından kipri çıktı, kokalayarak burnusunnan, çinicää yaklaştı, sora o da çeketti imää. Kedimiz kaçmadı, biraz yan bakardı kirpiyä, ama başladıydı alatlan imää, içmää.

Bu gündän sora mamu herkerä başladı onnarı birerdä doyurmaa. Onnar da, yannaşık oturup, bilä **karnılarını** doyurdılar. Kirpicik **kalacını**³ uzadardı, iinelerini yasıldardı, olurdu uslu, **yalabık**², uzunca. Kedimiz dâ başladı ondan hiç korkmamaa.

Bölä onnar dostlaştılar.

karnı – katı

1. İlk karşıgelmäk nicä oldu?
2. Kim kimi üsteledi?
3. Nesoy yazdırma elementleri var kedi için? Söläyin tekstin laflarınnan.
4. Taa ne var nicä eklemää kedinin yazdırmasına?
5. Nicä yazdırma kuracınız kipri için?
6. Neçin tekstin adı „Dostlaştlar“?

- 8 Aşaadaki teksti „Kıyak çocuk” okuyun, açıklayın onun söz tipini. Sıradan annadın tekstin icindeliini, sora yazın birär sıradan takrir, kullanarak onun aşadaki soruşlarını.

Kıyak çocukak

büülemää
bezbelli

Bir küüdä, güneşli yaz günündä, bir pek küçük **kızçaaz**², angısını anası-bobası kasabadan getirmişti burayı, bakarmış pınar içinä.

Bu kızçaaz, çok aşaa iildip kafasını, savaşarmış pınarın dibini görmää. Onu sansın büülemişlär. O pek çok bakmış pınar içinä, onuştan, bezbelli, gözleri kararmış. Ansızdan onun ayakları **kaymış**¹, da o, baarak, düşmüş geniş derin pınar içinä.

Yakın bu pınara bulunarmış sade birkaç çocuk, angıları yaştan taa büükmüş bu kızçaazdan.

Onnar, işidip kızçaazın sesini, kaçarak gelmişlär pınarın yanına, bakmışlar pınar içinä da görmüşlär, ani kızçaaz su üstündä üzer, nasıl bir büük çiçek. Pınara düşärkän, onun fistanı dolmuş soluklan, onuştan o yavaş düşmüş, su üstünä inmiş, nasıl bir paraşutlan, taşlara da, kısmetinä, urulmamış. *Şindi bu ilin fistan su üstündä kızçaazı üzdürärmiş*⁴. Ama kızçaaz bu kısmeti vardı nicä çabuk kaçırın: fistanı yıslanardı, aarlaşardı da çekärdi onu su altına. Kızçaaz vardı nicä buulsun.

Çocukların birisi, bir oniki yaşında, istedi kazannan inmää pınar içinä.

O çabuk kazana oturdu, da dostları başladılar onu çatıylan kolvermää pınar içinä. Ama çatı koptu, da çocuk kendisi düştü pınar içinä.

Çocukak üzmää bilärdi, o şaşkın olmadı, çetin tuttu kendisini, onun aklı verärdi, ne läüzüm yapmaa. Su içinä dalıp, o genä su üstünä çıktı, üzeräk yaklaştı kızçaaza. Kızçaazın fistanı suyun dalgalarından heptän kaybedärdi solukları, o artık girärdi su içinä.

Çocukak çabuk tuttu bir ellinnän kızçaazın kolundan, öbür elinnän da tutundu pınarın taşlarından. Pınar içinä su pek suuktu, sansın buzluydu, da onnar üşümesinnär deyni, **çocukak**³ başladı yavaş-yavaş üzmää, tutunarak bir elinnän pınarın kayar taşlarından. Kızçaaz sarılmıştı çocucaa, sıkı tutunardı onun kolundan. Çocukak duyardı, nasıl korkudan kızçaazın canı sık-sık düülärdi. Bölä, hiç durgunmayarak, bu korkuyu bilmäz çocukak pınar içinä dolayladı birkaç kerä suyu, tutarak bir elinnän bu uşaa. Tezdä büüklär yardıma geldilär.

Büük insannar kolverdilär pınar içinä uzun bir merdiven, angısı bulunurdu küüdä yangın için, da çocukak, kaldırıp uşaa omuzlarına, merdivenin basamaklarından çıktı yukarı.

(T. Têssa görä)

kıyak – korkmaz, girgin
şaşkın – fikirini kaybedän

1. Bu teksttä angı oluş için annadılêr?
2. Angı bölümnerä bu teksti olur pay etmää?
3. Nasıl var nicä tekstin herbir bölümünä ad koymaa?
4. Nasıl baalanêr ikinci abzaţ birinciylän?
5. Neçin kızcaaz buulmamış, düştüynän pınar içinä?
6. Ne onu kurtarmış?
7. Çocucaan karakteri nicäydir?
8. Siz nasıl kantara koyêrsınız bu çocucaan kıyaklını? Beenersiniz mi? Neçin?
9. Neyä üüreder bizi bu tekst?

- 9 Aşaadaki teksti okuyun, onun içindeliini annadın, temasını, öz fikirini hem söz tipini bulup, açıklayın. Bu teksttä görä yazın cevap aşadaki soruşlara.

İlk kaar

|| kaarcaaz
yaamaa

Güzün bitkisindä kimär kerä erä ilk sefer kaar düşer⁴. Seftä kaar yaaması herkerä ansızdan olêr.

Sabaalän erken kalkêrsın – herersi bim-biyaz. Er sansın giyer yortu için biyaz fistanını. O fistan gözlerini kamaştırêr.

Seftä kaarın yaaması yapêr türlü **gözellikleri³**. O diıştirer herersini. Eer görärsän bu vakıt dereyi, yok nasıl, duruklanıp, şaşmayasın! Onun, şeker gibi, biyaz kenarların içindä bozmaavi suyu biraz karaya döner.

Ama nasıl gözäl **aaçlar¹** olêr seftä kaar yaamasından! Onnarın herbir dalcaazına kaarcaaz düşer. Kaardan aaçlar benzeer biyaz tantelidän gibi örmä işlerä. Sade dokun aacın bir dalcaazına – o saat sana biyaz kaarcaazlar döküler!

Sokak boylarında, neredä küçüräk eşil çam aaçları büüyêr, ilk kaar ölä onnarı gömer, ani onnarın kimisi kaar babusuna benzeer. **Aaçaazların²** dalcaazları kaardan hiç görünmeer, yırıktan onnar kaar topalaana benzeerlär. Kimi aaçaazları kaar ölä çok ükletmiş, ani onnarın dalları biyaz kalpak gibi durêrlar. Aar kalpaklardan dallar aşaa çökmüşlär, onuştan benzeerlär uçan kuşa, angısı kanatlarını yaymış.

Küüyün kenarında, o sabaa gidärsän baalara yada daaya dooru, olur göräsin düz kaar üstündä peydalanmış yaban hayvannarın ilk izlerini. Eer neetlenirsän hem bilärsän okumaa bu „yazıları”, üürenecän tavşamın yada tilkinin izlerini tanımaa.

İlk kaar – bu taa diil kış. Bu kaar çok durmêêr, çabuk eriyêr.

(V. Petrova görü)

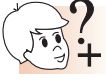
sefer – kerä, raz; ilk kerä

yaymaa – uzatmaa, genişletmää

yaban hayvanı – diil ev hayvanı,

daalarda, kırlarda, bayırlarda yaşıyan hayvan

1. Nasıl kaarın seftä yaaması naturanın herbir köşesini diıştirer?
2. Angı gözellikleri var nicä görmää deredä, aaçlar yanında, sokak boyunda?
3. Neyä benzeerlär eşil çam aaçların dalcaazları?
4. O sabaa ne var nicä görmää küüyün kenarında?
5. Angı artistik kolaylıklarını bu teksttä avtor kullanêr?
6. Tekstin bitkisi nicäydir?

- 10 Aşaadaki teksti „Ayıcık” okuyun, onun içindeliini annadın, söz tipini hem stilini açıklayın. Bu teksti kendiniz taa uzun yapın, tamannayın, kullanarak aşadaki kartinayı hem soruşları.

Ayıcık

|| evcääz
|| gozellik

Kosti dădu **daacıydı**², o bir büyük daa içindä **yaşardı**¹. Onda vardı bir patırdak. Bu patırdaklan o her gün gezärdi daa içindä, bakardı, neredä ne lääzım yapmaa. İş sä onda vardı pek çok: neredäsä aacın kuru dalını kesärdi, kimi erdä incä fidanı doorudurdu, kimi aaçlara baalardı taftadan evcääz kuşlara deyni. Kosti dădu pek sevärdi kendi daayını, çalışardı onda, nasıl bir haliz çorbacı, savaşardı daada olsun paklık, kırınlık, gözellik.

Bir kerä Kosti dădu bir büyük aacın altında buldu bir küçük ayıcın, angısı topallardı da gezämäzdi. Daacı koydu onu patırdaana da getirdi kendi evinä. Evdä o annadı, ani bu ayıcık, bezbelli, aaçtan erä düşmüş da bertmiş yada kırmış bacaanı. Kosti dădu başladı ilaçlamaa ayıcın. Bir vakıttan sora ayıcın bacadı alıştı. O başladı gezmää içerdä, sora aul içindä. Ama uyuyardı o tavanda. Orada sıcaktı, vardı kuru er hem oradan görünürdü daayın yırak erleri. Hem merdiven dă vardı. Pek beenärdi bu daa musaafiri merdivenin basamaklarından tavana pinmää.

Bir gün kasabanın zooparkından geldilər işçilər dă istedilər, ki Kosti dădu satsın onnara bu ayıcın. *Ama Kosti dădu istämedi onu satmaa*⁴. „Ko yaşasın, – dedi o, – benim evimdä”.

Ölä dă yaşardılar barabar. Ama bir kerä daacı görer: ayıcın anası yaklaşmış bu evä. Bu **büük**³ ana ayı başlamış çaarmaa yavrusunu, sevineräk, bezbelli, ani buldu oolunu. Ayıcık ilktän korktu, başladı tavanda saklanmaa. Ozaman Kosti dădu tokadı açtı, ama kendisi içeri girdi. „Olmaz, – dedi o, – öz anadan oolunu saklamaa!”

İndi tavandan ayıcık, merdivenä basarak, yaklaştı tokada, kaldırdı ön bacaklarını yukarı, da başladı sallamaa te o bacadını, angısı ileri acırannıydı.

– Hadi, kal saalıcaklan, ilin yol sizä, – dedi Kosti dădu. Aula çıkıp, o kapadı tokadı da gitti kendi patırdaanın yanına.

(E. Babaeva görä)

kırınlık – paklık, temizlik
barabar – bilä, yannaşık

1. Annadın, neçin avtor sayêr, ani dâdu Kosti halizdân akıllı çorbacı?
2. Annadın sıradan, nasıl ayıcık yaşardı dâdu Kostinin evindä?
3. Neçin dâdu Kosti satmadı ayıcı zooparkın izmetçilerine?
4. Neçin daacı dâdu kolverdi ayıcı anasına?
5. Açıklayın, nasıldır dâdu Kostinin karakteri? Neçin siz butürlü sayêrsınız? Söläyiniz bakışınızı.

- 11 Bu kartinaya bakarak, yazın yukarkı tekstin taa bir payını. Onu adlayın te bölä: „**Ayıcık geeri geldi**”. Tekstin bitkisindä cuvap yazın te bu soruşa: „Aldı mı genä dâdu Kosti ayıcı evinä?” Annadın, neçin siz bölä düşünersiniz.
- 12 Aşaadakı teksti okuyun, annadın onun içindeliini, açıklayın onun tipini hem stilini. Angısıydır onun öz fikiri?

Eşillikleri koruyannar

|| iiltmää
diil

Miti bir fidancın dalını burdu, ama onu kırmaa etiştirämedi. Kimsä hızlı tuttu onun elini da çekti bir tarafa.

– Sän mi diktin bu aaççaazı?

Miti dapturu geldi, ama açan islää baktı, gördü, ani onun yanında bulunêr bir bölük çocuk, onnarın kollarında baalydı birêr eşil sargıcık, angılarında büük bukwaylan yazılıydı „NK”.

– Götürelim onu bizim öndercimizä Mariya bulüyä! – dedi çocukların birisi. Çocuklar teklif ettilär Mitiyä gitsinnär bir yabancı aulun içinä. Orada durardı bir yaşlı karı, angısı fena baktı Mitiyä. Miti utanmaktan kızardı.

– Bän... bän istedim bir sopacık kendimä yapmaa, – dedi o da iiltti kafasını aşaa. Bu vakıt bir kızçaaz kaçarak girdi aul içinä.

– Mariya bulü, Canabinizi çaarêrlar! – baardı o. Çocuklar kaçarak çıktılar şöşâ yoluna, angısı diildi yırakta. Oradan işidilirdi şamata, baarışmaklar.

Miti için **unuttular**¹, ama o buradan kaçmaa istemâzdi. Miti gitti çocukların ardına. Yol üstündä durardı bir maşına, onu sarmıştı birkaç çocuçak. Maşınanın yanında durardı şofer da **kabaatı**² için annadardı:

– Emin ederim, çocuklar, ani istâmedäân oldu. Maşınayı başladım çevirmää da ansızdan çii nedim fidancı.

– Lääzım olacek başka fidancık dikâsiniz! Başka türlü bizdän kurtulamayacan! Şofer kayıl oldu.

– Unuttuk maşınanın nomerlerini yazmaa, – dedi çocukların birisi ozaman, açan bu maşına artık gidârdi da dönemeçtän sapmıştı. Bu vakıtta hepsi gördü, ani Miti yazmıştı çibık-lan yolun boyunda bu maşınanın bukvalarını hem nomerlerini.

– Bravo, bilmişin, ne yapmaa, – metettilär Mitiyi çocuklar. Hadi, dostlaşalım, ol bizim gibi „Natura koruyanı”.

Bu birkaç ay geeri oldu. Şindi Miti dâ gezinirdi, kolunda baalı eşil sargıcık, angısın-da yazılıydı büük bukvalarlan: „NK”.

...Yaz güneşi pek keskin şılêêr. *O islää yısıdêr aaçların, gümelerin yapraklarını*⁴.

Lüzgerdän³ yaprakların fişirdaması sansın annadêr insannara onnarın dostları için – „Natura koruyannarı” azaları için.

dapturu gelmäâ – titiremäâ

sargıcık – baalık

yaşlı – diil genç

azalar – pay alannar

ceza – nakazanie

NK – natura koruyannarı

1. Neçin çocuklar nişannıymış bölä bukvalarlan „NK”?

2. Neçin Miti kaçmadı, açan onun için hepsi unuttuydu?

3. Netürlü ceza verer „Natura koruyannarı” te onnara, kim naturaya zarar yapêr?

4. Annadın, duyardıydı kendi kabaatını Miti?

5. Ne için Mitiyi kablettilär „Natura koruyannarın” grupasına?

6. Beenermiysiniz bölä çocukları, nicä Miti? Açıklayın, neçin.

Diil o dost, kimin aazından bal akêr, ama o, kim, dooruyu söyleyip, yardım eder.

- 13 Aşaadaki teksti „Biyaz gölmek” okuyun, içindeliini annadıp, bölün onu birkaç paya, herbir paya ad koyun. Tekstin katlı planını düzün. O planı tefterlerinizä yazın.

|| zeedä
diiştirmää

Biyaz gölmek

Biz Pavliylän **hazırlanardık**¹ gitmää gölä balık tutmaa. Başçada, kuyucukları kazıp, **kurtçaaz**² topladık, hazırladık oltaları hem aldık birär kazan, balıkları getirmää deyni.

Aul boyunda oturan dādu Lişku dedi: „Pavli balıkları tutacak, ama Koli tutamayacak. O kazanı boşuna alêr”. Bān küstüm dādunun bu laflarına.

Gölün kenarında biz, aarayıp, bulduk kendimizä birär er, neredä gölün suyu taa derin, duruk, uslu, da attık oltalarımızı su üstünä.

„Daldı! Dalgıç daldı!” – ansızdan Pavli baardı da, kaldırıp oltasını, çıkardı su içindän bir büük balık.

Sora o başladı, tutup başka balıkları butürlü, sıbıtmaa onnarı biri-biri ardı sora kumnar üstünä. Bān bir balık tutunca, onda olduydu artık on balıktan zeedä.

„Dādunun lafları aslı çıktı!” – sevinirdi Pavli. „Yok, senin erin taa ii”, – mırıldandım bān, çok göreräk dostuma. „E, hadi, **erlerimizi**³ diişelim”, – teklif etti Pavli.

Biz diıştirdik erlerimizi. Ama ne fasıl iş bu – Pavli benim erimdä dā başladı sık-sık balık tutmaa?! Benim sä dalgıcım bir erdä durardı, donmuş gibi.

Balık tutmayı biz başardık kār ölä, nicä dādu dediydi. Pavlinin kazanı dolduydu balıklan, benim sä sade kazanın dibindä balık vardı.

*Açan biz yaklaştık evlerimizä, genä karşı geldik dādu Lişkuylan*⁴. Bakıp benim kazanıma, dādu salladı oyanı-buyanı kafasını da, şiret gibi, gülümsedi: „Ölä dā annamadın mı, neçin az balık tuttun?

Oltanın senin biyaz, hem gölmään dā biyaz. Pavlidä sä hem olta kara, hem gölmek kara. Balık biyazdan korkar”.

„E, sän beni bu işä neçin ilerdän üüretmedin?” – sordum bān dāduya. Dādu genä gülümsedi: „Bölä taa ii aklında tutarsın. Zeetlänmeyecän – üürenämeyecän!”

olta – ölä uzun kemiş, eki pardi, angısında baalı ip hem gega, balık tutmaa deyni
dalgıç – su üstündä üzän ipä baalı şışä tıkaçı yada başka bir ilin iş

1. Çocuklara dādu ne haber verdi?
2. Nicä dādunun şüplenmesi aslıya çıktı?
3. Tekstin öz fikiri neydir?
4. Var mı nicä bu teksti kısaltmaa? Nicä?

DİL TEORİYASI

§ 37. İşhallık

Angı söz payına işhallık deniler?

İşhallık deniler diişilmâz söz payına, angısı işlemin nicâ olduunu, kimi obyektin, nişanın nişanını gösterer hem so-ruşlara: *nasıl? nicâ? nezaman? neredâ? nekadar?* cuvap eder.

Nasıl? *Neredâ?* *Nekadar?*
Örnek: Tez yapêr, **orada** dinnener, **hiç** datmêêr (işlemin nişanını göste rerlâr);
Nekadar? *Nekadar?* *Nekadar?*
çok kiyat, **az** üzüm, **hayli** vakıt (obyektin nişanını gösterer);
Nekadar? *Nicâ?* *Nicâ?*
kayet ilin, **pek** akıllı, **pek** sıcak (nişanın nişanını göstererlâr).

İşhallıklar hallanmêêrlar, onnarın yok sayıları, üzlerdâ dâ diişilmeerlâr. İşhallıklar taa sık birleşerlâr işliklêrlân, ama onnar var nicâ annatsınnar adlıkları hem nişannıkları da.

Örnek: zor **yasamaa** (işlik), büün **gitmâa** (işlik), az **insan** (adlık), çok **gözâl** (nişannık).

Cümledâ işhallık taa sık **hallık** olêr, ama başka cümlâ payı da var nicâ olsun – **tamannık**, **subyeekt**, **predikat**. Buydur onun sintaksis funktıyası.

Örnek: Ötöögün festival oldu. **Nezaman?** Ötöögün – hallık.

Konferenşıya **orada** gececek. **Neredâ?** **Orada** – hallık.

Sábaa taa ii büündân olacek. **Ne?** **Sábaa** – subyeekt.

Bıldırı unutma! **Neyi?** **Bıldırı** – tamannık.

Tükendâ mal **çok**. **Nekadar?** **Çok** – predikat.

Gagauzça yazı peydalandı 1957-nci yılda. **Nesoy gagauzça?** – bellilik.

İşhallıkların birleşmesi için **örneklâr**:

1) Lüzgâr eser **yıraktan**. **Neredân?** 2) Kardaşım **hızlı** sokaa çıktı. **Nicâ?** 3) Pazar için aul boylarını süpürdülâr **büün**. **Nezaman?** 4) Biz kaldık **burada**. **Neredâ?** 5) O **çok** işledi aulda. **Nekadar?** 6) Çiçek **pek** gözâl. 7) Radiodan sesledik **gagauzça** türküleri. **Nesoy?**

Bu örneklerdâ işhallıklar **yıraktan**, **hızlı**, **büün**, **burada**, **çok** annadêrlar işlikleri, ama işhallıklar **pek**, **gagauzça** yorumlêêrlar nişannı hem adlı.

yorumlamaa – annatmaa

- ❶ Yazın cümleleri. Bulun işhallıkları hem çiziniz altlarını. Sölayin, angı söz paylarını onnar annadêrlar hem angı cümlâ payı olabilerlâr.

*Vani hem Peti hanidän dostlaşmıştilar*⁴. Peti yakın yaşardı Vanilerä, onda çok guguş vardı. Vani dä pek sevärdi **guguşları**¹. **Dostunnan**³ annaşıp, o her gün, şkoladan geldiynän, hızlı gidärdi kafadarına guguşları siiretmää. Orada o kendisi ürküdürdi damın üstünä konan guguşları. Biyaz, tekir hem boz guguşlar çok yukarda uçuşurdular. İlerdä uçardı büüceräk, taracıklı guguş, geeridän onu etişärdilär başkaları. İlerkisi tez başlardı aktarılmää, onun ardına yumak-yumak dayma olurdular başka guguşlar da. Aşaada Vani hem Peti barabar hem siiredärdilär, hem gülärdilär. Onnar sansın doymazdılar bakmaa bu fasıl, çok gözäl diri kartinaya. Sora guguşlar enikunu konardılar genä o damın üstünä, neredä onnar üürenmiştilär dinnenmää. Bölä pek şen geçirirdi dinnenmäk vakıdını iki dost.

2 Aşaadaki lafbirleşmelerinnän kurun birär cümlä, onnarı yazın, işhallıkların altlarını çizin, annadın, nesoy cumlä payı işhallıklar olêr.

Aşaa inmää, tez gelmää, dizçä örümää, çabuk etişmää, ötäända oturmaa, o saat annamaa, boşuna aaramaa, hergün okumaa, bıldır ekmää, yaarın çaarmaa, sabaalän kalkmaa, orayı çıkmää, gecä-gündüz işlemää, oyani-buyani gezinmää, azar-azar içmää, yakın-yakın koymaa, islää düzeltemää, kolay geçmää, siirek dikmää, çok kesmää, az getirmää.

3 Aşaadaki cümleleri yazın, işhallıkları bulun, onnara aazdan soruş koyup, altlarını çizin.

1. Sallangaçta, sallana-sallana, pek yukarı çıktım. 2. Yolca gidän dostumu çabuk etiştım. 3. Anam tükendän tez geldi. 4. Çalışêrı bir-birimizlän taa sık gagauzça lafedelim. 5. İhtära diildi zor bastonunnan adım-adım örümää. 6. Gecä-gündüz işlemäk adamın saalını var nicä bozsun. 7. Kim sabaalän kalkêr, o taa çok iş etiştirer yapmaa. 8. Bir artist yortumuzda halk türkülerini moldovanca çaldı. 9. Musaafir sıcak çayı azar-azar içti. 10. Ötäända sınaştım uyumaa, zerä burada suuktu. 11. Kazılmış kuyucuklara biz çabuk atardık ikişär papşoy tenesi. 12. Benim dädüm hem malim maalemizdän yırak yaşêrlar.

§ 38. İşhallıkların düzülməsi

İşhallıklar düzülerlär:

1) türlü söz paylarından afikslerin yardımınan:

- a) **adlıklardan** -ça, -çä, -ca, -cä afikslerin eklemesinnän: moldovan – moldovan-**ca**, gagauz – gagauz-**ça**, adet – adet-**çä**;
b) **sayılıklardan**: bir – bir-**dän**, bir – bir-**az**, bir – bir-**erdä**;

2) **adlıklardan hem nişannıklardan türlü afikslärlän**: tez-dä, kışa-dan, tersi-nä, zor-lan h.b.

3) **urgunun erini diiştirmesinnän**:

- sabaá (adlık) – sábaa (işhallık)
avşám (adlık) – ávşam (işhallık)

Örnek: Aydınnık **sabaá** (adlık). **Sábaa** yola çekedecez (işhallık).
Oldu **avşám** (adlık). **Avşam** dolaştı beni dostum (işhallık).

4) lafların ikilenmesindän, birleşmesindän:

kat-kat, yavaş-yavaş, adım-adım;
ikişär-ikişär, ikişär-üçär;
orada-burada, nası-nicä;
tez-tez, sokak-sokak, üüsek-üüsek;
aykırı-buykuru, oyanı-buyanı.

Ahn hesaba! İki laftan düzülü işhallıklar yazılêrlar çizgicik aşırı, neçinki onnar kathıdır.

- 1 Aşaadaki işhallıklarını kullanın birär cümledä, cümleleri yazın, söläyin, angı söz paylarını onnar annadêrlar.

Dün, az, pek, genä, kayet, henez, dayma, çoktan, ileri, yukarda, aşaa, bildir, burada.

- 2 Aşaadaki laflardan düzünüz işhallık. İşhallıkları yazıp, onnarın afikslerin altlarını çizin.

Kış, ayak, gagauz, moldovan, adet, yalnız, sokak, eni, boş, güz, bizim, sizin, uzbek, türk.

- 3 Aşaadaki lafbirleşmelerinnän birär cümlä kurun, cümleleri yazın, işhallıkların altlarını çizin, açıklayın, nicä onnar düzülü.

Yarıldı baştan-başa, açıldı birdän-birä, gün-gündän yısınêr, sık-sık imää, çok-çok lafetmemää, kat-kat bükmaa, hemen-hemen görmää, adım-adım örümää, yavaş-yavaş çı-karmaa, yakın-yakın oturmaa, parça-parça kesmaa, kürek-kürek atmaa, uzun-uzun bakmaa.

- 4 Aşaadaki teksti okuyun, ona ad koyun. Teksti yazın, onun cümlelerindä işhallıkların altlarını çizin, nasıl cümlä payı onnar, annadın.

Tilki pek acıkmıştı. *O günü tilki hiç datmamıştı bişey*⁴. **Çukurun**³ başına yukardan konmuştu bir boz garga. Tilki o saat düşünmüş: „Ha, te büün bän dä **üülenniimi**¹ yapacam!” Da tez yapmış kendisini ölü.

Garga, angısı sınaşmış gagalamaa hepsini, ne razgeler, çabuk yaklaşmış çukur içinä, tilkinin yanına. Garga hızlı urmuş **gagasinnan**² bir kerä tilkinin kuyruuna, tilki ansızdan atlayıvermiş da kapmış gargayı.

Çeketmiş garga butakım yalvarmaa:

- Tilkiciim, imä beni diri, ilkin öldür da sora i!
- E, nasıl seni şindi öldüreyim?
- Çıkar beni set üstünä da sıbıt aşaa. Bän düştüynän, ölecäm, da heptän iyecän beni.

Çıkıp çukurun başına, tilki tırmanmış yukarı da atıvermiş gargayı. Garga, bir-iki sıra saurdup kanatlarını, hemen konmuş bir balaban fidana. Aaç tilki açık aazlan kalmış.

§ 39. İşhallıkların gramatika formaları

İşhallıkların, nicä dä nişannıkların, var iki türlü gramatika formaları:

1) onnarın var **küçüldek** formaları;

2) onnarın var **yaraştırmak** uurları.

İşhallıkların **küçüldek formaları** kurulêrlar işhallıklardan **-cık, -cik, -cak, -cacık** hem taa başka afikslerin yardımınan.

Örnek: orada – ora-**cık**, burada – bura-**cık**, şimdi – şimdi-**cık**, çabuk – çabu-**cak**, çabu-**cacık**, tez – tezi-**cık**, yırak – yıra-**cık**.

İşhallıkların te bu **yaraştırmak uurları** vardır:

a) **denklik** uuru: okumaa **erken**, işlemää yukarda;

ä) **yaraştırıcı** uuru: gelmää **taa erken**, inmää **taa aşaa**;

b) **üstünnük** uuru: gelmää **pek geç**, bu üürenici **hepsindän** tez yazdı.

Okuyup paragrafi, açıklayın, nicä kurulêr işhallıkların küçüldek formaları hem onnarın yaraştırmak uurları. Aklınıza getirin, nicä nişannıkların yaraştırmak uurları düzülerlär?

Yapın çıkış: neylän işhallıkların yaraştırmak uurları başkalanêrlar nişannıkların *denklik, yaraştırıcı* hem *üstünnük* uurlarından?

- 1 Aşaadaki lafbirleşmelerini yazın. İşhallıklara hem nişannıklara soruş koyun. Açıklayın, neylän onnar biri-birindän başkalanêrlar.**

Zor geldi, zor taşıdı, zor soluyardı, zor yol, zor daava; suuk su, suuk buz, suuk tuttu kendisini; sıcak hava, sıcak manca, sıcak-sıcak içti; yırak maalä, yırak kaçtı; üüsek tavan, üüsek atladi; siirek sıra, siirek geler; fena lüzgär, fena bakmaa.

- 2 Aşaadaki lafbirleşmelerinnän birär cümlä kurun. Cümleleri tefterlerinizä yazın. İşhallıkların küçüldek formalarını bulup, altlarını çizin.**

Cabucacık aykırılamaa, kısacık kesmää, daracacık erleştirmää, oracık-buracık aaramaa, ufacık düümää, tezicik yardım etmää, sıcacık imää, yavaşacık gezinmää, azıcık vermää.

- 3 Aşaadaki cümleleri yazın, işhallıkları hem nişannıkları bulup, altlarını çizin, söyläyin, angı söz payını onnar annadêrlar hem nesoy cümlä payı olêrlar.**

1. Haşlak demirin ucu kırmızıydı. 2. Hasta çölmektän südü haşlak içti. 3. Küüyün stadionunda bir alçak sportçu hepsindän yırak kaçtı. 4. Yırak maaledä hısımnarımız yaşardı. 5. Bu yazın her gün sıcak hava oldu. 6. Mancaları taa ii sıcak imää. 7. Askerdän evä kiyat siirek gelärdi. 8. Buz dolabından suuk su içtim, da buazım başladı acımaa. 9. Körpä çocuk iki kazan suyu pınardan evädän zor-zor taşıdı. 10. Şkolacı bir meraklı teksti hızlı okudu.

§ 40. İşhallıkların bölümneri

İşhallıkların angı bölümneri vardır?

İşhallıklar maanalarına görä bölünerlär te butürlü:

işin erini gösterän – aşaa, orada, burada, buyanı, ilerdä, yukarda;

işin halını yorumlayan – yavaş, tez, hızlı, çabuk, boşuna, adetçä;

işin zamannarını annadan – dün, büün, erken, yaarın, avşama, bildir, henez;

işin sebepini gösterän – üfkedän, zordan, kahırdan, isteyiptä;

işin nekadarlını yorumlayan – az, çok, hayli, hiç, taa, pek, geräa gibi;

işin needini annadan – onuştan, görüptä, o zorumnan.

- ❶ Aşaadaki lafbirleşmelerinnän birär cümlä kurun, onnarı tefterlerinizä yazın, açıklayın, angı bölümdän işhallıklar kullanıldı?

Aşaa¹ inmää, orada bulunmaa, tez çıkmaa, hızlı yazmaa, burada imää, çabuk yıslanmaa, erken kalkmaa, çok uyumaa, **avşama**² gelmää, hayli oyalanmaa, boşuna lafetmää, kahırdan yardım edämemää, dün seslemää, az bakmaa, henez dönmää, **üfkedän**³ saklanmaa, pek utanmaa, yavaş oturmaa.

- ❷ Aşaadaki cümleleri yazın, onnardan çıkarın bir direcää o işhallıklarını, angıları işin erini göstererlär, öbür direcää – işin zamannarını annadan işhallıklarını.

1. Aşırdan gelän musaafir aşaa indi. 2. Orada sokacımız saa tarafa sapardı. 3. Çok erken küüyün meydanına insannar toplanmıştı. 4. Radiodan ii haber işittik, ani yaarın yaamur yaayacak. 5. Büün küüyün baş sokaanda sportçular oyani-buyanı kaçınardılar. 6. Pazar günü güneşli hem sıcak hava oldu. 7. Biyaz guguşların biri yukarda uçardı. 8. Näändan gelersin sän, dostum, okadar şensin sän? 9. Çalgıcılar muzıka çalmaa başladılar, kızlar horu oynamaa çekettilər, bir kızlan çocuk ortada oynardılar. 10. Taligalar arasında, şurada-burada insan başladı ateş yakmaa. (N. Tanasoglu) 11. – Ey, Allahçım, yap ölä, ani fayton taa aşaa batsın! (D. Kara Çoban)

- ❸ Aşaadaki teksti yazın, işhallıkların altlarını çiziniz, annadın, angı bölümdän işhallıklar cümlelerdä kullanılmış.

Yazın

|| yukarda
yalak

Hava pek sıcaktı. Gün ölä yakardı, ani yol üstündä yalnayak gezmää pek zordu. Kuşçaazlar hiç cıvıdamazdılar. Tauklar **çırpılık**² altında kuyucuklar içinä enikunu girmiştilär da sıckaktan gagaları açık yatardılar.

Kaazlar yalaan dolayanna döşenmişti da dayma, **kafalarını**³ su içinä sokup, şıkırdadardılar. Sora patu, ne düşündüysä, yalak içinä girip, orada yattı. Su yalaan kenarlarından çabuk taştı, patu sa kendini pek ii duyardı. O aykırı-buykuru yıkanmaa başladı. Kanatlarını yukarı kaldırıp, patırdattı, sora, kalkıp, genä yattı. Sora adım-adım erä indi. *Yalak içindä su hiç kalmamıştı*⁴. Patu, gölgeyä gidip, orada yattı. Kaazlar da onun ardına tezicik gittilər. Onnar, büyük kanatlarını eşil ot üstünä yayıp hem sarı bacaklarını uzadıp, çabuk yattılar.

Maazanın¹ gölgesindä ev köpää, dilini uzadıp, genişçä uzanmıştı. Ona pek sıcaktı. Ama kedi liläkaların altına sokulmuştu da sade yavaşacık kuyruunu kımıldadardı hem gözlerini kıpıştırdardı. Ona orada pek isläydi.

- ④ **Aşaadaki teksti demekli okuyun, onun içindeliini annadın. Açıklayın onun tipini, temasını hem öz fikirini. Cümlelerdä işhallıkları bulup, soruş koyun onnara, sora yazın onnarı tefterlerinizä.**

Vaninin yardımı

kuannar
üülen

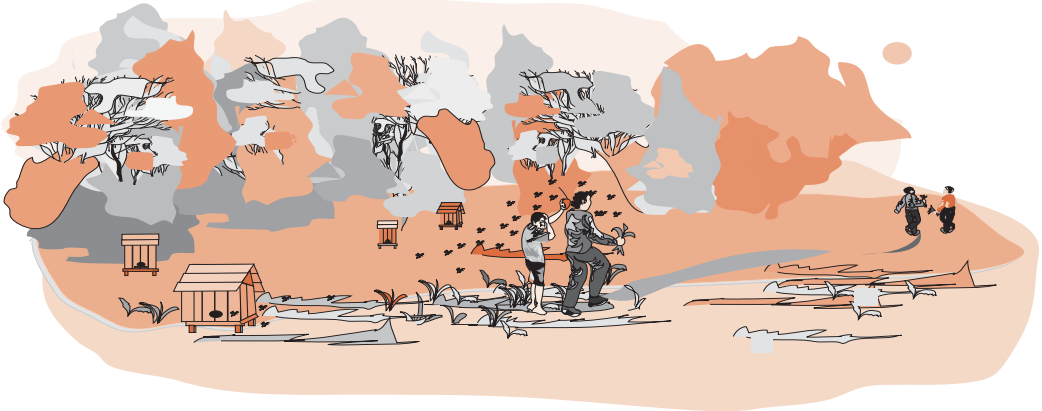
Grişa, Fedi hem Vani dosttular. *Bir pazar günü Fedi hem Grişa yollandılar çayıra labada toplamaa*⁴. Onnarın ardına takıştı Vani dä.

– Git, Vani, topla sän dä biraz labada, olur neylän çorba yapmaa, – yalvardı ona, gideceykän, malisi.

Çayırdä³ pek ilin solunurdu, **raattı**¹ üüsek otlar içindä bulunurdu labada yaprakları da. Yırakta görünürdü türlü **çiçeklär**²: kırmızı, maavi, biyaz. Bütün çayır çiçeklän dolmuştu. Dostlar, sevineräk, çayırdä daaldılar labada toplamaa. Onnar gidärdilär hep taa ileri, ötää dooru, ilişeräk otlara hem çiçeklerä.

Bir dä ansızdan Fedi dedi:

– Ya, bakın, burada ne çok kuan var!

– Aslı, aslı, burada çok kuan var, – dedi Vani. – Ya, ne fiyıldêêrlar!

– Ey, dostlar, – baardı yıraktan Grişa, – dönün geeri! Biz artık etişmişik hotulların yanına – te näända onnar!

Çayırın kenarında, uzun salkımının içindä, görünürdü kuannarın alçacık hotulları.

– Hadi, enikunu geeri gidelim, – izin verdi Grişa, – ama hızlı sallamaa kollarımızı olmaz, zerä kuannarı ürküdürüz, da onnar var nicä bizi çabuk dalasınar.

Çocuklar yavaş-yavaş hotulların yanından ayrılmaa başladılar. Onnar uslu örüyärdilär, kuannardan aylanardılar. Artuk çıkardılar kuannık içindän, açan Vani işitti, ani kimsä aalër.

Vani, dönüp, baktı dostlarına dooru. Fedi aalamazdı, aalardı bir küçük çocuk Vasicik, kuan saabisinin oolu. Vasicik pek yaklaşmıştı hotullara, da onu kuannar sarmıştı.

– Dostlar, – baardı Vani, – Vasicii kuannar pek dalêrlar!

– Onun yanına yok nicä yaklaşmaa, – dedi Grişa, – bizi dä kuannar dalayaceklar.

– Lääzım onun bobasını çaarmaa, – dedi Fedi. – Te geçärkän onnarın evin yanından, sesedecez onun bobasına.

Da dostların ikisi gittilär ileri.

Vani sä döndü geeri da gitti uz hotulların yanına.

– Gel burayı, – çaardı o Vasicii.

Vasicik sä hiç işitmäzdi. O kollarınnan kuannardan savaşardı korunmaa hem ne kuvedi varsa baarardı, aalardı.

Vani yaklaştı Vasicäa, tuttu onu kolundan, da ölä onu çıkardı kuannık içindän, sora onnar kol-kola barabar gittilär Vasiciiin evinä.

Vasiciiin mamusu kaçarak çıktı onnara karşı, alıp, kaldırdı çocuunu kucaana:

– Aman, seni seslemezini, ya! Sän neçin yalnız kuannara gittin? Baksana, nicä seni kuannar dalamışlar! – sıraladı Vasiciiin anası. Sora baktı Vaniyâ. – Aman, Allahım, Vanicik, – dedi o, – Vasiciiin beterinä seni da kunnar dalamışlar! Ama yok bişey, sän korkma: biraz acıyacak, sora geçecek!

– Benim birerim acımêr, – dedi Vani da yollandı evinä. Yolda onun dudaa şişti, bir gözünün üstü dä şişti dä kapandı dübüdü.

– Pı-ı, ne oldu sana! – şaştı onun malisi. – Kim seni bölä gözelleştirmiş?

– Kuannar, – cuvap etti Vani.

– Bän karşılaştım Grişaylän hem Fediyälän, onnara neçin kuannar dokunmamışlar?

– Onnar kaçtılar, bän sä Vasicii kuannıktan çıkardım, – dedi Vani. – Bu şişlerdän yok ne korkmaa, onnar, biraz acıyıp, ineceklär.

Vasinin bobası geldi kırdan üülen ekmeeni imäa, baktı Vaniyâ da gülümsedi.

– Fedicik hem Grişa kuannardan kaçmışlar, – dedi malisi, – bizim sä Vani, cana yakın büüyür, Vasicii kuannardan kurtarmış. Te şindi onu mamusu, yavaş-yavaş alıştırəcək.

labada – şçavel
enikunu – yavaş
hotul – uley

1. Var mı nicä demäa, ani Grişa hem Fedi haliz dost?

2. Neçin Vaninin bobası, gördüynän oolunu, gülümsedi?

3. Ne dedi Vani için onun malisi? Vani nicä büüyür?

4. Siz bulunaydınız hotulların yanında, nicä götüreceydiniz kendinizi?

5. Acaba, ne deyecek Vaniyâ onun mamusu? Nicä düşünersiniz?

§ 41. İşhallıkların özellikleri

İşhallıklar – diişilmâz söz payları. Ama kimi işhallıklar kurulu türlü adlı söz paylarından: adlı söz payların gramatika formaları kaluplandı da diişilmâz söz payı gibi – işhallık – dilimizdâ kullanılır. **Bu birinci özellik.**

Örnek: Oradan lüzgâr eser. Neredân?

O kaldı orada. Neredä?

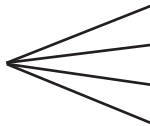
Biz geçtik yakına. Nereyi?

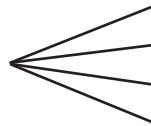
Sân gel burayı. Nereyi?

İkinci özellik: Kimi işhallıklar yorumnêêrlar nışannıkları. Bu razgelişlerdâ işhallıklar göstererlâr nışannın uurunı, nekadarlını.

Örnek: taa gözâl laalâ; pek gözâl gül;
çok sıcak kum; heptân haşlak su.

- ❶ Aşaadaki örneklerâ bakarak, verilmiş soruşlara görâ noktaların erinä işhallıkları yazın.

bakmaa nereyi?..
neredân?..
nezaman?..
nicä?..

çıkmaa nereyi?..
nezaman?..
nedân?..
nicä?..

Yardımcı laflar: yukarı, sabaalân, aşaaadan, dikat, orayı, buradan, erken, hızlı.

- ❷ Aşaadaki lafbirleşmelerinnän birär cümlä kurup, tefterlerinizâ yazın, işhallıkların altlarını çizsin. Açıklayın, angı söz paylarını onnar yorumnêêrlar.

Aacın pek eşil yaprakları, baayın en kısa yolcaazı, dalcaazın en kırmızı alması, çocuun çok gözâl gölmää, kızın kayet biyaz fıstanı, maalenin heptân derin pınarı, şolanın en paalı musaafiri.

- ❸ Aşaadaki dialogu yazın hem ilerläyin. Noktaların erinä lââzımnı lafları, lafbirleşmelerini yada cümleleri yazın, işhallıkların altlarını çizsin.

– Zamansêêrsın, Koli!
– Kebetêêrsın, Tanas!
– Bân seninnän dün istedim telefonda lafetmää, ama bulamadım seni.
– Bân dün hem ötöögün ... .. Neçin aaradın?
– İstedim seni bizim resim sergisinâ teklif etmää. E, yaarin yada öbür günä olmayacan mı aylak?

– Yaarin, bekim, olacek vakıdım, ama öbürgünä...
– E, ozaman bân ... seninnän genâ telefonda lafedecâm.

– .....

– .....

- 4 Aşağıdaki söyleyişleri yazın, işhallıklarını bulup, altlarını çiziniz. Onnara soruş koyun, açıklayın, angı söz payından onnara soruş koyulêr.

1. Açıñ çok bilecân, taa akıllı olacan. 2. Az kaldı, maraz kaldı. 3. Açıñ taa çetin tutunacan, aar ükün kaldırmasına yardımını zeedeledecân. 4. Az olsun, ama ii olsun. 5. Neredâ türkü çalınêr, orada taa ilin yaşıñêr. 6. Erken kalkanın uuru da örüyêr. 7. Dolaşıñ tez gelir. 8. Çok yaşıyan – çok bilmâz, çok işleyân – çok bilir. 9. Bilgidân zarar hiç yok, ama faydası onun pek çok. 10. Kırdâ ekmek taa datlı. 11. Dostların olsun çetin hem dâ insandan metin.

maraz – burada: zoru, lââzımık

metin – metedilmiş

- 5 Aşağıdaki soruşlara cuvap verin, sözünüzdâ kullanarak verilmiş işhallıklarını.

- 1) Netürlü nasat verer sportçulara onnarın öndercisi, yarışmaa çekedeceykân?
- 2) Netürlü nasaat verer üüredici üürenicilerâ, kontrol işini yapmaa çekedeceykân?
- 3) Hastaya doktor netürlü nasaat verer?
- 4) Angı nasaatları sän söyleycân dostuna, şkolanın yortusuna geç kalmasın deyni?
- 5) Ne siz söyleyeceniz kafadarlarınıza, onnarı uzun yola geçirârkân?

Yardımcı laflar: çok, taa islââ, dayma, sıcak-sıcak, erken, çabuk, hızlı, sık-sık, yırıktan hem taa başka.

- 6 Aşağıdaki lafbirleşmelerinnân birâr cümlâ kurun. İşhallıkların altlarını çiziniz, annadın, nicâ düzülü işhallıklar.

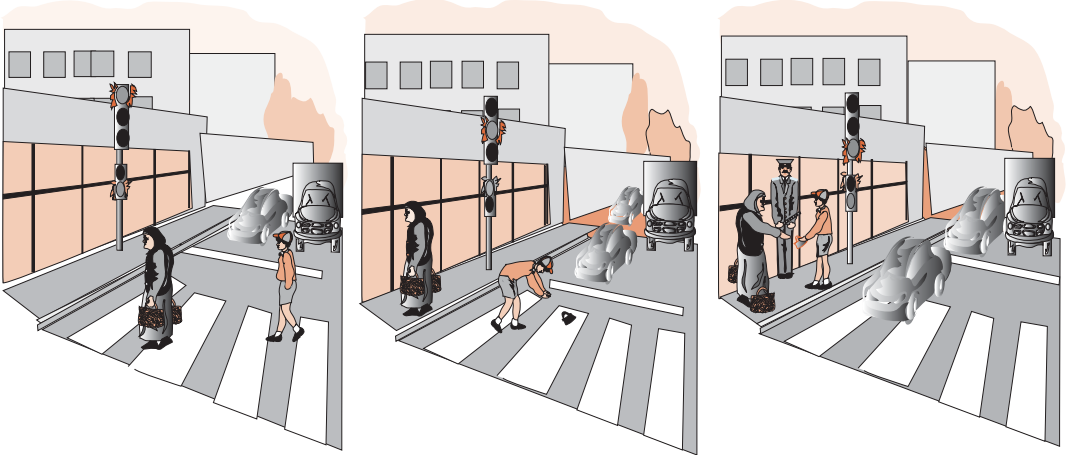
Gagauzça lafetmää, moldovanca oynamaa, rusça yazmaa, sokakça gitmää, ayakça durmaa, adetçâ yortu bakmaa, dizçâ durmaa;

kat-kat bükmaa, sık-sık ekmää, yavaş-yavaş gitmää, adım-adım yaklaşımaa, yakın-yakın erleşmää, hemen-hemen tutabilmää, çok-çok karıştırmaa.

- 7 Verili resimnerâ bakıp, kurun birâr annatma tekst, angısında olsun yazdı rma elementleri dâ. Cümlelerdâ kullanın işhallıkları. Tekstlerâ ad koyun. Tekstlerdâ açıklayın aşağıdaki soruşları:

1. O gün hava nasıldı?
2. Bir ihtâr karı nicâ geçârdi yolu?
3. Ne kaybetmişti bu ihtâr insan?
4. Kim buldu babucuun kesesini?
5. Ne oldu ileri dooru?
6. Neçin polişiya cocucaa takazaladı?
7. Cocucak ileri dooru nicâ yardım edecek babucaa?

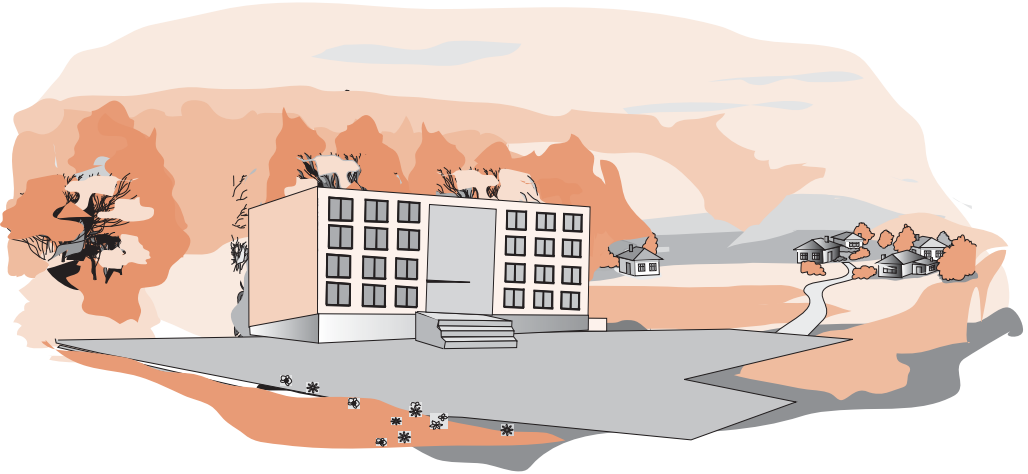

- 8 Aşağıdaki teksti „Bizim şkolamız” demekli okuyun, açıklayın onun temasını, söz tipini, annanın onun içindeliini. İşhallıkları, bulup, yazın teftirleri-nizä.

Bizim şkolamız

|| aydınnık
zeedä

Bizim şkolamız **üçkatlıdır**². O yapılmış uzun, balaban hem meydanni. Onun hayatları geniş, klasları, kabinetleri aydınnık. Üüsek pençerelerdän şafk urêr hereri, hem aydınnık erkendän taa avşamadan. *Kendi şkolamızı biz pek severiz*⁴. Onda var otuz kabinettän zeedä. Herbir kabinettä, klasta uşakların yaşlarına görä erleştirili masalar, skemnelär, tablalar, kompyuterlär, başka teknik araçları. **Pençerelerin**³ üstündä günä karşı açêr türlü çiçeklär.

Şkolamızda çok meraklı kabinetlär var, ama biz en çok beeneriz ana dili hem kompyuter kabinetlerini. Ana dili kabinetindä biz her zaman göreriz gagauz yazıcıların patretlerini, onnarı n yaratmalarından resimneri, läâzımnı yazılarını. Üüreneriz kabinetlerdä.

Kabinetlerden kaarä, şkolamızda var biblioteka, bufet, imäk için oda, sportzal hem kon-
tert için yada türlü toplantılar için zal. Bibliotekamız pek zengin, onda var çok üürenmäk
hem artistik kıyatları, türlü dergilär, gazetar ana dilindä, moldovan, rus hem başka yabancı
dillerdä.

Biz pek hatırlêêrız şkolamızın üüredicilerini. Kendimiz göreriz, ani onnar saymêêrlar
zaametini¹, pek çalışêrlar, ki herbir şkolacı derin bilgi kabletsin hem nicä lââzım terbiiedilsin.
Biz dä herbir urokta çalışêrız dikat olmaa, islää seslemää da gücendirmemää bizim
üüredicilerimizi hem, temayı derindän annayıp, sevindirmää evdä analarımızı-bobalarımızı.
Ama hepsindän islää biz üüreneriz gagauz dilini, neçinki bizä pek meraklıdır annamaa ana
dilinın güzelliini hem özelliini.

Şkolamızda biz dinneneriz dä. Uroklardan sora biz pek severiz sportzalda türlü oynunnarı
oynamaa, çocuklar taa sık futbol yada voleybol oynêêrlar. Oynamakta çok vakit kaybetmeeriz.
Bir saadın içindä kadar oynunnarı başarêrız.

Şkolamız pek pak, neçinki herbir klasın yada kabinetin var kendi izmetçileri, angı-
ları gözlede, gübürlenmesin birersi. Kendileri dä, uroklar bittiyän, süpürüp-paklêêrlar
kabinetleri, klasları.

tabla – duvarda asılı yazmak için tafta
tehnik araçları – tehniçeskie sredstva
terbiemää – üüretmää kendini tutmaa'
dikat – kuşku

1. Neçin üürenicilär pek beenerlär kendi şkolasını?
2. Angı kabinetleri üürenicilär taa çok severlär? Neçin?
3. Kabinetlerden kaarä, nelär var taa şkolada?
4. Neçin uşaklar pek severlär kendi üüredicilerini?

- 9 Aşaadaki annaşılmaz laflarlan düzün birär cümlä da sora yazın onnarı
tefterlerinizä: **tablada** yazmaa, uşakları **terbiemää**, **dikat** bakmaa, **kuşku**
geçmää, **zaametini** saymamaa, **kompyuter** kabineti.
- 10 Aşaadaki tekstän ikişär-üçär örnek cümlä çıkarın da yazın (onnarın sölemäk
neetinä göre: **annatma**, **soruş** hem **izin**). İşhallıkları bulup, altlarını çizsin.

Şkolada yortu

|| karşıgelmäk
önderci

*Bizim şkolaya geldi bilinir moldovan yazıcısı Spiridon Vangeli*⁴. Şkolanın büyük toplantı
zalına oturdular herbir klasın üürenicileri hem üüredicileri. Şkolanın direktoru hem Spiridon
Vangeli ştenaya çıktılar. Bu karşıgelmeyi açtı şkolanın öndericisi. O Spiridon Vangeliya söz
verdi. Zalda bulunan şkolacılar hem üüredicilär kalktılar ayakça da bir kısa vakıda kadar
auçlarını³ düüdülär. Spiridon Vangeli dedi:

– Saa olunuz! Oturunuz!

Sora o annattı kendi avtobiografiyasını. Ölä çok meraklı işlär o söledi uşakların en sevgili bir personajı için – Guguța için.

Bitkidä Spiridon Vangeli teklif etti:

– Hadi, şimdi bekleerim sizin soruşlarınızı!

Zaldan skolacıların birisi sordu:

– Angı eni annatmaları bitki vakıtlarda yazdınız?

Spiridon Vangeli cuvabını söledi:

– Tipardan çıktı benim annatmalarım „Poštaşul” hem „Nukul”. Siz ne okumadınız mı onnarı moldovan dilindä? Okuyunuz bu yakınnarda. Üürenin islää Moldovanın devlet dilini – moldovancayı. O yardım edecek sizä ileri dooru Moldovada üürenmää.

Sora moldovan uşakların sevgili yazıcısı sordu:

– E, gagauz dilindä siz benim angı annatmalarımı okudunuz?

İlerdä oturan bir **şkolacı**² dedi:

– Hepsimiz okuduk gagauzçaya çevirilmiş annatmalarınızı „Radunun **musaafiri**”¹ hem „Kelebek memleketindä”.

Spiridon Vangeli pek sevindi da sımarladı:

– Çevirin gagauz dilinä benim başka annatmalarımı da. Umut ederim, ani siz büyük havezlän onnarı okuyacınız.

Şkolacılar verdilər Spiridon Vangeliyä bir büyük top çiçek. Onnar bitkidä teklif ettilär:

– Başka kerä bizim şkolaya genä geläsiniz, saygılı Domnul Vangeli!

- ⑪ **Aşaadaki tekst payını okuyun, koyun ona ad, sora onu tamannayınız kendi fikrinizä görä. Getiriniz aklınıza, ani tekstin var te bölä payları: çeketmesi, temel payı, bitkisi.**

Benim dädüm hem malim büün bizä musaafırlää geldilər. Eni üürenmäk yılın çeketmesi üzerinä onnar kutladılar beni. Mamu koydu sofrayı. Biz oturduk da idik ekmeklän manca hem karpuz. Sora dädüm hem malim teklif ettilär bana, annadayım bizim altıncı klas için: kaç üürenici var klasta, angı kabinetlerdä üürenecez, nezaman uroklar çekedecek – sabaalän mi osa üülendän sora mı, sentäbrinin birindä ne bän beendim şkolada, oldu mu bu gün yortu şkolada?

Bän dedim: „Dünneeyi aydınnadêr güneş, ama adamı – bilgi”. Da sora çekettim bizim klasın üürenmesi için annatmaa...

- ⑫ **Aşaadaki peeti okuyun, annadın onun içindeliini kendi laflarınızlan. Onun temasını hem cümleleri işhallıklarlan tefterlerinizdä yazın.**

Şkolacı, aklında tut!
İstärsäydın köprü düzmää,
Yıdızların kaymasını görmää,
Kırlarda maşına aydamaa,
Gök üzünä uçakları çıkarmaa,
İslää çalış şkolada
Hem käämil üüren orada!

- 13 Aşaadaki cümleleri yazın. İşhallıkların altlarını çiziniz, aazdan açıklayın onların sintaksis fonksiyonlarını.

1. Dostum ansızdan peydalandı şolanın önündä.
2. Kardaşım hızlı çıktı içerdän.
3. Hasta uşak sıcak-sıcak idi çorbayı.
4. Kimär kerä yazın pek erken sıcak çıkêr.
5. Yollandıynan işä, alatlan git!
6. Gimnastikaylan her gün iilenärsän, kaavi olursun!
7. Biz pek severiz güneşli ana tarafımızı!
8. Küçüklär büklerä yazın yardım ederlär.
9. Çok çalıştım, az dinnendim, onuştan para hayli kazandım.
10. Yazın yan yatacan – kışın her gün tok olmayacan.
11. Evin yancaazında iki çocuk uslu oynarmış hem beklämiş analarını.

- 14 Aşaadaki cümleleri yazın, işhallıkları bulup, altlarını çiziniz. Açıklayın, hangi cümle payların erinä onnar kullanılmış.

1. Bulutlu havaydı, da tezdä bizi suuk sardı. 2. Gölün suuk suyunda yıkanmaa olmaz.
3. Todur keskin bıçaklan sivrilmişti karadaşını. 4. O baktı bana taa keskin (*D. Kara Çoban*)
5. Bük yaamurdan sora sokak çirkin karılmıştı. 6. Çirkin resimini silip, çocuk onu enidän yapmıştı. 7. Yorgi zor açtı gözlerini. 8. Zor yollar onun önündä ansızdan peydalandı. 9. Hepsi fidannar durêr kıvrak, uz, gercik. (*D. Kara Çoban*) 10. Tükendä kıvrak kostümnar satılardı.
11. Bir ihtär adam aar örüyärdi. 12. Bän yardım ettim aar çuvalı taligaya kaldırmaa. 13. Uz gidän adama kimsey maana bulmaz.

§ 42. İşhallıkların dooru yazılması

İşhallıkların dooru yazılması nasıldır?

I. Biredä işhallıklar yazılêrlar:

1) Açan işhallıklar katlı hem düzülü **bu, o, ne, her** aderliklerin yardımınan.

Örnek: buyıl, bükün, burada, buyanı, orada, orda, neredä, nerdä, nääni, näända, näändan, netakım, netürlü, nekadar, nezaman, neçin, ozaman, o saat, her zaman, hererdä, herkerä.

2) Açan işhallıklar katlı da düzülü **bir** sayılın yardımınan.

Örnek: biraz, birazdana, biredä, bireri, birtakım.

3) Açan işhallıklar katlı hem düzülü te bu lafların yardımınan **beeri, ötää.**

Örnek: beeridä, berääna, beräända, beräändan, ötääna, ötäända, ötäändan.

4) Birleşik yazılêr te bu işhallıklar da: **isteyiptä, başaşaa, enikunu, şindänsora, şansora, dışanna, içyanna, altyanna, dolayanna, dolayana, dolayanda, dolayanında, kendibaşına.**

II. Ayrı işhallıklar yazılêrlar:

1) Katlı işhallıklar, angıları türlü söz paylarından düzülü.

Örnek: bir kerä, kimi kerä, kimär kerä, bir sestä.

2) İşhallıklar, angıları düzülü te bu ardlafların yardımınan: **dooru, gibi.**

Örnek: geeri dooru, ileri dooru, ötää dooru, gerää gibi.

3) Açı işhallıkların var yaraştırıcı uurları.

Örnek: taa islää, taa çok, en ilkin, en zor.

III. Çizgicik aşırı işhallıklar yazılêrlar:

1) Açı katlı işhallıklar düzülü laf ikilemesindän.

Örnek: adım-adım, yavaş-yavaş, yakın-yakın, kat-kat, başka-başka, azar-azar, gün-gündän, yıldan-yıla, baştan-başa, istär-istemäz hem başka.

2) Katlı işhallıklar, angıları düzülü sadä işhallıkların tekrarlamasınan.

Örnek: hemen-hemen, uzun-uzun, çok-çok, hızlı-hızlı, gücülä-gücülä.

3) Katlı işhallıklar, angıları düzülü çiftli laflardan.

Örnek: gecä-gündüz, ileri-geeri, nası-nicä, aşaa-yukarı, oyanı-buyanı.

1 Aşaadaki cümleleri yazın, işhallıklarını bulup, annadın onların dooru yazılması için.

1. Buyıl başçamızda meyva aaçlarımız büyük bereket verdilär. 2. Aulda baayımızı bozduynan, damdan tauklarımızı kolverdik, eşil çotukların yanında oyanı-buyanı kaçınsınar deyni. 3. Näända her yılın çayırlar eşerer, başçalar çiçek açêr, ekinnär gelir verer, orada bizim raatlımız, orada – ana tarafımız. 4. Sän her gün burada ayak kabı satêrsın, sölä, te bu kara tuflilär nekadar yapêr. 5. Açı bu yoldan ileri dooru gidecän, koyunnarını bulacan (masaldan). 6. Nasti kiyatsız ii annattı şiiri, Oli dâ genä bu şiiri taa islää ezberledi. 7. Vasi Komrat gölündä balık dayma tutêr. 8. Üüren kendibaşına seslemää, annatmaa, okumaa hem yazmaa, ozaman seni hepsi metedecek. 9. İki kızçaaz bir uzun ip aşırı, yukarı-aşaa atlardılar. 10. Küçük kızkardaşçım erken başladıydı adım-adım örümää. 11. Yortu günü istär-istemäz dut aaçların gölgesindä dinnendik.

2 Aşaadaki birleşik yazılan katlı işhallıklarını bölün ikişar lafa, angılarından onnar düzülüydür. Yazın, verilmiş örnää kullanarak.

Buyanı, orada, neredä, näända, netakım, netürlü, nekadar, nezaman, neçin, ozaman, o saat, her zaman, hererdä, herkerä, hertürlü, beräända, beräändan, ötäändan ötöögün, şindänsora, dışanna, içänna, altänna, dolaynda, dolayanında, kendibaşına.

Örnek: buyıl – bu yıl; burada – bu arada; bugün – bu gün; ötäändan – ötää yandan.

- ③ Aşaadaki lafbirleşmelerini yazın. İşhallıklara soruş koyup, altlarını çizin, açıklayın, neçin onnar ayırı yazılêrlar.

Kimär kerä yardım etmäâ, bir sestä türkü çalmaa, bir kerä gelmäâ, geeri dooru aydamaa, ileri dooru gitmäâ, ötää dooru kaymaa, gerää gibi utanmaa, taa çok okumaa, en ilkin cuvap etmäâ, kayet zor taşımaa.

- ④ Aşaadaki cümleleri yazın, katlı işhallıklarını bulup, altlarını çizin, açıklayın, neçin onnar çizgicik aşırı yazılêrlar.

1. Kat-kat döşek – onu bilmeyän eşek (bilmeycä). 2. Adım-adım gidecän – pek yı-
raa etişameyecän, hızlı örüyecän – çok iş yapabilecän. 3. Bu dünneedä insanın yaşaması
basamak-basamak olur olsun. 4. Yıl-yıldan kuru eni kiyatlarını hem dâ kendi dostlarını.
5. Dostluun faydası istâr-istemâz belada belli olur. 6. İki ipi uçlarından gerip, uşaklar aşaa-
yukarı atlardılar. 7. Kıştan kalma kaar yamaçta azar-azar eriyârdi. 8. Tombarlak çiniyâ
koyulmuş gözlemeleri parça-parça kesmiştilär. 9. Döşää düşän hastayı gecä-gündüz ilaçlardı
lar. 10. Hiç bir dâ işi otää-beeri yapmaa olmaz. 11. Buzlu yolda maşinanın tombarlak
tekerlerleri ileri-geeri kayardı. 12. Dinnenmäk evin önündä insannar aşaa-yukarı gezinirdi.
13. Hatır yapmaa sevän dostum yavaş-yavaş beni sevindirdi.

Ş 43. İşhallıklara morfologiya analizi

İşhallıkların analiz sıralı:

1. Nesoy söz payı, ne gösterer, angı soruşa cuvap eder.
2. İşhallık angı bölümdän.
3. Var mı yaraştırmak uuru.
4. Cümledä rolu.

Analiz örnää.

Vani tez örüdü evä dooru.

I. Aazdan analiz örnää:

1. **Tez** – işhallık. Gösterer işlemin halını, cuvap eder soruşa **nicä?**
2. İşlemin halını gösterän işhallık.
3. Yaraştırmak uuru yok.
4. Cümledä onun rolu – **hallık**.

II. Yazılı analiz örnää:

1. **Tez** – işhal. (nicä?)
2. İşlem. hal. göst.
3. Yaraş. uuru yok.
4. Hallık.

- ❶ Aşaadaki cümleleri yazın, işhallıkları bulup, onnara aazdan hem yazılı morfologiya analizlerini yapın.

1. Lüzgär enikunu esärdi. 2. Zena şkoladan evä geç geldi. 3. Oli, uroklarına hazırlanarkan, pek çok okudu.

- ❷ Aşaadaki lafbirleşmelerini teftelerinizdä yazın, işhallıkların altlarını çizin, onnarın dooru yazılması için annadın.

Ötäänna götürmää, beränna aykırlamaa, bölä yazmaa, biraz vermää, birerdä bulunmaa, gücülä-gücülä sürümää, nezaman getirmää, näända aaramaa, nicä resimnemää, näändan cıkmaa, her gün sulamaa, neçin yısıtmaa, nääni gitmää, neredä bulmaa, buradan geçmää, büün satmaa, azar-azar vermää, istär-istemäz taşımaa, oyanı-buyanı gezdirmää, yavaş-yavaş solumaa, zorlan solemää, kimär kerä uuramaa, geeri gitmää, hemen tutmaa, çok işlemää, baştan-başa kırmaa, parca-parça yapmaa, yakın-yakın dizmää, kat-kat bükmaa.

- ❸ Aşaadaki lafbirleşmelerinnän kurun birär cümlä, cümleleri tefterlerinizdä yazın, işhallıklarını bulup, altlarını çizin, onnarın dooru yazılmasını açıklayın.

Kürek-kürek atmaa, adım-adım örümää, sık-sık sormaa, hemen-hemen etiştirmää, üüsek-üüsek uçmaa, yakın-yakın gezinmää, hererdä aarama, her zaman beklemää, hertürlü çevirmää, ileri-geeri kaymaa, may-may kopartmaa, buradan kalkmaa, oradan görmää, aşaaadan getirmää, neredän seslemää, yukarı atmaa.

- ❹ Gözdän geçirin resimi da, kullanarak işhallıkları, yazın birär yaratma bölä bir temaya, nicä „Benim küüyüm”.

TESTLÄR

1-inci test. *Angı laflar göstererler işlemin halini?*

1. Çok, az, genä, henez.
2. Kiyat, saalık, dost, aaç.
3. Eşil, kalın, kaavi, maavi.

2-nci test. *Angı işhallıklar nışannıklardan kurulma?*

1. Kısadan, boşuna, zorlan, eniyçä.
2. Maasuz, taman, barabar, kayet.
3. Erken, şindi, ölä, bölä.

3-üncü test. *Angı işhallıklar adlıklardan kurulma?*

1. Okadar, otakım, otürlü, ozaman.
2. Sokakça, bulgarca, dizçä, ayakça.
3. Gözelcä, yukarı, dışarı, ileri.

4-üncü test. *Bulun işhallıkları, angıların var yaraştırıcı uuru.*

1. İleri dooru, ötää dooru, kimär kerä.
2. Taa hızlı, taa erken, taa çabuk, taa geç.
3. Biraz, birkaç, birtürlü, birtakım.

5-inci test. *Bulun işhallıkları, angıların var üstünnük uuru.*

1. Büün, her gün, saat, netakım.
2. Pek aşaa, kayet az, en çok.
3. Yavaş, yakın, tezdä, ilkin.

6-nci test. *Angı işhallıklar göstererler işlemin erini?*

1. Yavaş, çabuk, sıradan, ilin.
2. Orada, burada, ilerdä, yukarda.
3. Onuştan, onun için, o zorumnan.

7-nci test. *Angı işhallıklar göstererler işlemin zamanını?*

1. Büün, yaarın, erken, henez.
2. Gözelcä, sıkça, genişçä.
3. Bitkidä, tersinä, dikiinä.

8-inci test. *Bulun katlı işhallıkları.*

1. Yukarı, içeri, dışarı, ileri.
2. Osaat, ozaman, hererdä, birtakım.
3. Salt, dayma, saade, barabar.

9-uncu test. *Aşaadaki sırada angı işhallıklar çizgicik aşırı yazılı?*

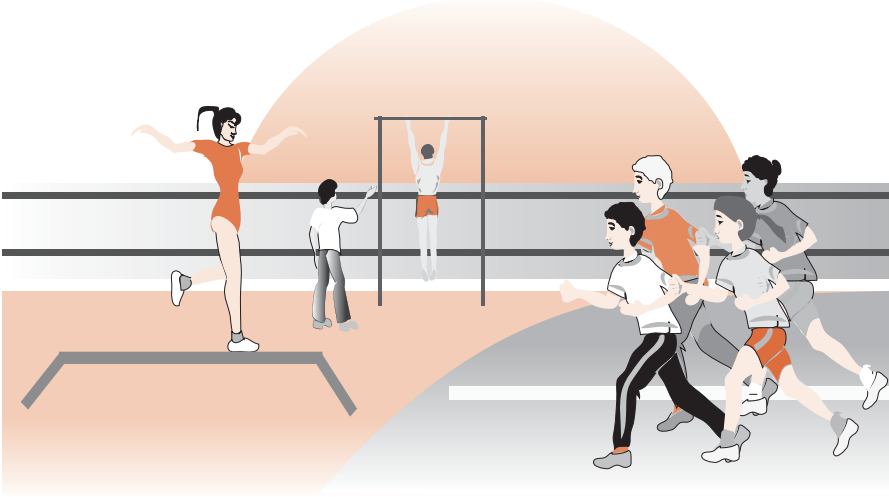
1. Ana-boba, çanak-çölmek, kurt-kuş.
2. Azar-azar, baştan-başa, başka-başka.
3. Kıp-kırmızı, kap-kara, mas-maavi.

10-uncu test. *Aşaadaki cümledä laftan „zor” angı işhallık kurulu?*

1. Dostuma **zordu** bu işi yalnız yapmaa.
2. Bu bayırın üstünä **zoruna** pinmää läüzüm olacak.
3. Netürlü **zorluklar** çekti bu hasta?

Tema 7

SAALIK HEM SPORT

SÖZ TEORİYASI

- 1 Yukarkı resimin sol tarafına bakıp, yazın kısıdan birär fikirlemä tekst. Tekstin adı olsun „Sabaa gimnastikası”. Cuvap verin soruşlara: **Neçin lääzım herbir şkolacı, döşektän kalktıktan sora, kendi gününü çeketsin gimnastikadan? Var mı nicä demää, ani sport yardım eder insanın kuvedini zeedeletmää, saalıklarını taa ii yapmaa? Neçin?**
- 2 Yukarkı resimin saa tarafına bakıp, yazın kısıdan birär annatma tekst, tekstlerdä açıkläyin temayı: „Kaçmak yarışmasında”. Cuvap verin soruşlara: **Kim taa hızlı kaçêr? Kaçmak yarışmasında kim üsteler? Yapın çıkış.**
- 3 Aşaadaki teksti teflerlerinizä yazın, içindeliini annadın. Bulun onun tipini, temasını hem öz firkirini.

Nicä Olimpiya sport oynnarı duumuş

|| herkerä
bölä

Bu iş olmuş pek çoktan, **birkaç**² bin yıl geeri. Ozaman çok küçüräk¹ devletlär varmış orada, neredä şindiki Greğiya devleti bulunêr. O devletlerin birisinä deyärmişlär – Olimpiya.

Bir kerä, açan kolesnişalarlan yarışmak olarmış, bir genç kahraman Pelops üstelemiş Olimpiya devletin padişahını. Da bu üstelemek anılmış olsun deyni, başlamışlar herkerä, dört yıl geçtikten sora, butürlü sport yarışmasını yapmaa. Sora bölä yarışmaya karışmış hızlı kaçmak yarışması, taa sora – türlü başka sport yarışmaları da. *Bu yarışmaklarda başlamışlar pay almaa başka grek devletlerin sportçuları da*⁴. Halk **legendasına**³ görä,

Olimpiya oyunlarını adetâ çevirmiş bütünnâ grek devletlerinâ – Gerakl, Greṭiyanın bir sevgili, halk geroyu.

Te ozaman hepsi grek devletleri annaşmışlar, ani onnar hiç birtürlü dâ cenk cekettirmeyeceklâr bu Olimpiya sport oyunlarına hazırlanarkan hem bu yarışmaları yaparkan.

Bu bir büyük annaşmaktır! Olimpiyada sport oyunlarını büünkü günnerdâ yardım ederlâr milletlâr arasında dirlik hem usluluk olsun.

kolesniṭa – küçüräk taligacık, angısını urumnar kullanırmışlar cenklerdâ yada sport yarışmalarında
kahraman – geroy, girgin insan
dirlik hem usluluk – burada: soglasiya hem mir

- ④ Aşaadaki tekstin çeketmesini yazın, sora kendiniz başarin bu annatma tekstini.

Malisini sesledi

Pavli Manastırlı onüç yaşındaydı. O üürenârdi bir büyük gagauz küüyün şkolasında 6-ncı klasta. Onun anası hem bobası gitmişlâr iki yıla başka bir devletâ para kazanmaa. Pavli yaşardı kendi malisindâ. O, elbetki, malisini pek sevârdi, ama biraz az ona yardım edârdi. Ama bir kerâ...

- ⑤ Aşaadaki teksti yazın, onun içindeliini sıradan annadın. Tekstin planını, kurup, yazın. Cümelerdâ sayılıkların altarını çizın, onların dooru yazılması için annadın.

Marafon kaçması

Bu oluş iki bin altıüz² yıl geeri oldu. Urumnar pers **halkınnan**¹ cenk yaparmışlar. Marafon **küüyün**³ boyunda urumnar üstelemişlâr persleri. Bu cenk bittiynân, urumnar yollamışlar onnarın bir en ii askerini Afina kasabasına, sölesin orada bu büyük sevinmelik için haberi. Marafon küüyündân Afina kasabasından varmış kırk kilometra. *Bu yolu asker sade kaçarak lüzımmış geçsin*⁴. O ölä dâ yapmış. Ama açan asker kaçarak etişmiş Afina kasabasına, hepsinâ baarmış: „Sevinin, biz üsteledik!” – da taa o sekundun içindâ, erâ düşüp-öler, neçinki onun ürää diilmiş alışık bölâ uzun yolda hızlı kaçmaa.

Te neçin sport kaçmasını kırk kilometraya hem ikiüz metraya koyuldu ad – marafon kaçması. Bizim **günnerimizdâ**² kaçmak yarışmalarında marafoncular lüzım kaçsınnar artık diil kırk kilometra, ama kırk iki kilometra üz doksan beş metra. Kimi sportçular becererlâr taa çok, bundan da uzun yol kaçmaa.

urum – grek

pers – ölä deyärmişlär ozaman te o insanara,
angıları yaşarmış İran padisahlında

asker – soldat

marafon kaçması – hızlı, yırak, uzun yola kaçmak

§ 44. Baalantılı sözün ilerlemesi

Neredä işidiler dialog hem monolog sözleri?

Aklınıza getiriniz:

1. Angı sözä deniler baalantılı? Örnek veriniz.
2. Angı sözä deniler dialog sözü? Örnek veriniz.
3. Angı sözä deniler monolog sözü? Örnek veriniz.
4. Neylän ayırılêrlar dialog hem monolog sözlär yazılı olannardan?

**Alın hesaba! Dialog hem monolog sözlär işidiler uroklarda
üüredicinin hem üürenicilerin arasında.**

- ❶ Okuyun aşaadakı I-inci tabliğa aazdan monolog formalarını. Bulun örnek onnara.

I-inci tabliğa

Üüredicinin hem üürenicilerin monologları uroklarda

	Monolog sözləri
Üüredicinin	Onun inforaşıyası eni temayı üüretmää çekedeceykän. Onun analiz yapması diktantlara, yazılmış takrirlerä, yaratmalara, testlerä. Onun çıkış yapması dersin bitkisindä. Onun analiz yapması şkolacıların cuvaplarına, diskusiyasına.
Üürenicilerin	Onnarın geniş cuvapları predmetin bir teması için yada bütünnä predmet için. Onnarın annatmaları tekstin içindeli için, tekstin personjları için. Onnarın analiz yapmaları biri-birinin cuvaplarına. Onnarın nasaatları (dokladları) bir literaturaya temasına görä ya bir başka temaya görä.

2 Okuyun aşağıdaki II-nci tablîda dialog formalarını, bulun onnara örnek.

II-nci tablîta

Üüredicinin hem üürenicilerin dialogları uroklarda.

	Dialog sözlari
Üüredici	Onnarın lafetmesi üüredici eni temayı annadarkan, koyarak hepsinâ problemni soruşları. Lafetmâk problemni soruşlara görâ, eni temayı açıklarkan, diskusiya yapmasında.
Üürenicilär	Üüredicinin soruşlarına cuvap vermâk, açan o koyêr soruşları biri-biri ardı sora hepsinâ deyni ev işinâ kontrol yaparkan, verilmiş testleri çözürkân. Üüredicinin soruşlarına cuvap vermâk, açan o çok soruş koyêr, eni temayı urokta kaaviledärkân.

Yapın çıkış! Yazılı dialog hem monolog formaları kullanılêr tekstlerdâ, annatmalarda hem başka literatüra yaratmalarında. Baalantılı sözdâ var tema tamannı, gramatika hem maana baalantısı, logika uygunnuu hem mutlak kompozitiya bütünnüü.

3 Yapın diskusiya aşağıdaki, soruşlara cuvap bularak.

1. Baalantılı sözün nişannarı angısıydır?
2. Baalantılı sözdâ var mı tema hem kompozitiya bütünnüü?
3. Baalantılı söz olur mu olsun aazdan yada yazılı? Örnek veriniz.
4. Yazılı baalantılı sözdâ cümlelär nicâ baalı biri-birinâ?
5. Var mı baalantılı sözdâ derin maanalık, kompozitiya hem logika uygunnuu? Örnekleri bulup, annadın.
6. Olur mu baalantılı söz demââ şkolacıların aazdan hem yazılı cuvaplarına, onnarın takrirlerinâ, yaratmalarına, toplantılarda sözlerinâ, nasaatlarına, gazetelerde tiparlanmış yazılarına? Örnek veriniz.

4 Okuyun aşağıdaki tekstin dialoglarını rollara görâ, koyun ona ad. Olur mu bu teksttâ demââ baalantılı? Neçin?

Beni hepsi sayardı, ani bân ii ürekli, ama bân sıkı çocuktum. **Sıkılıktan**² er kendimâ bulamêırım. Deyecez, açan **benim**³ dostlarım bendân isteerlär bişey almaa bir vakıda kadar, benim canım pek istâmeer vermââ, o istenmiş olan birbişey hiç diil dâ lââzımsa bana... Bân deerim: „Buyur al, te vererim”, kendimin sâ canım acıyêr. Yada, açan gelirdim bân evâ musaafirliktân, başlardım pişman olmaa, neçin ölä az idim bomboni

orada. Bän utanırdım, ani bölä sıkıyım. Tezdä bän oldum ölä sıkı, ani başladım kimseyä bişey vermemää.

Bir kerä bana yaklaştı dostum Vani da yalvardı⁴.

– Ver, – dedi, – te o kiyadını bän dä okuyayım...

– Verämeyecäm, – dedim, – kendim okuyêrım.

– E, sora verecän mi? – sordu Vani.

– Sora verecäm.

Peti istedi bendän karandaşlarımı – resimnemää, Todur da – şaşkilerimi – oynamaa.

– Yok nicä vereyim, – dedim bän Petiyä. Büün bän kendim resimnecäm. Todura da dedim:

– Avşama bän kendim şaşki oynayacam küçük kardaşımnan.

İki gündän sora Vaniylän karşılaştım, o sordu bana:

– Başardın mı okumaa?

– Neyi? – sordum bän dä ona.

– Kiyadı.

– A-a! – aklıma geldi benim. – Yok, başarmadım taa, bän herbir sayfayı pek oya okuyêrım.

– E, islää, – kahrılı dedi Vani. – Ama açan başaracan, verecän mi?

– Verecäm.

Kär o günü dä bana yaklaştı Peti.

– Büün verecän mi? – sordu o.

– Yok, verämeyecäm, – dedim bän. – Kendim okuyêrım.

– Neyi okuyêrsın? – gülümsedi Peti.

– Kiyadı.

– Sän unutmuşun, bän sendän karandaşlarını istediyydim, – annattı Peti.

– A-a, ölä, ölä, – aklıma benim geldi. – Resimneerim taa, resimneerim!

Sora bän karşılaştım Todurlan.

– Ne, näbêersın? – sordu o. – Şindi verecän mi?

– Genä verämeyecäm, – dedim bän. – Kendim okuyêrım! Diil, kendim resimneerim!

Yanıldım – kendim oynayacam!

Bundan sora dostlarım bendän başka bişey istämedilär.

1. Annadın, nasıl karakteristika verer çocukak kendi-kendinä tekstin başlantısında?

2. Angı oluş en baş bu teksttä?

3. Çocuun dostları annadılar mı, ani o yalan söyleer, istenmesin ondan bişey deyni?

5 Söläyin, nasıl siz annêersınız te bu lafların maanalarını: sıkı adam, diil ii ürekli, sıkılından er bulamêêr kendinä, ilik yapmaa sevmäz çocuk?

- 6 Aşaadaki dialogu yazın. Bu dialogta lafı „Üçüncü” angı sinonim lafınan var nicä dııştırmää. Annadın, neçin... Cümlelerdä sayılıkların altlarını çizin.

Üçüncü er

- Grişa, sän ne ölä büün pek şensin?
- Bän büünkü ikiüz metraya kaçmak yarışmasında üçüncü eri kapladım.
- E, nasıl sana büün bu kısmet düştü? Sän ileri ölä islää kaçmazdın?
- Büün altı kişi läüzımdı bu kaçmak yarışmasında pay alsın, ama altıncı klasımızdan üç kişi yarışmaya gelmedilär...

- 7 Aşaadaki meraklı sorușlara cuvap bulup, kendiniz kurun onnarlan türlü cümleleri, cümleleri yazın, kullanarak cuvapları.

1. Angı göl bu dünneedä en büüktür?
2. Angı kuş bu dünneedä en büüktür?
3. Bilerlär mi fillär üzmää?
4. Birtakım mı kedinin gözleri gündüz hem gecä?
5. Neçin tauklar kimär kerä yudêlar küçüräk tașcaazları?
6. Neçin güneşli havalarda olmaz yıslamaa eșil patlacannarı, biberleri, hı-yarları?
7. Engeçlär herkerä mi geeri dooru giderlär?

Cuvaplar: 1. Rusiyadaki göl Baykal. 2. Afrikadaki strauslar. 3. Bilerlär. Fillär göllerdä bilerlär hem üzmää, hem dalmaa su içinä.

4. Diil birtakım. Gündüz kedinin gözleri güneştän, aydınnıktan küçülerlär, gecä vakıdında onnar büülerlär karannıktan.

5. Tașcaazlar, angılarını tauklar yudêlar, yardım ederlär onnarın katısında booday yada papșoy tenelerini, sıkıp-ezmää.

6. Güneşli havada suyun damnaları büüyümnerin yapraklarında durgunêr, onnar güneşin sıcaanı kendinä çekerlär, da bundan var nicä yansın, kurusun patlacannarın, biberlerin yaprakları.

7. Engeçlär suda üzerlär geeri dooru, ama açan läüzım olêr balık tutmaa imää deyni, onnar üzerlär ileri dooru da.

- 8 Sorunuz biri-birinizä da düzünüz birär yazılı dialog hem birär yazılı monolog.

1. Sän hızlı kaçmaa biler miysin?
2. Sän yukarı atlamaa becerer miysin?
3. Sän suda üzmää biler miysin?
4. Sän kızaklan kaymaa becerer miysin?
5. Sän kayak (konkilärdän) kaymaa biler miysin?
6. Sän kaçma top oynamaa biler miysin?

7. Sän voleybol oynamaa biler miysin?
8. Sän futbol oynamaa becerer miysin?
9. Sän her sabaa gimnastika yapêr mıysın?

- 9 Kendibaşına düzünüz birêr baalantılı annatma tekst, açıklayınız te bu temayı:

Ne bän her sabaa yapêrim

I. Çeketmesi olsun te bölä: Bän kalkêrim pek erken, saat edidä.

II. Orta erindä kullanın te bu lafları: İlkin... Sora... Ondan sora...

III. Başarın bölä: Bän etiştiririm hepsini çabuk yapmaa da şkolaya geç kalmêêrim.

Laflar kullanmaa deyni: kaldırmaa döşekleri, gimnastika yapmaa, bir kilometraya kadar kaçmaa, yıkamaa dişlerimi, suratımı, ellerimi, ensemini; belädan suuk suylan yıkanmaa, imää sabaa ekmeeni, çabuk giyinmää, aynaya bakınmaa, cantama kiyatları, tefterleri koymaa.

- 10 Aşaadaki teksti okuyun, onun temasını hem öz fikirini bulun, içindeliini annadin; çıkarın da yazın **adlıkları** – I-inci direcä, **nışannıkları** – II-nci direcä, **işhallıkları** – III-üncü direcä.

Nasıl iki dost savaşmışlar kendi saalını kaavilemää

Lambu çoçucaan var bir batüsü Grişa. Grişa küüdä **traktorcu**³ işleer. O pek kaavi hem onun teni **güneştän**³ esmer olmuş.

– *Nedän sän bölä çetin olmuşun?*⁴ – sordu ona Lambu.

– Bän traktorcuym, çok işleerim hem sportlan iilenerim.

– Benim dâ canım çeker traktorcu olmaa hem isteerim kaavi olmaa, – dedi Grişaya onun küçük kardaşı.

– İi düşünmüşün. Ama saa hem kaavi olmaa deyni, lääzım üüredäsin kendini çelikli olmaa. Dayanmaklı, saalını kaavilemää deyni, olur her gün, bütün yıla kadar sportlan iilenäsin hem **suuk**¹ suylan yıkanasın.

– Hadi, barabar savaşalım çelikli olmaa! – dedi Lambu kendi dostuna Mişaya.

Mişa kayıl oldu.

Çocuklar kararladılar bir gündä kaavi hem çelikli olmaa. İlkin onnar başladılar kaldırmaa yukarı bir aar demiri – trubayı. Ölä çok kaldırdılar, ani ikisinin da kafaları başladı dönmaa. Sora onnar bir saat, atlayp-kaçındılar hızlı-hızlı. Açan yoruldu, başladılar büyük taşları bir tepeyâ taşımaa. Bundan sora onnar, soyunup çıplak, biri-birinin üstünä çok vakıt kazannardan suuk su döküp-yıkandılar.

Ertesi günü Lambu hem Mişa hastalandılar. Onnarın kafaları hem buazları başladı acımaa. Onnar bütün hafta döşeklerdä yattılar. Doktor dedi, ani onnar yanlış dayanmaklı olmaa savaşmışlar. Çelikli, kaavi birdän-birä, ansızdan kimsey olmêêr.

Ozamandan bu çocuklar **her sabaa**² başladılar gimnastikaylan iilenmää. Gimnastikadan sora onnar genä yıkanêrlar, ama suuk içer suyunnan, diil pınardan henez çıkarılmış suylan. Yıkandıktan sora onnar islää silinerlär kuru peşkirlärlän. Çocukları başka hastalanmêêrlar.

çelikli olmaa – burada: pek kaavilemää saalını
çelik – stal'
dayanmaklı – saburlu

- 11 Aşaadaki teksti, okuyup, koyun ona ad, sora yazın; bitkidä söläyin, olur mu bu tekstä baalantılı demää.

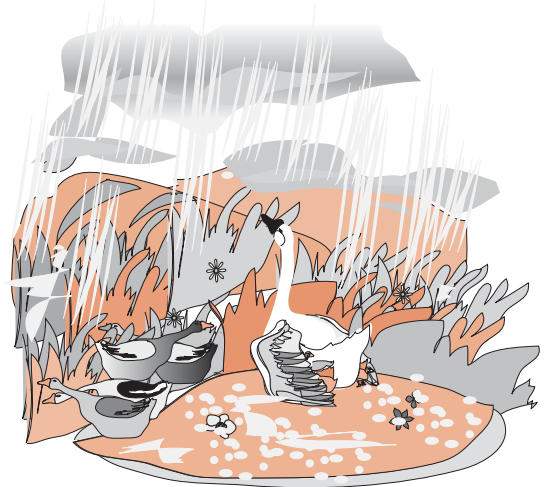
Bu oluş oldu bir gagauz küüyün boyunda. Bir koyun sürüsü otlardı alçak bayırcıkların tepesindä. Hava pek sıcaktı, güneş yakardı koyunların, köpään hem çobanın üstlerini. Ansızdan çoban hastalandı, sıcağdan kaybedip kendisini, düştü erä. O köpek, angısı beklärdi sürüyü, bir akıllı köpekmiş. O annamış, ani koyunların saabisı hastalanmış. Köpek ilkin haydamış koyunları tırlaya. Sora dönmüş geeri, da bayırcığın üstündän sürümüş cobanı aşaa, küüyä. Tezdä küüyün insannarı görmüşlär, ani bu köpek sürüyey hasta saabisini evin eşiklerinä. Dooru söleney, ani köpek hiç bir zaman da belada brakmaz kendi saabisini.

- 12 Aşaadaki teksti yazın, onun içindeliini annadın, bulun söz tipini. Tekstin cümlelerinden çıkarın beşär işhallık, yapın onnara morfolojiya analizini. Açıklayın, neçin bu tekst baalantılı?

Biyaz kaaz

|| maala
|| biyaz

Biyaz kaaz – en büyük hem hodul kuş bütün maaledä. O gezer pek dik, gezärkän, sansın düşüner, nicä **yapmaa**¹ herbir adımcını. Erindän³ diıştırmää bacaanı deyni, bu kaaz ilkin kaldırêr onu biyaz güüdesinä da, tutup ölä birkaç sekund, yavaşacık bacaanı kolverer erä. Kaaz **herzaman**² yukarda uslu tutardı kendi uzun ensesini, sansın tepesindä bir filcan su taşıyardı. *Büün biyaz kaaz çayıra indi*⁴. Onun ardına takıştırlar diil çoktan üsüz kalmış bıcırlar da. Çayırdä büüceräk bıcırlar otlamaa başladılar. Biyaz kaaz, dönüp günä karşı, uzadıp ensesini, bir erceezdä pek hodul yısınardı. Gün urmuştı onun üstünä, o yalabıyardı, benzärdi biyaz çinidän yapıma kaaza.

Ansızdan gökü kara bulutlar kapladılar. Çayıra sansın boz karannık çöktü. Keskin lüzgär otları başladı fışırdatmaa. Bir kara buluttan başladı yaamaa kıynaş yaamur toluyulan. Başka kaazlar, korka-korka, baarışarak, otlar içinä sindilär.

Biyaz kaaz otururdu bir tarafta, uzadıp yukarı ensesini. Tolu düüyärdi onun kafasını, kaaz ürkärdi hem gözlerini kapardı. Açan pek bükü tolu urardı ona, kaaz bükärdi ensesini hem kafasını sallardı. Sora genä, ensesini uzadıp, kafasını bir tarafa iildip, kara buluda bakardı. Onun geniş yayılı kanatların altlarında uslu yısınırıldılar bıcılar.

- 13 Aşaadaki teksti okuyun, söläyin onun söz tipini, belli edin, olur mu bu teksti baalantılı söz saymaa. Neçin? İnandırın.

Köpään adıydı Bim

Biz **yaşardık**¹ daa içindä. Bizim **küüceezimiz**³ daayın bir kenarında bulunurdu. Bir gün bän avcılıktan gelirdim küüyümüzü. Daada islää ördü işim: tüfeklän urdum bir boz tavşamı hem bir dä yaban ördä. Yolda yoruldum da, bir ateş yakıp, oturdum yanında dinnenmä. Bän çıkardım çizmelerimi, tüfeemi astım aacın birinä. *Benim yanımda dalmıştı derin uykusuna avcılık köpääm Bim*⁴. O uyuyardı pek kuşku. Açan bän kıpırdanırdım, köpek açardı gözlerini.

Bim kaavi bacaklarınnan hem boz arkasınnan benzärdi canavara. Ama onun boyu taa alçaktı canavarlardan. Bim – bir uslu, **yavaş**² köpekti. Beni pek beenirdi, bendän hiç ayrılmazdı.

Ansızdan daa içindän bir canavar peydalandı. O kacardı uz bana dooru. Canavarın aazı açıktı, sivri dişleri görünürdü, ligaları akardı. Bän annadım, ani tüfeklän patlatmaa ona dooru etiştirämeyecäm.

Kurtardı Bim. O hızlı kalktı erindän da kaçarak tuttu canavarın buazından. Onnar ikisi başladılar buuşmaa. Bän çabuk aldım tüfää, keezleyip canavarı, patlattım. Canavar erä düştü. Bän taa bir kerä tüfää patlattım. Canavar öldü.

Evdä bän Bimin yaralarını yaaladım formalinnän. Doktora götürmää deyni läüzımdı üz kilometradan zeedä yol yapmaa, onuştan bän köpää ilaçlamaa götürämedim. Bän baaladım Bimi da başladım ii imeklärlän onu doyurmaa.

Ama iki haftadan sora Bim öldü, bezbelli, o canavar kudurmuştu.

Bän pek sık anêırım Bimi, nicä bir ii dostumu, ona benim canım acıyêr şindi dä.

(İ. Aramileva görä)

formalin – ölä yaa, yaraları ilaçlamaa deyni
kuduz – kudurmuş

- 14 Yukardaki tekstin „Köpään adıydı Bim” içindeliini annadın te bu plana görä:

1. Avcının dinnenmesi ateşin yanında.
2. Kuduz canavar.
3. Kurtarıcı.

4. Canavar kurşuma uruldu.
5. Kimin için canını kaybetti Bim?

15 Aşağıdaki teksti okuyun, onun söz tipini bulun. Tekstin planını kurup, yazın.

Para kesesinnän oluş

Sokakça gidärdilär Kati hem onun küçük kardaşı Kosti. *Onnarın önündä örüyärdi bir ihtär babucuk⁴.*

Babucuun³ saçları² biyazdı, hem o topallardı.

Ölä yavaş gidärkän, babucuk kaybetti para kesesini. Kosti ilkin gördü, ani ondan bu kesä erä düştü. Kosti iildi, keseyi alıp, kaçarak etişti babucu: „Babo, Canabiniz kaybettiniz para kesesinizi, te neredä o!” Babucuk aldı kesesini da soktu onu cöbünä.

– Of, bän oldum pek kaybedici..., – dedi o da **yollandı¹** ileri dooru.

Kosti döndü kakusuna da başladı aalaşmaa babucuktan: „Var bu dünneedä bölä da kaskatı insannar. Babu aldı kesesini, cöbünä koyda da hiç «Saa ol!» da demedi”. Ozaman büyük kakusu durgundu, fena baktı kendi küçük kardaşının üzünä da sordu: „Neçin sana o lääzım «Saa ol!» desin? Ani sän gösterdin namuzluunu mu? Namuzlu olmaa – bu senin borcun, ama o diil kazanmak işi”.

Kosti birdän annamadı, ne ona söledi büyük kakusu, ama açan sonunda annadı bu lafların maanalarını, başladı onnarı aklında tutmaa bütün yaşamasında.

(E. Permäka görä)

namuzlu – dooru yapan, aldatmayan

1. Dooru mu yaptı Kosti?
2. Lääzımdı mı Kosti gücensin? Neçin?
3. Onun kakusunun dooruluu var mı?
4. Angısıdır tekstin öz fikiri?
5. Angı çıkış olur almaa kendinizä?

16 Aşağıdaki teksti okuyun, onun planını kurup, teftelerinizä yazın. O plana görä annadın tekstin içindeliini, bulun öz fikirini.

Martışorlar

Mardın birindä moldovannar biri-birinä baaşlêrlar marışor⁴. Marışor – küçük çiçecäa benzeyän donatma, angısı yapılêr biyaz hem kırmızı ipliceleklerdän da takılêr insanın **güüdesinä¹.**

Bu moldovannarın bir gözäl adetiştir. Bu adetin **temelindä³** bulunêr bir meraklı halk legendası. Te ne onda sölenêr:

Bir fena Kış babusu hiç istemäzmiş verilmää, atılmaa. Onun vakıdı bittiydi, da lääzımdı artık İlkyaz gelsin, ama Kış hep savaşırdı suuk vermää, neetlenirdi dübüdüz örtmää biyaz kaarlan hepsi bayırcıkları.

Bir kerä Kış bir bayırcın tepesindä durgunmuş da ona pek fasıl gelmiş, açan görmüş, ani burada, kaarları aralayıp, büüyey incä saplı, biyaz bir çiçecik – çiidem. Bu çiçecik yısıarmış ilkyazdan² seftä peydalanın şılaklarlan hem yufka sesçääzlän çaararmış İlkyazı, taa tez gelsin bu tarafa.

Üfkelenmiş Kış babusu. Koymuş neetinä, cezası bu çiide: neçin onun dayanması yok.

– Sän ölecän, bän seni öldürecäm, – dedi ona Kış da örttü onu çirkin, uzun, kuru hem sivri çökeleklärlän. Bu zavalı çiçecik inedi, sora başladı aalamaa. Ölä dä bu çökeleklerdän öleceydi çiçecik, eer ona yardıma gelmeyädi genç hem gözäl İlkyaz. Sıcacık hem yımışak elceezlärän o sardı çiçecii, başladı onu yısıtmaa da onun çökeleklerini ayıtlamaa.

Çökeleklär üfkelenärdi, saplardı, tırmalardı İlkyazın yımışacık parmaklarını. Kan damnacıkları düşärdi biyaz kaar üstünä hem çiidem çiçään yapracıklarına, da oralarda kırmızı iz olurdu. Güneş şılamasından hem kan damnamasından çiidem dirildi dä çiçek açtı. Kaar eridi, da Kış bitti.

Biyaz kaar hem kırmızı kan damnacıkları – te neçin marşıyorları yapêrlar kırmızı hem biyaz ipliklerdän.

Marşıyor – ilkyaz simvolu. O gösterer, ani bu tarafın naturası enidän diriler, ani ilkyaz getirer sevinmelik hem kısmet herbirinä. Marşıyorun yardımınan insannar biri-birinä kendi en ii duygularını bildirerlär. Eer sana baışladıysadılar marşıyor – bu gösterer, ani seni ilkyazın gelmesi için kutlêrlar hem saalık, kısmet dileerlär.

donatma – gözellik
simvol – simvol, nışan
bildirmää – haberlemää
dilemää – istemää

1. Ne üzerä hem neçin insan biri-birinä marşıyor baışlêr?
2. Bu adetin temelindä ne bulunêr?
3. Bulun teksttä legendayı, koyun ona başlık.
4. Neçin marşıyorları biyaz hem kırmızı ipliklerdän yapêrlar?
5. Marşıyor neyin simvolu?

17 Yukarkı resimä bakıp, kurun kendiniz birär annatma teksti, koyun ona başlık: „Şkolada marşıyor yortusu”.

DİL TEORİYASI

§ 45. Ardlaflar

Angı laflara deniler ardlafl?

Ardlaflar deniler te o yardımcı diişilmâz söz payına, angısı gösterer lafların ilişikliini biri-birinä.

Ardlaflar için, gibi, görä, deyni, sora, aşırı, beterä, üzerä, kadar, karşı, kaarä hem başka lafların ardlarında kullanılêrlar. Ardlaflar diişillmeerlär sayılara görä, onnar hallanmêêrlar. Cümlelerdä ardlaflar kullanılêrlar adlıkların, aderliklerin, işliklerin hem başka söz payların ardında.

Örnek: Okumak kiyadı altıncı klas için. Onun gibi bän dä kıvrak yazdım. Dostum gün aşırı bizä gelärdi. Pazara karşı klisenin cannarı düüler.

1 Aşaadaki cümleleri yazın, ardlaflarını bulup, altlarını çiziniz; açıklayın, angı söz payların ardında onnar kullanılmış.

1. Biz bir saat kadar işledik. 2. O annattı kendisi için. 3. Etişärsäk ilkyaza kadar, taa çok sefteli fidanı dikecez. 4. Bu fıstanı terzi sana görä dikti. 5. Oturdum anama karşı. 6. Şkolaya dooru gidän sokak uzdu hem eşillikliydi. 7. Eni yapı düzdülär ineklerä deyni. 8. Bendän başka yok kim yapsın bu işi. 9. Sendän sora bän enidän okudum bu kiyadı. 10. O yıldan beeri benim büük kardışım düşüner hepsimizä.

2 Aşaadaki cümleleri okuyun, ardlaflarını bulup, çıkarın da yazın onnarı tefterlerinizdä ayırı, aşağıdaki örnäe kullanarak.

1. Zor işän sora evin sundurmasına oturduk dinnenmäa. 2. Pek bulutlu havada yaamura karşı lüzgär esärdi. 3. Dar sokacıktan tükenä dooru bir taliga döndü. 4. Bu pazardan üç gün ileri radiodan eni haber işittik. 5. Kasabadan avtobuslardan kaarä herbir küüyä marşrutkalar da gezer. 6. Kışın poyrazdan esär lüzgerä karşı olmaz çok durmaa. 7. Bu çok çalışkan adam için biz gazetada bir annatma okuduk. 8. Balıkçıların kazanında küçük balıcaklardan başka, bir dä engeç vardı. 9. Bütün hafta pazertesindän beeri hep kaar yaadı. 10. Onun gibi bän becermeerim bölä kıvrak gölmek dikmäa. 11. Sportçular bayırın tepesinä pindilär, bän dä onnarın ardına çak orayı etiştim.

Örnek: işän sora, ...

§ 46. Ardlafların özellikleri

Ardlafların angı özellikleri vardır?

Gagauz dilindä ardlafların te bu özellikleri vardır: adlıkların hem aderliklerin ardında bulunan ardlaflar koyêrlar onnarı türlü hallara.

1. Ardlaflar **için, gibi, aşırı, beterä, üzerä** koyêrlar adlıkları hem aderlikleri, ki onnar cümledä bulunsunnar **temel** yada **saabilik** hallarında. ^{T.h.}

Örnek: Hava bulutlandı, da biz başladık lafetmää **yaamur için**. (**Yaamur** – temel halında.)

^{S.h.}
Bän soledim kafadarıma, ani bu iilii yaptım **onun için**. (**Onun** – saabilik halında.)

^{T.h.}
Komuşu aldı satın bir tuyan beygir, angısı **çimçirik gibi** hızlı kaçêr.

^{S.h.}
Dostum yavaş gidärdi, **onun beterinä** bän dä geç kalmadım şkolaya. (**Onun** – saabilik halında.)

2. Ardlaflar **kadar, karşı, deyni, görä** koyêrlar adlıkları hem aderlikleri **doorudak** halına.

^{D.h.} ^{D.h.} ^{D.h.} ^{D.h.} ^{D.h.}
Örnek: **küüyä kadar, buna kadar, sana görä, günä karşı, bana deyni.**

3. Ardlaflar **kaarä, sora**, beeri koyêrlar onnarın önündä bulunan adlıkları **çıkış** halına.

Örnek: ^{Ç.h.}
Senin bu dünnedä yok başka kimseyin **kızından** kaarä. (**Kızından** – çıkış halında.)

^{Ç.h.}
Stepu bir **vakıttan sora** buluştu dostunnan. (**Vakıttan** – çıkış halında.)

^{Ç.h.}
Bu **sabaadan beeri** buraada vakıt kaybeder. (*D. Kara Çoban*) (**Sabaadan** – çıkış halında)

❶ Aşaadakı cümleleri yazın, ardlafların altarını çiziniz, onnarın önündä bulunan adlıkların hem aderliklerin üstünä yazın halları, kullanarak örnää.

Yarım yılın içindä benim dostum için başkasından hiç bir prost laf işitmedim. Onun için pek düşüner malisi. Kimär kerä, şkoladan gelirkän, dostuma o karşı çıkêr. Bu ihtär insan küçükkenä pek ii üürenärmış, onuştan o isteer dostum da onun gibi islää üürensın. O yarım saat kadar gider sokakça şkolaya dooru. Dostumun bakışına görä, malisi boşuna ona karşı çıkêr. O sayêr kendisini büük, bu üzerä onu diil lääzım okadar çok korumaa. Dostum şkoladan evä dooru benimnän gelir. Yolda biz şaka biri-birimizä söleeriz, gezeriz dik, kollarımızı sallamêêrız, dermen kanadı gibi. Gün aşırı bän buluşêrım dostumun malisinnän. Bundan sora bän dönerim bizim sokaa da giderim yalnız evä.

^{T.h.}
Örnek: dostum **için**.

② Aşaadaki cümleleri yazın, ardlaflarını bulup, onların altlarını çiziniz.

1. Dermenin uzun kanatları lüzgerä karşı hızlı dönärdilər. 2. Şolanın bibliotekasında biz bir saat kadar eni kiyatları okuduk. 3. Dostumdan kaarä yoktu kim yardım etsin bu bizim pek zor işimizdä – eni evin aul boyunda fidan dikärdik. 4. Bir sürü biyaz guğuş pek yukarı, gökün üzünä, uçtular, orada onnardan başka, sade maavi gök görünärdi. 5. Dimitraş-Pıtraş avşama kadar evdän ayırılmış sade üç-dort boy arası (masaldan). 6. – Nezamandan beeri bän bu avı kollêêrim, dedim, taa ii atlayım şunun üstünä aaç aşırı (masaldan). 7. Kuancık pençerenin aralından içeri girmiş, dooru dädunun koynusuna sokulmuş (masaldan). 8. Tarlalarda güzülklär sırça gibi çıkmıştılar. (N. Tanasoglu) 9. Gırılığanın büük dürüklüü üzerinä, ona kimsey yaklaşamazdı, bir adamdan kaarä. (D. Kara Çoban)

§ 47. Ardlafların dooru yazılması

Ardlaflar nesoy yazılêrlar?

Gagauz dilindä ardlafların taa çoyu başka laflardan ayırı yazılêrlar.

Örnek: lüzgerä karşı, bizim gibi, şkola için, başçaya kadar, bendän kaarä, bunnardan başka, aula dooru hem taa başka.

Ama dilimizdä var ölä ardlaflar da, ani yazılêrlar başka laflarlan birleşik, afiks gibi. Te angıları onnar: **-lan, -län, -dan, -dän, -dak, -däk, -nan, -nän**. Onnar vokal garmoniyasına görä laflara yamanêrlar. Onnar ardlaflar-afiks sayılêrlar.

Örnek: bobaylan, kiyatlan, sepetlän, kıradan, üülenädän, avşamadak, dizädäk.

Ama getiriniz aklınıza, ani afikslerdä, açan lafın temeli biter **-m, -n** konsonnaların **-n** konsonu yazılêr. **Örnek:** gün – günnän, kum – kumnan, adam – adamnan, bizim-bizimnän.

Butakım, **-nan, -nän** hem afiksin, hem ardlafların funktiyalarını tamannêrlar.

① Aşaadaki ardlaflarlan düzün birär cümlä, onnari teflerlerinizä yazın.

İçin, gibi, görä, kadar, deyni, beeri, sora.

② Aşaadaki cümleleri yazın, ardlafların altlarını çiziniz, açıklayın onların dooru yazılmasını.

1. Bu artistik kiyadını benim için bobam satın almış. 2. Benim dädumnan malim yaşêêrlar bizim evin en sıcak içersindä. 3. Kedi atladı dışarı pençerä aşırı. 4. Yaamurun betterinä dostlar buluşamadılar biri-birinnän. 5. Neredä kaldın, mari Paşi, üülendän beeri bekleerim seni? 6. Eni adetlerä görä çam aaçcaazlarını insan lääzım donaklasın diil sade Eni Yıla karşı,

ama Kolada yortusu için dâ. 7. Ön diptä oturêr bobaylan ool (*D. Kara Çoban*). 8. Evin bir pençeresi olsun horuya karşı (*Türküdän*). 9. Sendän kaarä yardımcım yok (*Masaldan*). 10. Üülendän sora kızgınnık biraz indi.

- ③ Aşaadakilärbirleşmelerini yazın, ardlaflarını bulun. Ayırı yazılan ardlafların altlarını bir çizgiylän çiziniz, ama birerdä yazılan ardlafların altlarını çiziniz ikişär çizgiciklän.

Dumandan sora, üürenicilär için, bobaylan annaşmaa, anamnan işlemää, ateşlän oynamamaa, yaza kadar, ona görä, günä karşı, evä dooru, avşamadan çalışmaa, masallan uyutmaa, türkülän şennendirmää, dutlan ekmek imää, sütlän pişmiş pirinç karıştırmaa, kardaşımnan görüşmää, çıçumnan geziyâ gitmää, testeräylän kesmää, demirlän çıkarmaa, üülenädän beklemää, fidannara karşı, hayvannara deyni, bildirdan beeri, beş gün ileri, dostumdan kaarä, orayı çak, bizim gibi, avsamadak beklemää, bizimnän oynamaa, onnardan başka.

- ④ Yazın adlıkları. Kóyun onnarı o formaya, ki peydalansın onnarda yada onnarın ardında ardlaflar.

Kol – ...,	ev – ...,	adam – ...,	sözlük – ...
dermen – ...,	yaz – ...,	erik – ...,	el – ...
uşaklar – ...,	dün – ...,	avsam – ...,	duvar – ...

Örnek: kol – kollan, ev – ev için

- ⑤ Aşaadakiläfları tefterlerinizdä yazın, onnarın temellerindä bitki konsonnarın altlarını çiziniz. Acıklayın, nezaman yazılêr **-nan**, **-nän**, nezaman da – **-lan**, **-län**.

Benimnän, seninnän, üzümünän, gözümünän, düününän, sesinnän, ekinnän, odunnan, insannan, toomnan, tozlan, toplan, sütlän, buzlan, gençlän, kiyatlan, somunnan, ekmeklän, eriklän, armutlan, dostumnan, saalıklan, yazallan, çıbıklan, göklän, adamnan, samannan, aalemnän, sportlan, selämnän, kardaşımnan, oolumnan, kızımnan, merdivennän, yardımnan, küreklän, güneşlän, çotuklan, makazlan, dillän, neetlän, kökennän.

TESTLÄR

1-inci test. *Aşaadaki angı sırada bulunêrlar ardlaflar?*

1. Kol, göz, basamak, ev.
2. İçin, sora, kadar, kaarä.
3. Balaban, eşil, biyaz, alçak.

2-nci test. *Aşaadaki angı cümledä ardlaflı vardır?*

1. Havada uçan lelek, kanadı senek-benek (maanidän).
2. Dün çok annattım dostuma kendim için.
3. Bizim ana tarafımız engin hem gözäl.

3-üncü test. *Aşaadaki angı sırada ardlaflar yazılı birleşik nicä afiks?*

1. Yolcu, bostancı, korkuluk, samannık.
2. Benim, onun, kendinin, herbirinin.
3. Kapuyulan, demirlän, adamnan, sizinnän.

4-üncü test. *Aşaadaki angı cümledä ardlaflar yazılı birleşik nicä afiks?*

1. Sport-adamın yaşamasında büük yardımcı.
2. Musaaafirleri tuzlan hem ekmeklän olur karşılamaa.
3. Pazar günü klisenin önündä çok insan vardı.

5-inci test. *Aşaadaki angı lafbirleşmelerindä var ayırı yazılan ardlafları?*

1. Güzün gibi serin, alma kadar büük, uşaklar için düşünmää, benim bakışımı görä.
2. Bobasından balaban, kakusundan cemrek, kardaşından çalışkan.
3. Gecä-gündüz çalışmaa, ikişär-ikişär saymaa, birär-birär aktarmaa.

6-ncı test. *Angı cümlä duygulu sölemäk sesinä, intonañıyaya görä?*

1. Benim dostum sever sportlan iilenmää.
2. Uşaklar, küçüktän olun sportçu, sport sizi taa kaavi yapar!
3. Sport insana saalık verer, diıştirer herbirin kefini.

7-nci test. *Angı cümlä annatma sölemäk neetinä görä?*

1. Oolum, ya çabuk gel yanıma!
2. „Aalemä prost yapma, kendin belaya düşärsin”.
3. Kardaşım, karpuzları sän kaçä sattın?

8-inci test. *Angı cümlä soruş sölemäk neetinä görä?*

1. Kim kendini pek çok sever, onu aalem az sevär.
2. Sän, neredän gelip, nereyi gidersin?
3. Güzün, bir pazara karşı, bän dostuma başçayı kazmaa yardım ettim.

9-uncu test. *Bulun cümleyi, angısında yok ikincili pay.*

1. Havalar gittikçä yısınêr.
2. Karannık çöktü.
3. Kasabanın meydanına çok insan toplanmıştı.

10-uncu test. *Bulun cümleyi, angısında var birsoy paylar.*

1. Dün şkoladan evä geleceykän, dostumu kapunun önündä bekledim.
2. Başçada açmıştılar sarı, pembä hem kırmızı laalelär.
3. Lambu – benim en sevgili dostumdur.

engin – geniş

Tema 8

AARİFLİK SIZINTISI

DİL TEORİYASI

§ 48. Baalayıcılar

Angi söz payına baalayıcı deniler?

Baalayıcı deniler o yardımcı diişmâz söz paylarına, angıları baaladêrlar iki cümlä payını yada cümleleri biri-birinä. Gagauz dilindä var birkaç türlü baalayıcı: birleştirici, ayırdıcı, karşıtlayıcı hem iliştirän.

- Örnek:** 1. Bendä **dä** var, sendä **dä** var hem bir kuru dalda **da** var. (*Bilmeycä*).
2. Pani **hem** batısu Yorcı bostanı beklärdilər. Yorcı hiç aylak durmazdı, çakı-sınnan **ya** karpuzları dilimnärdi, **ya** bişey yonardı. Pani **sä ba** masal sölärdi, **ba** bordeydä sinekleri koolardı. Üülendä çok sıcak olurdu, **da** zordu bostanın dolayanda kaçmaa, ama gargalar sıcaktan korkmazdılar. Avşam-sabaa hep uçuşurdular **da** konup-delärdilər karpuzları.
Bu örneklerdä altı çizili laflar: *da hem, ya, ba, sa* baalayıcıdırlar.
1. **Birleştirici** hem ayırdıcı baalayıcılar baalêrlar ya ayırdêrlar iki cümlä payını yada cümlä.

Birleştirici baalayıcılar: **hem, da, dä.**

Ayırdıcı baalayıcılar: **ya... ya..., ...ya ...ya da, yada, eki, osa, osaydı, ne... ne hep, ba... ba.**

Karşıtlayıcı baalayıcılar: **sa, sä, ama.**

Bu baalayıcılar olur cümledä baalatsınnar, karşıtlatsınnar yada ayırtsınnar lafları, cümleinin maanasına görä.

Ornek: Vani **hem** Koli gittilär bibliotekaya kiyat almaa (burada **hem** birleştirici).

Sandım, geldi kardaşım Sandi, **osa** başkasıymış (burada **osa** – ayırdıcı) Bu başkası gülümsedi **da** uzattı elini bana (**da** – birleştirici).

Sergey bendän küçük, **ama** çok taa akıllı (**ama** – karşıtlayıcı).

Ya çalımı ver bana, **ya** bir somun ekmek (ayırdıcı – **ya... ya**).

Sän bizä imäa hazırla **hem** sütçäaz kaynat (Masaldan. Burada **hem** – baalayıcı, birleştirir).

İliştirän baalayıcılar baalêêrlar cümleleri. Te o ilıştırän baalayıcılar: **ani, açan, aniki, deyni, eer, ki, makar ki, makar ani, neçinki, sansın, cünkü, zerä, baarım, nicä, baari**, hem başka.

Bu baalayıcılar baalêêrlar katlı cümlelerin paylarını. Katlı cümlelerin payları kullanı lêrlar kendibaşına. Onnar biri-birinnän baalı olmasalar, annamaları katlı cümlelerin yoktur.

Örnek:

- Unutma, **ani** sabaa toplantımız var.
- **Çünkü** hayvancıklar toktu koyun sürüsü, tolokada yatırdı.
- **Açan** aaçlarda kızaracak almalar, çekedecek karpuzlar **da** olmaa.
- **Açan** erken kalkacan, o günü taa çok iş yapacan.
- Bitirämedim şkolamı, **zerä** lääzımdı çok para ödemäa.
- Suuktan kurtulmaa **deyni**, yaktık bir büyük ateş.
- **Makar ki** yorgundum, işimi brakmadım.

❶ Yukarkı (s. 145) resimä bakıp, yazın onar cümlä Nastradinin fıkraları için. Cumlelerdä kullanın türlü baalayıcıları.

❷ Aşaadaki teksti „Aariflik sızıntısı” yazın, baalayıcıların altlarını çiziniz, açıklayın, angı bölümdän onnar..

Aariflik sızıntısı

İnsanın aariflii, derin fikiri taa ii görüner folklorda.

Bizim gagauz halkın folklorunda var çok söyleyiş, bilmeycä, fıkra, maani, türkü, masal hem legenda. Bu aazdan yaratımlarda var taşlanmış gibi derin evellerdän kalma dilimizin käämil örnekleri, ani her gün lafetmekte çoktan unutulmuşlar. Taman bu örneklär nicä bir aynada göstererlär insanın derin *aarifliini* hem onun yaratmak *talantını*.

Gagauzlar çok vakıt yazısız yaşamışlar, ama bu kusur kösteklämemiş onnarı, braksınnar sonundan gelän evlat boylarına en lääzımnı fikirlerini. Olmuş pınar göçmüş, cannar kaybelmiş,

yangınnar hem su basımnarı... Da, ani butürlü belalardan gelân gençlär bilsin korunmaa deyni, türkü düzärmişlär. („Hay keten...”, „Hatalı pınar” hem başka.) Bu türküleri çalarmışlar konuşkalarda, düünnerdä, neredä çok insan toplanırmış, onnar geçärmişlär aazdan-aaza, gidärmişlär gelân asirlerä. Te buydur o büyük kolektiv akıllılık, angısınnan yazısız da lääzım-nı işleri halk götürürmüş gelân zamannara.

Fıkralarda hem kısa masallarda görünür nekadar derin düşünmüş o masalı düzän anonim, ani çok keskin *kötüleer hem gülmää alêr* tamahlılı, ikiüzlülüü, yalancılı hem başka kusurları. Alalım söyleyişleri dâ, onnarda beş-on laflan açıklanêr bir bütün dünnää *hem* ölä fikirlär, angılarını bir uzun traktat yazısında da açıklayamayacan.

talant – naturadan, duumadan vergi
evlatboyu – gençlik boyları
göçmüş – yıkılmış
su basımnarı – derelerin taşması
atadan-beladan – kötü zorlardan, ölümdän
traktat – bir uzun bilim yazısı
anonim – angısının adı kalmış bellisiz saklıda
kolektiv – topluluk
asir – üz yıl

- ③ Yukadakı teksttä bulunuz kaç kerä kullanılmış baalayıcı „hem”. Düşünün, herbir cümledä baalayıcı „hem” angı söz paylarını baalêêr? Sora çıkarın onnarı da yazınız, nasıl aşaaada örnektä gösterili.

Örnek: **Hem** – baalêêr tamannıkları aarifliini hem talantını;
hem – baalêêr ...

§ 49. Nicä lääzım dooru yazmaa baalayıcıları

- Katlı baalayıcılar **aniki**, **neçinki**, **makarki**, **eki**, birleşik yazılêrlar.

Örnek: O bu sabaa dinnener, **neçinki** avşam geç geldi evä.

- Toplanmış baalayıcılar, angıları düzülü **da**, **dä**, **ta**, **tä**, **ki** lafların yardımınnan yazılêrlar ayırı: **hem dä**, **hep tä**, **ya da**.

Örnek: O adamın varmış bir çocu **hem dä** bir kızı (masaldan).

- Ayırdıcı baalayıcı **osa** birleşik yazılêr.

Örnek: Aalayım mı **osa** güleyim mi? (Söleyiş).

Ama açan yalnız kullanılêr aderlik „o” hem baalayıcı „sa”, yazılêr ayırı (**o sa**).

Örnek: Biz bekledik, bekledik kafadarımızı, **o sa** gelmedi.

- Balayıcı **ya da** ayırı yazılêr.

Örnek: Vani **ya da** Koli yaarına bızaayı sıra kuuvacek.

Örnek: Ya padişah ölecek, ya da eşek geberecek. (Nastradin Hocanın fikrasından.)

- ❶ Aşaadaki teksti „Manuş” okuyun, onun içindeliini annadınız kendi laflarınızlan. Çıkarın da yazın o cümleleri hem o lafları, angıları kullanılmış baalayıcılarlan. Annadın, angı bolümdän baalayıcılar.

Manuş

Vekil Vasilin Manuşu, buydu bir geniş arkalı, sık kara bıyıklı, üüsek annılı, çok gözäl simada bir adam. O taşırdı epiz-eni gaytannı anteri, ayaklarında yazı-kış ızma, belindä dä geniş, kırmızı, evdä dokuma kuşak. Bay Manuş sayılırdı bizim baş öndercimiz. Kimsey onu baş koymadıydı, kimsey ayırmadıydı, ama onun kendi Allahtan vergisi, istidatı, talantı kaldırdıydılar bu adamı okadar yukarı bizim üzümüzdä, ki hepsimiz lafsız sayardık onu, seslärdik hem hatır güdärdik ona... Kemeñceci, annadıcı hem pek gözäl okuyucu, çok dil bilici, şiir, muzıka sevicisi, annayıcısı – bunnardı Manuşun çok taraftan vergilerindän sade birkaçı...

Benim tarafımda hepsindä dolay küülerdä onu bilirdilär, nicä bir käämil geçilmedik kemeñceciyi. Ama bän ilk kerä işittim onu, annadırgan Bucak tarafımız için, bizim gözäl adetlerimiz için, küülerimiz hem kasabalarımız için. Onun sözünü yoktu nasıl seslämemää. Onun lafı büülärdı sesleyiciyi. İnsan arasında deerlär, ani onun aazından bal akêr. Ama çok sora bän annadım, ki en çok meraklıydı bu adamın kemeñcesi, angısı hem şennedirdi, hem aaladırdı, hem oynadırdı. Manuş gagauzdu, ama, kendi ana dilindän başka, taa bilirdi moldovan dilini, bulgarcaı, rusçayı, islää lafedärdi grekçä hem çiftıçä. Dillär için aklımda kaldı onun bir çok gözäl, aarif lafı: „Dil bilmäk – o bir büyük hayır insanın kendisinä hem onun yanı başındakılara da, dil bilän kolay kıyatçılı da üürener, bilimi dä duyêr, dil bilmäk diil bir ük taşımak da omuzunu bertsin...” Butürlü düşünän adamnan bozmazdı dost olmaa hem onunnan dayma lafa durmaa.

sima – görüm
gaytan – kara yalabık tasma
önderci – baş
vergi – becermäk
büülemää – akılı kaplamaa
istidat – talant, vergi

- ❷ Yapın bu tekstin kısa planını üç cümledän da sora genişledin onu. O geniş plana görä annadınız tekstin içindeliini.

1. Düşünün, sanki neredän geler söyleyişlär, bilmeycelär, legendalar, masallar? Kim onnarı düzmüş, yaratmış?

2. Manuş neylän anılmış?
3. Kaç dil bilirmiş Manuş?
4. Dil bilmäk için ne sölärmiş Manuş? Söläyin tekstin laflarınan.

- 3 Aşaadaki teksti „Dönecek” yazın, baalayıcıların altlarını çiziniz, söläyin, angı bölumdän onnar.

Dönecek

Bizim aulda bobam hayvannardan toplama fişkılari tezek dökmüştü. Da şindi tezeklär lääzimdı çinensinnär, onuştan koydular ortalaa bir fiçi. Fıçının da üstünä erleştirdilär taliganın tekerleeni. Tekerlää koydular bir çatal, ölä, ani dönsün poyrada, çatala da astılar taliganın okunu.

Okun bir ucuna yaptılar bir oturak, öbürünä dä – bir. Butakım dönecek hazırda. Biz bir sürü uşak beklärdik dönecektä çekinmää, ama çekinirdi sade iki kişi, kalanı çevirirdilär oku. Biraz döndüktän sora oturaklara pinärdi başka iki kişi, sora taa başkalari... Da hep ölä dönärdik avşama kadar. Dönecektä uşaklar oynayıp-iilenirdilär hem dä tezekleri çinärdilär. Küüdä herbir küçük iş tä faydaylan yapılär.

dönecek – uşaklara dönmäk için iilencä, oyuncak

çatal – ölä bir çatal kazık, angısına yakışär taliganın okunu koymaa

poyra – bir kalem gibi demir, ani tekerlään başlında dingilä geçer

- 4 Aşaadaki cümleleri tefterlerinizä yazınız, annadınız, ne bilersiniz baalayıcılar için.

Üürenicilär derslerdä okuyêrlar **hem** yazêrlar.

Batücuum, sallangaçta sallasana beni **dä**.

Bu işi vermäm bän **ne** sana, **ne** ona.

Bizim küüdän Valkaneşädän **ne** yakın, **ne** uzak.

Büün **ya da** yaarına işlerimizi bitirecez.

Kendi düşündüünü çetin tut da yap, **ama** olma inat.

Savaşma sincirdä yabancı köpeklän oynamaa, **zerä** o seni dalar.

Anastas kalmış evdä, **çünkü** hastaymış.

Kaçın taa hızlı, **baari** siz etişin vakıdında finişä.

Bän aaradım Todiye içerdä, o **sa** dışarda oynarmış.

Sana da yardım edecäm, **makar ki** vakıdım pek az.

- 5 Aşaadaki okumak parçasından „Buluşmak” çıkarıp, yazın baalayıcıları, onnarın altlarını çiziniz, açıklayın, neyi onnar baalêrlar.

Buluşmak

Eveldän taa kalmış adet buluşmakta laflan seläm vermää yada bir jestlän hoşluu göstermää (elleşmək, ya el öpmäk, ya da sarmaşmak).

Pek çoktan sade yabancı erkekler karşılaştıynan biri-birinä elini gösterirmişler. O vakıtlarda yabancıylan, tanınmadık adamnan karşı gelmək korkunçmuş, da bu üzerä lâazımmış elini göstermää, tanıtmaa, ani sendä yok siläh. Çok taa sora elini göstermek geçmiş, da elleşmək olmuş hem diil sade yabancılaran, ama herbirinnän buluşmakta da.

Büünkü gündä elleşmək gözäl bir adet. Elleşerler gençler dä, ihtärlar da; hem hısımnar, hem yabancılar... Ama buluşmakta çok büyük duygu göstererler karılar hem kızlar. Onnar ya sarmaşêrlar biri-birlerinin, yada aaz-aaza öpüşerler, gülüşeräk.

En unutulmaz hem sevinmelikli buluşmaklar olêr uşaklaran, ani çoktan uzaklardan ana-boba evlerinä dönmüşler.

Gagauzlarda küçüklerin en yakınnarlan buluşmasında, mutlaka, olêr el öpmäk. Bu bizdä hem buluşmak sevinmeli hem dä çok saygı, hatır büyüklerä. Bu adeti olmaz unutmaa ya ondan vazgeçmää. Bizim ihtärlarımız da biri-birini sokakta karşıladıynan, biraz başını iildip, eki kalpaanı çıkarıp, mutlaka, adamın kefini, halını sorarlar.

yalıncat – incä üzlü, pek duygulu

siläh – kılıç, tüfek hem başka cenk, düüş tertipleri

jest – bir davranmak

- 6 Aşaadaki örnek üzerinä verili baalayıcılaran kendiniz dä birär cümlä düzünüz da onnarı tefterlerinizä yazınız.

Ama, osa, o sa, yada, çünkü, neçinki, ani, açan, makar ki, sansın.

- 7 Kurudimov Stepan için kurun birkaçar cümlä, kullanarak türlü baalayıcıları.

TESTLÄR

1-inci test. *Aşaadaki verilmiş örneklerdän angıları baalayıcıdır?*

- a) dur, ver, koru, taşı, atla,
- ä) derä, kiyat, laf, ördek, ateş,
- b) için, görä, kadar, karşı, gibi, sora,
- c) hem, ama, eer, ani, açan, zerä.

2-nci test. *Angı söz paylarına baalayıcı deniler?*

- a) kendibaşına söz paylarına,
- ä) diişilir söz paylarına,
- b) yardımcı diişilmäz söz payına,
- c) modal laflarına.

3-üncü test. *Neyi baalêêrlar baalayıcılar?*

- a) baalayıcıları biri-birinä,
- ä) lafları hem cümleleri biri-birinä,
- b) ardlaflarını baalêêrlar,
- c) sade işlikleri biri-birinä.

4-üncü test. *Aşaadaki baalayıcıların arasında angılarıdır birleştirici?*

- a) ani, açan, eer, ki, nicä, neçinki,

- ä) hem, da, dä, hem dä,
- b) ya, yada, osa, ba ... ba, ne ... ne.

5-inci test. *Aşaada verili söleyıştä baalayıcı varmıdır? „Laf lan işä yardım olmaz, işlän – olur:*

- a) söleyıştä baalayıcı yok,
- ä) söleyıştä baalayıcı var,
- b) söleyıştä var bir baalayıcı,
- c) söleyıştä var iki baalayıcı.

6-ncı test. *Verili cümledä angı laf baalayıcıdır? Çünkü biz artık annaşıtydık.*

- a) annaşıtydık,
- ä) çünkü,
- b) biz,
- c) artık.

7-nci test. *Aşaadaki angı cümledä var ayırıcı baalayıcı.*

1. Kendin mi gelecän osa yolayım ardına bir maşına mı? (D. Kara Çoban)
2. Çok bekledik dostumu, o sa gelmedi.

§ 50. Laflar *var*, *yok***Var, yok – nesoy laflar?**

Laflar **var** **yok** ayırılêrlar hepsindän söz paylarından. Onnardan var kolay adlık düzmää **-lık, -luk** laf düzücü afikslerin yardımınan.

Örnek: **var** – **var-lık** (adlık)

yok – **yok-luk** (adlık)

Bu laflar predikatlık lafları sayılêr. Onnar cümledä kabul ederlär predikat afikslerini da düzerlär sadä hem katlı predikatları. Bakmız, **niçä** diişilerlär bu laflar – **var**, **yok**, kabul edärkän predikat afikslerini şindiki hem geçmiş zamannarda.

Şindiki zaman			
Birlik sayısı		Çokluk sayısı	
Bän var- ım	yok- um	Biz var- ız	yok- uz
Sän var- sın	yok- sun	Siz var- sınız	yok- sunuz
O var (vardır)	yok (yoktur)	Onnar var (vardırlar)	yok (yokturlar)
Geçmiş zaman			
Birlik sayısı		Çokluk sayısı	
Bän var- dım	yok- tum	Biz var- dık	yok- tuk
Sän var- dın	yok- tun	Siz var- dınız	yok- tunuz
O var- dı	yok- tu	Onnar var- dı-lar	yok- tu-lar

- Örnek:** 1. **Zena** (subyekt) **vardır yaptın** (predikat) anasının işini.
 2. Güz artık bitärdi, ama büyük çotuklarda üzüm taa **vardı** (vardı-predikat).
 3. Saklambaç oynarken, bän çok aaradım seni aul içindä, **sän** (subyekt) **yoktun** (predikat) birerdä.
 4. **Komuşlar** (subyekt) **yoktular** (predikat) evdä, onuştan onnarın tokadı kapalıydı.

„**Var**” hem „**yok**” laflar cümlä içindä baalanêrlar – **niçä** laflan hem başka işliklärän da düzerlär katlı predikatları.

Örnek: Evin teneki saçaañı **var nicä indirmää** (predikat) taa aşaa.
 Bu dar içerin köşesinä **yok nicä koymaa** (predikat) masayı.
 Bu çok sıcak havada sade gölgedä **vardı nicä dinnenmää** (predikat).

- ❶ Laflarlan **var, yok, vardım, yaktım, vardık, yaktuk** düzünüz birär cümlä, subyektlarin hem predikatların altını çiziniz birär hem ikişär çizgiylän.
- ❷ Aşaadaki lafbirleşmelerinnän düzünüz birär cümlä. Predikatların altını çiziniz. Acıklayın, nicä onnar kurulu.

Vardı nicä oturmaa, yaktı nicä durmaa, var nicä vereyim, yok nicä satayım, var nicä kaçmaa, yok nicä oynamaa, var nicä yazayım, yok nicä kalayım.

- ❸ Aşaadaki cümleleri teftelerinizä yazınız. Predikatları bulunuz, onların altını çiziniz, annadın, ne bilersiniz butürlü predikatlar için, nicä onnar düzülü.
  1. Erken yaktı nicä kalkmaa, pek yorgunduk.
  2. Sportçulara bu dar çetin yolcaazda yaktı nicä kaçmaa.
  3. Kim islää üürener, onların var nicä alalım geziyâ.
  4. Bu gözâl renkli kiyadı var nicä okusunna küçüklär dä.
- ❹ Aşaadaki okumak parçasını okuyun, aderliklerini hem baalayıcıları bulun, onların altlarını çiziniz, tekrarlayınız, ne üürendiniz bu söz payları için. Eer bulursanız „var” hem „yok” lafları, onların da altlarını çiziniz ikişär çizgiciklän.

Yaşarmış baltada kurbaalar. Onnar durmamayca ölä baarışmışlar, ki ortalık ötärmiş. Bir küçük kurbaacık gelmiş anasına da sormuş:

- Neçin bizim bu baltada okadar çok baarış var?
- Neçinki burada kurbaalar yaşêrlar da onnar baarışêrlar.
- Bän dä var mı nicä baarayım? – sormuş yavru kurbaacık.
- Var nicä, – demiş anası, – çünkü sän dä kurbaasın e.
- Baaracam, ama neçinsä sesim çıkmêr.
- Yok nicä çıkmasın. Sän baar çok, ozaman, bekim, başlar çıkmaa, makar ki sän küçüksün.

Baar, baar da sän dä ozaman kurbaaya benzeyecän.

Girişer bu kurbaacık direşiptä baarmaa, ama sesi hep çıkmazmış. O sa pek istärmiş hepsini kurbaaları geçmää baarmakta. Sesi başlamış çıkmaa, ama o taa da çok direşmiş da ölä baarmaktan patlamış.

Ne ekecän – onu da biçecän.

TESTLÄR

1-inci test. *Laflar „VAR” „YOK” angı söz paylarından kaldılar?*

- a) işliklerdän,
- ä) baalayıcılardan,
- b) nişannıklardan,
- c) adlardan.

2-nci test. *Laflar „VAR” „YOK” angı cümlä payı olur olsunnar?*

- a) subyekt,
- ä) predikat,
- b) bellilik,
- c) hallık.

3-üncü test. *Laflar „VAR” „YOK” gramatika uurundan angı söz paylarına taa yakındırlar?*

- a) nişannıklara,
- ä) işhallıklara,
- b) adlıklara,
- c) işliklerä.

4-üncü test. *„VAR” „YOK” laflardan angı afikslerin yardımınan olur düzülsün adlıklar?*

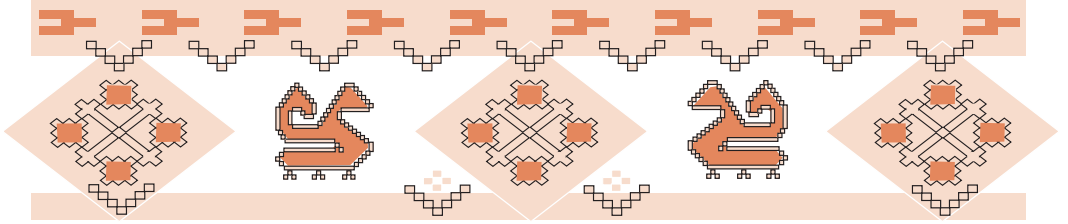
- a) -mak, -mäk,
- ä) -lık, -lik,
- b) -dık, -dik,
- c) -nık, -nik.

LİTERATURA OKUMAKLARI

Tema 1

GAGAUZ HALK YARATMALARI

FOLKLOR

Gagauz halkın fikir keskinii hem demekli sözleri görüner onun aazdan yaratmalarında. Aazdan halk yaratmalarına – masallara, türkülerä, fıkralara, dastannara hem başkalarına bir laflan deniler folklor.

Aazdan yaratmaları derin evellerdä düzmüşlär halkın arasında bulunan talanlı insannar. Biz onnarın avtorlarını bilmeeriz. Düzülmüş yaratmalar aazdan-aaza biri-birinä sölenirmiş da ölä etişmiş büüinkü günnerüdän. Herbir masal annadıcısı yada türkü çalannarın herbiri aazdan yaratmaya nesä eklärmiş yada nesä atladarmış – masal olsun taa meraklı deyni, türkü dä taa gözäl çalınsın deyni.

Delicä

(Gagauz halk masalı)

Şindi, çünkü, varmış bir vakıtlarda, bir vakıtta da yokmuş, üç kardaş. İkiisi akıllıymış, üçüncüsü biraz taa az akıllıymış, da adını Delicä koymuşlar. Bu kardaşların anası taa kendisinin saalında, eli-ayaa tutarkan, paylaştırmış kardaşlara aulu üç paya. Delicenin payı düşmüş en kenara. Batuları işlärmışlär paylarını, ama Delicä hep küllüktä oynarmış da onun aulu kelemä kalırmış, orada belädän ot büüyärmış. Da te, açan gelir sıra, nasıl bu yaşamakta olêr, biter anasının günneri, da onu saalık brakêr. Kalmış aulda bir üç yıllık dana, da kardaşların arasında onun beterinä çeketmiş büyük kavga. Büük batuları deyärmış:

- Mamu bana braktı danayı!
- Yok, bana braktı! – deyärmış ortancısı. Ama Delicä dä susmazmış.
- Bän en küçüü, – deyärmış o, – bana kaldı dana.

Çekişerlär onnar ölä birkaç gün dä, açan görerlär, ani annaşmak yok, düşerlär kayıllaa, çıkarsinnar danayı kıra, da oradan kolversinnär – gelsin evä. Kimin auluna dana girecek, onun olacek.

Çözüp, kolverer danayı gitsin, nääni gidärsä, kendi dä, alıp çölmää, kaçarak evä yollanêr. Yolda sölenirmiş: „Ucuz vereceymişim. Diilim bän o basetmiş ahmaklardan...”

Geldiynän evä, batüları sormuşlar:

- Näändan aldın o altınları, ba Delicä?
- Danayı sattım.
- Da ne bir çölmek altına mı verdin?
- Bir çölmek altına zer, açan taa az vermedilär.

– Delicä, ama kısmetli, – genä giptä etmiş batüları. – Ama hep okadar biz, aldadıp, alacez ondan o altınları.

Delicä sä gecä-gündüz hep çölmek elindä gezärmış. Küllüktä altınları, devirip çölmektän, karıştırmış küllärlän, sora toplarmış genä çölmää. Onu görän deyärmış: „Bu pak deli!”

Bir avşam onnarın komşusu bakêr pençeredän da görer küllüktä Deliceyi, sanmış, o ateşlän oynêr, da baarmış:

– Ey, ahmak, sän etecek oldu eştin o küllü, zerä şindi bir yangın yapacan da bütünnä küüyü yakacan!

Delicä sä sansın hiç işitmäzmiş, genä altınları, daadıp-toplarmış...

– Bän sana demedim mi, baari gecä cendem ol o küllüktän, kendin dä yanacan, bizi dä yakacan, ba şaş! – baarmış ona komşusu da çıkmış bir sopaylan, ama etiştirämemiş, Delicä kaçmış. Sora Delicä edinmiş kendisinä bir eşek da onunnan başlamış oynamaa, küllü bir çala brakmış.

Gelmiş sıra anasının kırkını yapmaa. Batüları çaarmışlar Deliceyi da annaşmaa.

Büük batüsü demiş:

– Mamu bizä üçümüzä dä bir. Hadi, koyalım el, eldän dä yapalım mamunun kırkını, ölä, nasıl düşer, utanmayalım aalemdän. Lääzım alalım bir sofrä, çanak, kaşık hem taa nelär lääzım da verelim, nicä sırası, ani öbür dünneedä mamunun önündä bulunsunnar.

– Bän gidecäm panayıra sofrä, çanak almaa! – çıkıvermiş aradan Delicä. – Bendä var altın hem koşacaam da var – eşek, kotigam da var, dolduracam bir kotiga çanak, çölmek.

– Git sän, – kayıl olêr batüları. – Ama diil lääzım bir kotiga, al otuz-kırk çanak okadar da kaşık, bir sofrä, birkaç tuzluk, da etecek. Biz dä hazırlayacez sofraya iintileri.

Ertesi günü Delicä koşêr eşä kotigasına, da „däş-çüş, däş-çüş” gider panayıra. Doldurêr kotigayı çanaklan, üstünä da koyêr bir sofrä da toparlanêr evä. Ama yolda Delicä, kuşkulanmış, sesirgenmi-kotigada çanaklar tıngırdarmışlar:

– Tıkır-tıkır-tıkır, tıkır-tıkır-tıkır...!

– Naşey, našey, našey? – şüpele sorarmış Delicä. Ya, siz brakın baarışmayı, zerä şindicik uslandıracam!

Yılma aşayaa dooru kotigadan sofa kaymış erä. Delicä iner taligasından, ama almamış sofrayı koysun taligaya, lafed-ärmiş onunnan:

– Sän ne taligada çekinmä mi bıktın? İsteersin yayan mı gitmä evä? Açan isteersin, senin işin. Git yayan, ayacıkların var, – demiş o da brakmış yarım yolda epiz-eni sofrayı. Kendisi pinmiş taligaya, kamçılarmış eşää. Ama çanaklar taligada genä:

– Tıngır-tingır-tingır, tıngır-tingır! Delicä dä, gittikçä, taa pek üfkelenärmiş, onnara dooru dönüp, baarırmiş:

– Susun, dedim sizä, annamazlar, etecek oldu baarıştınız!

Ama tıngırtı yılmaya aşaa dooru taa da pek hızlanarmış.

– A-ha, – demiş Delicä, – siz benim yınadıma baarışêrsınız, şindi baarışacenız erdä! O iner taligadan da hepsini çanakları birär-birär urêr erä hem tekerlää.

– Na sana da baarış! Na sana, na sana!

Yolun üstü sade çanak parçasınnan dolmuş. Sora gelmiş evä boş ellän.

– Näända sofa? – sormuş büyük batüsu.

– Geeridän gelir.

– Nasıl sofa kendisi geleceymiş, ne o diri can mı, naşey?

– Kendisi istedi! Taligadan atladi, durêr yol üstündä, isteer yayan gelmä. Bän dä dedim: „isteersin, var ayakların, gel yayan”.

– Tfu! – deer batüsu, – keşki dä, yollamayaydık biz bu Deliceyi panayıra. Yaarına mamunun kırkına insannar gelecek, ne verecez onnara?

– Yaarınadan sofa gelecek, – uslu cuvap etmiş Delicä.

– E, çanaklar neredä? – sormuş batüsu.

– Çanaklarlan iş bet, – demiş Delicä, – yapacez mamunun kırkını çanaksız, bän onnarı kırdım.

– Neçin, ba ahmak, bobadan-dededän bir adet kalmış, onu da mı basalım? – sormuş üfkeli küçük batüsu. – Neçin kırdın çanakları?

– Neçin? Çanak mı onnar, hepsi zulüm. Giriştilär yolda baarışmaa, nicä gargalar. Bän dedim sussunnar, onnar genä gürültü kaldırdılar, benim yınadıma yaptılar. Bän yalvardım iiliklän: „brakın, susun, tangırdamayın”, onnar genä uslanmadılar. Dayanılır mı bölä işä? İndim, sordum – yok tıngırtı. „Aha, susêrsınız?” – düşündüm. Aldım da birär-birär hepsini tekerlää urdum, üürensinnär yınatlık yapmaa.

– Brak bu deliylän, yok ne annaşmaa, – dedi büyük batüsu. O yolladı küçük kardaşını panayıra, sımarladı, alsın, ne läüzım, da mamusunun kırkını yapsınnar birkaç gün taa sora.

Söledim sizä bunu,
Buydur masalın sonu.
Delicä dä Delicä,

Masallara iilencä,
Aklı açan gelecek,
Masaldan o gidecek.

kelemä – işlenmedik kır
yok paasına satmaa – pek ucuz vermää
sakın – kuşku ol
giptä etmää – kıskanmaa, çok görmää
basmaa – unutmää

1. Angı insannarı masal gülmää alêr?
2. Kısmetinä mi dana düşmüş Deliceyâ?
3. Annadın Delicenin çalışması hem bütünnä yaşaması için?
4. Masal esaplı sesleyecileri güldürtmää. Kimä var nicä gülmää?
5. Delicenin, angı işleri açıklêr, ki o diil deli?
6. Kimin beterinä paalı eski adetlerimiz bozulêr?

Delicenin kısa karakteristikasını kurun da tefterlerinizdä yazın.
Annadın, angı halk adetlerini taa siz bilersiniz, ani yapılêrlar geçinmiş insannarı anmaa deyni.

Garga

(Gagauz halk masalı)

Masal, masal maniki,
Tırnaa vardır oniki.
Onikinin yarısı,

Beş tilkinin derisi,
Kuancının arısı,
Satıcının darısı...

Çünkü, bir vakıtlarda varmış, bir vakıtlarda da yokmuş, eer olmayaymış, söylenmeyeceymiş... Varmış bir kara garga, onun da ayaklarında diilmiş oniki, ama sade on tırnakmış. Da te bu garga gitmiş avlanmaa-tavlanmaa, ölecä küllüktä eşinärkän, batmış bacaana bir çalı. Savaşmış garga çıkarmaa çalıısını, ama çıkaramamış da gitmiş, yalvarmış bir karıya – çıkarsın onun çalıısını.

Almış o karı iineyi da, zar-zor çıkarıp, kurtarmış gargayı acıdan.

- Saa olasin, – demiş garga, – ama çalıımı kaldırasın, bän onu gelecäm almaa.
- Kaldırayım, – demiş karı da koymuş çalıyı sergenä.

Ertesi günü karı yakarmış fırını ekmek pişirmää deyni, ama yakacaa etişmemiş, atmış fırına çalıyı da pişirmiş ekmeeni. Gelmiş garga:

– Ver benim çalıımı!

– E, te ölä-bölä, – annatmış karı, – yakacaam etişmedi, ekmeklerim çii kalırdı, attım çalıyı da pişirdim ekmeklerimi.

- Bän bişey bilmeerim! – üfkelenmiş garga hem baarmış:
 – Ya çalıy, ya somunu!

Yok ne yapsın karı, vermiş somunu. Garga almış somunu da götürmüş bir adama, o adam da kardaşınnan, öküzlärlän taman aulunu sürärmışlär.

– Olur mu bän brakayım sizä benim somunumu da gideyim avlanmaa-tavlanmaa, dönüştä alırım onu, – demiş garga. Adam kayıl olmuş da koymuş somunu sergenä. Üülendä sofraya oturduynan, kardaşlara etişmemiş ekmek dä imişlär garganın da somununu. Gelmiş garga da demiş:

- Verin somunu!

Adam pişmannı söylemiş:

- Te etişmedi ekmeemiz da harcadık senin da somununu.

– Bän bişey bilmeerim: ya somunu, ya öküzü! – baarırmiş garga ölä, ani sokak almazmış.

Yok ne yapsın adam, verer koşudan öküzü sade kurtulsun gargadan.

Alêr garga öküzü da gider bir başka küüyä, danışêr bir çorbacıya:

– Bän gideerim avlanmaa-tavlanmaa, olmaz mı, çorbacı, brakayım sendä benim öküzümü, sora, gelip, alırım?

– Olur, necin olmasın, – demiş hiç bir da şüpesiz adam da kolvermiş garganın öküzünü kendi sırlık auluna.

Geçmiş birkaç vakıt, adam yapmış düün da sofrasında etişmemiş iinti, kesmişlär garganın da öküzünü. Ama taa düün bitmedäân etiştirmiş, gelmiş garga.

– Bey, tüflanırmiş adam, oldu bir zorumuz da düünü başarmaa deyni kestik senin dä malı nı, dayan birkaç gün, satın alıp, erinä verecez bir öküz.

– Bän bişey bilmeerim, – demiş garga, – bana şimdi verin: „Ya öküzü, ya gelini!”

Düün kalmış yarım, ayırmışlar güveedän gelini dä vermişlär gargaya.

Garga götürmüş gelini daaya, pindirmiş onu bir büyük aaca da oradan çalarmış:

Çalıyı verdim, somunu aldım,
 „Gümbürdesin balaban, gümbürdesin”, – deyin!
 Somunu verdim, öküzü aldım,
 „Gümbürdesin balaban, gümbürdesin”, – deyin!
 Öküzü verdim, gelini aldım,
 „Gümbürdesin balaban, gümbürdesin”, – deyin!

Dayanamamış bu dooruluksuzlaa güvää, almış tüfää, gitmiş daaya, da urup gargayı kurşuna, kurtarmış kendi gelinini.

1. Nicä masal çekeder?

2. Okuyun masalın o erlerini, neredä yalpak garga brakêr çalıy, somunu, öküzü. Annadın, neçin o pek sertlener, açan gelir onnarı geeri almaa?

3. Annadın, nasıl garga bir çalıylan almış somunu, öküzü, gelini?

4. Var mı nicä demää gargaya, ani o pek tamaa?

5. Neylän biter masal? Neçin garga kalêr bişesiz hem kaybeder canını da?

Dastan için

Dastan – gagauz folklorun taa bir janrası. Dastan – o bir annatna çok eskidän olmuş girgin işlär için, girgin dä batırlar için, angıları insanın faydasına çok savaşımlar, kuvedini hem becerikliini koymuşlar.

Dastannar gösterlär gagauzların köklerini – eski oguzları, angıları kurmuşlar isto-riyanın içindä kendi eposunu.

Dastannar düzülmüş pek derin evellerdä, istoriyamızın Altay-Enisey vakıtlarında. Onnarın temelinä koyulmuş türlü legendalar, masallar, türkölär. Onnarı annadarmışlar, çalarmışlar en talantlı insannar, angıları laf ustasıymışlar.

Dastannarda görüner gagauz halkın üüsek moral kaliteleri: kıyaklı, ariflii, çalışkannı, ii üreklii, cana yakınnı, ii yaşamak istemesi. Onnarın temaları – girginnik, kaavilik, çemreklik, dostluk. Dastannarın taa çoyunda annadılêr, nicä genç, kaavi çocuklar büük sevdayı koruyêrlar, sevda yolunda fena, şiret, kötü insannarı üsteleerlär, iilik yapannarı beladan kurtarêrlar, fenalık yapannara karşı giderlär, enseerlär.

Bizim dedelerimiz käämil dastannar yaratmışlar: „Dengiboz”, „Köroglu”, „Er-genekon”, „Tepegöz” h.b.

Dastannar kurulu prozadan, ama var şiir parçaları da içindä hem dä var dastannar, angıların var proza hem şiir variantları „Köroglu”. Dastannar düzülü bir pek gözäl, demekli dillän. Onnarda kullanılêr metaforalar, alegoriya, büültmäklär, epitetlär, uydurmalar.

Gagauz dastannarını aaraştırdı Moldova Akademianın bilim izmetçisi, filologiya bilimnerinä doktor, gagauzologiya bölümün başı Lüba Çimpoes.

moral kaliteleri – halkın en ii moral tarafı, nışannarı
ensemää – üstelemää
büültmäk – giperbola

1. Neyä dastan deniler?
2. Dastannar nezaman düzülmüş?
3. Kim onnarı annadarmış, çalarmış?
4. Gagauz halkın angı üüsek kaliteleri, neetleri dastannarda görüner?
5. Sıralayın kimi dastannarın adlarını.
6. Açıklayın dastannarın temalarını.
7. Dastannarın dili neylän başkalanêrlar?
8. Ne onnarın dillerindä kullanılêr?
9. Gagauz dastannarını kim, aaraştırp, yazdı?

Okuyun Lüba Çimpoesin kiyadında „Dastannıy epos gagauzov” dastannarı „Köroglu” (kiyada girmeyän parçalarını) hem „Tepegöz” gagauz dilindä.

Dengiboz

*Bu dastanı annatmış 1959 yılda M.İ. Kreşova
(duuması 1899 yılda Karakurtta). Yazıya geçirmiş S.A. Amanjlov.*

Bir çocuk vardı, çok işleer, altı karbona yapêr. Bobasına deer:

– Bân gidecâm panayıra, bakacam, ne almaa bu paraylan.

Gezer, gezer, bişey bulamêêr. Geler geeri, yolda görer, ani bir dâdu sulêêr üç kuli. O çocuk sorêr dâduya:

– Bu kulileri ne yapacan?

– Satacam, ama satamêêrım.

Çocuk deer:

– Ne isteersin, dâdu, onnara?

– Altı karbona ver bana, da al bir kuliyi.

Çocuk alêr kulilerin hayırsızını, suya karşı içeneni, almêêr onnarın isleesini. Dâdu sorêr:

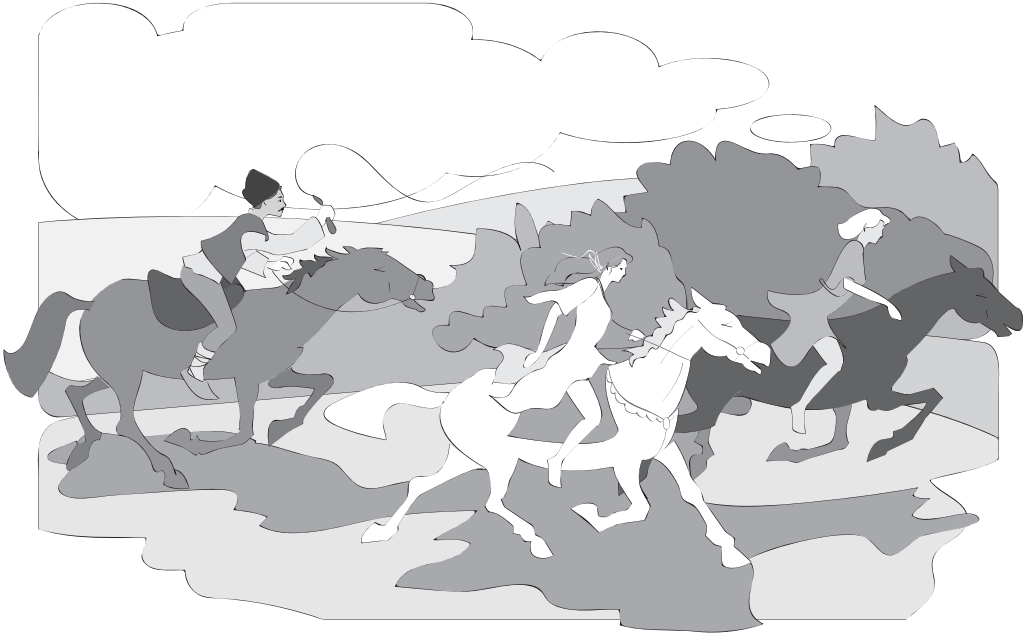
– Neçin almêêrsın, çocuk, bunnarın islâäsindân, zabunu alêrsın?

Bişey demeer çocuk, alêr o kuliyi, evinâ götürer. Anasinnan-bobası baarêr ona:

– Ölecek!.. Ne zabun, yaban?..

Dama götürer çocuk onu, verer ona orada yulaf, ot, su – hepsini, ne lââzım. Ölä bakêr onu üç yıl. Sora piner ona, bir diredân geçer. Açan basêr o beygir Dengiboz, su içindân bir azıcık kuru toprak çıkarêr.

Taa bir yıl besleer onu çocuk. Sora piner ona taa bir kerâ, genâ o diredân geçer. O diredân geçârkân, beygir suya bastı ayaannan, çok kuru toprak çıkardı. Açan genâ bastı, o topıraa attı, fırlattı kuyruundan kulaanın arasınadan.

Sora bu çocuk padişahın kızınan Akkabak yarışêlar. Kim kızı atlı geçecek, kim ondan taa çok kuş uracak, kim onu güreşmektä yıkacak, o çocaa bu padişaa kızını verecek.

Şindi, açan onnar giderlär yarışmaa, Akkabak alêr taa bir kız yanına. Baalêêlar beygirlerini, oturêlar ekmek imäa, iyerlär-içerlär. Kızlar almışlar bir çotra, çotranın orta eri bölük. Bir yanına koymuşlar şarap, öbür yanına – su. O kızlar çocaa vermişlär şarap içsin, kendileri da su içmiş. Çocuk olêr sarfoş, kızlar sa piner beygirlerinä da giderlär. Çocuun beygiri Dengiboz kişneer, kişneer, sora kazını çıkarêr. Beygir çocaa deer:

– Ne uyuyêrsın? Pin bana, islää sıkı baalan. Bana açan pinecän, kalk ayakça, ur bana bir kamçı. Açan görecän ilerdeki beygirlerin tozunu, ur bana taa bir kamçı, bir da kıza, islää ur.

Çocuk ölä da yapmış. Çabuk etişmiş yiraa kaçan beygirleri, açan urmuş, kızın fistanı yırtılmış. Açan çocuk erinä etişmiş, orada insan çokmuş, onu beklämişlär. Çocaa hepsi sevinmiş... Etişip, geçmiş kızı.

O padişahın kızı otuz dokuz **kellä** kestirmiş, bu çocuk – kırkıncıymış, o yarışmakta üstelemiş kızı, saa kalmış.

Şindi ertesi günü gitmişlär kuş urmaa. Orada yattılar da sabaalän kalktılar. Kız urêr bir kuş tüfäännän, sora verer tüfeeni çocaa, çocuk almêêr. Çocaa **divannılar** söleerlär almasın onun tüfeeni: kaybedir kendisini. Vererlär divannılar ona bir başka tüfek. Çocuk urêr üç kuş.

Gelerlär evä. Sabaa olêr, güreşecekler. Kız giier ölä bir ruba sırtına, çocuun kuvedini alsın deyni hem gözlerini köretsin deyni. Ama bir babu çocaa söleer:

– Bakma onun üstünä!

Kız gelir, kapuyu aralêêr, çocaa deer:

– Çık...

– Çıkêrim...

Açan aralêêr kız kapuyu, çocuk kucaklêêr, urêr kızı erä.

Şindi padişaa verer kızını bu fukaara çocaa. Deer:

– Hadi, çocuun, sän bizim, biz dä senin. Gidelim, göstereyim bizim padişaalı. Benim **ölümnü** dünnäam, gör topraam nekadar!

Geler dâduylan çocuk padişaalın sınırlarına, ama orada çocu kapêr türkmen padişaaası.

Kapêrlar onu!

Edi yıl yattı türkmen padişaaasın-da. O edi yıl uzak erdä kapalı durêr, sora türkmen padişaaası öler. Çocu da kolvererlär. **Zindan** önündä durêr. Te oradan geçer kervan alış-verişçilärlän.

Çocuk görer kervanı da **deer** onnara:

– Be, Vatan oldu bizä bu zindan taşı.

Be, neredän çocuklar, hey, gelip, gelirsiniz?

Çık-çık kuşlar hem bülbüllär!

Kervandan:

– Bizim gelişimiz, çocuk, hey,

Özü dä elinde.

Biz bu kumaşı Hind içinden alıriz,
Alıp da satırız.

Çocuk:

– Çok selemnâr götürâsiniz padişah bobama,
Nicel gördünüz ayler, ölä dä söyleyiniz!

Kervandan:

– Çocuk, hey, boban indi **tahtından**.
En küçük kızkardaşın geçindi dünnädä **halından**,
Koca **ninen mahrum** kaldı iki dä gözündän.

Çocuk, çıkıp zındandan:

– Dengibozum, Dengibozum,
Dön beeri, üzünü dä göreyim,
Kurttur **kulaazı**,
Çatık kaşları.
Gitti elimizdän Akkabak kızı.
Dön geeri, dön, üzünü dä göreyim,
İkilip-ikileyim, dizini dä, tozunu da sileyim,
Sarılayıp, sarmaşayım, gözünü dä öpeyim.

Sora o türkmen padişahın kızı isteer gitmää bu çocaa.

– Yıkáyn onu, – deer kız, – traş edin, sora giidirin islää rubaları. Getirin bana.

Getirerlär onu, da lafederlär çocuklan kız. Şindi kaçmaa isteerlär çocuun erinä.

– Nasıl kaçalım, – deer kız, – açan bobam görecek bizi, ikimizi da kesecek. Vereyim sana
bir guguş, açan kendin padişahın sınırlarına etişecän, salver onu, da bän da sora gidecäm.

Açan etişer çocuk granişaya, koparêr guguşun kafasını.

– Diil läázım sän bana, – deer.

Granişada varmış bir tarla. Açan o görer o tarlayı, çocuk deer:

– Sanki, benim Dengibozum

burda mı?

Açan baarêr:

– Dengibozum, Dengibozum!

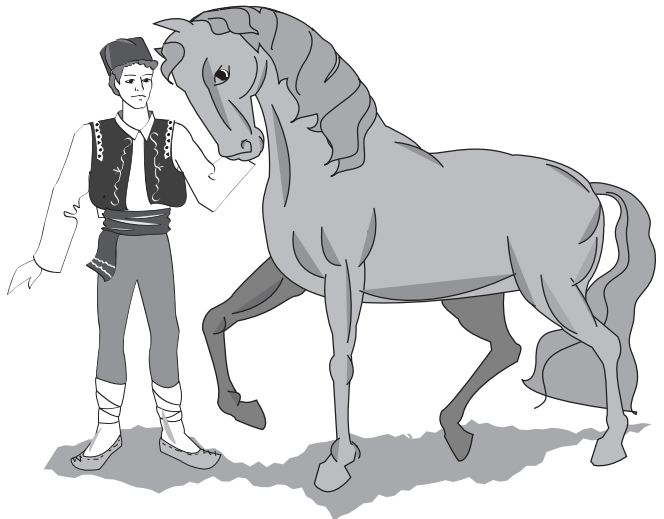
Dön beeri, üzünü göreyim,

Dizindä tozunu sileyim...

Beygir çabuk geler, çocuk
savaşêr pinmää. Ozaman Dengi-
boz deer ona:

– E-e, çocuk, sän islää imişin,
islää giinmişin, ama bän...

Benim **eer tahtım** etlän barabar
oldu. **Gem** aazımda **kıl** gibi kaldı.
Edi yıl boyumca su buldum, yıkan-
dım, boyumca ot buldum, idim.

Dengiboz – burada: beygirin adı, boz beygir büyük insannara, pelivannara deyni; deniz beygiri

kellä – kafa

divannılar – burada: yardımcılar, yanında durannar

benim ölümnü dünnääm – burada: yaşamanın olur bitkisi

zından – kapan

kumaş – materiya, burada: bürüncük materiya

taht – tron, prestol

geçindi halından – burada: kaybetti saalını, öldü

nine – ihtär karı, ana

mahrum kalmaa – kaybetmää göz görmesini, kör olmaa

kurttur kulaazi – canavara benzär onun süreti

çatık – bitişmiş, eklenmiş

ikilip-ikileyim – çöküp, pek aşaa ilip

eer tahtı – osnovanie sedla, sedlo

gem – aazlık, terbeelär

kıl – saç, kıldan incä, saçtan incä

Özü elinde, burada: **Uziyeli** – ölä bir padişahlık, neredä gagauzlar (Balkannarda) seftä devlet düzmüşlär, da onnar nasıl millet dünneeyä kendilerini bildirmişlär

1. Dastanın „Dengiboz” baş personajları kimdir?
2. Neredän annaşılêr, ani çocuk çalışkanmış hem işçiymiş?
3. Nasıl hem nicä çocuk beslemiş o zabun beygiri?
4. Neçin çocuk istemiş padişahın kızına evlenmää?
5. Kolaymış mı padişahın kızına evlenmää? Yarışmakta ne lääzımmış yap-maa?
6. Kim çocu ölümdän kurtarmış? Nicä?
7. Var mı nicä beygir insannan lafetsin? Nicä deniler bu dil uygunnuuna?
8. Neredän belli olêr, ani padişahın kızı Akkabak şiret hem aldadıcı?
9. Taa kim, Dengibozdan kaarä, yardım etmiş çocaa üstelesin kızı yarışmakta? Nicä?
10. Nicä çocuk başka padişaalın zındanına düşmüş? Kaç yıl orada bulunmuş?
11. Zındanın önündä yabancılıkta, çocuk kimi karşılêr?
12. Bulun da okuyun dastanın o sıralarını, angılarında sölenler, ani çocuk kıyak, ürekli hem sever Vatanını.
13. Kervancılar neredän gelmişlär? Ne onnar annatmışlar?
14. Çocuun hem kervancıların Vatanı - Uziyeli, o kimin padişaalıymış?
15. Yabancılıkta çocu kim beenmiş?
16. Dengibozlan nicä genä çocuk karşı gelmiş?

17. Dengiboz çocaa ne annatmış?

18. Siz beendiniz mi Dengiboz beygirini? Neçin?

Köroglu

(Bu dastan gagauz folkloruna Balkanda girmişti.
Hepsinin türk senselelerinin folklorunda bu dastan vardır)

Köroglunun duuması

Çoktan, pek eski zamannarda bir Kalä-yurtlukta yaşarmış bir anılmış hergelä çorbacısı, adı Bozbey. Onun varmış üç oolu: en büüyü – Gencim, ortancısı – Monim, en küçüü – Adı-bek; bir dä kızı – Gül. En büüyü zenginmiş, ama sıkıymış, ortancısı – ahmakmış, en küçüü – ürekli, korkusuz bir girginmiş. Adı-beki insan sevârmış, da ayırmışlar onu o Kalä-yurtluuna baş. Onun ama karısı tezdä ölmüş. Mezar içindä onun duumuş bir çocu, angısını çobannar bulêrlar mezarın üstündä da alıp getirerlär bobasına. Bu çocu bakmaa alêr Adı-bekin kızıkardeş Gül. Tezdä Adı-bek öler da onun büyük kardeş, tamah Gencim, zorlan istemiş evlensin kızıkardeşine. Gül ama alêr uşaa da kaçıp saklanêr bir bayırın içinä. Karı tezdä ölmüş da çocuk yalınış kalmış. Ona başlamış gelmää bir keçi da südünnän doyumaa onu. Çocuk büüyârmış pek gür. Bir çorbacının çobannarından birisi tä ne annadarmış: „Var sürüdä bir saamal keçi, en ii keçi, südü onun en çok, en tatlı da. Ama o üç kerä gündä hep bir vakıta başladı gitmää nâânisa da dönmää sütsüz. Bir kerä dedim, ya gözledeyim bân, nâânı o diger hem ne yapêr. Da gördüm ölä, ...ani hemen akılım alınaceydı korkudan: etiştı keçi bir büyük bayıra, bayır deliindän dä kaçarak çıktı bir küçük tülü.. bilmeerim nicä dä demää ona: o takım hayvan yoktur gördüüm; insan da ölä – hiç tä – güüdesi bütünnä tülü-saçlı, iki ayaklı, ama Keçi verdi ona emsin südünü da gitti geeri, o uşak ta kaçtı da genä bayırın içinä girdi”.

Bunnarı sesleyip, çobanın çorbacısı kendisi gitmiş görsün. Dönüp oradan, çorbacı demiş, ani o tülü yavru bir çocucaa benzârmış...

Şindi almış o taa insan hısımnarını da genä o bayıra gitmişlär. Etişip, koyêrlar o bayır deliinin önünä bir avuç koyun aşu hem bir dä atlılık eri bir tarafa, ki tutmaa bu çocucaa, zerä o pek tez kaçıp saklanarmış bayır içinä. O eri yaalamışlar kaavi tutkallan. Kendileri dä saklanmışlar.

Tülü çıkmış bayır içindän, bakınmış, görmüş aşıkları da birdän sevinmiş, kaçarak ta gitmiş onnara, almış hepsini avuçlarına da yaklaşıp erä, atlı pinmiş ona. Oynamış, nekadâr oynamış, ama açan kalkmaa istemiş, kalkamêr, yapışmıştı. Ozaman tutêrlar onu da evä getirerlär, annayıp, ani o diil hayvan, ama çocuk,

Çorbacı yikatmış uşaa, giidirmiş, da oolu gibi bakmaa onu başlamış, çok sevineräk. Adını Aydın koymuşlar, çünkü o karannık bayır içindän aydınnäa çıkmış deyni.

Çocuk büüyârmış pek gür, diil yıllarlan, ama günnêrlän. Bobası atlı gezmäâ, güreşmäâ, türk çalmaa üüretmiş, kıyat üürenmäâ dä vermiş onu, okumaa, yazmaa; korkusuz olmaa, dayanaklı olmaa, hem ana yurdunu, insanı sevmäâ üüretmiş.

Ama olmuş kurak yılları da Aydının bobası artık pek fukaralanmış da çırak yannaşmış bir hayın çorbacıya, Bolu-beyä, hergelä gütmää.

Bir kerä Bolu-beyä bir insan gelir. Bolu-bey izin verer Aydının bobasına, çıraana, ayırsı n onun hergelesindän en ii beygiri baaşış bu paalı musaafirä. Çırak deneer en ii beygirleri, ki bir çirkin pınarı geçsinnär. Ama biri geçirärmış korkusuz o pınarı. Ozaman çırak alêr da getirer onu Bolu-beyä. Bu, sanıp, ani çırak onu gülmää yapmaa isteer, verer cellata köretsin çıraa, ergin kurşun döksün ikisinä dâ gözlerinä. Sora pindirsinnär onu o zabun beygirä da uratsinnar kaledän dışarı. Beygir getirmiş onu dooru ilerki evinä.

Büük kahr.

Ama kör demiş çocuuna Aydına, ki baksın da tımarlasın, bu beygiri hem tutsun onu sade karannıkta, beslesin onu sade arpaylan, da büüdüynän biraz taa yollansın kin çıkarmaa o hayın Bolu-beydän. Hem onun gibi tamahlardan, ani insanı zeetleerlär.

Da tä, Aydın çekeder hazırlanmaa kin çıkarsın insanın düşmannarından. O büüder o beygiri, angısı olêr kanatlı hem büülü bir batır-beygir, adını koyêr Kır-at; erleşer bayırlar arasında bir kaledä. Onun tä var käämil beygiri, käämil kılıcı, batır yayı oklarlan hem dâ kırk girgin askercileri. Bölä o hazır olêr da yollanêr kin çıkarmaa. İnsan onu umutlan karşı eder hem adını koyêr Köroğlu. Çoyu ona askerci yannaşarmış bir kaavi asker düzüp. En ilkin o cezalamış hayın Bolu-beyi...

1. Angı zamannardan bu dastan gagauz folkloruna girmiş?
2. Kimin için bu dastanda annadılêr?
3. Annadın Köroğlunun duuması hem küçüklüü için?
4. Neçin çocuun adını Köroğlu koymuşlar?
5. Neyä bobası çocucaa küçüklüündän üüretmiş?
6. Büüdüktän sora Köroğlu ne türlü bir adam olmuş?
7. Açıklayın „kin çıkarmaa” deyimini maanasını.
8. Kimi Köroğlu en ilkin cezalamış? Neçin?

Köroğlu evlener

Şindi kimin için anadayım?

Bir kerä Köroğlu o kırk girginiinnän avlanmaa gitmiş. Avlamnak yufka olmuş da evä dönärmiş. Yorgunnuktan Köroğlu yatmış dinnenmää. Ama yatmamış neredäymiş hepsi, zerä şüpelemiş Kösä cigitin yaptıklarına. Gecä o bir düş görmüş: sansın bir ihtâr onun önünä getirmiş bir pek gözâl periyi kolundan, vermiş kızı onun kucaana da demiş: „Üzülmä, oolum, tä sana eş! Bu padişahın kızıdır, adı peri Cana-Yunus”, – demiş dâ gitmiş tä.

Köroğluya gelmiş, ani sansın kucaanda onun göktän Ayın bir parçası, da istemiş öpsün onu, ama öpärmış yastını. Ozaman o uyanmış da çeketmiş kızı aaramaa dolayında, ama bulamamış. Da gelip askercilerinä, annatmış düşünü türküyân, zerä o pek gözâl türkü dâ çalmaa becerärmış:

Uykumdu derindä, açan peri geldi,
Sevda yalınnan o beni sevdi.
Bän sevdalı düştüm ona
Sevda yalınnan o bana geldi.

O, kardaşlar, o aklımı aldı benim
Gümüslän hem altınnan donaklıydı o
Altın saçlarlan başında,
Sevda yalınnan o bana geldi.

Lafı onun tatlı, yalpak – bir şefteli,
O gözleri – „gecä-sefää” – baktı bana,
Rastık olsaydım kaşlara –
Adı Cana-Yunus sevda bana geldi...

Peetini bitirdiynän, Kösä ona demiş:

– Köroglu, çünkü bölä düş görmüşün, o pereyi biz bulacez, nanda da o olmasa! Da everecez seni, üzümä sän! Küroglu!

– Kösä! Sän ne bulacan o pereyi, ne dä everecän beni! Bän kendim bulacam onu!

Beygirini Kır-atı getirdi. Getirdi da erledi onu nicä düşer. Atlı pindi, kamçıladi onu da yollandı.

Şindi ne annadayım?

Kır-at ölä eşkini gidärdi, ani köpük onun sırtından her tarafa uçardı. Açan da köpüklär bitmişti, duruk ter peydalandı. Kır-at ok yaydan gibi uçer o geniş kurak meydannarda. Nicä var bir laf: „Delermişin akılı yok”.

Giderlär, nekadar giderlär, suları, imeeleri biter, zor hala düşerlär! Kır-at açık aazlan, dili sarkêr gücülä adımnêêr; Köroglunun buvazı kurudu, kanı kara oldu.

– O, Allah, görüner, o dädu şeytanmış, ani birleştirdi beni periylän. Bän dä verildim şeytanın aldatmasına. Vardır işittiiim, artık, ani kimi şeytannarın dädu süreti varmış. Da tä, şindi bu tekır kırlarda olur gebereyim aac hem susuz. O Allah Aslanı, koruyucum benim! Eer işitmärsän benim duvamı, güctür benim işlerim, – dedi da türküyü çaldı:

O yaratıcı, acıyan Allaa,
Periyä beni götürsänä sän,
Sän, kuvet sızıntısı, sän boba,
Periyä beni götürsänä sän!

O üüseklerdä Saabi, ko o dädu taa bir kerä görünsün bana da bän onun kanını içeyim. Sora sän canımı geeri alasin, kayılım bän!

Birdä, ildä bir yamaç göründü, üstündä dä o dädu. Köroglu alatladı ona yaklaşmaa.

– Ya dur, ya dur, oolum! Brak o fena fikirlerini. Sanki var mı nicä periyi kazanmaa, aacılık, susuzluk çekmedään? Bakêr Köroglu, – o sa onun kurtarıcısı, Allah Aslanı!

– Yanıldım bân, hayırsızlık yaptım, – dedi Köroğlu da dāduya gitti, koyup, ellerini gü-
üşünâ. Etişti o yamaca, orada da çöşmä cüver. Zorlan çekti düşkün beygirini da çanaktan
suladı onu.

– Azarak iç, oolum! – dedi dādu.

Sora da çay içtilär. Çaydan Köroğlunun kuvvetleri erinâ geldilär, bakışı da aydınlandı. Bakı
nıp dozdolay, o gördü, ani ilerdä bir kalä görüner.

– Te, o kaleyi görersin mi, oolum?

– Görerim.

– Görärsän, sän etiştin neetinâ. Orayadan türlü zor erlär geçärsän dä, üç aylık yol var.
Sän acıma ne kendini, ne beygirini. Orada o peri yaşêêr. Onu ama bir drakon koruyêr da
kimseyi ona kolvermeer. O kız sa seni bekleer, zerä sän dä onun düşünâ geldin da o seni
sevdi – bân ölä yaptım olsun, – hem düşüner o kız, ani o çocuk drakonu enseyecektir; ama
ensemärsä, ozaman çıkacêk ani o diil o çocuk.

Dādu, iilip erä, aldı bir avuç toprak da verdi Köroğluya:

– Git, at bu topraa drakonun açık aazına da o, daalıp, bir aaç olacek. Başka tütlü o seni
kolvermeyecek. E, islää!

Dādu yardım etti Köroğluya beygirä atlı pinmää, da o yollandı o kaleyä dooru. Etişer aar
portalara da görer: drakon yatêr da sade kuyruunu sallêêr. Köroğlu baardı:

– Ey, drakon! Ya kalk oradan da yokol! Bân läüzım periyä geçeyim, ani düşündä beni
görmüş da bekleer geleyim.

Alıp kauşunu, Köroğlu üfkäylän bir türküsünü ona çaldı.

Drakon ama karşı koyêr. Köroğlunun beygiri ama korkusuz yaklaşêr ona, drakon gittikçä
taa büyük aazını açêr kırmızı ateşli dilinnän. Görüp, ani drakon tezdä var nicä yutsun onu
beygirinnän neylän, alêr da atıverer drakonun aazına o topraa. Drakon çatırdayarak daaldı
da bir kuru aaç oldu.

Köroğlu haydadı beygirini içinä. Ama sokaklarda, evlerdä kimsey yok. Gider taa ileri da
görür bir käämil saray, rubinnärlän, türlü paalı taşlarlan donaklı – gün gibi şılêêr. Yaklaşêr
bir pençereyâ, özenelär üstündä kaldırdêr kendisini da içindä görür bunca peri Cana-Yunus.
O kaledä yaşarmış 360 peri. Cana-Yunus aalaşêr, ani bir ay kırk tã gün o darsımış düşündä
gördüü çocu bekleyeräk: ne uyku tutêr, ne imäa çeker, ne içmää...

– Duralım lafa baari biraz, çaardım sizi, perilär...

Şindi ne yapsın Köroğlu, haber etsin, ama korkutmasın da onnarı. Da çeketti yavaş, ama
gözäl pek çalmaa:

Benim perim, isteersin ne bendän –
Varlık mı, mal mı, kafamı mi? Ne?
Gerdim buruk yayı –
Sän gözümä mi kez aldın, ya ne?

Perim benim, sän boyumu büktürmä
Acı ecel bana yollama sän
Canın acımêêr mı bana?
Taştan mı can erin, sevdam, ya ne?

Sendi kuveterim, bilsänä ya!
 Hem kıymetlik ne, unuttum heptän.
 Ver bir bakış bana pembä üzlü!
 Düşü görmüşün sän – da ne?

Cana-Yunus perilerä:

– Dışardan insan sesi işidiler, ya bakın, kim? İki peri çıkıp, görüp, Körogluyu, korktular da geeri kaçtılar. Perilär insan üzü görmemişlär. Cana-Yunus ihtär nenesinä sormuş!

– Gitmärsin mi sän bakasın? Çaaarasın onu?

Nenä, çıkıp, görmüş: gözäl üzlü, maavi gözlü, kara saçlı bıyıklar kıvrık, arkalı, kudretli bir batır! Dudakları sevda saçêrlar. Dönüp, demiş: – Sän periysin, o sa insan soyundan. Onu mu düşündä görnüşün?

– Onu, paalı nenäm!

– Sän ona evlenämazsin – o topraktan yapılı, – sän ateştän yapılıysın!

– Yok, paalı nenäm. O topraktan da olsa, benim bakışıma o ateştän dâ taa haşlak!

– Deerlär, ama, ani onnar işä koyarmışlar gelinnerini, kazmaa, biçmää, ekmek pişirmää fırında, tezek tä toplamaa...

– Nenä, ayolum, ecelini, kısmetimi görürüm!

İhtär nenä başka da işlärän savaşmış korkutmaa Cana-Yunusu, ama korkudamamış da peri onu yollamış evä gitsin. Perileri dâ hepsini kolvermiş.

Bunnardan sora Cana-Yunus Körogluya bir nışan yapmış, girsin.

İkisi yalnız. Lafa durmuşlar, beenip, biri-birini. Sora annaşımışlar, ani Köroglu beygirin-nän dinneneceklär bir parça vakıt. Köroglu sa başlamış darsımaa yurtluuna da demiş, ani vakıt gitmää onun yurtluuna güvää-gelin, çünkü beenerlär biri-birini. Kız kayıl olmuş, ama demiş:

– Düünü yapmayınca, biz birerdä yaşamayacez.

Kızın da varmış kendi beygiri „Almacıklı”.

Bir sabaa, pinip beygirlerä, yollanêrlar Köroglunun yurtluuna. Yolda ama kız başlamış düşünmä: nääni o gider, kiminnän, ii adam mı, kötü mü, zenginnii var mı, yok mu?...

Köroglu annamış kızın zorunu da demiş:

– Ey, Cana-Yunus, sän bana bölä fikirlär taşıma:

Adam lafindan atılmaz,
 Kararı onun sade bir olur
 Koruyur o kızı, ona hiç bıkmaz,
 Näända o durur, ikisi dâ durur.

Bölä, onnar beygirleri haydêêrlar, Köroglunun yurtluuna etişerlär ii sözlän, ii duygularlan!

Şindi ne için annadalım?

Köroglu için hem peri için annadalım.

Körogluyu periylän onun 40 askercisi gözäl karşı ederlär.

Bütün düünü Kösä erleştirdi. Düün on gün gitti. Vardı hepsi, ne lääzım. Muzıkalar çaldılar, düüncülär zengin sofralardan aldılar. Köroğlu türkülerini çaldı kavuşunnan.

Hepsi pek şen oldu. Butakım, girgin Köroğlu periyä evlenmişti...

Peri – zına, mifologiya personajı; pek gözäl kız hen büücü dä
Nenä – mani

1. Kaç asker Körogluda varmış?
2. Nereyi Köroğlu girginnerinnän bir kerä gitmiş?
3. Düşündä kimi Köroğlu görmüş?
4. Bulun dastanda o eri neredä Köroğlu drakonnän düüşmüş. Okuyun o eri taa bir kerä.
5. Kim o peri kızı? Kimin kızımıyş o? Adını aklınıza getirin.
6. Neredä peri kızı yaşarmış?
7. Neçin peri kızın nenesi istämärmış gençlär evlensinnär?
8. Neredä Cana-Yunus hem Köroğlu evlenmişlär?
9. Bütün düünü kim tertiplemiş?

Bu meraklıdır!

- Valentin Moşkov – rus etnografı hem folklorcusu. O irmi yıldan zeedä toplamış gagauzların annatmalarını, masallarını, türkülerini, söyleişlerini, bilmeycelerini.
- Valentin Moşkov haftalarlan, aylarlan kalarmış gagauzların aylelerinde dä, nicä o yazêr, toplamış „etnografiya materiallarından kaarä, yaklaşık 200 masal, 100 türküdän zeedä, söyleiş, atasözleri hem bilmeycä”.

LİTERATURA TEORİYASINDAN

Rifma, ritm, strofa, aliteratıya

Rifma deniler iki yada birkaç yannaşık bulunan şiir sıralarında lafların son kısımnarın **uymasına, birtürlü ötmesinä**. Rifmalı şiir sıraları uygun, sansın birtürlü sölenlerlär, onuştan onnarı kolay aklında tutmaa. Dörtlüktä olur rifmalansın yannaşık sıralar ya bir sıra aşırı, ya birinci sıra dördüncüsünnän, ya hepsi dördü dä sıralar.

Örnek: denäyin, nicä yazıcı Stepan Kuroğlu şiirindä „Girgin çoban” rifmayı kul-lanêr:

Ne gozäl ana **taraf**,
Doz-dolay eşil **koraf**,
Deniler ona **Bucak**,
Gel da siiret, gel da **bak**.

Ritm – şiirlerin urgusuz hem urgulu kısımların **erleştirlmesi, kullanılması**.

Yazıcılar, şiirlerin sıralarında ölä erleştirlirlär urgusuz hem urgulu kısımları, ki onnar biri-biri ardısora gitsinnär, ilin okunsunnar da olsun ritm, nicä daul düülmesindä.

Alalım Dimitri Kara Çobanın şiirindän „Oolum, oolum!” bir dörtlük:

...Sade açan
Baktın dürük,
Ürääm oldu
Çürük-çürük.

Bu dörtlünün urgusuz hem urgulu kısımların sheması:

// - -'// - -'//
// - -'// - -'//
// - -'// - -'//
// - -'// - -'//

Shemada görüner, ani şiirlerin herbir sırasında birtürlü (birtakım) erleştirlili urgusuz hem urgulu kısımlar, onnarın sıralarında var ritm, hem bitki kısımları urgulu da, rifmalı da. Onuştan onnar insanın fikirinä çabuk yamanêrlar.

Strofa – bu şiirin bir payıdır. Strofa olur olsun iki sıradan, taa sık dört sıradan, bekim beş, bekim üç, ama sıralar mutlak läüzüm göstersiz bir dolu fikir.

Örnek: Şair Vasi Filioglunun şiirindän „Bucak” bir dörtlürlü strofa:

Paalı Bucak tarafım,
Canabinä var lafım,
Nesoy bölä kırsadan
Diiştirmiş seni insan?

Aliteratiya (litera – bukva) – şiir düzmesinin ölä metodu, açan şiirin sıralarında çok kerä **tekrarlanêr bir ses** (konson yada vokal sesi) yada bir ses grupası. Bölä tekrarlamak verer şiirä ses hem intonaţiya ötmesindä gözellik.

Örnek: N. Baboglu şiirindä „Var eri” aliteratiyayı kullanmış. Bu şiirin aşaadakı payında may herbir lafinda **k** konsonu tekrarlanêr.

Var eri

Ak yaprak
Pak toprak,

Kim çizdi
yaprakta,

Kim çizdi
Toprakta,
Var adı
dernektä,

Var saadı
vakıtta,
Var izi
toprakta...

Denäyin, kimi sıralarda tekrarlanêr laf **var**, ona da var nicä demää **aliteratıya**.

Yortu oyunu

(bir payı)

Oynayınız! – bu gün
Yortulu pek,
Eşleniniz onnar,
Kim durêr tek!
Dum-çik-çik-çik,
Dum-çik-çik-çik!

Ha, bir oyun kıvrat,
Ur dizini,
Ya, yolcu, toz fırlat,
Kır gözünü!
Dum-çik-çik-çik,
Dum-çik-çik-çik!

Yortu şennik isteer,
Yok, saklanma,
Çık kendini göster,
Savsaklanma!
Dum-çik-çik-çik,
Dum-çik-çik-çik!

* * *

1. Yukardaki D. Kara Çoban şiirindä „Yortu oyunu” (bir payında) bulun rifmaları, strofaları, aliteratıyaları.
2. Söläyin, var mı şiirlerdä ritm?

Okudunuz mu? Düşünelim..., çıkışları yapalım...

1. Folklor için okuduğunuzu annadın. Nezaman peydalanmış folklor yaratmaları? Nelär için onnar annadêrlar?
2. Nedir o masal? Aklınıza getirin kim masalları kurêr?
3. Ne türlü masallar var? Sıralayın.
4. Neçin halk bu masalın adını „Delicä” koymuş?
5. Başka halklarda da bu masala benzeyän masallar var mı? Karşılaştırarak, annadın.
6. Neyä dastan deniler?

7. *Neylän ayırılêr dastan başka halk yaratmalarından? Cuvap için kullanın dastan için teksti.*
8. *Düşünün, ne için annadılêr „Dengiboz” dastanında? Onun temasını açıklayın.*
9. *Köroglunun duumasını aklınıza getirin. Bulun da taa bir kerä okuyun o eri, neredä görüner; ani o insan oolu.*
10. *Aydının beygirin adı neymiş?*
11. *İnsan Aydının adını ne koyêr? E, ne türlü onu karşılēêr? Neçin? Annadın.*
12. *Okuyun, nicä yazdırılı Köroglunun evlenmesi. Kimi o düşündä görmüş? Peri kızın adını aklınıza getirin.*
13. *Kaç peri kızı kaledä yaşarmış? Ama Köroglunun kaç askercisi varmış?*
14. *Bu dastannarda literatura kolaylıklarını gösterin. Onnar neyä yardım ederlär?*
15. *Angı dastandan aşaaada verili sözlär? Dastanın adını söläyin:*
 „O yaratıcı, acıyan Allaa,
 Periyä beni götürsänä sän,
 Sän, kuvet sızıntısı, sän boba,
 Periyä beni götürsänä sän!”
16. *Kim gagauzların dastannarını aaraştırıp, yazdı?*

Tema 2

YAZILI LİTERATURA

PROZA, ŞİİRLÄR

NİKOLAY TANASOGLU

(1895–1970)

Şiir masalında „*Kuşlar bey seçerlär*” Nikolay Tanasoglu annadêr türlü kuşlar için. Kuşlar ayırêrlar önderci kendisinä. Annaşêrlar, ani kuşlara o buyurucu olacek, kim hepsindän yukarı gökâ çıkacek. Nepsi kuşlar gökâ savaşêr uçmaa, ama geeri kalêrlar, sade kartal hem bir küçük kuşcaaz **cıvırlıga** hepsindän yukarı çıkêrlar. Ama cıvırlıgada kuvet biter, da o bir şiretlik yapêr: kartal görmedään, onun kanadına sessiz konêr, da bir soluk taa aldıynan, hepsindän yukarı çıkêr. Ama bu şiretlii kuşlar duyêrlar, da „hep kartal kuşu beyi kalêr”. Nikolay Tanasoglu bu masalda **alegoriyayı** kullanêr, o yazêr kuşlar için, biz annêêrız – insannar için.

Kuşlar bey seçerlär

(Masal)

Çoktan, çoktan bir vakıtlar
Kuşlar pek dalaşırmışlar.
Bunun için neet koymuşlar
Kendilerine bey seçsinnär.

Kavga, çekiş, annaşmışlar
Bir büyük daaya toplansınnar.
Eni sürtük kartal giimiş,
En ileri daaya gelmiş.

Tez bunun ardına gelmiş,
Bir meşedä konak etmiş,
Toklu gibi besli **toylar**,
Yayan taa çok örümüşlär.

Çıkıp gökâ artık üüsek,
Dizi, dizi boz **turnalar**,
Biri-birinä sesederäk,
Daaya saasem etişmişlär.

Al bacaklı kart **leleklär**,
Dönä-dönä aldanarak,
Beş-on güncäz yol yapmışlar.
Bir büyük sürü arsız garga,
Tenä aarayararak çeketmiş,
Yolda, konup bostannara,
Karpuzları heptän delmiş.

Hem gelmişlär **meşgeldiklär**
Taşlık kuşlar hem pupuklar,
Karakuşlar, kırlangaçlar,
Çık-çık kuşlar hem **bülbüllär**.

Yavaş-yavaş akışmışlar.
Koca bölük türlü kuşlar,
Da nasaata oturmışlar
Bu kanatlı delegatlar.

Gagalarını trakladarak,
Cıvıl, cıvıl baarışarmışlar.
Ama annaşamamışlar.
Da **cıvırlıga** bitkidä
Demiş: „Biz yapalım bölä:

Angı kuş çetincäysä taa,
Çıkarsa hepsindän üüsäa,
Dooruluunu o alacek,
Da kuşlara bey olacek”.

Tutturmuşlar bir büyük yarış,
Daayın içi fişirdamış,
Gökä üüsek kuşlar çıkmış,
Sade toylar erdä kalmış.

Biri-birindän çalışıp,
Kuşlar üüsäa çıkmaa bakêr,
Boz kartal uz gökâ bakıp,
Hepsiciindän üüsäa kalkêr.

Da cıvırlıga, kesilip,
Yarı yolda artık dinmiş,
Da biraz sora katlanıp,
Bir fikircik ona gelmiş.

O kartalın, hiç duymadaan,
Kanadına sessiz konmuş.
Da bir soluk o aldıynan,
Hepsiciindän üüsäa çıkmış...

Ama kuşlar bu şiretlii
Annêr birädän hepsicii.
Da butakım işlär olêr:
Hep kartal kuşu beyi kalêr.

Da büün dä cıvırlıga hep
Üüsäa çıkmaa dalap eder,
Birdän aşaa salverilip,
– Hep bänim kuş beyi! – baarêr.

meşgeldik – gorlița, turturikê
bülbül – solovey
cıvırlıga – javoronok
toy – drofa, dropie
lelek – ayist
turnalar – juravli

1. Neçin hem neredä kuşlar toplanmışlar?
2. Angı kuşlar toplantıya gelmiş? Nicä? Sıralayın, annadın.
3. Cıvırlıga ne yapmaa teklif etmiş? Okuyun onun monologunu.
4. Kim hepsindän yukarı çıkêr?
5. Cıvırlıga angı şiretlii yapêr?

6. Kim kuş beyi kalêr? Neçin?
7. Yapın çıkış, ne o alegoriya?

Paalı çadırım

Dan eri gözäl aardı
Çadırın gün başında,
Evlâr hepsi kalkındı
Umutlarnan canında.

Gün da bayırdan çıktı,
Bir sırlı sini gibi,
Şafklarını erä attı,
Varaklı simnâr gibi.

Bir taş yol kıra çıkêr,
Dolanma şirit gibi,
O yoldan işä akêr
İnsannar, tırtıl gibi.

Çadırın kırlarında
Bölük-bölük kız işleer,
Gözellää, şeremetlää,
Kuşçaazlar türkü çalêr.

Başçada da uşaklar
Çadırlıyca çalışêr,
Gagauz büüyer onnar,
Zaametä da alışêr.

O, insan, gözäl insan
Sev paalı Çadırımı!
Näända sän dâ bulunsan,
Sev insanca halkımı!

1. Şiiri uygun seslän hem demekli okuyun.
2. Nicä N. Natasoglu gün duumasını yazdırêr?
3. İnsannar tırtıl gibi nereyi akêrlar?
4. Neyä Çadır kırlarında kızlar hem çocuklar işleerêr? Cuvabı şiirin sıracı klarında bulun.
5. Bitki dört sıracı taa bir kerä okuyun. Ürek dalgalarınızı açıklayın.

Annatma toplumu „Bucak, Bucak...”

1970-inci yılda tipardan çıktı Nikolay Tanasoglunun annatma toplumu „Bucak, Bucak...”. Bu kiyada yazıcı Nikolay Tanasoglu koymuş en ii annatmalarını „Bucak, Bucak...” , „Sofi”, „Yuvanoglular”, „Başka gagauzlar”. Bu annatmalarda Nikolay Tanasoglu pek käämil açıklêr ana tarafımızın güzelliini, gagauzların yaşamasını, onnarın marfetlerini, adetlerini, sıralarını.

Bucak kırları

(Annatmanın bir payı)

Bir üüsek erdän uzaa açan bakêrsın, gorizontu may görmeersin, sansın maavi duman içindä erimiş. Ukraina tarafından bir büük yol gelir, Kiriet-Lunga küüyünün poyrazdaki kenarından geçer, Komrat kasabasına gider, oradan taa Prut deresinä varêr. Bu yol evel

vakıtlarda büyük gezâr yolmuş. Bu yoldan alış-verişçilər çok gezârmişlär, mal gezdirirmişlär, ona pošta yolu denilirmiş.

Bu yolca Kiriet-Lungadan Komrada gidennär görerlär, ani Komrat kasabasına etişincä kadar, beş-altı sırt üstündän läüzüm geçsinnär. Bu sırtlar – biri-birinnän paralel duran sırtlar, bütün Bucak kırlarını keserlär. Burada nekadar gözün tutêr daalık hiç görünmeer, hep kır. Küü tarlaları sırttan sırta geçerlär, uzak yayılıp, maavi duman içindä kaybelerlär. Kimär erlerdä, kara kıvrıcık deri gibi, sürülü tarlalar kararêrlar. Taa oteedä geniş birkaç sırtı kaplamış güzlük tarlaları, angılarında güzlüklär sırça gibi çıkmışlar.

Açıklayın bu annatma parçasının temasını hem öz fikirini.

Yukarkı annatmanın bir payını „Bucak kırları”, okuyup-annadın. Nesoy tekst bu: annatma mı, yazdırma mı, fikirlemä mi? İnandırın.

Bostanda

Bucak kırlarında artık karpuz pek çok olêr. Karpuzlar güneşli havaları severlär.

Kolhozumuz bu yıl neetinä koydu taa çokça karpuz, kaun eksin. Küüyün tıynaana yakın, Stratan deresinin yamaçlarında, bir uygunca er ayırdılar. Orası şindiyädän sürülmedikti, **pekliktä** sa karpuzlar taa ii büüylerlär hem taa tatlı olêrlar.

April ayında o eri karpuzlan, kaunna, hıyarlan ekip, doldurêrlar. Toprak islää işlenmişkän, ekilmişlär dä sıradan çıktılar. Şindidän taa bostana iki bekçi koydular. Onnar kenarda, bir üüsecik erdä, topraktan bordey kendilerine yaptılar. Bostanın orta erindä bir yol braktılar. Yaz vakıdında başça brigadasının işçileri bostanı üç kerä kazdılar. Kökennär biri-biirnä **çattılar**. Bu vakıttan çekedip, bostanda şamata, şen türkölär bitmedi.

Geldi da bir karpuzluk oldu, ani küreklän kürüyäsin. Bostanın bir köşesindä er taa **yaslandı**, da orada bir kökendä bir karpuz ölä büümüştü, ani erindän onu kaldıramazdın. Bostancılar o karpuzu avşam-sabaa dolaşardılar.

Olmaa yakın onu nişannadılar – üstündä bukva „K” yazdılar. Bostana gargalar üüşmää başladılar. Onnarı ürkütmää deyni, bostancılar bostanın orta erinä bir büyük korkuluk koydular...

Güz yaklaştı. Bostanın içindä alaca karpuzlar biri-birindän üstün. Onnar artık olmaa başladılar. Bir-iki olmuş karpuz ayırıp, bordeyä götürdülär. Bostancılar karpuzları triklatmaa başladılar. Beş-on gün geçti-geçmedi, karpuzlar başladılar sıradan olmaa.

Başçanın işçileri bostanı taa sıkça dolaşmaa başladılar. Kızlar, türkü çalarak, yıvınnardan karpuzları maşinalara taşırdılar.

Ceç güz vakıdnadan bostanda karpuz bitmedi. Onnar kolhoza çok gelir getirdilär.

stratan – burada: derenin adı

peklik – çoktan sürülmedik er

çatmaa – burada: baalanmaa

yasılmaa – burada: taa düz olmaa

1. Neçin Bucak kırlarında pek çok karpuz olêr?
2. Angi ayda ekerlar karpuzları, kaunnarı, hıyarları?
3. Bostana deyni angi erleri ayırêrlar?
4. Neçin bostana koyêrlar bekçi hem korkuluk?
5. Bostanın kökennerini kaç kerä lääzım kazmaa? Neçin?
6. Bostanda nezaman çekeder işidilmää şamata, şen türkölär? Neçin?
7. Kim hem nicä toplêêr olmuş karpuzları? Nereyi onnarı götürelerlär?
8. Neçin karpuzlar çok gelir vererlär?

Güzün

O bunalık yaz günneri geçti, güz geldi. Güz tutêr üç ay: sentäbri, oktäbri hem noyäbri. Sentäbri ayında may hep ölä sıcak olêr, nicä dä yazın, sade havalar biraz taa duruk, taa taazä.

Bütün yaz dinnenmiş uşaklar, sentäbridä enidän şkolaya gitmää başlêêrlar. Güz bizdä, Bucakta, çot türlü zenginniklêrlän geler. Türlü emişlär, karpuzlar, kaunnar, üzümñär bu vakıtta olêrlar. Başçalarda tütlü zarzavatlar geç güz vakıdınadan durêrlar. En paalı iş bizdä güzün – üzümnerin hem papşoyların toplanması. Bu **produktları** bizim ellerimiz boldan dökerlär: hereri üzüm, şıra, hereri papşoy!

Eni bereketi kırlardan kaldırdıcaan, çiftçilär traktorlarlan güz topraklarını derin sürerlär, meyvalık hem baa koymaa deyni kuyu hazırlêêrlar, **nadaz** erlerinä güz ekinlerini ekerlär.

Oktäbri ayı geçtiynän, hava biraz diişilmää başlêêr. Sabaalän kalktıcaan, pençeredän görüner, nicä otların üstü hem evlerin örtüleri kraadan biyazlanêr. Kimi sabaa yalaklarda su donêr. Kırlar yavaş-yavaş heptän boşlanêrlar.

Kimi yılda güz yaamurlu olêr. Güz yaamurları yazınkı yaamurlara benzemäz. Şindi çiskin yaamurlar, aftaylan tutêr, toprak pek yımışêêr, hamur gibi kabarêr, hem ölä tez kurumêêr, nicä yazın. Güz ekinleri, kardaşlanıp, tarlayı örterlär. İhtärların bir lafı var: „Tarlada çamur, teknedä hamur!”

Hava gittikçä serinneer, kraalar düşer may her sabaa. Aaçların yaprakları, sararıp, erä silkinerlär. Poyraz tarafından bir sert lüzgär, kalan yaprakları da kopardıp, kuytu-lara haydêêr, da aaçların dalları çıır-çıplak kalêr. Lüzgär estikçä, çıplak dallar **hasretli** uuldêêrlar...

Gidän kuşlar, susarak bireri toplanêrlar da, annaşmaa oturup, yola hazırlanêrlar.

Noyabri ayında gidän kuşlar may hepsicii, buralarını brakıp, sıcak memleketlerä uçêrlar. Sade **karakuşlar** taa soraya, kalêrlar, üüsek aaçların dallarına konup, ayazlar çekedincä, bitki türkülerini çalêrlar, sansın yazınkı yuvalarını brakmaa kıyamêêrlar. Noyabrinin bitkisinä yakın onnar da giderlär. Razgeler, ani bir lelek kafadarlarınnan barabar uçamamış, kim bilsin, ne sebep üzerinä: ya kanadı kusurluydu, yada bir **derdi** vardı zavalının; uzun gagasını kanadın altına sokup, gözlerini kıpıştırayak, bir bacaan üstündä süzüler sürülmüş tarla içindä, angısı-nın topaçları kaardan gücülä görünerlär.

produkt – product (latin dilindän alınma laf)

karakuş – sıırcık

emiş – çekerdeksiz kuru yada kurutulmuş üzüm

hasretli – burada: küsülü, zeetlenmiş

dert – burada: hastalık

nadaz – güzün sürülmüş tarla eri

1. Angı aylarda güz vakıdı olêr?
2. Ne zenginniklêrlân güz geler?
3. Çiftçilâr güzün angı işleri yapêrlar?
4. Güzün tabiatda angı diişilmeklâr olêr?
5. Annatmada güz yaamurları için ne sölener?
6. Gidân kuşlar güzü netürlü karşılêêrlar? Nezaman onnar heptân giderlâr?

DİONİS TANASOGLU

(1922–2006)

Bilindir yazıcı, şair Dionis Tanasoglu kendi yaratmalarında gösterer gagauz halkın yaşamasını, derindän açıklêêr Vatan temasını, terbieder sevgi ana tarafına – Bucaa hem büyükVatanına – Moldovaya.

Yazarkan ana tarafı için, o meteder onun güzelliini, seviner onun geniş kırlarına, çiçekli başçalarına, eşil baalarına.

Poet gösterer, anı gagauz küülerinä geldi bilim-tehnik progresi: radio, televizie, traktorlar, kombaynalar, türlü maşınalar. Onuştan D. Tanasoglunun şiirlerindä en önemli temalar: vatandaşlık, sevgi kendi Vatanına, ana tarafına, ana dilinä, halkın adetlerinä. Vatandaşlık temasını açıklayarkan, o yazêr insanın vatandaşlık borcu için dâ – işlemäa, çalışmaa da taa gözâl yapmaa ana tarafını.

Büük er kaplêêr onun yaratmalarında istoriya temaları, türlü istoriya oluşlarına D. Tanasogluda var şiir, poema, balada, pyesa.

Onun şiirlerin dili pek yakın halkın dilinä, süretli, nicä halk maanileri. Omuştan D. Tanasoglunun kimi şiirleri türküyä döndülâr. Onnarı insan çalêr düünnerdä, yortularda.

Bozka

Evä, kanikula geldiydim.

Anamı yufkaca bulduydum, düşkün, kahırlı da. O görmäzdi dâ gözlerindän.

– Ne oldu, anam, ölä zorsun?

– Yok bişey, çocuum, – savaştı korkutmasın beni anam, – ama ani bulêrsin beni yufkaca, bu te o beterä, ani tä birkaç gecä oldu uyumêêrım Bozkanın betterinä, ne olduysa bizim o köpää...? Zavalı... – Neçin?

Cuvap erinä bän işittim dışardan, Pençerä boyundan, bir uzun ulumak, bir aalamak gibi.

– Tä te bölä uluyêr, oldu iki gecä. Bu şansora üçüncüydür... Zavalı...! Bilmäm, ne odu ona. Maşi deer, ani, olmalı, otalandı. Bän ama esaplêêrım... ihtârlık...

İlinnenip anamın saalı için, ama kahr kapıp köpää halı için, çıktım aul içinä näända buldum Bazkayı uzalı erdä pençerä altında, aazı açık. Maşi bulü kahrılı bakardı tokattan. O bilärdi, nekadar çok sevârdik biz içerdekilär hepimiz bu köpää. Görüp beni, o yaklaştı da iildi Bozkanın üstünä savaşarak versin ona biraz süt.

– Ona ne oldu, Maşi bulü?

O da bilmäzdi. İki gün şansora o bişey imäzdi, yatarı güneştä, uluyardı...

Aldım bän dä süt vermää ona. Zorlan verdim. Sansın kendisini taa ii duydu. Kalktı, zor. Kokaladı beni, kuyruunu sallayarak. Sora genä yattı da uzun uludu.

Vakit geçti. Anam yatarı. İşidilärdi onun uygun soluması benim içirimdän açık kapu aşırı. Bän ama uyuyamazdım, diil ulumakların betterinä, ama Bozkanın zor halını görêrâk türlü işlär, düşünmeklär, akıla getirmeklär başıma yılışardı.

Pek açık görärdim gözlerimin önündä o yaz gecelerini, açan bobamnan avlanmaa gidärdik. Tä sansın yattıkça durêrım gündüz gibi ay aydınnında da uyuyamêêrım çil kuşlarının türkülerindän, ani işidilärdilär her taraftan – yakında da, uzakta da, nicä ani su dolu bakıra danmêêr. Bozka da, kalkıp, dayma bana geler kokalamaa, sansın görüp benim zorumu.

Yada, ta biz avlanêrız altın zarı biçintilär içindä. Bozka, bir elli adım ilerdä kafasını kaldırıp bakêr. Birdä, erindä durgunêr, kımıldamêêr donuk gibi, kuyruu up-uz geridooru, bir bacaa da kaldırı önündän. Bir adım onun önündä bir çil kuşu sinmiş, durêr. Bän, yaklaşıarak, baarêrım: „Pil!”. O fırlêêr, çil uçêr bän patladêrım. „Aport!” da Bozka avı ayaama getirer...

Hemen tä, biz ilkyazın bataklıkta avlanêrız, näända Bozka pek enikunu çulluk kuşunu aarêêr. Yakınnarda çiftçilär puluklarlan sürerlär hem baarışıp sevinerlär, kalpaklarını yukarı sıbıdêrlar...

Açan da kanikullara eva gelärdim, bonam beni garada karşı edärdi, alıp Bozkayı da yanına, angısı artık pek sevinärdi benim gelmemä. Pasajirlär erindä durgunardılar da bakardılar ona, nicä o seviner. Sora ama geeri kasabaya gimnazieyâ gittiynän, anam bana yazardı, nicä Bozka her gün benim içirimä girärmış da benim duvarda asılı rubalarımı kokalarımı. Onu bana baka verdiydi, açan şansora altıncı gimnaziye klasına geçtiydim. İçeri girdiynän pat altından ansızdan çıktıydı bir boz yuvarlacık gibi pali: ilkin salmaa bana çeketti, sora da ölä sevinmää, sansın beni çoktan bilärmış.

Hem aklıma hepsi geldi, nelär olardı o zamannar benim dolayımda. En paalıydı ama, ani annadıydın kim islää, namuzlu hem birlik ana-bobalarım var: anam, ani hazırıdı hepsini versin bizim için, uşakları için; bobam da, angısının önündä biz hepsiniz kalpak çıkarardık hatırlımızdan; bir dä ana-boba evi.

Balkandan gelmä ihtâr dädumnardan kalma bu Bucak erlerindä, şindi canımıza çok paalı ana topraamız da vardı!

Elbet, aslı bobamı aklıma getirärdi Boşkanın uluması. Görärdim kendimi onunnan avlanmaktan döneräk, tırırların da bitkisiz türkülerini işidärdim.

Boşuna uyumaa savaşırdım, tıkayıp kulaklarımı. Şindi aklım üklü geçmiş işlârlân, uykuya verilmâzdi, bunca yaşanmış, geçirilmiş işleri didârdi...

Ozamandan ancak bir yıl geçtiydi. Bobamın günüydü. Sofra koyulduydı, hısımnar toplandıydı, biz dâ hepimiz. Baka kavalda eski avarları çaldıydı... Çok geçmediydi ama da ansızdan döşââ düştüydü. Tez dâ geçindiydi. Bobasız kaldık.

Şindi ne uzak gelir hepsi bu işlâr...

Bozkanın uluması ama işidilârdi şindi nicâ benim umutsuzluumun sesi senselemizin daalması önündâ...

* * *

İkinci günü sabaaylan hep o Bozkanın can koparıcı sesi beni kaldırdı. Giinerim, alêrim tûfââ duvardan, iki patron, da dışarı çıkêrim.

– Bozka, bana gel!

Bozka, angısı bütün gecâ erindân kımıldamayarak zeetlendiydi, birdân kalktı da ardıma geldi.

Maşi bulü görüp da benim neetimi annayıp, aalayarak aula hızlı gitti.

– Bozka, ardıma gel!

Bozka ardıma taa kıradan zor-zor süründü.

O durgunup, saa yanına yattı, can erini bana dooru açık braktı.

– Bozka! – baardım, aalamak buvazımda. – Kalk! Seni bân öldürâmeyecâm... Bendân bunu istâmâ... Yalvarêrim!

Bozka kafasını kaldırdı da sansın bana baktı. Sora genâ yattı.

– Bozka! – taa da pek baardım. – Ardıma gel! – da bir derin çukura dooru yollandım.

Onun kenarında durdum. Bozka nası-nicâ süründü, çukurun boyunda biraz oturdu, bana baktı... gözlerindân yaşları akardı – o ihtârcasına aalardı. „Git!” – sansın bana o dedi...

Evâ geldim urulmuş gibi. Kabaatlı sansın. İçeri girdim, tûfââ pata sıbıttım. Saa tarafından kapu açıldı. Anam yaklaştı yoklayarak, kucakladı beni. Baka kapudan Maşi bulü adamınnan girdilâr. Onnar bizi çoktan bilârdilâr.

Hepimiz, susarak, Bozkanın başka dünneyâ gitmesini aaladık. O uzaklara götürdüydü benim paalı uşaklımı...

Çil kuşu – kuropatka

Çuulu kuşu – kulik.

1. Kimin için bu can koparıcı yaratmada annadilêr?

2. Nezaman bu olaylar olêrlar?

3. Neredân çocuk evâ gelmiş?

4. Neçin cocuun anası kahırlıymış hem yufkraymış?

5. Ne halda o Bozkayı bulêr? Annadın.

6. Bulun yaratmada o epizodu, neredâ çocuk bobasınnan avlanmaya gitmişlâr. Okuyun o eri taa bir kerâ.

7. Annatmanın sonunu kiyada görâ annadın. Kendi duygularınızı açıklayın.

Anam

Moldova, anamsın!
Başka nicä deyim?
Bak bän dä oolunum,
Bir ool – gagauz.

Kalpaam da karaydır,
Gaytan mintanımdır,
Kolum da çetindir,
İştä – korkusuz!

Çıktıydı üüsüz.
Sendä kardaşlarlan
Büüdüm aaretliklän,
Sevdin analınnan
Gelmä yavrucuu.

Bir ilk anam vardı,
Yalpak, nicä sän.
Kayet çıraklıydı
Anam Balkanda.

Acı dayanarkan,
Kinnär içindaykän,
Oollar ne ecellän
Kalmıştı batmaa.

Balkannan-anamnan
„Prost et” olarkan
Brakıp hasta patlan,
Gacal dedäm aarlan.

Da sän, o Moldova,
Ana duyguluunnan
Kaçak zavalları
Sardın düşünsüz!

Anam Balkandan taa
İlin ofladıydı:
– „Çok saa ol, Moldova,
Rusiya, saa ol!”

1. Bu şiirin temasını bulun. Onun adını olur mu diiştirmää?
2. Şair ne annadêr gagauzlar için?
3. Neredäymiş gagauzların ilk anası?
4. Nicäymiş ilk ana? Neçin gagauzlar Balkan-anasından ayrılmış?
5. Nasıl Moldova kabletmiş kaçak zavahları?
6. Şindi kimä gagauzlar ana läüzüm desinnär?

Bulun bu şiirin öz fikirini, okuyun onu.

Ko adama

Kayılım olayım
Booday bir tenesi
Da kayalar arasından
Auç-auç ko geçeyim!
Sünker ekmek, o zaametli
Sofrasına bey adamin,
Hep konayım!

Kayılım olayım
Yaamur bir perdesi,

Hiç kokusuz hem boyasız –
Tarlasına ko düşeyim!
Çatlakları içsin beni
Da çıkayım üklü başak,
Deniz umutlan adama
Hep vereyim!

Kayılım olayım
Acı bir ilaç,
Türlü incä şişelerdän

Damna-damna süzüleyim!
İçip beni, betva baarsın
Adam, ama o dertleri
Erideyim!

Kayılım olayım
Bir doşemä kilim,
Çiineneyim hergün, dayma,
Hem düüleyim dä her afta,
Ama kömür kesicinin
Yorgun adımnarı, ki hoş

Evä gelip, bassın yımışak
Hep bekleyim!

Kayılım kalayım –
Toprak olsun tenim;
Bir can lääzımsa adama,
Alsın, benim helal ona,
Da yaşasın.
Harcêêr adam bak kendini,
Bir teneyädän, borcundan
Ömür için.

Şiiri „Ko adama” demekli okuyup, annadın onun içindeliini.

Bu meraklıdır!

- 1957-nci yılda Dionis Tanasoglu pay aldı gagauz dili orfografiyasının kurulmasında. Gagauz dili yazısının kanonnaştırılması oldu bir büyük olay gagauzların istoriyasında.
- 1957-nci yılda Emelian Bukov (büük moldovan yazıcısı) Filip Popaza yazêr: „Bütünnä paylaşêrım sizin sevinmeliinizi hem hepsi gagauzların sevinmeliini, ani kuruldu gagauz alfafiti, açıldı, taa ileri görünmemiş, yollar gagauz kulturasının ilerlemesinä... Çalışın taa ii tamannatmaa gagauz dilindä yaratmaları hem hiç bir kerä durgunmayın bu yolda. Ozaman sizin çalışmalarınız getireceklär büyük fayda”.
- 1958-nci yılda Moldaviya yazıcıların II-nci Respublikan syezdında D. Tanasoglu haberledi eni gagauz literaturasının peydalanması için.

DİMİTRİ KARA ÇOBAN

(1933–1986)

Dimitri Kara Çoban – talantlı yazıcı, şair. Onun annatmaları, şiirleri kısıdan yazılı, ama onnarda var derin maana, kompozitiya bütünnüü, onnar yazılı bir annaşılır, açık, uygun halk dilinnän. Onun yaratmaları sıkı baalı gagauzların aazdan yaratmalarınnan, folklorlan. Onun şiirlerin, annatmaların taa çoyu kurulu çiftçilik temalarına görä, açıklêêrlar gagauz halkın yaşamasını. O kendi yaratmalarında her taraftan gösterer çiftçilerin evelki zor, karannıkta yaşamasını, aar işlemesini, kayet fukaaralını, onnarın kahırlarını, gücenmesini, neçinki ozaman hiç yokmuş işçi insana bir da dooruluk.

Onun annatmaları, şiirleri dalgalandırêrlar okuyucuları, üürederlär onnarı götürsünnär kendilerini ölä, ki iilik üstelesin fenalı, cansızlı; hatır gütsünnär çalışkan insannara, görmesinnär, gözdän çıkarsınnar o insannarı, angıları acı-mêêrlar fukaaraları, zeetleerlär hem gücendirerlär onnarı.

Käämil yazêr D. Kara Çoban ana tarafı için, gagauzların düün adetleri için, halk türküleri hem oyunnarı için. Kimi yaratmalarında D. Kara Çoban karşı gider cengä hem soşial dooruluksuzlarına.

Dua

Küüyün kenarında, yol boyunda, bir adam savaşırdı çıkarmaa çukurdan kendi faytonunu. Bu adam – Olak Petriydi. Onun faytonu eniydi hem beygiri yalap-yalap edärdi tuyannıktan.

Olak Petri doorulmuştu plasa kasabasına, ki orada körlük etsin Yavan Mihuna da elä alsın onun tarlacını.

Da te kim bilir, Olak mı kefliymiş da dartmış terbeeyi diil o tarafa osa beygir mi yolda ürkmüş bişeydän, ama fayton devirilmiş çukur içinä. Olak savaşırdı çıkarmaa faytonu, direşärdi, kızarırdı da esap almazdı, ani onun ötäänki tarafında, çift içindä, sinmiş Yavan Mihun da dua eder:

– Ey, Allahçım, yap ölä, ani fayton taa aşaa batsın, da bu duşman çıkamasın buradan, gitmesin kasabaya da almasın benim topracıımı! Olak çıktı çukurdan, baktı cingilmiş faytona, sora baktı sincirciktä saadına da, suvayıp ennerini dirseklerinädäk, genä girdi çukura.

– Boji, Boji, Ristoşcuum, kır onun ayaklarını, fola onun kollarını! – dua edärdi Mihun. – Derinnet, Allahım, o çukuru taa da pek!

Olak bütün kuvetlän savaşırdı çıkarmaa faytonu. O nekadar taa çok kesilärdi, okadar taa titsi olardı. Faytonun bir tekerlää artık çukurun kenarındaydı.

– Boji, o – üzsüz adam, onun suratı çarıktan kalın!

Sän görersin, Boji, ani bän bir parça ekmää hasiretim, brakma onu çıksın! – inledi Mihun.

Olak direştirdi taa birkaç kerä kendini da çıkardı faytonunu yol üstünä.

– Allahım, neredäysin sän? Çel onun fikirini, çevir onu geeri! – düünärdi Mihun.

Olak koştı beygiri, pindi faytona da gitti taman plasaya dooru.

– Neçin sän çevirmedin onu geeri?.. Näbayım bän şindi?..

Neçin delikatça olmêr, Allahım?! – baardı çift içindä koruntusuz adam.

plasa kasabası – merkez kasabası, uezd, volost' kasabası

koruntusuz adam – adam, angısını yok kim korusun

çift içindä – sürülmüş tarla içindä

1. Neredän belli, ani Olak Petri – bir zengin adammış?
2. Neçin Olak Petri plasa kasabasına yollanmış?
3. Ne olmuş onun faytonunnan yolda?
4. Neçin annatmanın adı "Dua"? Neyä dua edärdi Mihun?
5. Nasıl düşünersiniz, Mihunun duası tutulacak mı? Tarlacı kalacak mı ona?

Okolcu

Kultura evini bitirdilär işlemää, da buldozer çeketti yıkmaa onun yanında duran dam-caazı.

– Bunun da geldi bitki günü, – dedi Nezetli Miron Panait Lambuya. – Çoktan o, bey! Onun kurulması yılını bizim dädu da bilmäzdi... Bir vakıt burada çorbacılık etti Gırlița da.

– Angı Gırlița? – sordu Panait.

– Sän yok neredän biläsin onu, – dedi Nezetli. – Bu oldu bir kırk yıl geeri. Bu damın yanında vardı okol. Okol deyärdilär aula, angısı sarardı bu damı. Orayı kapardılar zapsız hayvannarı. Kullanardı bu okolu Gırlița. Ondan korkardı diil sade hayvan güdücü uşaklar, ama onların bobaları da. Hem korkardılar diil, ani o kaavi adamdı deyni, ama sade onun için, ani o annamazdı.

Okolun içi herkerä doluydu ineklän, öküzlän, keçiyılän, koyunnan. Kimi sefer orda bulunardı kâr domuz da. İnsannar durardılar aulun dışyanında da yalvarardılar, ki Gırlița kolversin onların hayvannarını. O sa, yaklaşıp, düüyärdi ba birini, ba obürünü. İş bitärdi onunnan, ani o hiç lafsız gidärdi adamın evinä da alardı içerdän amenda erinä, ne istärdi.

Gırlițanın büük dürüklüü üzerinä ona kimsey yaklaşamazdı, bir adamdan kaarä. O – ahmacık Papurka Todiyydi. O herkerä kendiliindän yardım edärdi Gırlițaya toplamaa okola hayvannarı, seslärdi onu, hep dönüšärdi onun yanında. Papurka hep umutlanardı, ani gelecek vakıt, o da olacek Gırlița gibi okolcu. Onun yufka fikirindä yoktu başka düşünmäk, okolcu olmaktan kaarä. O her sabaa, saurdarak yırtık paçalarını, gelärdi okola Gırlițadan ileri da barardı hayvannara, ki kaşınmasınnar aullara, kırmasınnar tokatları, bozmasınnar damı. Hem o hergün sorardı Gırlițaya, nezaman o yapacek onu okolcu. Gırlița herkerä kaldırdı tatarnii, da bu, küsüsüz, kaçardı bir tarafa. Sora o genä kaçınardı kırlarda, toplardı okola boşta hayvannarı.

Çok yıl Papurka bölä kaçındı Gırlițanın ardına, isteyräk olmaa okolcu. Bir may günü Gırlița geldi okola geç. Papurka dönärdi aulun içindä, koolayarak hayvannarı, angıları mizläärdilär aaç hem uzadardılar kafalarını aul aşırı. Gırlița geldi, nicä ileri, susarak, ama bu sefer – kara dürük. Papurka, atlayarak, gitti ona karşı da çeketti göstermää, angı hayvannar kaşınmışlar aula, angıları ne yapmışlar, hem genä sordu, nezaman Gırlița yapacek onu okolcu. Gırlița baktı ona ölümnü, aar bakışlan. Onun elindä vardı bir arşınlık kızıl moçuga. O dooruldu Papurkanın üstünä, kaldırıp moçugay, gerilip ta, ne kuvedi varsa, urdu aykırılına Papurkanın belinä. Papurka çirkin baardı, düştü erä da başladı sürünmää kolların üstündä, nicä boş çuval. Çaadılar feldşeri, o baardı Gırlițaya:

– Sän insan mı osa hayvan mı?

Gırlița genä kaldırdı moçugayı da urdu feldşerin koluna, dirsektän yukarı. Feldşerin kolunu alıştırıldılar. Papurka sa sakat kaldı, sürünärdi aullar boyunda.

– E, ona, Gırlițağa, bişey mi olmadı bunun için? – sordu Nezetliya Panait.

– Nasıl olmadı? Oldu! – Onu sora candar koydular.

– Bilersin mi bişey? – dedi Panait. – Beni korku alêr evellerdän. Bana geler, ani ileri adam doz-dolay sarılıymış Gırlițalarlan, ani o kendini bilmesindän ölmesinädak her saat korkarmış bişeydän: te onu düüyeceklär, soyaceklar, kapayaceklar – raada brakmayaceklar. Evellik, bana görüner, benzeer bir karannık hem pek kıstav kafesä, angısında emen yok nicä yaşamaa. Kayet büükmiş yaban despotluk – betli, çirkin, dayanılmaz.

amenda – ştraf, ceza

tatarnik – kısa kamçı

1. Ne annattı Nezetli Miron Panayit Lambuya? Angi zamanda bu olușlar geçmiş?

2. Neyä o zamannar okol deyärmişlär?

3. Neçin Gırlițanın yanına kimsey yaklașamazdı?

4. Kurun karakteristika Papurkaya?

5. Neçin Papurka sakat kaldı?

6. Kimi taa düüdü Gırlița?

7. Gırlițağa cezaladılar mı?

Yapın çıkış: evel nicäymiș gagauzların yaşaması?

Annadın, nasıl annêersınız annatmanın te bu laflarını: „Evellik benzeer bir karannık hem pek kıstav kafesä, angısında yok nicä yaşamaa – betli, çirkin, dayanılmaz”.

Annatmada bulun uydurmaları.

Suratsız

Temiz Vani elli altı yaşında bir sakınar adamdı. Yaşardı o şamatasız, zararsız. Temizin büyük varlığı yoktu, koșacaadı onun – sade bir alçak, sura beygircik. Harman vakıdıydı. Temiz bütün gün haydadı taşlan düveni biçintilär üstündä. Gün yakmasından hem tozdan onun suratınan ensesi oldular bir benizdä onun boz gölmäännän. İși braktılar çak karannık olarkana, da ilk sefer bütün gündä oturdular ekmek imää. Elleri düülärdilär iştän. Gecenin çeketmesindä soluk doldu incä çekirgä sesinnän. Çayır tarafından başladı gelmää hem serinnik, karışık laylaykuçka kokusunnan.

Temiz, doyunduynan, kalktı, gitti harmana. Samannın yanında dinnenärdilär: harman taşı, sıyrığı, yabalar. Temiz çevirdi düvenin altını yukarı, döktü ona bir çölmek su, ki şişsin aaç da silkinmesinnär ona kakılı çakmaklar. Bundan sora o girdi çalmar altına, döktü beygirin

önünä yarım kazan arpa, gitti içeri, da yattı döşeli erdä. Sabaa vardı neetleri erken kalkmaa da getirmää kırdan kalmış birkaç tepä biçintiyi. Uyudular derin, dinmiş insan uykusunnan.

Gecenin bir vakıdı karı dürttü Temizi:

– Hey, naşeyşa lupladı, ba.

Temiz çıktı, sesirgendi. Herersi sustu. Biraz durup eşiin basamaanda, Temiz girdi içeri da genä yattı. Birkaç minuttan sora pek saldı köpek, hem genä işidildi lumburtu. Temiz karısınan kaçarak çıktılar dışarı.

– Beygiri çalmışlar, ba! – çirkin seslän baardı karı çalmar altından. – Çatıyı kesmişlär çakıylan!

Çayırdan işidilärdi uzaklanar bir patırtı.

– En ii beygirciimi çaldılar, bey! – baardı Temiz da kaçarak gitti çayırca köprüya dooru.

Patırtı şindän sora işidilärdi uzakta. Karşıda bostancılar Temizä söledilär, ani şindi kâr geçmiş bir atlı poyraza dooru. Evä geldi Temiz benizsiz, ezni, kahırlı. Sabaalän o gitti, bildirdi olmuş için primariyada. Primar verdi ona bir parça kıyat da dedi:

– O çıkacak beygiri satmaa. Sän gez panayırlarda, soruştur küülerdä, bekim, razgelecän üstünä, bekim, bulacan.

Çok erlerdä gezdi Temiz: ne Komrat kaldı, ne Baymaklı, ne Çadır. Bir küüdä ona gösterdilär bir kambur beygir, angısını kırdan bulmuşlar, kotigada koşulu.

– O diil benim, – dedi Temiz. – Bana aalemin malı diil läözüm.

Üç ay gezdi o, üzlän kilometra geçti, beygir bulunmadı. Sora işidildi, ani beygiri çalmış Temizin küülüsü Kını Avdey.

Geçti onedi yıl.

– O Kını Avdey taa saa mı? – sordu bir kerä Temizä oolu.

– Saa, yaşêêr Üçkulak küüyündä.

– Sän hiç karşılaştın mı onunnan sora? – sordu oolu.

– Karşılaştım öteeyıl, – cevap etti Temiz.

– Da nicä o ?..

– Hep ölä, ihtärlamış biraz.

– Da sän ona bişey demedin mi?

– E, naşey deyim ona?

– Tükürmedin mi onun üzünä?!

Temiz bişey demedi.

– Da durdu senin yanında, baktı, da bişey mi sölämedi?!

Çocukak kendinä er bulamazdı, annayamazdı, neçin bu dünneyä duuêrlar ölä betlär, nicä hırsızlar, acılayannar...

– E, o – bir mındar, suratsız!.. – şaştı o.

– Pek dooru, – dedi Temiz, – ama naşey yapacan e, açan o ölä, suratsız?

sura beygir – burada: boz tüüdä beygir (uzun kalaklı)

kotika – taligacık, iki tekerlekli

laylaykuşka – romaşka

sıyırğı – taftadan kürek

yaba – tafta dişli diiren

1. Nasıl yaşardı Temiz Vani?

2. Onun başına büyük bela gelmiş. Annadın onun için.

3. Bulun da tutun aklınızda o epitetleri, angıları göstererlär, angı benizdä evä dönmüş Temiz, açan bulamamış beygirini.

4. Kimmiş o Kını Avdey?

Söläyin kendi bakışınızı, lääzım mı bu dünneeyä duusunnar ölä betlär, nicä hırsızlar, acılayannar, suratsızlar?

Fanatik

Bir kerä Meraklı Tituya sordular:

– Naşey sän beenmeersin insannarın işlemesini sırasında?

– Bän beenmeerim, ani insannar çıkarmışlar dinnenmäk günnerini, – dedi o. – Bän bilmeerim, nicä söyleyim, nasıl zor geçiririm bän o günneri. Geceleri dā ölä. Olsa, onnar hiç olmasınnar, zerä bän yatmaa deyni lääzım brakayım işlerimi. Bana geler, ani bän ekmek imektä dā kaybederim vakıdı. Sade muzıka seslemäa hem şirk siiretmäa, bän sayêrım, ani var nicä harcamaa vakıdın kimi payını.

Bolä yada emen bölä lafedärdi o herkerä, açan laf açılardı işlemäk için. İşläärdi o makara fabrikasında-yonga toplayıcısı.

Meraklı Titu kendiliindän kino zanaatçısıydı. O toplardı material, ki düzmäa birkaç etnografiya filmı. Bu üzerä o gecä-gündüz bilmäzdi raatlık. O üürenärdi, angı aylarda, ne günnerdä, nesoy yortular olêrlar, da çıkarardı kinoya halk adetlerini. Gezärdi o çok erlerdä, satın alardı plönka, himikat. Kazandı paralarının taa çoyunu o harcaardı bu materiallara. Açan ceketärdi işlemäa çıkarılmış materialları, o aftaylan çıkmazdı laboratotiyaşından.

Geçirdiynän plönkaları himikatlardan, kuruttuynan onnarı, o gün uzununda, ensesi tutulu, hep bakardı onnara karşı. Dizip duvarlarda çivilerä hem erä üzlän plönka parçaları nı ölä, nicä lääzım, o başlardı onnarı yapıştırmaa biri-birinä, yapardı montaj. Sora o toplama plönkayı koyardı aparatına, tıkarıdı pençereleri da karannıkta maanalı bakardı ekrana. Açan ona görünärdi, ani kimi kadr birazcık uzun, o durgudardı proektoru, kesärdi plönkanın zeedä erini, sıbıdardı onu, yapıştırardı kopuu, genä çekettirärdi aparatı, sora genä durgudardı onu, genä yollandırardı. Da bölä o zeetlenärdi yıllarlan.

İş sevmeliü üzerinä o taa çok kerä ekmek iyärdi gündä sade bir kerä. Aaçlıktan hem dinmektä onun uçuklandıydı aurtları, obaldıydı gözleri. Sevgili iş yapardı onu fasıl.

Çeketti o çıkarmaa bir etnografiya filmı, adı „Düün”, angısını o istedi yapmaa alaca plönkada. Gitti o bir gün komuşu küüyünä, üürendi, kimdä olacek düün. Pazar günü o aldı aparatlarlan plönkaları da erken sabaalän yollandı yola. Taa etiştinän düün erinä, o başladı çıkarmaa hepsini, ne olardı orada. Çalgıcılar – daulcu hem kemeñeci – ölä arhaik giyimniydilär, ani Meraklı, dönä-dönä, çıkardı onnarı: ba yakından, ba uzaktan, ba önündän, ba yanından.

Avşamnan, saat beşä dooru, üklettilär taligaya gelinin çizini dä, olup dizi-dizi, yollandılar güveeyin evinä. Yolda birkaç genç adam çekettilər kapmaa yastıkları, ki sora „satmaa” onnarı geeri. Meraklı ter – su içindä kaldı, kaçınardı, savaşırdı kaçırmmamaa bu adetlerin hiç bir momentini.

Düüncülär bakardılar bu yabancıya, annayamayrak, kim bu adam, hem neçin o ölä kaçınêr.

Taliga girärkän aul içinä, Meraklı pek yaklaştı aparatlan birkaç düüncüyä, ki çıkarmaa onnarı büyük planda. Ölä hızlı döndü onnara dooru, ölä tamaa hızlandı çıkarmaa bu kadrayı, ani aparatın zırlıtısı arasından işitti:

– Pıı, mari, bu adam sansın diil kendindä!

– Ya, nicä salınêr!..

Meraklı görmedi, kim bu lafları söledi, okadarki, indirärkän aparatı, o esap aldı, ani ona bakêrlar beenimsiz, gülücü. O braktı çıkarmayı da, aralayarak kalabalı, çıktı sokaa.

Meraklı hazırıldı genä betvalamaa kendi fanatikliini. Ama yolda o baktı aparatlara da, geçirip aklından, nelär bütün çıkardı, sevindi, nicä uşak.

– Ah, ne materiallar! Ah, ne materiallar! – sölendi o, da tutundu kaçmaa aykırıdan, çayırca evä.

fanatik – ölä bir fasıl adam, angısı pek sever bir işini, onun için o saymêr ne kendi vakidını, ne saalını, ne canını

laboratoriya – burada: evin bir odası, neredä, erleştiriliydi kinoaparatlar, plönkalar, himikatlar

arhaik giyimneri – eski, evelki giyimneri

1. Neçin Meraklı Titu beenmäzdi, ani insannarın var aftada bir kerä dinnenmäk günü?

2. Neçin Meraklıya etişmäzdi vakıt gündüz ekmek imää, gecä da – dinnenmää?

3. Kino zanaatçısı Meraklı neyä material toplardı?

4. Nicä o işlärđi laboratoriyasında plönka parçalarinnan?

5. Annadın gagauzların düün adetleri için, angılarını Meraklı plönkaya çıkardı?

6. Neçin düüncülär sanardılar, ani Meraklı diil kendindä?

7. Neçin bitkidä Meraklı nicä uşak sevindi?

Yapın çıkış: acaba kimin için bu annatma?

Eni yıla karşı

Hayaz, diil suuk hiçicik,
Kolaç dolu pardılar.
Öter çannar küçücük,
„Lıngır-ıngır”-trakalar.

Hêy-hêycılar yolda kaynaşêr
Gezerlär – hiç bir annık.
Köpeciklär bulaşêr,
Erä göçer karannık.

Bıktı gezmää uşaklar,
Oldu gecä yarısı,
Düşer, düşer büük kaarlar,
Nicä çoban sargısı.

1. Hêy-hêy gezän çocucaklara dışardaki hayaz neçin suuk görünmemiş?
2. Traka gezmäk adetini siz dä beenersiniz mi?
3. Bu adet sizin küüyünüzä dä var mı?
4. Annadın nicä siz hêy-hêy gezersiniz.
5. Bu şiiri üürenin kiyatsız söylemää.

Evelki adet

Yukarı kirişä
Bir makaz astılar,
Ool terzi olsun.

Kolaç tepesindä
Babu oynattılar,
Oyuncu olsun.

Küçücük elinä
Karandaş verdilär,
Yazıcı olsun.

Biyaz bezlän uşaan
üzünü örttülär,
Utancak olsun.

Yıkandı suyunu
Laaleyä döktülär,
Ool gözäl olsun.

bez – evdä dokuma pamuk ipliindän biyaz materiya

1. Vardır mı işittiiniz bu adetlär için?
2. Nezaman bu adetleri yapêrlar? Neçin?
3. Bulun şiirdä, insannar nasıl isteerlär olsun uşak (gözäl, utancak, oyuncu, terzi, yazıcı...).
4. Siz isteerysiniz mi olmaa ölä, nicä yazılı şiirdä?
5. Ne zanaat, terzilikten başka, bilersiniz?
6. Sıralayın, siz angısını ayırırsınız?
7. D. Kara Çoban duuduynan, sanki karandaş mı elinä vermişlär?
8. Olur mu ölä düşünelim? Neçin?

Üürenin bu şiiri kiyatsız söylemää.

NİKOLAY BABOGLU

(1928–2008)

Bilindir yazıcı Nikolay Baboglu yazdı taa çok proza yaratmalarını. Onun da yaratmaları çetin baalı gagauzların yaşamasınan, onnarın folklorunnan. N. Baboglunun annatmaların, şiirlerin temaları: ana tarafın istoriyası, gagauzların yaşamasında türlü oluşlar, onnarın evelki adetleri, inanmaları, unudulmaz anmakları, yortuları hem başka.

Yazıcının yaratmalarında var küü uuru: o çok yazdı küü insannarın işleri için, onnarın zorlukları için, ana küüyün evelki işçi çırakları için hem girgin insannarı için; Bucak için, Moldova-Vatanı için, kendi anası hem uşakların üürenmesi için.

Onun yaratmaları yazılı bir süretli dillän, angısı dolu türlü söyleyişlärlän, gözäl ötär laf çevirtmelerinnän, metaforalarlan, epitetlärlän, uydurmalarlan. Onnar verer yazıcının dilinä naşional karakterini. Onuştan onun kimi şiirleri türkü oldular, da onnarı şindi insan çalêr yortularında.

Onun yaratmaları üüredir sevmää ana tarafımızı – Bucaa, Vatanımızı – Moldovayı, unutmamaa, korumaa ana dilimizi, adetlerimizi, yaşamakta olmaa çalışkan, işçi, cana yakın, hatırlamaa ihtärları, fukaaraları, işi sevän insannarı.

Dädum

Todi dădu doksan yaşındaydı, o hiç bir gün da şkolaya gitmemişti, neçinki onun küçüklüğündä çenk varmış da çiftçi uşaklarına şkolalar kapalıymışlar. Dădu Todi o zamannarda kendi-kendinä üürenmiş ötäâ-beeri yazmaa-okumaa da şindi unukalarına doyamazdı sevinmää. Oolundan onun vardı iki unukası, ikisi dă onnar şkolacıydılar, yaşardılar ihtärlarlan bir evdä. Sokak aşırı da, onnara karşı, dădu Todinin kızı yaşardı. Ondan da var üç unukası - hepsi bu uşaklar dădunun gözü önündä şkolaya giderlär.

İhtär sevindikçä seviner bu uşaklara. Hergün sabaalän o bakêr, nasıl onun sevgili aylelerindän beş taane şen yavrular gözäl çantalarlan omuzlarında doorulêrlar şkolaya. Küüdä işleer onbıryıllık orta şkolası, dădu Todinin unukaları kismetli – onnar erindä, bilimin temelini kabul edip, gideceklêr kasabaya, üüsek okullarda, universitetlerdä taa üürenmää,

nasıl artık çoyu onun küüyündän gençlär üürendilär da oldular üüredici, agronom, doktor hem başka.

Dädu Todi, gün aşırı, toplayıp beşini dä unukalarını, annadêr onnara, nasıl zordu, açan küüdä yoktu şkola. Açan kıyat bilmäk pek lââzımnıydı, ama yoktu neredä üürenmäâ.

Söldrä nasıl o kendibaşına, üüredicisiz, el yardımınnan, körlär gibi, sora-sora başkaları-na, üürendi yazmaa-okumaa.

– Siz uşaklarım, – deydärdı Todi dädu, – taman şindi üürenin, çalışın nekadardaa çok bilmäâ, neçinki bilmäk – bir büük kuvettir, ama bilmemezlik – ölümdän beter bir iştir.

el yardımınnan – yoklaya-yoklaya

beter – çirkin korkulu

naşıya – (latin dilindän alma laf) halk

1. Nasıl vakıtlarda yaşamıştı dädu Todi? Nasıl o kıyat üürenmiş?

2. Ama şindi uşaklar nasıl üürenelär? Annadınız dädu Todinin laflarınnan.

3. Senin dä var mı dädun ya malin. Onnar da sizä kendi evelki yaşamalarını annadêrlar mı? Söläyin, nelär annadêrlar?

4. Büünkü uşaklar bilimin temelini neredä kabul edelär? Sora taa çok üürenmäk için, nereyä giderlär?

5. Sizin da küüyünüzdän (kasabanızdan) çıktı mı çok üüsek üürenik insanlar? E, sän büüdüynän, ne isteersin olmaa? Neçin?

Altıncık Bucak

(Muzıkayı düzdü hem çaldı artist İ. Bas)

Yuha, yuha, dumca-dumca,
Yuha, dumca ca,
Mari, ayol, sevgi canım,
Mari, gözäl kız!
Sän da Oglan, gözäl Oglan,
Gelin kadınca oynaylım,
Tay, dari-diri, dä!

Yuha, yuha, dumca-dumca,
Yuha, dumca ca,
Çalsın, sevensin, oynasın,
Altıncık Bucak!
Şen oynunna, bol yaşamak,
Eni sabaa, güneş sıcak,
Tay, dari-diri, dä!

Yuha, yuha, dumca-dumca,
Yuha, dumca ca,
Danın şılak, yarin yalpak
Gözelim Bucak!
Nicä Oglan, nicä uşak,
Gel taşıyım seni kucak,
Tay, dari-diri, dä!

dumca-dumca – daul düülmesi

yalpak – tatlı laflı, şen, gülär üzlü

1. Vardır mı işittiniz bu türküyü? Neredä (radio, televizie, bekim birisi çaldı düündä ya başka erdä). Beendiniz mi bu türküyü?
2. Şiirin angı laflarından belli, ani şair çok sever bizim tarafı? Neçin o demeer *altın* Bucak, ama deer *altıncık* Bucak?
3. Siz bilersiniz mi, ani *altın* – metal, ama *altıncık* – ölä çok gözäl, *sarı* bir çiçek? Vardır mı gördüñüz? Neredä?
4. Söläyin, nasıl annêersınız şiirin bu sıralarını:
„Şen oynnar, bol yaşamak
Eni sabaa, güneş sıcak...”
5. Kayılınsız mı N. Baboglunun laflarınnan? Neçin, annadın.

Üürenin bu türkünün laflarını kiyatsız sölemää.

Kim düzdü bu türküyü halk melodiyasına görä? Kim onu ilkin çalmaa başladı?

Sırcık

Bir kara kuş sırcık kaçarak gezärdi kaba nadazda. Çemrek hem ölä şen, nicä kısmetli adam kaçınır en paalı musaafirlerini karşılamak için. O aarardı nadazda tatlı iintisini hem da, sık-sık kaldırıp başını, gözledirdi dolayı – kollardı, kendisi düşmesindi bir duşmana av.

Te o buldu bir uzun kara tırtıl, savaştı onu öldürsün, ama kaba toprakta didinmesi boşunaydı, enseyâmezdi. Aldı tırtılı aazına da uçtu çetin yolun üstünä da orada girişti tırtılı, dalayıp, dartmaa, kaldırıp-kaldırıp, çetin erä urmaa. Tırtıl semelendi, artık pek yımışak kıpırdardı... Sırcık aldı bu yarı ölü avı da uçtu yuvasına yavrularına. Orada altı taane geniş açık sarı aazlar beklärdilär imäk gelsin, cıvıl-cıvıl cıvıldardılar... Kabul ettiynän tırtılı, sesleri birdän kesildi. Ana sırcık verdiydi onnara iş. Yavrular kendileri läüzımdı, tepeleyip, öldürsünnär da paylaşınnar tırtılı. Ana vardı nasıl onu, öldürüp, parçalasın da ölä hazır versin aazlarına, ama o istemäzdi sevgili uşaklarını hazıronculaa üüretsin. Yok neçin başkasına dayanmaa... Herkez küçüklüktän läüzım başlasın alışmaa ekmeeni kendi terinnän, zaametinnän imää...

av – bir imeelik için bişey tutmaa

didinmesi – çalışması

enseyâmedi – üsteleyâmedi

hazıronculuk – haylazlık, işsizlik, hazırda imäk

1. Bu annatmanın adı „Sırcık”, ama nasıl taa başka ad olur ona koymaa?
2. Düşünün, sanki neredän kuşlar hem hayvannanar da, insannar gibi, bilerlär üüretmää yavrularını kendileri imeesini kazansınнар?
3. Ne var nasıl olsun bilmeyennärlän, kendi ekmeeni kazanmaa yaşamak-ta?
4. Angı analar-bobalar halizdän sever uşaklarını, kim üüreder çalışkannaa mı osa kim üüreder hazırda imää mi? Annadın, neçin ölä ya bölä sayêrsı-nız?

Yazın bir kısa annatma bu temaya: „Nasıl bän küçük kardaşımı ya kızkardaşımı üürettim işçääz yapmaa”.

Toprak

Geniş o sırtında tutêr,
Bayırları hem daaları,
Alçaklarda da o çalkêr,
Denizlerdä dalgaları.

Başak versin deyni isteer,
Erken eldän toomnarı.
Sora geeri çiçek verer,
Hem da kaba somunnarı.

Kışta o dinnener uslu
Buzlu kaarlar ona kundak.
O dinnener hazırlanêr,
Ki ilkyaza versin başak.

Baaşlêêr hiç ödeksiz sıcak,
Hem aydınını bizä verer,
O büyük geniş hem tombarlak
Dünnää kadar ana toprak.

O her sabaa isteer görsün,
Şennik hem dooruluk.
Er üstündä isteer dönsün
Ömür, saalık hem usluluk.

çalkamaa – elemää, kalburdan geçirmää
kundak – uşaklara deyni yorgancık

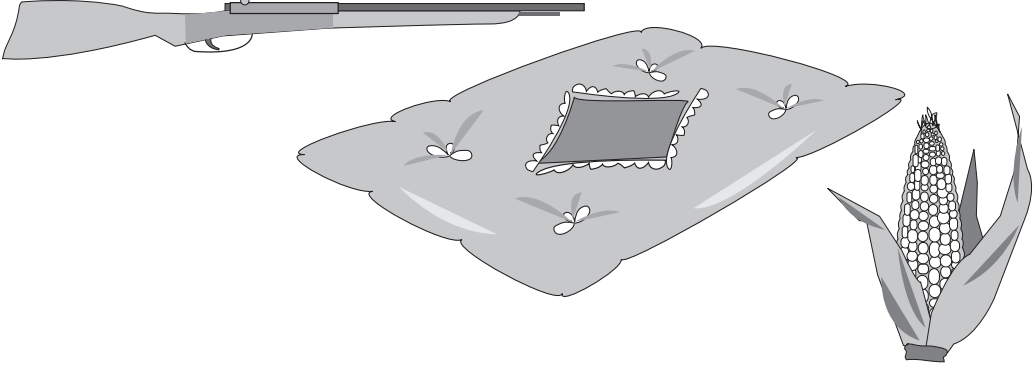
1. Bayırlar, daalar hem denizlär kimin sırtında durêrlar?
2. Gagauz dilindä „*toprak*” lafın iki maanası var. Acıklayın onnarı.
3. Bulun şüirdä, neredä avtor söleer *topraan birinci maanası* için, sora da bulun o dörtlütü, neredä şair söleer *topraan ikinci maanası* için. Okuyun o dörtlütükleri ayırı-ayırı.
4. Şiirin sıralarınнан söläyin, ne verer insana *toprak* hem ne o isteer olsun er üzündä?

Kundak lafin gagauz dilindä var üç maanası: Açıklayın onnarı!

Kundak lafin herbir maanasınnan yazın birär cümlä, aşaadakı resimä bakarak, cümleleri geçirin tefterlerinizä.

Vani

Vani, yalnız kaldıynan, çoktörlü düşünmeklär geçirirdi aklından. Çok beenärdi sıcak güneşli havayı. Kimär kerä istärdi hiç kimsey olmasın onun yanında da yalnızca, kendi-kendinä düşünsün yaşamaya.

Çok istärdi bilsin, neçin, sanki, var dünnädä ölüm, ama ölüm, sanki, neydir o? Sanki, sorsa büyüklerden birkimseyä, neydir, acaba, o ölüm? Ama neredän onnar olur bilsinnär, neydir o ölüm, açan hiç kimseycik yoktur öldüü dâ sora dirildii. Ölümü olur bilsin ölüler, ama onnara nasıl sormaa, açan, onnar ölü.

Taa istärdi bilsin, neçin kuşlar, böceklär, kelebeklär uçêrlar, ama insannar, hayvannar uçamêêrlar. Açan Vani bakardı dipsiz gökâ da orada, uzakta, maaviliktä, görärdi nasıl ilin, hiç kanatlarını sallamadaan üzer boşlukta, nicâ su içindä kartal, istärdi kendisi dâ olsun bir kartal kuşu da yarışsın o göktä uçan kartallan. Ama akli erärdi, ki o yok nasıl olsun kartal kuşu gibi. Bu onun düşünmekleriydi, onun fantaziyasıydı...

Taa sora o geçärdi düşünmää aslı işlerä da aklına gelirdi çok dooruluksuzlar, çok kusurlar, angıları vardılar bu dünneedä, yaşamakta. Onnar olurdu hiç olmasınnar da ozaman başlardı, alıp, dua etmää Allaha versin ona uçsuz-kenarsız kuvet, da o durgutsun hırsızlı, fenalı, yardım, etsin sakatlara, alıştırın hastaları, yapsın ölä, ki yaşamak olsun sade sevinmelik. İnsannar sevsinnär biri-birini hem çalışsınnar hepsi kuvetlerinin görä herbirinin iiliinä.

Butörlü düşünmeklerden sora Vani istärdi, büyük olduynan, çok üürensın dâ olsun doktor. Sanardı, ki doktordan taa ii zanaat, taa çok insan sevicisi bu toprakta hiç yoktur.

fantaziya – olur-olmaz işlerä düşünmeklär

1. Nelär isteer bilsin Vani?
2. Siz vardır mı düşündüünüz o işlerä, nelerä Vani düşünürmüş?
3. Siz Vaniyi beendiniz mi? Neçin? Annadın.
4. Nasıl sanêrsınız, neçin yaşamakta var dooruluksuzlar, hırsızlıklar?
5. Dooru mu sayêr Vani, ki insannar biri-birini sevârsälär, biri-birinin illinä çalışsalar, ozaman kötü dooruluksuzlar, hırsızlıklar olur olmasınar? E, siz nasıl sanêrsınız?
6. Neçin Vani isteer doktor olmaa? E, sän büüdüynän, ne isteersin olmaa, ne zanaat isteersin almaa? Neçin? Annat.

Sallangaç

Orada o asılıydı,
Odanın tavanında.
Seni alıp, yattırırdı,
Saman dolu yastısında.

Sora saburlu beklärdi,
Doyasın uykucuuna.
Anana yardım edärdi,
Sevinsin o çocuuna.

Sallangaç o başlantıydı,
Küçüklüktän ilk adım.
O mamunun ilk lafiydı,
Ana lafi en tatlı.

şallangaç – beşik, neredä uşaa, sallayıp, uyudêrlar
saburlu – atlatlamadaan, dayanmaklı

1. Senin var mı küçük kardaşın ya kızkardaşın? Mamun neredä onu uyudêr?
2. Evelki sallangaçlar neredä asılıymışlar? Okuyun şiirdä. Yastıkları neylän doldurarmışlar?
3. Neçin şair yazêr, ki sallangaç başlantıymış? Kimin orada başlantısı?

Ana dilimiz sanki neredän çekeder? Şair, ne söleer bu ana lafi için? Nicäymiş onun dadı? Çalışın da bu soruşlara şiirin sıracıklarında cevap bulun

Türkü „Hay Moldova, Vatanım!“

(Muzıkası – halk melodiyası)

Hay Moldova, Vatanım!
Gün duusuna bakalım,
Gün duusuna bakalım,
Mari hey!
Gün orada, harman gibi,

Maavi gökün yok dibi,
Maavi gökün yok dibi,
Mari hey!
Ne gözäl bendä taraf!
Kirez çiçeendän koraf!

Turna gözündän şarap!
 Mari hey!
 Kirez çiçeendän koraf,
 Sütü papşoydan alaf,
 Sütü papşoydan alaf,
 Mari hey!
 Gelin, dostlar kol-kola,
 Oynayalım bir düz ava,
 Oynayalım bir düz ava,
 Mari hey!
 Çalsın çırtma Bucakta,

İşidilsin uzaktan,
 İşidilsin uzaktan,
 Mari hey!
 Çalsın çırtma oynayalım,
 „Horê mare” yapalım,
 „Horê mare” yapalım
 Mari hey!
 Çalsın çırtma oynayalım,
 Tatlı dilâ doymayalım,
 Tatlı dilâ doymayalım,
 Mari hey!

alaf – iinti hayvannara

horçmare – bir büyük horu moldovan oyunu, moldovancadan

tatlı dil – kavgasız lafetmek, annaşmak dili

1. Vardır işittiiniz bu türküyü? Kim çaldı? (radiodan, televiziedän, birkimsey).
2. Gösterin Moldovayı kartada. Moldovanın, angı tarafında bulunêr bizim tarafımız *Bucak*, „*Gagauz Eri*”. Gösterin kartada Komradı, Valkaneşi, Çadırı.
3. Söläyin türkünün laflarınnan gün nasıl? Gök nasıl? Tarafımız nasıl?
4. Kim düzmüş bu türkünün melodiyasını? E, laflarını kim yazmış?
5. *Horê mare* moldovannarın oyunu, ama bizim dâ, gagauzların, nasıl bir gözâl, anılmış oyunu var?
6. Şair angı sıralarda istemiş göstere, ani gagauzlar hem moldovannar bir devlet içindâ dostlukta yaşêêrlar? Bulun da okuyun o dostluk için sıraları.

Üörenin türkünün peetlerini kiyatsız sölemää, sora üörenin bu türküyü çalmaa.

Karımcalık

Ganinin mamusu pek siirek haylak kalırdı, hep işi vardı. Ama uşak ölä sevârdi mamusun-nan da lafetsin, nicä gözâl hem meraklı lafedirdi malisinnän. Çok iş vardı anasının başında, ama Gani, sevâ-sevâ, kimâr kerâ takılırdı mamusuna kendi istediklerinnän, gelirdi sıra azar da kabul edârdi, ama o hiç küsmâzdi mamucuuna, danışırdı ona mahkul, yalpak ozaman, ačan anasının kefi islâydi.

Te bugün da, hiç bişeycik sormadaan, baktı, nicä mamusu inää saadı, sora südü süzdü da kotardı onu çölmeklerä, şindi da te oturdu iplikleri yumaa sarmaa... Taman eriydi Gani annatsın bir bişey, neyi sanırdı, ki mamusu beenecek, kuşkulu sesleyecek. Neçinki yumaa sarmaa Ganinin esabına görä diildi büyük iş, onuştan olurdu hem sarsın, hem dâ seslesin oolunu. Da te o başladı sölemää, nasıl dün onnar, Tanasçıklan ikisi salkım aaçların altında buldular bir karımca yuvası...

Mamusu sansın seslârdi onu, ama taa çok yumaa bakardı. Olaydı babusuna sölesin, o bişey soraceydı, bişeyâ şaşaceydı. Ama bakasına annadaydı bu işleri, o, göz-kulak olup, sesleyeceydı. Ozaman annatmaa da çok taa kolaydı... Mamusu sa bugün, allele, kahırlıydı, may bakmazdı Ganiyâ, hep susardı... Şükür, baarım azarlamazdı.

Gani annadırdı, annadırdı, ama söylemesi git-gidâ hep taa dolaşık olurdu, „nestâ”, „nestâ” koyardı. Söleyip bir iki laf, susardı, sora genâ toparlardı. Son-sonunda anası, istâmeyecek küstürsün oolunu, dedi:

– Bân, yavrum, annayamadım, nasıl siz o karımcalı bulmuşunuz. Deyecâm, gidâsin da söyleyâsin babuna, o taa islâa biler sizin Tanasçıklan işlerininizi.

– Aha, te giderim, – tezicik kayıloluverdi Gani, aklınca düşünerâk, ki yumaa da sararkan mamusu lââzım taa çok işinâ baksın, nekadar onu seslesin.

– Ne, çocucaam, malisini mi özledin? – sordu malisi, suvazlayarak Ganinin başında sık saçlarını.

– Nestâ, mali, – başladı o, – biz Tanasçıklan ikimiz bulduk bizim aulun dibindâ bir karımcalık yuvası, ço-o-ok karımca vardı. – Nestâ, te ölä hepsi karımcalar gidârdılâr, gidârdılâr, fiyıldardı orası...

Malisi brakmıştı işini dâ, çocuun gözünâ bakarak, seslârdi onu. Ganinin da annatması havezli su gibi gidârdi.

– Karımcalar, – karıştı babu da lafa, – aslı ölä hiç durmak bilmezler, hep işleerler, çalışêrlar...

– Nicâ bizim mamu! – koydu Gani dâ kendi lafını ansızdan. Sofi babu gülümsedi. – Biz Tanasçıklan çok baktık onnara, nasıl taşırdılar samancık, otçaaz başka işlâr. Ama, male, Tanasçık tuttu bir karımcayı da kopardı onun bir bacaanı...

– Pı-ı-ı! – şaştı babu hem rökesini dâ bir tarafa koydu, – hele bak sän, cansız uşaa, olur mu ölä yapmaa?! Karımca küçücük, ama o da diri bir can. Onu sanêrsınız acıtmadı mı?

– Acıttı, olmalı, zer, bizi nicâ acıdêr, – dedi Gani.

Onun kendisinin dâ pek canı acıdıydı o karımcacaya.

– Karımcalar, çocuum, – dedi malisi, – çok fayda getirerler, bizim fidannardan, tırtılları ürküdüp, yokederler, da meyvalar korunêr. Sän dâ, o Tanasçık gibi, bişey yapmayasın?

– Yok, malicik, benim bir böcecâa da canım acıyêr.

– Te islâa, öldürmää olmaz, herbir canı korumaa lââzım, ozaman biz, insannar da korunmuş oluruz. Ačan başka kerâ da göreceniz karımcaları, hiç bozmayın onnarın yuvalarını, ko yaşasınar, nicâ onnar bilerler.

– Male, ama karımcalar dalêêrlar.

– Elbetki, dalêêrlar onnarı, kim karımcaların yuvalarını bozêr, ama kim sade uslu onnara bakêr, ona bişey yapmazlar.

– Tanasçının elini daladılar.

– Dalayarlar, zer, açan o tutmuş da kabaatsız karımcanın bacaanı koparmış.

– Ama o karımca, angısının bacaanı kopardı, dalamadı, o topallayarak gitti. Tanasçını daladı bir başka karımca.

– Te görermiysin, onnar biri-birini zorda kurtarêrlar, ölä lââzım insannar da yapsınar, – dedi Sofi babu.

1. Neredä çocuklar karımca yuvasını bulmuşlar?
2. Ne orada Ganıcık hem Tanasçık görmüşlär?
3. E, sora nelär olmuş? Bulun annatmada o eri da taa bir kerä o eri okuyun. Çıkışları seslän yapın.
4. Kimä annatmış Gani bu çirkin olay için?
5. Ne cuvap vermiş malisi çocucaa?
6. Siz kayılısınız mı Sofi babunun çıkışlarınnan? Sizin çıkışlarınıza uyêrlar mı?

Yukarkı „Karımcılık” annatmanın içindeliini sıradan annadın.

Dut imektä

Ganilerin harman aulunda var bir büyük dut aacı. Her yılın o aç yapardı iiri kara dutlar, tatlı bal gibi, hem okadar çok olurdu, ki bütün maalenin uşakları etiştirämezdi, onları iyyip, bitirmää. Dutlar erken olmaa başlardılar. Başka erdä, bekim, ancak taa kızardılar, ama Ganilerin dudu artık kararardı. Dutlar olurdu döl-döl. Artık mayın bitkisindä ilk döl kararardı, bunnardılar erkencilär, kirezlärlän barabar olannar, sora olurdu ikinci döl, taa sora üçüncü, dördüncü... da hep ölä dut vardı bütün yaz hem onnar git-gidä hep taa tatlı, taa mezetli olurdu.

Elbetki, ilkin olmuş dutlara toplanırdı çok uşaklar komşulardan da, uzak maalelerden da. Ganıcık da kabarırdı, ani onnarda ilkin olmuş kara dut vardı. Sora, açan başlardılar olmaa kirezlär, vişnerlär, zerdellär, eriklär – dutlar, nekadardaki islää olsalar, kalırdılar bir tarafa. Ama şimdi, açan dışarda olurdu hava sıcak, Ganinin malisi açardı aula tokatçı, da hepsi uşaklar, kim gelirdi dut imää komşulardan hem Gani da Veliylän hem Koliylän, gidärdilər dut aacın altına. Çocuklar pinärdilər aaca da orada, en iilerini ayırıp, aazlarına atardılar. Ama küçüklerä deyni, kim pinämezdi yukarı, silkärdilər üklü dallardan dutları erä. Aacın da altına Sofi babu döşemişti bir pala da sımardılar uşaklara:

– Palacın üstündän ayırın kendinizä dutçaaz, erdän imeyin, onnar tozlu. Ayırın, yavrularım, en iilerini, – deyärdi yalpak babu, – ama ne kalacek, korkmayın, zän olmaycêklar. Onnari da var kim isin, sizin ardınıza ördekleri kolverecäm...

Tokatçın da öbür tarafında „vrak-vrak-vrak” baarışardı bir sürü artık orta boyda ördecik. Onnar beklärdilər sıralarını, aulun aralından birär gözlän bakardılar erdä kara dut zibiliinä.

– Durun, alatlamayın, – lafedärdi babu ördeciklär, – şindicik sizi dā doyuracam...

Uşaklar sa dut imää doyunduynan, uurlayıp babunun gözünü, dut aacından geçärdilər harmanda duran samannan üklü arabaya, da orada, samannar içindä, oynardılar: cingilirdilər, atlardılar, daadırdılar samannarı. Sofi babu şımarıcıları tezicik ürküdüdü:

– Sizi gidi, sarsıklarını, ha-a-a! Ya, çabuk inin o arabadan, zerä şimdi te bu fişkannan butlarınızı pişirecäm! Kolverersin onnari, uşaklar gibi, dut isinnär, ama gırlıtalara o saat domuzlanmaa başlêrlar, o saat zarara...

Babunun çıkışından sora hepsi uşaklar kim kabaathıydı, kim dā diildi, dut imeyi bitirtän sora, çıkardılar auldan kap-kara aazlaran hem üzlärlän.

– Aman, mari, aman, – şaşardı Ganinin mamusu, – meçiklilär karnılarına okadar götürmemişlär, nekadar bulanmışlar, vardır iş – onnarı yarım gün yıkamaa!

Sofi babu kolverirdi aulda kalan dutlara ördekleri, önnerinä dä koyardı bir dolu yalak su, fasıl kuşlardı bu ördeklär: bir-iki dut yudup, aardına bir aaz su içärdilär. Aacın altında, diri şufa gibi, kaçınırdılar – bir dutlara, bir suya, bir dutlara, bir suya...

Ama bu yakınnarda Ganilerin dudunda olduydu ölä korkunç bir iş, angısını artık bütün küü da işitmişti. Hem da bu seremcenin baş kabaatlısıydı Ganinin lelusunun çocucaa Miticik. O şansora büüktü, artık şkolaya gidärdi. Da te o birgün taa sabaaländän gelmişti malisinnerin tokadına da baarırđı:

– Gani-i-i, Gani-i-i!

Çıktı Sofi babu:

– Ne iş be, Miti, ne geldin ölä sabaalän? – neçinsä üfkeli hem bir şüpäylän sordu malisi.

– Mali, kolver bizi Ganiylän dut imää...

– Ne dut mu? Diil dut sizin zorunuz, olmalı, genä te o arabada samannarı daatmaa geldin, kolvermeyecäm, git evä!

– Malicik, kolver, – yalvarırdı Miticik, – vallaa, oynamayacez samannarda, sade dut iyecez.

– Ne, dün doyamadınız mı dut imää? – Genä üfkeli sordu babu, ama o heptän dä kıyamazdı gücendirsın unukasını.

– Hadı, gel, – dedi babu sonunda, açan gördü, ani Miticik süzülürdü tokatta, gitmäzdi evä, – şimdi te Gani dä gidecek seninnän.

Gani dä sevindi bu işä, ani lelusunun çocuunnan bugün dut iyeceklär, bekim, malisi görmedään samannarda da yuvarlanaceklar...

– Hadi, gidin, ama ardınıza tokatçı kapayınız, – sımarladı Sofi babu, – zerä ördeklär girecek. – Bän avşam süpürdüm, pakladım dut aacın altını, onnar şimdi tapkır edär orasını.

– Korkma, male, biz tokatçı kapayacez, sän bak işinä.

Uşaklar girdilär harman auluna da başladılar dut imää. Gani iyirdi erdä, pala üstündän, olmuş sıralı dutları, ani düşmüştilär avşamdan, ama Miticik tırmaşmıştı aacın taa tepesinä hem dä hep üünürdü Ganiyä:

– Gani, Gani, ya bak bän neredäyim! – Miticää okadar dut imää diildi lääzım, nekadar çok yukarı tırmaşmaa...

Sofi babu orada, kuhnedä, bulunurdu, fasülä ayıtlardı da koyaceydı onnarı kaynatmaa. Ganinin mamusu da çalmar altında çamaşır yıkardı. Bir dä ansızdan işidildi Ganinin baarışı. O kaçarak geldi malisinä da korkuylan çalışırdı nesä sölesin.

– Male, male, nestä, te Miticik aaçtan düşer...

– Nasıl düşer, be? – sordu babu hobalık gözlerinnän, – beki, düştü?

– Düşmedi taa, ama düşecek, nestä, düşer artık...

– Aman, aman, ne yaptılar, acaba! Allah belanızı vermäydi, bolay! Taa ii hiç dä kolvermeyäydım bän sizi yalnız!

Babu kaçarak çıktı kuhnedän da hızlandı dut aacına dooru, sora baardı Ganiyä:

– Gani, git sölä mamuna da gelsin buraya. Ama tez, tezicik sölä gelsin.

Ganinin mamusu yaş ellerinnän artık buradaydı, gelmişti baarişa.

– Naşey oldu, be Gani? – sordu mamusu.

– Te Miti, nestä, aaçtan düşeceydi dä... te dalda kaldı.

Karılar geldilär dudun altına da gördülär Miticii aaçta. O asılı kalmıştı gölmeenin eteendän dudun en yukarkı dalında, belliydi, ani pek korkmuştu da hiç baarmazdı da.

– Dur ölä, çok kımıldanma, – sert izin etti babu, sora dedi Ganinin mamusuna:

– Git, seset komuşlara, mari gelin!

Karı hemen çaarıverdi birkaç komuşu, da adamnar buldular ne yapmaa. Harmandan sammannan üklü arabayı çektilär aacın altına, taman neredä Miticik asılıydı, sora bir kişi pindi aaça da kosaylan kesti çocuun gölmeeni, da cocuk „pat deyni” ... düştü arabaya samannar üstünä...

Bu seremceyä toplanan insannar sansın birdän ilinnendilär. Miticik sapa-saa arabadan atladı erä, bakındı iki tarafa da, nicä bir yanık, kopetti kaçarak, ne kuvedi varsa, süpürdü evä.

– Varmış kısmeti bu uşaan, – dedi komuşulardan birisi, – ki gölmek kaaviymiş, eer kopaydı, vardı nasıl ya sakatlansın, ya düşüp, ölsün...

Ama Sofi babu, yumuruunu sallayarak, Miticinin ardına baardı:

– Görmeyim şansora seni aulda, zarardan zarara gezersin, zulum! Bütün maalenin insannarını korkuttun, meçikli!

– Mamo, bän dä ölä korktum, – dedi kayınnasına Ganinin mamusu. – Te şimdi dä dizlerim hep taa titirerlär.

çalmar – sayvan

zulum – fena, şımarık uşak

Öndeki „Dut imektä” annatmayı okuyup, planını düzün, planı tefterlerinizä yazın. O plana görä açıklayın annatmanın içindeliini.

Gözäl gül sana!

Laf dolu dünnä
Ama aslısı – bir!
Çok erlär erdä,
Duuma erim – bir!
Anam, sän da bir,
Yarimnän – iki...

Güllär açık çok,
En gozeli – bir!
Onu koparıp,
Baaşış vereyim,
Diil, yarim, sana,
Ama anama!

1. Yukarkı şiiri okuyup, bulun onun temasını.
2. Siz kendi analarınızı beenersiniz mi?
3. Yazın kısıadan birär yaratma, açıklayın te bu temayı: „Analar paalıydır”. Şiirdan sözleri kullanabilirsiniz

Demekli okumaa şiiri üüreneriz!

Demekli okumaa şiiri deyni (urokta da, şiir konkursunda da, başka yortularda da) lääzım çok hem islää hazırlanmaa. En ilk sırada, aklınızda tutunuz: üüsek seslän (baarak) şiir okumasına demekli denmâz. Aşaada gösterili kuralları dikatlı okuyun da, şiiri üürenärkän, esaba alın.

İlk kural.

Yaratmayı lääzım beenäsiniz. Onu lääzım birkaç sıra okumaa „kendi-kendinä” hem üüsek seslän; baş fikirini, emoñıyayı, hoşunu annamaa. Sora çalışınız annamaa, bu şiirlän tanışarkan, sizin okumanızın özellikleri nedädir, demäk, sizin fraza urguların, pauzaların, söz melodi- yahın özellikleri. Lääzım nışannamaa, ki monotonnu okumayı seslemää diil interesli.

Demäk, teksttä „kaavi” urgulu lafları belliediniz. Sözdä ayırı dayanak lafların bellietmesinä **fraza urgusu** deniler. Örnek: Mina Kösenin „Güllü korafım” şiirindä seslän var nicä bellietmää, „Benim tarafım”, „Geçmâz sevgimi”, „Cömert Bucakta”. Buna görä siz birdän meraklandıracenız yaratmanın merkez süretlerini.

Bundan kaarää, şiiri okuyarkan, lääzım pauzaların koymasını esaba almaa. **Pauzalar** ritmaya, lafların baalantılarına, tekstin maanasına yakışêrlar, onnar sözü paylara bölerlär. Küçük pauzalar belliedilerlär bir vertikal liniyaylan, uzun pauzalar – iki çiziyän.

Duygum ko ötsün,
Kısmet öpüşsün.//
Gözäl toprakta,
Cömert Bucakta!//

Bitki-bitkiyâ, kendi okumanızın melodikasını sesläyiniz. Sözüñ melodiyalı – sesin ya üüseltmesi, yada iisiltmesi. **Melodiyalık** frazaların annatma, şaşma yada soruş maanalarına baalı, o okuyanın emoñıya durumunu gösterer. İntonañıyanın üüseltmesi yada iisiltmesi lafların yada lafbirleşmelerin üstündä okçaazlarlan belliedilerlär. Örnek:

Benim tarafım,
Güllü korafım.
Öperim seni,
Geçmâz sevgimi.

Aklınızda tutunuz, ki urgular, pauzalar hem melodiyalık biri-birinä pek sıkı baalı: onnarın birisi diişärseydi, öbürler dä her zaman diişerlär.

İkinci kural.

Okumaya hazırlamak zamanında şiirin tekstindä hepsinä gözletmelerä hem detällerä (ufaklıklara) dikat ediniz. Orada yakışıklı nışannarlan urgular (çizmäklän), pauzalar (vertikal

liniylarlan), melodiyalık, demäk, intonaşıyanın üüselmesi yada iisilmesi (okçaazlarlan) belliedileceklär.

Üçünlü kural.

Şiiri ezberi annatmaa üürenärkän, çalışınız aklıncasına hepsini okunmuşu görmää, ozaman bunu sizin sesleyicileriniz dä „göreceklär”. Sesinizlän „resimnäyiniz”! Gösteriniz olaylara avtorun hem kendinizin bakışınızı, kendi ana tarafınıza üüsek duygularınızı, Bucaa sevda duygularınızı.

Dördüncü kural.

Hiç birzaman okumayı çeketmeyiniz, sesleyicilär hazır diilkän (lafedärseydilär, aldanarsaydılar), okuyunuz sade absolut sessizliktä.

Beşinci kural.

Okuyunuz açıklı, annaşılı, duygulu, emoşıyalı, jestların sayısı olsun minimum. Laflar läüzüm gösterebilir adamın Vatana, anasına duygularını, tabiatın güzelliini.

GAVRİL GAYDARCI

(1937–1998)

Gavril Gaydarcının adı gagauz dilindä hem literaturasında büyük er kaplêr. Yazıcı hem şiirci talantı verdilär ona kolaylık tiparlamaa 1972 yılda bir şiir toplumunu „Ana tarafım”. Bu şiir toplumu, elbetki, kendi taradı için, yazıcının duuma eri için.

Bucak – Gavril Gaydarcının Vatanı, her zaman kaplardı onun yaşamasında ayırı bir er. „Ay Bucaam, Bucaam!” şiirindä avtor gösterer sevgili tarafının evelki hem büünkü durumunu.

Gösterer, ki evel Bucak kırları boştu çalı hem genger büyüydü „Evellär engi meralarında”, „zavalı Bucaam...” büyük ürek sancısınan yazêr poet.

Ama te vakıtlar diişildi, Bucakta gagauzlar yaşêrlar, angıları çok teer dök-tülär da tarafın üzünü diıştirdilär. Bu fikirä görä şiirin sonunda şairin lafları da diışerlär. Gavril Gaydarcı şen üreklän yazêr: „Türkülü Bucaam...” „Çok zengin kucaan...” „Kismetliyim bän...”

„Ana dilimä”. Bu şiirdä poet ana dilinä gimn çalêr. Çok metin laf halkı için yazêr, ki dilini korumuş.

Gavril Gaydarcı gagauz kultasının başka yollarında da iz braktı. O çok çalıştı gagauz dilini aaraştırmaa hem diriltmää deyni.

Onun gagauz dili için monografiyalari bütün dünneyä anılmış. Gavril Gaydarcı başkalarinnan barabar gagauzça-rusça-moldovanca bir sözlük hazırladı.

Bu anılmış adam o zamannar Kişinevdä Bilim Akademiyasında gagauz dilinin bölümündä çalışardı.

Ana dilimä

Dört gözlän bakardı oolum aazıma,
Türkümü seslärdi, eveldän kalma.
Bän da hep öläydım öz küçüklüümdä,
Türkü pek sevärdim seslemää küüdä...

Dündü sansın bunnar – aklımda hepsi:
Küçük odacımız, maninin sesi.
Hep çalardı manım, gözündä yaş,ı,
Ne çok biz çekmişik, nicä şindisi?

Göz-kulak olardım, onu sesleyeräk,
Güüsüm kabardı, kuvet toplayarak.
Ana türkü, maani, masal hem dastan!
Sanki, var mı biri, sizi bilmeyän?

Saa ol, halkım saa ol! Çalışmışın sän,
Raz büünkü günnerdä var türkü boldan.
Üzlän yıl durmuşun kullukta şafksız,
Çok dastan kurmuşun hiç bir yazısız.

Bobadan oola, ana-aazdan geldi
Yıkılmaz kalä – halk sedefleri.
Şükür, halkım, şükür! Şükür ürektän,
Ki cömert kurmuşun ana söz, dastan!

1. Okuyun şiiri demekli.
2. Sizin bakışınıza görä, kimä bu şiiri avtor baaşlêêr?
3. Kimin adından G. Gaydarcı bu şiiri yazêr?
4. Kimdän avtor sevärmış seslemää türkü, masal?
5. Neçin manisi gözlerindä yaşlarlan türküleri çalarmış?
6. Kimä hem neçin peetçi bütün ürektän şükür eder?
7. Acaba bu günümüz nicädir? Kısadan annadın.
8. Üürenin şiiri kiyatsız okumaa.

İlkyaz sabaası

Gün ipek peliinnän
Kuşamış daayı,
Bulutlar sürüylän
Üzdürer kayıı.

Bulutlar üzerlär,
Tulumsu, şişkin,
Sansın denizdä kâr
Bezlär geminin.

Bacadan kalkêr dik
Kraa gibi tütün,
Aazından fırlêr sık
Sarı kıvılcın.

Lüzgâr dolaşarsa
Açmış salkımcı,
Gücülâ sallarsa
Biyaz çiçecii.

Te aşêr duman da
Bayır sırtını,
Geriler aaçlar da,
Gelincä giimni.

1. Okuyun demekli şiiri.
2. Ne türlü avtor ilkyaz sabaasını görmüş, duymuş?
3. Neylân poet günü yaraştırêr?
4. Düşünün da savaşın poetin sözlerini kendi laflarınızla resimnemää.
5. Literatura kolaylıklarına bulun, onnara analiz yapın.
6. Neylân peetçi aaçları yaraştırêr?
7. İlk dörtlüü okuyun, maanasını açıklayın.

„...Gün ipek peliinnän
Kuşamış daayı,
Bulutlat sürüylän
Üzdürer kayı”.

Bu meraklıdır!

1909 yılda gagauz dilindä „Hakikatın sesi” (hakikat – dooruluk) gazetası çıkmaa çeketmiş. Bu gazetanın sayfalarında Ay boba Mihail Çakir gagauz dilindä insannara dooruluklar için annatmaa, türlü nasaat vermää başlamış.

- „Hakikatın sesi” gazetasının 14-cü nomerindä yazılı: „Bizim bobalarımız, bizim atalarımız, ii ömür, gözäl yaşamak götürmüşlär, fenalıklardan kaçarmışlar, sarfoşluk yapmazmışlar, rakı hiç datmazmışlar, şarap hesaplan içärmişlär hem hakikat (dooruluk) hristiannık tutarmışlar, popazların nasaatını seslärmişlär, Allahın emirlerini, Allahın simarlamalarını yaparmışlar, fukaaralara yardım verärmişlär hem kimsey Ortodoks dinindän atılmamış... Biz da, bobalarımız gibi, turalım ii bobalarımızdan kalmış dini, inanı, religiyayı...”
- 24-cü nomerindä Ay boba Mihail Çakir yazêr: „Allah yardım etsin gagauzlara, edinsin-när Evangelia kitaplarını hem da onu okusunna hem da hakikat hristian olsunna hem vazgeçsinnär haylazlıktan hem türlü fenalıklardan”.
- Dataya görä Gagauziyanın gazetacılık günü, olmalı, läázım sayılsın o yıldan hem o gündän, nezamandan çeketmişti çıkmaa gazeta „Hakikatın sesi”. İstoriyaya görä, gazeta artık 100 yılı tamannadı.

STEPAN KUROGLU

(1940–2011)

Stepan Kuroglu – o da Ukrainadan Moldovaya gelenlerin biri. Yaratıcılığın toomrukları, çiçekleri hem meyvaları geçtilär Moldovada yaşayan gagauzların önündä, angıları var nicä sölesinnär dä, kantarlasinnar da avtorun herbir adımını, herbir yaptığını.

Stepan Kurogluyu başka gagauz şairlerinden ayırêr, başkalandırêr onun tematikası, angısında taa çok karşı geler yaşamak için düşünmeklär, kosmos hem adamın ruhu için, ekolojiya hem tabiat için, Bucak hem sevda için... Onun şiirlerinde taa çok filosofiya bakışı, problemalar açıklanêr içindän hem derindän. Onun yaratmaları okunêr ilin, havezlän, çünkü onnar yazılı ürektän, sıralı, zengin, käämil bir usta dilinnän.

Stepan Kurogluya, kendi halkına büyük fayda yaptıkları için, gagauzlar verdilar üüsek bir titül: *Gagauziyanın hatırlı vatandaşı*.

Toprak

Toprak, nicä bir ana,
Çoyuna bölä geler.
Herbir yaşta insana
O kuvet, umut verer.

Açan dedäm zamanda
İlk çizi çöldä yapêr,
Sert, patlak aucunda
Bulgurlu topıraa uuêr.

Ozaman umutlanêr
Gözäl bereket olsun,
Ama... dedäm aldanêr:
Görmemiş onu, ölmüş.

Açan bobam kırk birdä
Germana cengä gitmiş,
Ürään üstü cöbinä
Yurtluktan toprak dikmiş.

Zor olmuş yaban erdä,
Toprak kannan karışmış,
Salt toprak güüdesindä
Ona çok kuvet vermiş.

Açan duşman, er yakıp,
Moskovaya üüştü orda
Çok kardaş öldü, sıkıp,
Topracı aucunda.

Açan biz evä geldik
Uzak yabancı erdän,
Derin candan sevindik,
Kuvetlendik taa zeedä.

İnanmazdım, inandım,
Ani toprak – bir ana!
Eer ölärsäm, dostlarım,
Gömün salt tarafımda.

1. Demekli hem duygulu okuyun şiiri.

2. Neçin toprak „herbir yaşta insana kuvet hem umut verer”? Açıklayın kendi fikrinizi. Bulun cevap teksttä.

3. Ne sımarlêr avtor dostlarına şiirin bitkisindä? Neçin?

4. Bitki dört sıracı tekrar okuyun. Kayılsınız mı avtorlan?
 5. “Toprak, nicä bir ana!” temaya göre bir küçüräk yaratma yazın.

Toprak korusu

Bucaam, eveldeki pelin
 düşmüş o güüsündän...
 Ne hoş kokêr topraan senin,
 eni koku sendän!

Yıllar, nicä derä suyu,
 durmaz akêr, dadı – acı,
 Ana topaa – hep o duygu,
 salt... taa derin, nasıl sancı.

1. „Toprak kokusu” şiirin dilinä analiz yapın. Bulun kullanılmış artistik kolaylıklarını :
2. „Fidannar cıngırdaklı” olur mu?
3. Yılların „dadı acı” var mı nicä olsun?
4. Yıllar, „nicä derä suyu”, durmaz akêr. Nicä doorudan var nicä söylemää?

Ekin şafkı

Ne mutlu uşaklara
 büyüklerä dä gün-gündän, –
 şafk gelir bucaklara
 çalkanar ekinnerdän.

Ne gözäl ekin şafkı,
 hayırlı ekmek sıcaa,
 çok uzaa daalêr angı,
 metedip engin Bucaa.

Kırlarda işleyenä
 baş urêr boylu ekin,
 çiftçinin zaametinä
 dayma „saa ol” deyelim!

1. „Ekin safk” şiirini okuyup, annadın onun içindeliini kendi laflarınızlan.
2. Neçin avtor sayêr, ki ikinnerin şafkı var?
3. Kimä peetçi „Saa ol!” deer? Neçin.

Çöşmenin dä boyunda

Çöşmenin dä boyunda
 Dinnenmää islää,
 Hem auçlan orada
 Su serin içmää.

Çöşmenin gölceezindä
 Gelecek uykun,
 Sän süüdün gölgesindä
 Yat, yolcu, uygun.

Ömürün çalgıcısı –
Şen çöşmä, serin.
Boyunda onun yattım
Uyumaa derin.

Kısmetli mi türküyä?
Seslener çöşmä
O mayıl oldu ona,
O sustu allä.

Baalarda işidildi
Bir gözäl türkü,
Daa ona cuvap verdi,
Hey, geçti uyukum.

Ömürün çalgıcısı
Seslenip, sustu,
Ki halkım türkü çalsın
Hem da şen olsun!

1. Demekli okuyun hem ezberläyin şiiri.
2. Bulun şiirin öz fikrini. Okuyun onu.
3. Neçin sustu ömürün çalgıcısı? Neçin avtor çöşmeyä ömür çalgıcısı deer?

Ana sıcaa

Ellerin, anam, nekadar
Bu dünneä işlemiş,
Sanki onnara hiç mi aar
Bir vakıt gelmemiş?

Ömürdä zorları geçip,
Ellerin artık erimiş,
Salt sıcaa uşaklar için
Hep ölä sıcak kalmış.

Kaç kerä ellerin yıkamış?
Buruşmuş ellerin sudan.
Kaç kerä bizi ilaçlatmış
En acı hem büük acıdan!

Kaç kerä ekmek kazanmış!
Kazmadan sertlenmiş ellerin.
Kaç kerä onnar çalılanmış
Doyurmaa deyni bizleri?

1. Demekli hem duygulu okuyun şiiri, verin cuvap soruşlara.
2. Nesoy soruşlar avtor kaldırê ana için? Siz da vardır mı düşündünüz, nezaman analarınız dinnener, ne halda bulunêr?
3. Ne lââzım yapmaa da mamuların yaşamaları taa kolay olsun? Açıklayın kendi fikrinizi.
4. Yazdırın ananızın patredini (aazdan) hem annadın, nicä geçer onun bir günü (nelâr yapêr o bir günün içindä evdä hem iştä).

Olmasa bu gün...

Bân bakışlan ilkyazı içtim
Da birdän kefli, sarfoş oldum,
Bân üreklän ilkyazı sevdim
Da onda saklı kuvet buldum.

İlkyaz, ilkyaz, bân seni gördüm
Başçada, açık çiçeklerdä,
İlkyaz, ilkyaz, bân seni gördüm
Üzündä günün da göklerde.

İlkyaz, ilkyaz, gülümsemeni
Halkımın da üzündä gördüm.
Görmeyceedim, ilkyaz, hiç seni,
Halkımda eer olmasa bu gün.

1. Demekli okuyun şiiri, cevap edin soruşlara.
2. Yılın angı zamanı için yazılı bu şiir? Neçin?
3. Resimnäyin ilkyazı aazdan yada boyaylan. İlkyazı göstermäâ, yazdırmaa deyni ne en önemni?
4. Angı ilkyaz nışannarı läâzım dursunnar ilk erdä, öndeki planda? Neçin?
5. Boyaylan yapılı resimnerinizin içindeliini klasta açıklayın.
6. İlk dört sıracı demekli okuyun. Literatura kolaylıklarını bulun.

Pipiruda türküsü

Hey bulut, hey bulut
ver bizä bir büyük umut:
kırlara – gözäl yaamur,
tekneyä – kaba hamur
fırına da – somuncuk, –

sevinsin kızçaaz, çocuk
hem ana, hem da boba,
hem da çatlamış soba.
Hepsinä uzun ömür
Hem dä büyük kısmet götür!

- 1.Üürenin „Pipiruda türküsünü” ezber söylemäâ.
2. Analarınızdan bu gözäl adet için taa derindän üürenin.

KOSTİ VASİLIOGLU

(1938–2014)

Kendi yaratmalarında Kostî Vasilioglu hertarafça gösterer gagauzların yaşamasını, gagauzların dünkü hem büünkü gününü. Ama avtor halkın büünkü yaşamasına diil kayıl. Avtor kendi yaşamasınnan, yaptıklarınınan çalışêr, ki Gagauziyanın yaarıncı günü olsun taa gözäl, taa uygun, taa serbest, açan uşaklar şkolalarda üürenäbileceklär kendi ana dilindä diil sade başlankı yada orta klaslarda, ama üürenäbileceklär üüsek şkolalarda da, kabledäbileceklär türlü zanaatlar kendi ana dilindä.

Kendisi avtor bekim diil büyük inanıcı, ama o kendi yaratmalarınınan çaarêr, teklif eder küçüünä-büünä kliseyâ gitsinnär, Allahı seslesinnär, inanıcı olsunar. Avtora deyni „inan” diil sade klisedän çıkmayan adam. „İnanıcı” avtor sayêr o adamı, angısı yaşêêr insanca, angısı aalemä fenalık yapmêêr hem

isteer başkaları da insanca yaşasın. Avtor *inanêr*, ani gelecek o gün da diil sade gagauzlar, ama başka milletlər da yaşayaceklar insanca: dostlukta hem hatırlı kta, serbest hem kısmetli.

Tä bu üzerä hem onun başka çalışmakları için 1998-ci yılda Kosti Vasilogluya verildi gagauzların en üüsek titulu: „*Gagauziyanın hatırlı vatan-daşı*”.

Bucak

I

Ertesi günü uşaklar taa sabaalendän Goguşu bıktırdılar kendi soruşlarınnan: „Ne genä düşündä gördün? Ne genä annadacan?”

Goguş aralıklarda, kestirip, kestirip annatmasını, uroklar bitincä düşünü da bitirdiydi annatmaa Oglan için hem Länka–Dünnäa Gözeli için. Ama taa çoyu uşakların Goguşu pek inanmaazdılar. Kimisi deyärdi Goguşa:

– Yok nicä olsun, ani sän butakım düşlär göräsin. Bunnar, olmalı, masal, angılarını sän dädundan işittin da şindi onnarı düş erinä annadêrsın.

– Tä, kör olayım, ani aslı! – deyärdi Goguş da uşakların önündä birkaç kerä stavrozunu yapardı.

Ondan sora uşaklar genä uslanardılar da sesleyärdilər ileri dooru Goguşun meraklı düşünü.

– Ha, bakalım avşama, ne düşlär görecän, – annatmayı bitirdiktän sora deerlär sesleyenär.

O günü şkoladan sora Goguşun pek çok işi bulunmuş da yatmış uyumaa geç, açan gözleri artık kendileri kapanarmış. Taa başını yastaa koyamêêr, nicä önündä peydalanêr Altın buynuzlu Karaca. Karaca ön bacaklarınnan eri düüyärmış, tırnakların altından kıvılcın fırlayarmış. Belliymiş, ani nereyisä alatlêêr. Goguşun selämını alıp, demiş:

– Sän, Goguş, zorda beni kurtardın beladan. Benim da şindi borcum sana izmet etmää. Sölä, çorbacım, istediini sesleerim!

Goguş düşünmüş biraz da sora demiş Karacaya:

– Pek isteerim, ki Moldovada hem Bucakta hiç birzaman bilä kan dökülmesin, halklar kardaş gibi yaşasınar, nicä da şindiyyädän.

– Pek zor bu istediin, Goguş, – demiş Karaca. – Bu may diil benim kuvedimdä. Ama bän dayma göktä uçêrım, Allaha taa yakın bulunêrım da yalvaracam ona, ki versin Moldovada hem Bucakta yaşayannara ölä fikir, ölä saburluk, ölä duygular, ani bir da taraf kıyıştıramasın, hiç aklısına da bilä getirämesin diil düüşmää, kuvedini denemää, siläh elinä almaa, ama kâr kavgalaşmaa da kendi komuşularınnan. Sade dostluk, usluluk, insannık, tatlı dil hem iştä çalışkannık var nicä gün–gündän zenginnetsin, kaavileştirsın hem gözelletsin bizim Bucaa hem bütün Moldovayı.

– İkinci istediim, – demiş Goguş. – İsteerim göreyim kendi gözümün halkımı hem ana tarafımı, neredä gagauzlar yaşêr.

– Havezlän olur tamannayım bu istediini, çorbacım, – demiş Karaca, iildip Goguşun önündä altın buynuzlarını. – Pin sırtıma, sıkı tutun buynuzlarımdan, islää aç gözlerini hem kulaklarını. Lääzim olduynan aşaa inmää – buynuzlarımı aşaa bastıracan. Sol tarafa isteyecän – sol tarafa buracan. Saa tarafa isteyecän – saa tarafa buracan.

Karaca, lafını bitiri-bitirmäz, başlamış kalkınmaa yukarı. İlkin, kalkıp küüyün üstünä, Karaca, uurlayıp, yollanêr Komrada dooru. Komradın üstünä etişincä, kalkmışılar ölä üüseklää, neredän, baktıynan aşaa, pek uzak erlär görünärmış.

– Bak uz önünä, poyraz tarafına, – demiş Karaca. – Gökün kenarına yakın görüner büük hem gözäl bir kasaba. O – Kişinöv, Moldovanın merkez kasabası.

Sora Karaca dönmüş poyraz–günduusuna dooru da Goguş Nistrunun iki kenarında görmüş taa iki büük kasaba: Traşpoliylän Benderi. Onnar durarmışlar, nicä bir bütün. Onnarı ayırmış sade Nistru, angısının suları alatlan Kara denizä dooru kaçarmış.

Ondan sora Karaca dönmüş batıya dooru da Goguş önündä görmüş taa bir, şirit gibi, geçän gözäl çayırın içindän derä, angısı sansın yarışarmış öbürünnän hızlılıkı. Onun

adı Prut. Nistruylan Prut, nicä iki kardaş, iki taraftan kucaklamışlar Moldovayı da kardaşça sıkılmışlar onu kendi güüdelerinä. Hep bu arada, Moldovanın üülen tarafında onsekizinci asirin bitkisindä–ondokuzuncu asirin çeketmesindä gagauzlar Balkandan kalkındıktan sora bulmuşlar kendi bitki vatanını. Bu erlerä Bucak deniler. Bucak – o bir çöllü, yollardan sapa, kelemä hem toloka erlärmiş, nereyi konmuşlular bizim dedelerimiz.

– Ama şindi, – demiş Karaca, – bak üülen tarafına. Uzakta, Bucaan dibindä, görüner Valkaneş. Biraz gündüusuna çevirdiynän kafanı, görecän Ukrainada bulunan Tumarva /Reni/ hem Bolgrad kasabalarını.

Bu laflardan sora Goguş çalışmış kaplasın gözünän Dizginceđän Valkaneşädän hem Prutlan Nistrunun aralarını da soluu tutulmuş. Yukardan, o üüsekliktän, Goguşa ölä gözäl bir **panorama** açılmış, ani onun aazı açık kalmış: görünärmiş üüsek bayırlar hem yamaçlar, angılarının tepelerindä eşil daalar, kalpak gibi, durarmışlar; görünärmiş yukardan Bucaan baalarları hem meyvalıkları. Goguşun gözünü sevindirärmiş geniş çayırlar. Prutlan Nistru, nicä iki maavi şirit, poyrazdan üülen tarafına şen sularını Kara denizä aydêrlar koşarak. Göllär hem tynaklar Bucaan üzündä, nicä maavi gözçeezlär durêr. Bucak bu gözlerinnän bakınêr uçsuz–kenarsız göktä, nicä aynada.

Bu araya sansın Komrat hem Çadır kilimciykaları en gözäl kendi kilimnerini yaymışlar. Ölä gözälmiş Bucak, ani laflan da annatmaa zor, yazallan da yazdırmaa yok nicä. Yollar hem onnarın boylarında fidannar birär çizgicik, **sızgı** gibi. Dereciklär çok kerä hem çok türlü, nicä saadıcı çaprazlamışlar Bucaan güüdesini. Nicä bir gözäl resimdä durarmışlar kırlar, benzeyän çalışkan kilimciykaların işlerinä, angılarını büyük havezlän alıp kullanêrlar diil sade gagauzlar hem moldovannar, ama uzak sınır aşırı erlerdä da. Altın gibi, yalabıyêr erdä booday tarlaları, açık–eşil **renktä** – papşoylar, koyu–eşil **renktä** – başçalarda patlacannar hem biberlär, maavi–eşil **renktä** – laanalar, açık–sarı **renktä** – gündöndülär, al hem kırmızı **renktä** – güllär...

Uçsuz baalarlar hem meyvalıklar – Moldovanın hem Bucaan en ii, en gözäl, en paalı donaklarıdır!

Karaca görmüş, ne sevgiylän hem duyguylan Goguş siireder ana tarafını da demiş:

– Bu güzelli, bu zenginnii, bu şaşılacak tarafı, angısı taa çok gül başçasına benzeer, lâázım diil sade sevmää, ama, sıra gelärsä, korumaa da duşmannardan; ter–su içindä çalışmaa, ki ana taraf gün–gündän taa zengin, taa kaavi, taa gözäl olsun.

Goguş sesleyärmiş Karacayı hem mayıl olarmış, nesoy käämil, gözäl laflar söleer o Bucak için. Goguşun neçinsä aklısına gelmiş dädusunun lafları, angısı deyärmiş: „Allaa yarattı hepsini milletleri birtakım: gagauzları da, moldovannarı da, bulgarları da... Hepsindä birär can hem hepsicii yaşêr bu dünnedä bir kerä. Da onuştan lâázım yaşamaa annamaklı, becermää prost etmää, baaşlamaa biri–birinä kimi yannışlıkları”.

II

Goguş istemiş taa yakından görmää Komradı hem dolay küüleri da bastırmış Karacanın buynuzlarını aşaa. Karaca annamış onu da başlamış aşaa inmää. Gagauz küüleri Komradın dolayında durarmışlar, nicä piliçlär kloçkanın yanında. Biri–birinä yakın durarmışlar, nicä

üzüm teneleri salkımda. Pek islää görünürmiş Dizgincä, Baş küüyü, Bucak, Kongazçık, Beşalma, Kongaz, angısı diil sade Moldovada, ama bütün dünnenin küülerin arasında en büyük sayılır.

Çok üürenmiş, anılmış adamnar çıktılar Komrattan hem Komrat dolayından: Dimitri Savastin, Dimitri Novak, Petri Vlah – resimcilär; Mihail Kolsa, Dimitri Gagauz – kompozitorlar; Petri Moysa, Topal İvan – şairlär.

Beşalma verdi gagauzlara anılmış Kara Çobanı, angısı pek käämil şiirlär hem annatmalar yazdı, düzdü gagauz muzeyini, ama vakıtsız geçindi... Gider bobasının izlerindän literatura hem skulptura taraflarından onun oolu da, Afanasi Karaçoban.

Pek duygulu yazardı kendi yaratmalarını Mina Kösä, angısı nicä dä Dimitri Kara Çoban işledi şkolada hem muzeydä. Meraklı şiirlär yazdı Mina Kösä gagauzlara deyni hem gagauzlar için.

„Vasi Filioglu – gagauz poëziyasında açık bir umut. Bıkmaz sevgiylän çiftçilää hem insannaa, o sevindirdi bizi käämil peetlerinnän hem türkülerinnän, angıları oldular artık halk türküleri”, – dediği onun için Mina Kösä.

Kongazdan çıkan Todur Zanet hem Olga Radovayı da bilerlär Bucakta okuyucular, angıları kiyatlarda hem gazetada „Ana sözü” pek sıkçana karşılasêrlar.

Kaarlık küüyündän Guboglu Mihail Nikolaeviçi da çoyu läüzüm bilsin, angısı Moskvada Bilgi Akademiyasında istoriya bilgilerindä doktor işleer.

Yok uşak Bucak tarafında, angısı bilmesin Marinoglu Todurun şiirlerini, ürektän sevinmesin onun personajlarına. Stepan Kuroglu onun için butakım dedi: „Todur Marinoglunun temaları çekiler ömürün güneşli hem bulutlu havalarından, yaratıcının can erindän. Bunun için peet sırası duyduêr bizä ürek sancılarını, ansız görüntülerini, acılarını, ... açêr bizä türlü boyalı geniş dünneyi, angısı almış da örmüş kendinä yuva poëtın üreendä”.

Kongazdan sora Karaca kalktı genä yukarı da diıştirdi hızlılığını. Kaula yaklaşımaa deyni, Karaca aşaa indi da gösterdi Moskovey küüyün yanında Kırbaalıyı, neredä duumuş filologiya bilgilerinin kandidatu Gavriil Gaydarcı, angısı bilim tarafından kaarä gözäl şiirlär hem annatmalar da yazdı, kimi şkola kiyatlarını da hazırladı. Gaydarcının büyük yaptıkları için genç avtonomiyamız verdi ona üüsek bir titül „Gagauziyanın hatırlı vatandaşı”.

Yaklaştıkça Valkaneşä, Goguşun burnusuna sansın piinir kokusu başladı urmaa, kaurma kokusu, angılarını o taraflarda kâr ustayca hazırlêêrlar. Başladılar bostannar görünmää, neredä karpuzlar ölä büyük olêrlar, ani uzaktan toklu gibi durêrlar.

Valkaneş Kişinevdan 200 kilometrada bulunêr. Valkaneşin kâr orta erindän geçer şösä yol Kaul – Tumarva /Reni/.

Pek islää bilerlär Valkaneştä Nikolay Tufarı, üürediciyi, masal yazanı hem toplayanı, şiir hem annatma ustasını, angısı şindi Komrat universitetindä çalışêr. Tülüküüyündä yaşayan, Saveliy Êkonomov anıldı diil sade „Zavalı üüredici” yaratmasinnan dolayı, ama bütün Moldovaya kendi masallarinnan, angılarını o, evdän–evä gezip, toplêêr ihtârlardan, taa kaybelmedään, düzer onnarı, erleştireer. Hem taa bir işi pek sever Saveliy Petroviç – başçıvancılı. Taa bir iş – Saveliy Petroviç sevmeer durmaa yaşamak yolun kenarında. Valentina Karanfil yaratıcılık tarafından läüzüm saysın bu adamı nuna erinä. Çok yazêr gagauzlar için Sona Adieva Çöşmäküüyündän.

Karaca, Valkaneş üstündä bulunarkan, göstermiş Goguşa uzakta görünän Tuna deresini, angısı, nicä da Prutlan Nistru Kara denizä düşer.

III

Bundan sora Karaca yollandı Kıpçaa dooru. Kıpçak – büyük, zengin hem gözäl bir gagauz küüyü, angısı Taraklıdan 12 kilometra bir tarafta durêr.

Yıl–yıldan Kıpçaa hiç yok nicä tanımaa. Hem **anılêr** Kıpçak diil sade gözellin-nän hem cana yakın, çalışkan insannarınnan, ama vergili yazıcısının da, angısının kiyatları gagauzlar için, onların yaşamaları için çevirili çok dillerä. Onun şiirlerini diil sade türküyä çevirsinnär, ama herbir küüdä büyük duyguylan çalêrlar da. Bu yaratıcının, „Gagauziyanın hatırlı vatandaşın” adı – Nikolay Baboglu. Trofa–trofa, tenä–tenä toplêêr Nikolay Baboglu gagauzların folklorunu, bütün üreklän çalışêr hertarafça ilerletmää gagauzların kulturasını. Pek çok hem bobayca yardımnêr Nikolay Baboglu gençlerä literatura, yaratma yolunda. Onun kardaşı da, İgnat, batüsundan aşaa kalmaa istâmeer, pedagogika institutunda bilim doktoru çalışêr. Kendi çalışmaları için kabletti titül: „Gagauziyanın şannı pedagogu”.

Başladıydı ayaklanmaa Petri Yalınca da, angısı çok gezärdi gagauz küülerindä, gagauzların arasında da, gördüünü çalışardı şiirlerä, annatmalara koymaa, gazetasında çıkarmaa, ama 2002-nci yılda vakıtsız geçindi.

Karaca Çadıra etişincä annadêr Goguşa, ani Ukrainada da, komuşu Bolgrad rayonunda da var gagauz küüleri: Kubey, Satılık–Hacı, Dimitrovka, neredän çoyu çekildilär Moldovaya da şimdi burada izmet ederlär. Butakım adamnar: Stepan Kuroglu Dimitrovkadan, angısı şimdi Moldova Yazarlar Birliin azası. İşledi Stepan Stepanoviç Akademiyda, etnografiya bölümündä. Stepan Stepanoviç çok kiyatlar bilim hem literatura tarafından hazırladı. Onun şiirlerini, annatmalarını severlär büyüklär dä, küçüklär dä. Şimdi Stepan Stepanoviç çalışêr Komrat universitetindä.

Çok çalışêr, şkolalara türlü üüretmâk kiyatları hazırlêêr, uşaklara deyni şiir, masal, türlü annatmalar yazêr Konstantin Vasilioglu Alekscandrovkadan /Satılık–Hacıdan/, angısı şimdi „Dnipru” Yazarlar Birliin azası. Onun meraklı annatmaları terbiyelerlär uşakları iilıklä. Av-tor çalışêr uşaklar olsunnar can acıyan, sevsinnär işi hem tabiatı–naturayı, olsunnar toprakta çorbacı. Onun büyük çalışmaları için kiyatçılık hem bilim uurunda gagauzlar verdilär ona bir üüsek titül – „Gagauziyanın hatırlı vatandaşı”.

IV

– Tâ şimdi etişeriz Çadıra, neredän, var nicä demää, gagauzların kulturasının duuma eri. Çadır topraanda duumuş Mihayıl Mihayloviç Çakir – ilk gagauz popazı, gagauz üürenmiş, profesoru. Mihail Mihayloviç duumuş 1861 yılda. O gagauzların hem moldovannarın büyük dostuymuş. Gagauzların arasından Mihail Mihayloviç – ilk adam, ani başlamış gagauzça yazmaa. Çok kiyatlar gagauzça hem gagauzlara deyni yazmış Mihail Çakir. Gagauzların sıraları hem onların adetleri, onların ozamankı yaşamaları

bulmuşlar kendilerine er Mihail Çakirin kiyatlarında. O bizä deyni, nicä Kiril hem Mefodiy slavännara deyni.

Mihail Çakirdän çekeder **ilerlenmää** gagauzların kulturası. Mihail Mihayloviç demişti, ani gagauzlar çalışkan hem talanlı insan. Kär aslı bu laflar, baktıynan, nicä birdän kalktı yukarı gagauzların literaturası hem kulturası.

Kim bilmeer Dioniş Tanasogluyu hem onun bobasını Nikolay Georgieviç Tanasogluyu?! Onnar Kiriettän, angısı bulunêr Çadır rayonunda. Dionis Tanasoglu gitti Çakirin yolundan, Çakirin izlerindän da 1957-ci yılda açtı gagauzlara eni bilgi yolu, verdi gagauzlara yazı, kendisi düzdü, yazdı, hazırladı şkola kiyatlarını. Roman „Uzun kervan” girdi, nicä çorbacı, herbir evä. Dionis Nikolaeviç pek çok kuvet, vakıdını şindi da verer kendi halkına, onun ilerlemesinä.

Lääzım sölemää, ani Dionis Nikolaeviçi çıkardı bu aydınlık yola onun bobası, eski üüredici, şair hem prozacı, Nikolay Georgieviç, angısı pek çok yazardı, çevirärdi Puşkini hem başka avtorları da. Bu adam pek çok çalıştı gagauzların kulturasını ilerletmää deyni.

Çadır tarafları anılêr başka talanlı adamnarla da. Çoyu lääzım bilsin hem işitmiş olsun, nicä gözäl çalêr Bucak bülbülü – Stepan Kurudimov. Pek siirek adam var nicä bilmesin Gagauz–Çebotar Petriyi! Genç hem vergili, iiri hem şavklı yıldız peydalandı Bucaan literaturaya gökündä. Petri Çebotar yazêr hem çok, hem käämil.

Birtürlü kolaylıklan hem havezlän, tanımaklan hem bütün ürektän yazêr Petri Çebotar kendi şiirlerini hem annatmalarını. Adam, bilmeyän avtoru, okuyarkan onun yaratmalarını, düşünecek: „Kim nelär gördü hem geçirdi başından bu zavalı adam?” Ölä bilgiylän, ölä tanımaklan yazêr Petri Çebotar insanın zorunu, insanın yaşamasını içyandan; ölä ustayca, derindän açıklêr adamın duygularını, düşünmeklerini hem istediklerini, ani şaşa kalasın!

Pek candan, ürektän yazêr kendi yaratmalarını Mariya Kuyumcu (Durbaylo) da. Biler okuyucular artık Lüba Çimpoeşi da, angısı çalışêr Moldova Akademiyasında, gagauz bilim bölümündä. İkisi dä onnar Çadır dolayından, ikisi dä Tomaydan.

Baurçulu Andrey Koçancının şiirlerini okuduynan, dünneyi hem yaşamayı görersin avtorun gözlerinnän, duyêrsın onun duygularınnan.

Sayılêr artık bizim Stepan Bulgar da, angısı şindi Komratta çalışêr. Kendisi o Kurçu küüyündän, ama bölelerinä Bucakta deerlär: „Bu bizim adam”. Şindi saygılı Stepan Bulgar „Sabaa Yıldızı” hem „Güneşçik” dergilerin baş redaktoru. Büük yaptıkları için Stepan Bulgara verildi bir üüsek titül: „Gagauziyanın hatırlı vatandaşı”.

Çadırdä Goguş koyêr bir demet çiçek Çakirin anmak taşına. Karaca ona söleer, ani pek çok çalıştılar gagauzların ilerlemesi için Nikolay Tanasoglu, Aleksey Tukan, Nikolay Arabacı, Dimitri Kara Çoban hem başkaları da. Ko hepsiciin topracı ilin olsun!

Anmak taşın önündä, bu ayoşlu erdä Goguş emin etmiş gitmää dedelerin izlerindän, hiç sapmamaa bir tarafa, vermää bütün kuvedini, saalını hem, lääzım olursa, kendi canını da halkın ilerlemesi için.

Bir da Goguşun yanında peydalanêr onun dädusu. Dädu demiş:

– Pek gözäl, Goguş, ani sän isteersin ileri dooru gitmää bu adamnarın yolundan. Lääzım, Goguş, tutasın aklında, ani bizim için başkaları çalışmayacek, bizim işimizi başkaları yapmayacek. Da onuştan, uşaam, **lääzım biz kendi–kendimizi dooru yola koyalım, biz kendimiz kendi yaşamamızı kuralım.**

Goguş hiç annayamamış, nicä gecä geçmiş da genä sabaa olmuş.

Taman bu vakıt dışarda, pençerenin altında işidilmiş keskin horoz sesi: ku–ku–ri–gu–u–u–u!

Horoz ötmüş birkaç kerä, nekadarsesi varsaydı da kaldırmış Goguşu hem gagauzları eni zaametä, eni çalışmaklara, eni yaşamaya hem eni kısmetä.

Goguş kalkmış döşektän ilin üreklän.

Bu gecä o halizdän görmüş Bucaa, tanışmış Bucaan anılmış adamnarınnan.

Ondan sora Goguş yıkanmış, imiş sabaa ekmeeni da, gülümseyäräk güneşä, yollanmış şkolaya.

panorama – büyük bir kartina

renk – beniz

anılmää – bilinmää

ilerlenmää – ileri gitmää

istedik – büyük istemäk

saburluk – dayanmak, dayanıklılık

merkez – baş, (rusça: glavniy, stoliçniy)

tıynak – rusça: prud, vodoyom

1. Neçin uşaklar bıktırardılar Goguşu kendi soruşlarınnan?
2. Ne teklif etmiş Karaca bu sefer Goguşa?
3. Goguşun angı istediini tutunmuş tamannamaa Karaca?
4. Neçin Karaca demiş, ani Goguşun ilk istedii may diil onun kuvedindä?
5. Nelär görmüş Goguş yukardan, havada uçarkan?
6. Nesoy anılmış adamnarlan tanıştırmış Karaca Goguşu? Annadın onnarın herbiri için: neredä yaşêêrlar hem ne zanaatı kullanêrlar.
7. Bu avtorların, yazıcıların, şairlerin, kompozitorların arasından kimi bilersiniz yakından?
8. Kiminnän vardır buluştuunuz, görüştüünüz?
9. Ne var nicä söyleäsiniz onun için?
10. Annadın Mihail Çakirin yaptıkları için.
11. Nicä siz annêersınız dädunun laflarını: „Pek gözäl, Goguş, ani sän isteersin ileri dooru gitmää bu adamnarın yolundan...”?
12. Var mı sizin tanıdık, bilän adamnarın arasında ölesi, angısı bütün kuvedini, üreeni, yaşamasını verer kendi halkı için? Annadın birisi için.
13. Hazırlayın aazdan bir yaratma „Bän isteerim benzemää Ona”.

Küçük Bucak

Küçük Bucak!
Sən hartada hiç yoksun.
Küçük Bucak!
Benim girgin halkım!

Paalı Bucaam!
Kendin, elbet, küüksün,
Ama pek büyük
Senin canın, Bucak!

Seni artık
Her taraflar bilerlär,
Görerlär, ani
San dizlerdän kalktın.

Küçük Bucak!
Sən dostları seversin.
Duşmannara –
Pekçä gelir sıcak.

Küçük Bucak!
Sana bän büün çalêrım...
Sana, halkım –
En ii türkülermi!

Sizi: Komrat,
Beşgöz hem Çadır-Lunga!
Sizi: Kongaz,
Tomay hem Beşalma!

Sizä, kızlar,
Bän üreemi baaşlêrım!
Sizä, dostlar, –
Kendi şiirlerimi!

Seni, Bucak,
Eşil çayırarınnan,
Nicä kardaş,
Alêrım kucaama!

1. Demekli hem duygulu okuyun şiiri, ezberläyin onu hem cevap edin soruşlara.
2. Nicä annêersınız lafları „Görerlär, ani sän dizlerdän kalktın”?
3. Neçin avtor küçük Bucaana türkü çalêr? Nelär söleer avtor kendi türküsündä?
4. Ne söleer avtor Bucaan canı için? Nicä siz annêersınız bu lafları?
5. Okuyun şiirin sonundaki sıralarını da söläyin avtorun Bucaa kendi sevdası için. Siz da seversiniz mi kendi tarafınızı, Vatanınızı? Açıklayın kendi fikrinizi.

Ana-boba

Çok işleer bizim mamu evdä:
Pişirer o bizä gözlemä,
Kuşlara su, imäa o verer,
Kapunun önünü süpürer.

Bu dooru, dostlarım, bu ölä, –
Ama yoksaydı baka evdä?
O evin bir ucu bulunmaz,
Kapusu o evin kapanmaz,

O sabaalän bakêr kalkalım,
Havaya görä biz giinelim,
Sofraya oturup, iyelim,
Vakıtları evä dönelim...

Sokakta tokatçık hep gırçlaar,
Aulda hayvannar aac durar.
O evin örtüsü hep akar,
Yıldızlar tavandan kâr bakar.

Koyunnar aulda alafsız
 O evin kesesi – parasız.
 Uşaklar bobasız – pek arsız,
 Çorbacıyka onsuz – raatlıksız...

Ne gözäl yaşamaa ayledä,
 Açan mamuyıan baka evdä!

1. Ne söläner mamu için şiirin çeketmesindä? Kayılsınız mı avtorlan? Neçin?
2. Neçin yokkana evdä adam (baka), o evin işleri gitmeer, nicä lääzım? Dooru mu bu? Neçin?
3. Nezaman ayledä (evdä) islää? Neçin? Açıklayın kendi fikrinizi.
4. Resimnäyin aazdan yada boyaylan kendi ananızı (mamunuzu). Yazdırın onu her taraftan.
5. Neçin deerlär, ani „Mamudan paalı erdä bişeycik hiç yok”? Açıklayın fikrinizi.

Sabaa

Bän severim çiidä
 Çinsabaalän gezmää.
 Paçalar suvalı
 Otları çinemää.

İsteerim görmää,
 Nicä kır diriler,
 Nicä kap–karannık
 Aydınnaa karışêr.

Can çeker işitmää
 İlk horoz sesini.
 Göreyim yollarda
 İlk tavşam izini...

Göreyim lüzgerin
 Boyunu–postunu...
 Hem isteerim bilmää
 Bän onun yolunu.

Pek severim, dostlar,
 Çalsınar kavallar,
 Bucaamı doldursun
 O gözäl avarlar.

Tä göklär biyazêr,
 Pek hızlı sararêr...
 Gözünün önündä,
 Gül gibi, kızarêr...

Günduusu, tutuşup,
 Büük yalınan yanêr.
 Yalının dilleri
 Göklerä taa çıkêr.

Tä güneş bayırın
 Ardından görüner –
 Kaşların altından
 Bizlerä gülümseer.

Karşılêêr güneşi
Sevinmäklân dünnä:
Bulutlar – göklerde,
İnsannar da – erdä.

Ko olsun dünnedä
Herzaman güneşçik!
Cenklerin erinä –
Hiç bitmâz bir şennik!

1. Demekli okuyun şiiri hem cuvap verin soruşlara.
2. Günün angı zamanı için sölenêr bu şiirdä?
3. Nelär isteêr görmäa avtor? Bulun da okuyun o sıracıkları kiyattan.
4. Nelär sever avtor? Sizdä var mı bu duygular?
5. Açıklayın şiirin sıracıklarının eni günün (diil güneşin) duumasını. Nelär diişiler tabiatta, nicä diişiler?
6. Neredän belli, ani tabiat: insan, hayvannar, kuşlar gimn çalêrlar sabaaya, sevinmäklân bekleerlär onu? Açıklayın kendi fikirinizi.
7. Kim becerer, aazdan yada boyaylan resimnâyin sabaayı.

Eni yıllan!

Eni yıllan sizi
Ürektän bän kutlêêrim!
Olsun saalınız
Allaha yalvarêrim.

Versin sizä pek çok
Şennik hem kismet!
Büüsün hem olsun
Kırlarda bereket!

Ko gelän bu yılda
İnsannar uslansın,
Yıl-yıldan devletlär
Silähtan atılsın.

İnsannar dostlukta!
Olsunnar çorbacı!
Biri-birinä
Olmasın laf acı.

Ko Eni yıl, dostlar,
Getirsin zenginnik!
Arada yaşasın
Usluluk hem birlik!

Eni yıllan, dostlar,
Sizi bän kutlêêrim!
Olsun saalınız
Allaha yalvarêrim!

1. Demekli okuyun şiiri hem cevap edin soruşlara.
2. Angı zaman için sölenler bu şiirdä?
3. En paalı bu dünnedä neydir?
4. Siz kayılınsız mı avtorlan? Neçin?
5. Nicä annêrsınız lafları „devletlär silähtan atılsın”?
6. Nicä teklif eder avtor yaşamaa?
7. Nicä siz düşünersiniz „zenginnik”, „usluluk” hem „birlik” baalı mı biri-birlerinä?
8. Eni yılda insan hem siz nelär dua edersiniz biri-birinizä?
9. Neyä umutlanêrsınız? Nelär bekleersiniz? Açıklayın kendi fikrinizi.

Gidän yaz

Ne gözüldin sän ilktän!
Herersi çiçek açardı.
Dolaylar doluydu ses:
Kuşlar, yorulmaz çalardı.

Neredä o sıcaklar?
Neredä gür çayırlar?
Sän kimä sattın? Sölä:
Yazın boyası kimdä?

Vardı çok sendä sıcak.
Çayırdä pek şen kaçardık.
Diildi läâzım hiç yatak –
Dışarda konak bulardık.

Neçin salt sarı boya
Hem lüzgär braktın güzä?
Nereyi gidersin, yaz?
Neçin sän küstün bizä?

Ama şimdi, ne oldu?
Näända bülbüllär kaldı?
Neçin gün–gündän, dostum,
Günnerin pek kısaldı?

İnanêrım: gelecän,
Genä dönecän bizä,
Başka kerä taa zeedä
Brakacan sıcak güzä.

1. Yılın angı zamanı için sölenler bu şiirdä?
2. Angı işliklär, söz payların angı formaları gösterer, ani yaz geçmiş, geeridä kalmış?
3. Angı renklär sayılêr yaz boyası? Neçin? İnandırın.
4. Tabiat ne brakmış güzä? Ne soruşlar koyulêr tabiata?
5. Neyi inanêr avtor? Bulun o sıracıkları şiirdä. Onnarı kullanarak cevabı nızı düzün.
6. Neçin o isteer yaz braksın güzä deyni taa çok sıcak? Açıklayın fikrinizi.

MİNA KÖSÄ

(1933–1999)

Mina Kösä yaşamasında herbir janradan tutundu, ama onu bilerlär taa çok nicä çiftçi şairi. Mina Kösä neredä da bulunmasa, o küüyü, çiftçileri, Bucak tarafını unudamazdı. Onun şair göbää Bucak kırları-na baalıydı. Onun şair kemençesi Bucak kırların gözellii için çalardı, uçsuz-kenarsı z baalar hem meyvalıklar için çalardı, gagauzların käämil çiftçilii hem çalışkanı için çalardı.

Avtorun tematika diapazonu geniş, ama o baalı küüyä, Bucak tarafları-na, gagauzların yaşamasına.

Mina Kösä bütün yaşamasını, var nicä demää, saalını gagauzların kulturasını ilerletmää deyni verdi. Nekadar kuvedi vardı, çalışardı, ki gagauzlar da sayılsınar, hatırlansınar hem başkasından aşaa kalması-nnar. Gagauzlar da ona çalışmakları için bir üüsek titul verdilər: „Gaga-uziyanın hatırlı vatandaşı”. Onuştan da, bezbelli, dedelerdän kalmış laf: „İilik ekecän – iilik biçecän”.

Seläm sana, topraam!

Severim bän Bucaa, topraa,
Ani kurêr bana sofra,
Uşaklımdan geniş–geniş,
Açan terli bitârdı iş.

Suvêêrım en – işä deyni,
Ki metetmää, topraam, seni,
Paalıysın, brey, üreciimä,
Nicä ana uşacına.

Hatır güderiz işlerä,
Ani olêrlar kırında,
Kanat verersin canıma,
Boncuk takêrsın şiiirimä.

Seläm, topraam, keskin sesli,
Ne günnerin senin geldi,
Käämil türkü gibi oldun,
Umutlarmı hep doyurdun!

Severim bän seni, anam,
Ki çok dildä var büün uşaan,
Gözäl sıra da yaşamaa
Kurdun candan sän onnara!

1. Demekli hem duygulu okuyun şiiri, verin soruşlara cuvap.
2. Açıklayın ilk dörtsıralın maanasını. Nicä annêêrsınız lafları „Severim... topraa, ani kurêr bana sofra”? Açıklayın kendi fikrinizi.
3. Açıklayın şiirin sıracıklarını: „Severim bän seni, anam, ki çok dildä var büün uşaan...” Açıklayın kendi fikrinizi. Kimin hem ne için burada laf gider?

Benim tarafım

Bucaktır kendi
İçer dizili
Dünnä gözelli,
Canın ilinnii.

Çekerim türkü,
Öperim gökü.
Bucaan üstündän
Yıldız önündän.

İşin çiçeklii,
Yardım keskinnii

Büüyey Bucakta,
Kısmet toprakta.

Ne sarp tarafım
Käämil korafım,
Dostluk içindä,
Kardaş özündä!

Bän can erimdä
Tutêrim sevda.
Ana topraama,
Senmâz hoşluuma.

1. Demekli okuyun şiiri, cevap edin soruşlara.
2. Kayılsınız mı avtorlan, ani „Kısmet toprakta”? Neçin? Açıklayın kendi fikrinizi.
3. Sever mi avtor kendi tarafını? Angı laflarlan var nicä kaaviledäsiniz, argumentleyäsiniz kendi cevabınızı? Bulun onnarı da okuyun.
4. Yapın bir resim kendi tarafınıza (aazdan). Yazdırın en büyük paallılıkları (sizä deyni), angıları en ilkin aklınıza geler, Vatan için düşündüyän.

Güllü korafım

Benim tarafım,
Güllü korafım,
Öperim seni,
Geçmâz sevgimi.

Benim tarafım,
Açık şu lafım,
Demää ürektän,
Haliz derindän.

Dünnäysin käämil,
Cana pek ilin.
Sendä solumaa,
İilää sarmaşmaa.

Duygum ko ötsün,
Kısmet öpüşsün.
Gözäl toprakta,
Cömert Bucakta!

1. Demekli okuyun şiiri. „Demekli şiiri okumaa üüreneriz” statyanın na-saatlarını kullanın.
2. Açıklayın avtorun sevdasını kendi tarafına. Cevabı okuyun.
3. Nicä annêêrsınız lafları „cömert Bucak”. Açıklayın kendi fikrinizi.
4. Neçin M. Kösä şiirin adını „Güllü korafım” koymuş?

Üreemln topraa

Var üreemdä benim toprak,
Angısının adı Bucak.
Dedelerin dedeleri
Onu sevmiş, brakıp eri,

Toom burda dedäm daatmış,
Çizileri derin ekmiş –
Ölä umut büüsün, olsun
Hem kismetli ömür çıksın,

Ani kalmış pek yırakta –
Şu Varna tarafında...
Var üreemdä benim toprak,
Paasız kalan bizim Bucak.

Da nekadar büücek toomnar,
Hiç bitmesin senselelär.
Kim ilk adım yaptı burda,
Adımnarı var büün da taa...

Var üreemdä benim toprak,
Şu genç hem şen bizim Bucak.
Altın elli insan onda,
Açık umutlan canında...

1. Demekli okuyun şiiri hem cuvap edin soruşlara.
2. Neçin avtor Bucaa deer „üreemin topraa”?
3. Angı zamannar için yazılı şiirdä?
4. Nicä annêêrsınız lafları „*altın elli insan...*”? Açıklayın kendi fikrinizi.
5. Kurun bir aazdan resim, angısının adını koyun „Eski Bucak”.

Ana dilim

Ana dilim, ana dilim,
Sensiz bän soluksuz gibi,
Gecä–gündüz sän aklımda,
Gagauzun şu kanında.

Ana dilim, ana dilim, –
Sän başsın, eminim benim,
Haliz kızgın da üreciim,
Güneş gibi hem kismetim.

Senin, dilim, kökün derin –
O büyük senseledän gelir,
Oguz sızıntısı kaavi,
O çok halkı kardaş etti.

Ne çok sän geçirdin, dilim,
Ama kaldın, kaldın diri,
Da büünnän büün halkım seni
Bakêr gözlerini gibi...

...Nicä fidan büümäz köksüz
Ölä insan olmaz dilsiz.
Bän „şükür” deerim dilimä,
Ondan hoşluktur kefimä.

1. Demekli okuyun şiiri hem ezberläyin onu. Cuvap edin soruşlara.
2. Neçin ana dilsiz avtor „soluksuz gibi”. Açıklayın fikrinizi. Avtorlan kayılsınız mı? Neçin?
3. Açıklayın şiirin sıracıklarını:
*Ne çok sän geçirdin, dilim,
Ama kaldın, kaldın diri, ...*
Neçin halk koruyêr dilini, nicä kendi gözlerini?
Açıklayın fikrinizi.
4. Var mı dooruluk, deyärkän, ani dilimiz bizi yapêr gagauz? Açıklayın fikrinizi.

**Dostundan ayrıldıynan adam aalêr üç yıl,
Vatandan ayrıldıynan – ölüncä.**

STEPAN BULGAR

(1953)

Stepan Bulgar gagauz yazıcıların ikinci pleyadasından bir kişi. O geldi bizim literaturaya Stepan Kuroglunun ardına. Yazêr düz yazı (proza). Taa baştan o kendi bilinçliini islää kantarladı da tutunmadı şiir yazmaktan, nasıl çok kerä olêr literaturaya gelân gençlerdä, ama doorudan başladı proza yazmaa, Bulgarın yaratması derin kendili, var gözäl süretli dili. Yazılarında duyulêr onun duuma tarafın, Kurçu küüyün akteñtleri, ama sade duyulêr da bu akteñtlän literaturamıza gelir bir taazä lüzgär, ama yaratmasının kalan tarafında Bulgar yazêr gagauz dilimizin büünkü kurallarına görä.

Bu kiyatta tanışaceniz Stepan Bulgarın annatmalarınnan „Sıkı Mirçu”, „Usta”, „Kardaşlar” hem „Kim biler?”.

Bulgara, nicä dä başka talantlı hem çalışkan bilim hem literatur zanaatçılarına, yaptıkları için verildi üüsek bir titul: „Gagauziyanın hatırlı vatandaşı”.

Ruba

Sandinin Mälçu däduşu kışın gidärdi buluşmaa eski dostlarınnan. O dädular toplanardılar dermenin yanında da lafedärdilär. Kimin elindä sopa, kimin elindä baston, kim taa kaavicä almadı elinä sopa. Ama hepsi giimni islää, kış vakıdına görä: kimi giimni uzun boylu kürk, kimi guglalı yaamurluk, ama altında keptar.

Açan Mälçu dädu çekedärdi giimmä, Sandi unukası yardım edärdi dädusuna.

Mälçu dädu çaarêr:

– Sandi, getir çarıklarımı!

Sandi getirärdi dädusuna çarıklarını da sorardı dädusuna:

– E, däducuum, tırsınalarını getireyim mi?

– Getir tırsınalarını da, Sandicik!

Dädu Mälçu giyirdi dimi pantolonnarını, kopçalı gölmeeni, çapraz ilikli mintankasını, keptarını, sora da üstünä – uzun boylu kürk, bitkidä dä – başına astragan kalpak. Çıkarkan içerdän dışarı, dädu Mälçu hep çaarardı Sandicii.

– Sandi oolum, getir bastonumu!

Sandicik emen getirärdi dädusunun bastonunu.

Açan dädusu gitti, Sandi oturdu pat üstünä da danıştı malisinä, angısı dokuyardı düzen:

– Mali, ma mali, neçin şimdi biz giimeeriz osoy ruba, nesoy giyer bizim dädu?

Babusu trakladardı düzenin taraanı „Trak-trak, trak-trak” da annadardı:

– Ey, oolum, unudulêr bu işlâr, hepsi geeridä kaldı. Gençlerä bu işlâr diil lââzım. Kim çarık giyecek, kim sargı saracak, kim tırsına saracak?! Tâ bân däduna kuşak dokuyêrim. Dokuyacam da sora başka düzen kurmayacam!

Kızçaaz Girgina sölärdi malisinä:

– Mali, bân isteirim olmaa terziyka. İnsannara ruba dikmäâ. Annatsana, mali, karılar taa nasıl ruba taşıyardılar?

Babu genä traktattı düzenin taraanı da annattı:

– Gagauz karıların her günkü rubaları „gölmek”, „fistan”, „çember”. Suuk havada karılar giyirdilêr fistanın üstünä „kofta” ya da „keptar”, ayaklarına „çorap”, „terlik”, „emeni”. Herbir gagauzkada var „fita” (farta). Fıtalâr dikiler bütün bir parça materiyyadan. En eski modaya görä fita mor renktä materiyyadan yapılmış. Ama 30-cu yıllarda genç gagauzkalar çeketilêr taşımaa biyaz materiyyadan fita.

Kızçaaz Girgina genä sordu:

– Nesoy altın-gümüş, gözelliklêr taşıyardılar gagauzkalar?

– Gagauzkalar severlêr taşımaa „küpä”, „bilezik”, „boncuk”, „sedef”. Bilezikleri baaşlarmışlar gelinnerä düünerdä. Altın hem gümüş bilezikleri gagauzkalar taşıyarmışlar her gün. Altın bileziklêr varmış sade zengin gagauzkalarda. Gagauzkalar kullanarmışlar türlü-türlü boncuklar, angılarını taşıyarmışlar boynusunda sıra-sıra, boncukların yanında varmış stavrozçuk. Gagauzkalar taşıyardı left (büük altın para) hem mahmüda (ufacık altın para). V. Moşkov yazmış XIX-cu asirdä, ani „...hepsi bu gözelliklêr asilêr okadar çok, ani onnar kaplêrlar bütün güüsünü belinä kadar”.

Ayak kapları: materialdan „çorap”, kalın yapaadan dokuma çoraplar „tomak”, deridän ayak kabı „emeni”, „papuç”, „çarık”.

Kış zamanında gagauzkalar giyirdi ensiz kurtka „elek”, koyun derisindän „poluşubka”.

Gagauzkalarda var: „kasınka”, „çember”, „şalinka”.

Bu vakıt Sandi sordu malisinä:

– E, adamnar nasıl ruba taşıyardılar?

Babu cuvap etti:

– Eskidän gagauzların rubaları kara renktäydi: pantolonnar „çaaşır”, „gölmek”, „mintan”. Başına giyirmişlêr koyun derisindän kalpak. Kalpak var „kırım”, „astragan”. Adamnar

sararmışlar belinä „kırmızı kuşak”. Kuşaan üstünä baalarmışlar deridän bir „silählik”. Ayak kabı adamnar giyärmış: „emeni”, „çarık”, „tomak” (getri). „Dimi don” gagauzlarda kara hem mor boyada. Yortularda adamnar giyärmışlär dokuma materiyadan „flanä” yada „an-teri”. Suuk zamanda giyärmışlär deridän „kürk”, „boy kürkü”, „boy kojuk”. Bundan başka, adamnar taşıyarmışlar „yaamurluk”, angısına dikilärmış „gugla” (başını kapatmak için).

Gölmek dikilärmış ketendän dokunmuş materiyadan. „Flana” dikilärmış yapaadan dokuma materiyadan. Pantalonnar: „dimi”, „tuçlu don” – dokunmuş materiyadan.

Açan Mälçu dädu döndü avşam üstü evä da girdi içeri, Sandi unukası yardım etti dädu-suna çıkarmaa çarıklarını.

Sandi sorêr:

– Üşüdün mü?

Mälçu dädu cevap eder:

– Benim kürküm koruyêr beni suuktan. Bizim dädular taa taşıyarmışlar koyun derisindän don da, keptar da, kürk tä...

1. Nereyi Sandinin Mälçu dädusu kışın gidärdi?
2. Nesoy rubalar giyärdi Sandinin dädusu?
3. Nicä Sandi yardım edärdi dädusuna?
4. Sıralayın Mälçu dädunun rubaların adlarını.
5. Koyun derisindän angı rubalar yapılar mı?
6. Angı rubaları giyärdi gagauz karıları? Sıralayın onnarı.
7. Annadın yaratmayı sırasına görä.

Bu meraklıdır!

Horu giimneri...

Horuya kızlar sade püsküllü şalinkalarlan gidärmışlär yada karbonalı çemberlän (püskül-süz).

Barizlär gözäl: mor, kara yada biyaz. Kışın biyaz dartılmazmış. Otuz yaşını geçtiyän, karılar artık biyaz çember dartmazmış.

Rubalarda renklär: kara, mor, küpür. Bez gölmek sade ihtärlar taşıyarmışlar.

Gelindä yada kızlarda: altıncık – barizdä yada çemberin gerki ucunda.

Kızda çiçek saa tarafında. Çocuk, açan sevärmış kızı, çiçää saa tarafına kız koyarmış, açan sevmäzmiş – sol tarafına.

Kızların bilezikleri kemiktänmiş, küpeleri altındanmış, ama var nicä yalancık altından da olsun.

Usta

Küüdä deyärdilär, ani İtir Miti bu dünnedä hiç bir kerä pişman olmamış yaptıkları için.

İtir Mitinin varmış bir oolu, da yollêêr adam onu Komrada üürensın fiçıcılık ustalını. Üürener iki yıl çocu da geler evä. Bobası karşılamış onu pek şen. Giderlär bakmaa aulları-

n1. Büyüymiş orada bir büyük ceviz aacı, çıkarmış ondan bir taliga ceviz bütün da kışa yakacak.

– Boba, – deer ool, – te bu aaçtan olacek bir bin kilalık fıcı.

Düşüner İtir Miti. Çaarêr komuşuları da keserlêr aacı. Girişer oolu yonmaa aacı da doga çıkarmaa. Yona-yona kalmış iki küçücük parça odun.

– Boba, – demiş ool, – bilersin mi ne? Bundan fıcı olmayacak. Yapacam bir canavarcık.

– Yap iki, – demiş İtir Miti.

– Neçin? – sormuş oolu.

– Biri isin seni, birisi dâ isin beni. Neçin uydum senin aklına da bölâ gözâl aacı bozduk.

doga – fıcı taftası

canavarcık – yabanıcık

1. Akıllıymış mı İtir Mitinin oolu?

2. Ustalu o pek mi ii öğrenmiş? İnandırın düşündüğünüzü.

3. Angısı İtir Mitinin yaşamasında ilk pişmannı?

4. Kimin beterinâ o pişman olmuş?

5. Neyâ bu annatmaa bizi üürededer?

Kardaşlar

İkiz kara bugacıklar otlardılar çayırda. İhtâr dâdu gidârdi dolaşmaa onnarı. Sulardı, bakardı girmesinnâr aalemin aullarına. Her avşam o gidârdi aydamaa hayvannarı evâ. Bir kerâ, gidârkân çayıra, dâdu işitti taa yırankan, nasıl anırêr bugacının birisi. Öbürü yoktu. Onu dâdu buldu öteedâ, kuru derin kulak içindâ insannarın aulların yanında. Bugacık yatardı bir diirennen saplı boşunda.

– Bey! Bey! Bey!

Hayvançık taa diriydi, aar soluyardı. Açan dâdu çıkardı diireni, bugacık girişti düünmää. Kardaşı verdi ses ona ölä duygulu. Dâdu çıktı kulaktan da savaştı aydamaa evâ saa bugacı. Hayvan direşârdi, sansın annardı ne oldu. İhtâr urdu ona bastonnan, ama açan bugacık işidirdi öbürünün sesini, kaçıp bir yanına, dönârdi geeri baarak.

– Bak sän hayvanı, – dedi dâdu, düşünerâk ne yapmaa. Sora savaştı ürkütmää bugacı bir tarafa, ama etiştirâmedi. Hızlanıp öbürün sesinâ, bugacık kopuştu kulak boyundan, ama bacakları kaydı, da hayvan düştü kulak içinâ. Geeridân silkindi topaçlar.

Kızgın hava. Çayır üstündâ uçardılar biyaz kaaz tüüyları. Tozlu kulak içindâ yatırdı iki kara bugacık. Bir yanında da aalardı dâdu.

ikiz – sayılêr bir anadan akran (uşak ya hayvan)

kulak – bir alçak er kırdâ

ıdıran – yara, ranenie

1. Sanki, kim olsun o cansız, ani diirennän saplamış danacı?
2. Neçin o saa bugacık çok duygulu anırmış hem istemäzmiş evä gitmää?
3. Kara bugacık düşmüş da yatırdı ıdırannı kardaşcının yanında.
4. Dädu neredäydi? Neçin o aalardı?
5. Sizin burada kimä canınız acıdı?
6. Sade insannarın mı arasında var candan kardaşlanmak?

Gavril Gaydarcı – Bucaan oolu

Gavril Gaydarcı – anılmış lingvist. Gagauz sintaksisindä onun monografiyaları islää bilinerlär.

Gavril Gaydarcı başkalarinnan barabar hazırladı gagauzça-rusça-moldovanca sözlüü. Bundan kaarä, o yazdı bilim yaratmaları toponimikada, onomastikada, leksikologiyada.

1969 yılda Gavril Arkadyevič gider üürenmää Sovet Birliin Bilim Akademiyasının Dilbilimi İnstitutunun aspiraturasına (zanaat „Türk dilleri”), angısını 1972 yılda bitirir da sora kaavileştirdi disertatıyasını «Типы придаточных предложений в современном гагаузском языке».

XX asirin etmişinci yıllarında Gavril Gaydarcı yazêr statyaları:

- Гагузский язык: от прошлого к настоящему;
- Гагузский язык: к родникам истории,
- Гагузский язык: проблема самобытности;
- Гагузский язык: проблема алфавита;
- Гагузский язык: проблема орфографической нормы.

Gavril Gaydarcı aaraştırdı aktual işleri, angıları açıklêêrlar gagauz dilinin speşifikasını, gramatika yapısını hem halk arasında kullanmasını. Lüdmila Pokrovskaya, Elena Kolta, Gavril Gaydarcı, çalıştılar geçirmäa gagauz alfavitini latin grafikasına. Gavril Gaydarcı oza-man alfavittä kimi diıştirmekleri yaptı, gagauz dilinin orfografiyasının kurallarını hazırladı.

Gavril Gaydarcı çok çalıştı başarılsınnar hem 1995 yılda kabledilsinnär nicä bir zakon „Gagauz dili orfografiya hem punktuatıya kuralları”.

1986-cı yılda Gavril Gaydarcı seçiler Sovet Birliin türkologların komitetinä, olêr onun azası. 1986-1989 yıllarda o hazırlêêr şkolalar için programaları hem kiyatları, üüredicilerin kvalifikasiyasını üüseldän kursları götüre. Respublika orfografiya komisiyasının predse-dateli (başı) olup, gagauz dilinin yazma kurallarının reforma problemalarını çözer hem lingvistikanın başka praktika aspektlerini. Hazırlêêr üüretmək kiyatlarını „Gagauz dili hem literatura”, speşialistlerä üüretim programaları hem plannarı düzer. Kişinöv Devlet Universitetinnän, İ. Kränga Pedagogika Universitetinnän hem Komrat Devlet Universitetinnän çok sıkı işlerini yapêr.

Gavril Gaydarcının adınnan baalı 1988 yılda Kişinövdä İ. Kränga Pedagogika Universitetindä Gagauz filologiya bölümün açılması hem oluşturulması. Burada o 7 yıl sıravardı, 1995 yıla kadar, okudu türkologiyanın temel kurslarını hem zamandaş gagauz dilini.

G. Gaydarcı, nică Moldova Respublikanın bir tanınmış türkologu, 1994-cü yılda teklif ediler pay almaa bir proektta, angısının neeti – kurmaa bütün türk halklarının universal alfavitini, kullanarak latin yazılarını, hazırlamaa türk dillerin karşılaştırma sözlüğünü hem karşılaştırma gramatikasını. Bu işin sonunda 1997-ci yılda çıkêr «Справочник по грамматической терминологии в языках тюркского мира».

Gavril Gaydarcı pedagogika uurunda da çok işlâr yaptı. Üüsek şkolalarda onun stajı otuz yıla yakındır. 1986-cı yıldan beeri o çok çalıştı gagauz üüredicilerini hazırlamaa deyni. Her yıl gagauz dili hem literatura üüredicilerin kvalifikasiyasını üüselnmäk için respublika kurslarında pay aldı.

Prozada da Gaydarcının yaratmaları var, ama az. 1962-ci yılda o yazdı bir annatma „İki ool”.

„Ana tarafım” kiyadı poeziya toplumu. Yazık, ani bu kiyat Gaydarcıda biriciktir. Kiyadın taa büyük payı Bucak için, avtorun ana tarafı için, neredä o duudu, neredä anılmış adam oldu.

„Kaaviysin sän” şiirindä Gavril Arkadyeviç bir meşäylän lafeder, kendi küçüklüğünü aklısına getirer, açan bu körpâ aacın altında gölgedä oturarmış, dinnenärmış. Vakitlar geçtilär, fidan büyüdü, dalları kalınnandı. O kendisini aaçlann yaraştırêr: git-gidä, büyüdükçä o da kaavilendi, kuvet aldı, poet oldu.

Ana tarafın motivleri Gaydarcının poetik yaratmalarında büyük er kaplêêrlar. O çok düşüner, kendi vatanın geçmiş hem gelecek zamannarı için, türlü-türlü peyzajlar yazdırêr. Şiirlerin adlarından artık belli, ne için annadılacak: „İlk yaz sabaası”, „İlk yaz”, „Güzün”, „Büük yaamurun ardına”, „Büük yolda kavak” hem başka.

İki meraklı şiir Gavril Arkadyeviç Ana için yazdı. „Afet beni”, bu çok duygulu bir şiirdir. Lirika geroyun anası geçinmiş ozaman, açan o uzak erlerdä taman bulunarmış. Yaşlı gezer personaj, zerä bitki vakıtlarda pek siirek evä gelärdi...

Folklor tarafından Gavril Arkadyevicin yaratmasına çok yardım etti dörtsıralıklar „maanilä”. Avtor becerikli kullanêr diil sade ritmayı hem büyüklüü, ama kimi başka kolaylıkları da.

Tematika tarfından Gaydarcının yaratmaları benzeerlär başka avtorların şiirlerine hem annatmalarına. Bu belli onların adlarından: „Sensiz sıkıntılı”, „Cengä yok er”, „Çörek” h.b.

Anılmış folklor süjetlerine göre avtor kurdu uşaklar için bir masal, angısının çeketmesi folklordan alınmış.

Genç gagauz yazıcıları hem şairleri çok şükür ederlär Gaydarcıya o beterä, ki o onnara yaratmak yolunda her zaman yardım edärdi, zor situatıyalardan onnarı çıkarmaa savaşırdı. Petri Çebotar deer: „Gaydarcıylan biz çoktan tanıştık. Taa student olarak, bän çok sıra ona danışardım da her zaman konsultaşıya kabledärdim. Her zaman o bulardı benim için vakit, ki açıklamaa bana annaşılmadık işleri, benimnän lafa durmaa. Bän ona hiç ekzamen yok verdim, ama onu sayêrım benim ii üüredicim. Dil tarafından Gavril Gaydarcı pek becerikli bir adamdı. Nemtâ dilindän kaarä, angısını o kandidat minimum uurunda bilärdi, taa dört dildä lafedärdi: romınca, rusça, bulgarca hem gagauzça. Bu dilleri Gaydarcı bilärdi diil sade lafemektä, ama onların gramatika strukturalarını da”.

1. Kimin için annadêr Stepan Bulgar?
2. Gagauz dilinin angı payı için Gavril Gaydarcının monografiyalari islää bilinerlär?
3. Taa bir kerä Gavril Arkadyevicin statyalarını gözdän geçirin. Ne söyleyâbilirsiniz statyaların avtoru için?
4. 1969 yılda nereyi Gavril Gaydarcı üürenmää gider?
5. Nezaman Sovet Birliin türkologların komitetinâ bu adam seçilmiş?
6. Ne yazmış G. Gaydarcı poet olarak? Paylaşın fikirlerinizlän onun şiirleri için.
7. Kiminnän kendisini yaraştırêr poet şiirindä „Kaaviysin sän”?
8. „İki ool” yaratmanın janrasını belli edin.
9. Ne demiş P Çebotar Gavril Gaydarcı için? O eri bulun da taa bir kerä okuyun.
10. Annatmada verilän dataları aklınızda tutmaa savaşı.

PETRİ ÇEBOTAR

(1957)

Petri Çebotar, angısı çalışêr Moldovanın Bilim Akademiyasında, biler artık hepsicii. Onu bilerlär nicä bir genç, ama talantlı yazıcıyı, angısı kolayınnan yazêr şiir da, annatma da.

Ama bilerlär onu başka taraftan da. Petri Çebotar – bir büyük, anılmış dil hem literatura ustası. Ona bişey tutmêêr, doktorlar gibi, yaratmayı elinâ alıp, gözdän geçirip, koymaa onun „diagnozunu”, bulmaa onun ii taraflarını da, kusurlarını (kusurcuklarını) da. Kusurcu bizdä çok var, ama Petri Çebotar en üüsek erä koyêr yaratmanın hem avtorun ii taraflarını, göstereêr yaratmanın faydalunı. Yaratmalara analiz yaparkan, Petri Çebotar bakmêêr avtorun titullarına, yaptıklarına, ama gömüler o yaratmada oluşarlan da bakêr herbir personajın yaptıklarına içyandan (içindän). Sade ozaman kusurcunun lafı var nicä dooru hem dolu olsun. Sade yaratmanın içindän baktıynan, var nicä söylemää, var mı onda terbielmäk potenşiali osaydı o yaratma kof içli mi.

Sever Petri Çebotar gagauz folklorunu hem Hoca Nastradinin cümbüşlerini. Tâ onnarın birkaçı, angılarını hazırladı sizä deyni genç yazıcı.

Seslemiş bobasını

Küçüklüündä bobası ne da demesä hocaya, hoca hepsini yaparmış kendiyesinâ. Onuştan bobası başlamış hepsini söylemää ona tersinâ. Bir kerä, gelärkän dermendän, onnar aykır-

layarmışlar dereyi. Varmış orda bir köprücük, ama o ölä veranmış, ani eşek yokmuş nicä ondan geçsin. Bobası demiş:

– Akıllı oolum, bän geçecäm köprüdän, ama sän bak tee oradan suva erdän geçmeyäsin.

İşidip bu lafları, Nastradin maasuz aydamış eşää o suva erdän. Bu vakıt bobası görmüş, ani çuvallar unnan yannamışlar bir tarafa da baarmış ooluna:

– Çuvallar hiç yannamêrlar benim tarafıma, onnar düşmeyeceklär su içinä. Ya itir onnarı düşsünnär.

Nastradin demiş:

– Bobam! Bän şansora büüküm. Şindiyä kadar yapardım hepsini tersinä, senin inadına. Ama bu sefer isteerim yapmaa haliz ölä, nicä sän deersin.

Da o sade diimiş çuvallara. Çuvallar, kayıp eşään üstündän, su içinä düşmüşlär.

1. Bu cümbüşü demekli okuyun hem bulun onun öz fikirini.

2. Kimdä kabaat, ani çuvallar düşmüşlär su içinä? Açıklayın kendi fikrinizi.

Bän taradım!

Annadêrlar, ani ne zamansaydı Nastradinä varmış bir dana. Bakarmışlar danayı bölä: bir gün onu doyurarmış adam, bir gün da karısı.

Tä bir kerä karısının sırasıymış doyurmaa danayı, ama o günü karıyı çaarmışlar komşulara punodaya.

– Doyursana büün benim erimä danayı, – yalvarmış karısı hocaya.

– Hadi annaşalım bölä, – demiş Nastradin, – bütün gün ikimiz da susacez. Kim ilk lafedecek, o da doyuracak danayı.

– İslää, – demiş karı.

Gitmiş o punodaya, Nastradin da kalmış evdä.

Taman o günü küüda gezärmış çingenelär. Bir çingeneyka uuramış hocanın evinä. Urmuş kapuya – yok ses. Girmiş içeri. Görmüş Nastradin onu, ama hep susarmış. Çingeneyka başlamış taraşlamaa köşeleri, gördüünü – çuvala atarmış. Nastradin hep susarmış. Görüp bölä işi, çingeneyka çıkarmış hocanın başından kalpaanı da. Nastradin buna da dayanmış. „Yok, – demiş o kendi kendisinä, – taa ii susacam, ne kadar gidecäm da danaya alaf verecäm”.

Çingeneyka sa toplamış, neredä ne bulmuş, da sauşmuş.

Şindi gelmiş karı evä, getirmiş kocasına bir çanak manca. Bakêr-bütün evi soymuşlar, hocanın başında kalpaa da yok.

– Ne oldu, ba? Neredä bizim şeylerimiz?

– A-h-a-a! – baarmış Nastradin. – Sän ilkin lafettin! Sän da doyuracan danayı! Bän taradım!

1. Demekli okuyun fıkrayı. Üürenin cümbüşleri kiyatsız annatmaa.

2. Annadın kendinizdän bir fıkra Nastradin için.

Şaşmalı tavşam

Kalmış Nastradin parasız. Savaşarmış bişey kazanmaa, ama kısmeti çıkmazmış. Şansora umutsuz hem küsülü gezinärmış panayırdı, açan görmüş, nicä bir avcı satêr iki tavşam. O sevinmiş da bitki parasınnan almış o tavşamnarı. Gelmiş evä. Karısı sormuş:

– Bu naşey, ba?

– Sus, karı! – demiş Nastradin. – Bu tavşamnarlan bän kazanacam para.

– Nicä?

– Görecän. Bir tavşamı bän baalayacam burda. Sän hazırla bir islää pilaf, bostandan getir bir-iki olmuş kaun. Ötäadooru – benim işim.

Karısı başlamış hazırlamaa pilaf, Nastradin da bir tavşamı baalamış süveyä, öbürünü da, alıp, gitmiş kasaba çorbacısına.

– Efendi, bendä var bir üürenmiş tavşam. Çok vakıt bän çalıştım, ama üüredäbildim onu lafetmää bizimcesinä. Şindi işlerim gider prost, onuştan isteirim onu satmaa. Almayacan mı?

Çorbacı bakmış tavşama da demiş:

– Bän inanamêêrim, ani o hepsini annêêr.

– Var nasıl göstermää.

– Hadi göster.

Nastradin iilmiş da demiş tavşamın kulaana:

– Git kaçarak bizä evä, sölä karıma hazırlasın pilaf hem koparsın auldan bir-iki kaun.

Biz çorbacıylan şindicik gelecez.

Deyip bunu, Nastradin kolvermiş tavşamı. Tavşam, kaçıp–gitmiş. Lafetmişlär onnar biraz da doorulmuşlar Nastradinä evä. Orda onnar görmüşlär, ani hepsi hazır: pilaf ateştä, kaunnar masa üstündä, tavşam da bir tarafta baalı.

– Tavşam çoktan mı geldi? – sormuş karısına Nastradin, göz atıp baalı tavşama.

Karısı, o saat annayıp adamın şiretliini, demiş:

– Temin geldi, söledi hepsini, ne sän sımarlamışın.

– Kaça satêrsın bu tavşamı? – sormuş kasaba çorbacısı.

Nastradin koymuş bir üüsek paa, ama çorbacı pek istärmış edinmää bu akıllı hem şaşmalı tavşamı.

Ödeşmektän hem pilafı idiktän sora, çorbacı çözmüş tavşamı da demiş ona ölä:

– Gidäsin bana evä da söyleyäsın kariya hazırlasın bişey-bişey tatlılık tarafından. Biz Nastradinnän sora gelecez.

Nastradin girişmiş yalvarmaa çorbacıya braksın bu işi başka kereyä, ama çorbacı demiş:

– Yok, bän da seni isteirim bu avşam ikramnamaa.

Birkaç vakıttan sora onnar gitmişlär çorbacıya evä.

– Karı, – sormuş çorbacı, – tavşam geldi mi.

– Nesoy tavşam?! – şaşmış karısı.

– Bän yolladım tavşamı sölesin sana, ani bän musafırlän gelecäm.

– Sän kendindäysin mi, adam? – demiş karısı.

Çorbacı hepsini annatmış karısına. Karısı da ondan taa akıllı diilmiş da başlamış sölenmää:

– Ah, ne islää tavşammış o. Olsa bizdä o tavşam – hepsi çok görecek bizi. Nereyi kaçırдын sän o tavşamı, ba?

Çorbacı karısinnan başlamışlar çekişmää. Nastradin da bu vakıt düşünärmış, nicä kurtulsun bu beladan.

– Nastradin, – demiş çorbacı, – neredä kaldı tavşam? Sän işittin, ani bän onu yolladım bana evä.

– İslää, – demiş Nastradin, – ama sän söledin mi, neredä bulunêr senin evin?

– Sölämedim.

– Nasıl var nicä zavalı tavşam bulsun senin evini, adresi bilmäzkän?

Karı genä başlamış kocasını takazalamaa:

– Sän herkerä läözüm bir ahmaklık yapasın. Bölä akıllı tavşamı kaçırmışın, açık aazlı!

1. Demekli okuyun rollara görä.

2. Bulun cümbüşün öz fikrini.

Padişahın eşää

Padişaa seray önündä oturarmış, bir paalı kilimin üstündä da bir tavlu hem gözäl eşek yatarmış.

Taman o vakıt serayın önündän Nastradin Hoca geçärmış da, görüp, pek seslän kendi-kendisinä söylenmiş: „Ne tavlu hem gözäl eşek, ama, yazık – lafetmää bilmeer!”

Bu lafları işidip, padişaa Nastradini çaarmış: „Ne, sanki, sän benim gözäl hem sevgili eşeemi olur insan gibi türkçä lafetsin mi üüredäsin?”

– Olur bunu yapayım, üüsek padişahım, ama seni o biraz paalı tutacak, hem on yıl vakıt geçecek.

– Yok, – sevinmiş padişaa, – ko ölä olsun. Ama eer becermärsän hem beni aldadarsan, bilersin mi sän, zavalı, ani kellesiz kalacan?

– Büük sözlü padişahım, bundan bän hiç korkmêêrım.

– Öläseydi, nasıl deersin, na sana bin altın para. Başla benim sevgili eşeemi üüretmää türkçä lafetmää. Sade işideyim, göreyim, ani eşek insan gibi lafetmää başlêêr, taa bir demirli altın para sana verecäm!

Alêr Nastradin altınları da gider evä. Karısına:

– Na sana bin altın para! Aldım onları padişaktan. Onun sevgili eşeemi insan gibi türkçä lafetmää alındım üüredeyim.

Karısı seslemiş adamını da demiş üfkeli:

– Sän ne, tatula otu mu idin? Neredä vardır gördüün sän eşek insan gibi lafetsin? O ahmak kafanı sän kâr kütme üstünä koymuşun! Padişaa kesecek onu! Bunu biläsin! Allahım!..

– Hm, ayıflanma, karı! – demiş Hoca. – On yılın adı var: ya padişaa ölecek, ya da eşek geberecek!

Nicä Nastradin üürenärmiş şkolada

Açan Nastradin üürenärmiş klisä şkolasında, zulumnuu için o pek sıkça lobut iyärmiş üüredicidän. Ama hep okadar kendi zulumnuklarından hem şakalarından vazgeçmämizmiş.

Bir kerä, gidärkän urok, üürediciyä getirmişlär bir büyük çanak halva. Bu vakit onu karısı çaarmış.

– Uşaklar, bän şindicik gelecäm, – demiş üüredici. – Bakın, kendinizi gözäl kullanın. Hem diimeyäsiz halvaya, zerä o zihirli.

Üüredici taa çıkınca, Nastradin paylaştırmış halvayı kafadarlarına, kendisini da gücendirmemiş. Açan üürenicilär imişlär halvayı bitki trofaya kadar, dönmüş klasa üüredici da sormuş:

– Kim idi halvayı?

– Saygılı, üüredici, – cevap etmiş Nastradin. – Bän kırdım Canabinizin çakısını. Korkudan istedim otalanmaa, ama tä neçinsä ölmedim. Olmalı otrava yufkaydı.

1. Demekli okuyun fıkrayı.

2. Bulun fıkranın öz fikirini da okuyun.

3. Açıklayın Nastradinin arifliini.

4. Kimi cezalarmış Nastradin kendi keskin dilinnän hem arifliinnän? Açıklayın kendi fikrinizi.

5. Yazdırın (aazdan) bu fikra personajını hertarafça: boyunu-postunu, üzünü, fikirini, yaşlarını, karakterini...

6. Rollara görä demekli okuyun fıkrayı. Üürenin söylemää onu kiyatsız.

7. Bulun cümbüşün öz fikirini da okuyun.

Bu meraklıdır!

- Hoca Nastradin – folklor personajıdır, küçüräk fıkraların kahramanıdır.
- İlk fıkralar Hoca Nastradin için yazılı 1480 yılda, Saltukname kasabasında, Türkiyedä;
- Laf „hoca” gelir pers dilindän (swâğa – „saabi”, „çorbacı”) bu laf türk soylu dillerin çoyunda kullanılêr.
- „Nastradin” adı gelir arab dilindän (Nasr ad-Din) tercüm edeli olur nicä „Enseyän Din”.
- Sayılêr, ki Hoca Nastradin Türkiyenin, Eskişehir kasabasına, yakın bulunan Hortu küüyündä 1208-1284 yılda, Akşehir kasabasında da geçinmiş. Ama bu bir gipotiza, çünkü bu günä kadar birisi bilmeer aslıdan yaşamış mı nezaman sa bu adam.
- Çok erdä Hoca Nastradinin nişan taşı koyuly: Buhara kasabasında (Uzbekistan) Hoca Nastradin eşään üstündä gider; Moskova kasabasında (Rusiya) Hoca Nastradin eşään yanında gider, eşeklän lafeder; Ankara kasabasında (Türküyedä) Hoca Nastradin eşään üstündä geeri dooru oturarak gider.

MARIYA KUYUMCU

(1941)

Bilindir yazıcı Mariya Kuyumcu taa çok proza yaratmalarını yazêr. Onun annatmaları pek meraklı hem yazılı bir annaşılır, süretli dillân. Dayma hem derin düşüneräk, o kendi annatmalarında türlü temaları açıklêr: yazêr gagauzların küüdä evelki yaşaması için, uşakların üürenmesi hem oynunarı için, gagauzların istoriyası için hem taa çok başka yaşamak, iş temalarını çözmää savaşêr. Onun annatmaları üüreder sevmää gagauzları – bu küçük, ama pek işçi, çalışkan milleti, unutmamaa, ani o yaşamasında pek çok zorluklar çekmiş, ama kaybetmemiş dinini, dilini, adetlerini.

Romantikalı oynunlar

Dalkan geldi dostuna. Petri dä bilirdi, neçin o geldi bu dumannı havada. Etiştirdi onu sararkan sargılarını: alırdı çarıklarını patın altından, çözärdi dolaşık tasmalarını da giiyinirdi...

Babu, onun malisi, rökä dizindä işläärdi ipliğini hem siiredärdi çocukları da sorardı:

– Ne genä mi gideceniz toy avına?

Babu kaçırırdı iisini, da açan ilirdi onu bulmaa, ozaman çocuklar sessiz çıkardılar içerdän.

Bu avşam da oldu hep ölä. Çocuklar hızlı çıktılar içerdän da daldılar koyu dumannı dışarsına. Sora doorudan gittilär bir büyük samannaa. Dalkan oldu yolbaş (gemiyä yol göstericisi). Samannık ta onnara gemi sayılırdı. Koyu dumannı da dolay – denizdi. Bu gemidä onnar üzärdilär türlü-türlü adsız adalara. Butakım şakadan yolda çocuklar annadırdılar çok bilinmedik işlär. Kör Garganın yuvasında – kulaktı, komuşuların harman eri – Mercanka adasıydı. Te butakım romantikalı oynunlarda çocuklar heravşam, eni erleri açıklayıp, koyardılar onnara eni adlar da, açıp kendi oyuncak kartalarını, nişannardılar orada eni denizleri, bayırları, toprakları. Tä bu Düz Poyrazdı, burada „Kurbaa burnusuydu”... Tä gemi geçmiş „Büük bayırın” makazlarını da yaklaşêr „Kör Garganın” yuvasına da Dalkan baarêr denizçiyä:

– Sol, sol tarafa al! Al tekerlää islää!

– Maşallaysın! Şindi ur saa tarafa, taa bir karış, taa yarım karış, şindi ver uz ileri!

Yaklaşirdılar „Kurbaa burnusunun” tepesinä, burada yolbaş çıkarırdı kalpaanı da deyärdi tepeyä:

– Kurbaa burnusu, seläm sana! Geldi mi unukan o uzak gezidän?

Sora enidän dürtärdi Petriyi da deyärdi:

Bak ileri uz! Duman – denizin duşmanyıdır. Bak keskin, zerä urulacez su altında taşlara!

Petri çevirirdi parmaklı obadasız tekerlää, da gemi ilerlärdi uz. Dalkan da bakardı herta-rafta dolaylara bir sopadan yapıllı „bülürdän”.

– Te o kara hem biyaz adalar. Tutêrmıysın aklında, ani babun annadardı?

Bu arada çocuklar işitmedilär, nicä samannaa yaklaştı Petrinin dürük hem kalın sesli dädusu İlişka, da dumannı aulun içini yardı onun sesi:

– Ey, gemicilär, ha, bän sizi, zararcılarını, ha-a-a! Petri ba, sän oradamıysın? Ya, tez in erä! Neredä damdan tekerlek? Bän bıktım onu aaramaa... Tfu, Allah belanızı versin, bu sizin denizçilik oyunlarınızla! Geldi adam, sorêr işini, siz sa yarım tekerlektän oyuncak yapmışınız. Utanmêersın, şansora olmuşun delikannı, onbeş yaşında, ama başın hep dolu tozak samanının, oynamaklan?! Bän senin yaşında tarlada puluu haydaardım... Ya, inin taa tez ikiniz da oradan erä!

Da dădu İlişka çekedirdi sökmää belindän kayışını, butakım çocuklara „gemicilik” bitärdi bir vakıda kadar... Ama onnar kalırdılar ilin kannan hem kanaattılar, ani kendiyçä görürdülär dünneyn, ana tarafının fasıllınnı. Ama dürük üzlü hem uzun bıyıklı dădu dayma geeridän sansın saplaardı romantikalıları sözünnän:

– Sän ba, Dalkan, baariliim, neçin çıkmêersın bu bizim „gemicinin” önünä? Baksana, brakmış işi, oygu delmeyi, da gitmiş neylän aldanmaa, iilencä aarêr kendinä! Vallaa, lobut sizä lâazım!

Çocuklar sa bunnara gülärdilär „kis-kis-kis” da daalışırdılar duman içindän evlerinä. Dădunun da üfkesi geçärdi, o gidärdi kendi dostuna. Ama Petri oturardı oymaa çekettirilmiş eni tekerlään başlında oyguları.

Ertesi avşam hep ölä dumandı, Dalkan bekläardı Petri gelsin, ama o neçinsä oyalanırdı osa heptän mi gelmeyeceydi? Dalkan aldı onnarın kendi ellerinnän çizili „kartayı” da tırmandı genä samannaa. Petri hep taa gelmääzdi, belliydi, ki, olmalı, gelmeyecek. Dalkanın beklemektän canına aar çöktü, o düşündü, ki dădu İlişka onu genä koydu delsin oygu. Bak dădu kendisi tekerlekçiydi, hem Petriyi da üüredirdi zanaatına. Petri otururdu dădusunun işliindä da bir keskin daltaylan lampanın şafkında oyguyu oyardı, akılı sa hep Dalkandaydı, beki, brakaceydı, ama dădusunun aar adımnarı hem sesi işidilirdi dışardan, da o düünürdü çetin pelit aacında oyguları yapmaa. Bu tombarlak pelit butuundan lâazımdı olsun tekerlek başlı... çocuk, baka-baka işinä, hep taa özenirdi, neçinsä sevinirdi da.

Dalkan sa samannıkta açtı „kartada” kendisinä eni bir yol da çeketti „denizçiliini” yalnız. „Dünneyn Boz denizi” saktı, da çocuk indirdi pardılardan gemi direklerini aşaa, sora çozdü bezleri. Aldı yolu „denizin” öbür tarafına, „Kör garganın” yuvasına dooru. „Gemi” ölä gidärkän, ilerdä ansızdan peydalandı bir ateşçik, sora o hep taa büülürdü.

– Acaba, naşey olsun bu fasıl ateş? Bak sän, nasıl o oynêêr!

Çocuk, kayıp, sıyrıldı samannın üstündän, ama ateş erdän görünmääzdi, da o enidän tırmandı geeri samannık gemisinä. Buradan o ayın açık gördü, niçä ateşli dillär, dolaşıp, oynaadılar, fırlaadılar, sansın, birdän, kösteklenip, çökärdilär aşaa. Bir da o ateşlär oldular yoluk, daanık, tüülü, ama gözäl boylu bir turna. Ateşli „turna”, yayıp kanatlarını, sansın, özenirdi uçmaa, ama genä çökärdi... Dalkan açık aazlan siiredärdi bu fantaziyalı masalı. O dayanamadı, indi taa bir kerä samannıktan, lâazımdı gitsin o ateşli turnaya... Dalkan doorudan yollandı oyanı, neredä kanatlanırdı ateşli turna, ama çocukların oyunlarına görä orasına deyärdilär „Kör Garganın yuvası”. Bu erlär diildi pek uzakta da dumannık içindän çocuk kaçardı ateşä dooru, akılı onun gezärdi: „Bey, naşey olsun bu iş? Neçin o ölä, süünüp, kalkêr, çok fasıl oynêêr... Beki, onu o *Üüsek Koç* süser?”

Dalkanın acızgan „gemicinin” canı istârdi taa tez kurtarsın bu gözâl ateşli kuşu o kuduz koçtan. Da o aklınca artık sansın tutardı o turnayı kucaanda, alıştırdı onun kırık kanatçını, sansın, duyardı, nicâ turna da ona alışêr, seviner, ki kurtardı deyni...

Kaçarak kuşa dooru, Dalkan etiştî dereyâ da buradan o meraklı iş ona göründü taa ateşli, taa açık, o durgundu derenin boyunda aaramaa kuru geçik, ama bulamadı. Bataklı derâ kışın da kalırdı yımışak çamurlu hem sulu. Dalkan kuşkulu eni duygusunnan, hiç düşünmedään, girdi bataklı suyun içinâ. İlerdâ hep oynardı o ateşli turna, çocuk ta adım-adım hep ilerlârdi ona karşı. Derenin orta erindâ ayakları birdân battılar, da o duydu, ani batakları başladı yutmaa. Derinnik çekârdi onu aşaa herbir soluunda, te artık battıydı dizädân, savaştı oynatmaa ayaklarını, ama çalışması boşunaydı, hiç çıkamaazdı, hep taa batardı, artık belâdan çamurdaydı, aklı sa ateşli turnadaydı. Bir da ona göründü, ki turna döndü da oldu al duaklı, bir gözâl kanatlı kız. Dalkan şansora batakları içindân çıkamaazdı, yaklaşımaazdı o kanatlı turna-kıza, darsıklıktan hem can acısından onun yaşları, sel gibi, akardılar. O genâ savaştı çıkmaa, ama oynattıkça, kendini taa çok batardı...

Dalkan sildi yaşlarını çamurlu elinnân, açan artık umudu kaybedirdi. Sol elinâ iliştî bişey, o bir odundu, angısı kurtardı çocu buulmaktan. Bu oyunun yardımınnan, düünâ-düünâ, zar-zor o çıktı bataktan kenara...

* * *

Petri oydu birkaç oygu başlıkta, aldı parmaa ölçtü oyguya, ama uymadı, lââzımdı taa oysun da üfkeli-üfkeli çeketti taa pek kakmaa daltayı. Çetin hem damarlı pelit butuu verilmezdi, dâdu sa yakındı gelmââ işi bakmaa. Petri işlârdi sıkı ter-su içindâ kalmıştı... Bir da açıldı kapu da sıvık şafkta dâdunun erinâ ona peydalandı bir „korkuluk” – fit batakları adamı. Petri ansızdan hem da korkudan annayamadı, kim o, ne o. Baktı, sildi gözlerini... sanırdı bir görüntü, o sıkı çokanı elindâ da dedi:

– Sade yakla! Yıkayacam o senin pîrgalarını, bir çokanda imiini daadım!

„Batakları adamı”, durup, kaldırdı kollarını, sansın, istedi Petriylân güreşmââ, sora gösterdi derâ tarafını... da gücülâ dedi:

– Orada buu... ne kaldı buulayım...

Naşey orada, va? Naşey sin sän, va? Hay git hızlıca, git buradan!

„Batakları adamı” gülümsedi da nesâ lafetti Dalkanın sesinnân.

– Hey, ortak, ne sän beni mi tanımadın? Bän düştüm...

Petri aldı çividân feneri da yaklaştı „korkulaa” da şindi gücülâ esap aldı, çamurlu adam – kendisi Dalkandı.

– Hey, ortak, naşey sana oldu, va? Neredâ sän bölâ bulaşmışın? Kim seni yuvarladı batakları içindâ?

– Petri, hiç sorma bişey, ver taa tez yıkanayım hem diişeyim bişeylân, zerâ çok üşüdüm... Petri getirdi su, yıkadı Dalkanı hem verdi eski ruba diişmââ... „Sölâ kardaş, ne oldu seninnân?”

– Bizim „gemitân”, samannın üstündân, gördüm o „Üüsek Koçun” bayırında bir ateşli kuş da gittim onu kurtarmaa yangın içindân, sandım, ani onu koç süser hem yakêr soluunnan. Açan etiştîm dereyâ, o döndü bir kıza altın fistannı, al duaklı, çalkalanırdı ateşin

içindä, hızlandım o gözeli kurtarmaa da battım deredä bataklık içinä boynumadan, ne kaldı orada bulayım.

–Şindi da hep görüner mi o kız?

– Olmalı, görüner, ezer...

Petri da tutuştu görmää bu meraklı kızı. Ama etiştirdi İlişka dâdu. O, açan gördü Dalkanın bataklık rubalarını erdä, çeketti gülmaa...

– Sanki, ne zaman siz, ba huluzlar, brakılacınız yaymannanmaktan, kendinizi şaşırmaktan. Ele bak sän „denizçiyi”, domuz gibi, bataklanmışın, denizdä mi bu çamurları buldun?

– Dâdu, bän derenin ötäända gördün bir ateşli turna, pek benzärdi güneşli kıza, gittim onu kurtarmaa da deredä battım...

– A-a-a, baksana sän, nelär yapmış o ateşli turna? E, senin hiç mi gelmedi aklına, ani orada var nicä olsun „Er gözü”? İşidirdik dedelerimizdän, ani gecä tölä te ansızdan çekedirmiş oynamaa er üzündä ateş. Er-toprak kimär sıra açarmış bir gözünü, da ozaman fırlarmış oradan ateşli turna, ama oyunundan pek benzärmış o masallardan gözäl kıza, Dünnää gözelinä. Senin gibi da genç çocuklara o, bezbelli, taa da gözäl görüner...

* * *

Ertesi günü çocuklar gittilər derenin ötäänna. Burada belliydi, ani gecelemişti çobannar, yakmışlar büyük ateş... Ama Dalkan pek istäärdi dâdunun annatması aslı olsun, da genä taa bir sıra görsün o er gözünü, o turna-kızı.

adalar – küçüräk, ama balaban erlär, angılarını sarmış denizin suları; ostrova

pardılar – gemi direkleri

yolbaşı – yol göstericisi, şturman

sargılar – ayaklarına sarmaa deyni yapaa ipliklerinden dokuma parçalar

sak hava – lüzgersiz hava, uslu hava

sıvık şafk – tunuk şafk

dürük – sert, üfkeli

pelit aacı – meşä aacı

1. Okuyun annatmayı „Romantikali oynunnar”. Annadın Dalkanın hem Petrinin fasıl oynunnarı için. Neredäydi hem nedändi onnarın gemisi? Ama denizi? Neçin lääzımdı onnara tekerlek?

2. Siz ta a sık angı oynunnarınızı evdä oynayabilersiniz? Annadın.

3. Neçin dâdu İlişkaya uymaazdı çocukların oynunnarı?

4. Annadın Dalkanın yalnız „denizçili” için.

5. Neçin Petri korktu çamurlu adamdan?

6. Ne o „er gözü”, sanki, var mı aslıdan „er gözü”?

Annatma „Yardımcı”

Çirkin hem suuk aprel yaamuru karşıladı sabaayı küüdä. Kenarkı evin saçaandan su damnaardı dooru sundurmaya, ama hayatta şansora su şıplaardı suvalı erä dä.

Bu alçak saçaklı evdä yaşaardı bir dul karı Mariya Drangu hem onun oolu Miti. Dranguları bilirdi bütün dolay, neçin deyni onnardan ucuz işçi yoktu nasıl bulmaa. Marinka kayıldı, neredä olursa işlesin gecä, gündüz, sade içerdä uşaa olsun tok. Hepsı bilirdi, ani o işleyecek bütün gün bir çanak arpa unu için dä... Açan büüdü Mitika, anası onu da çeketti almaa yanı na. Da bir gün çocaa geldi haber, gitsin ustaya Ristuya.

Bu çiskin sabaada anası yısıttı ona papşoy bulgurundan çorbayı da koydu sofraya. Ama genç olan oturdu sofraya sade anasının hatırı için. O büüdü geniş arkalı hem kaavi bir çocuk, da onuştan o benzäärdi er adamına, angısı geçirmiş yaşamasında çok zorlar. Olan çok pak hem temiz cannydı, yalpaktı hepsinä. O tutmaazdı küsü, kin, onun için, pek tez koyardı canına aalemin zorunu-kahırını hem sevinmeliini dä. Bu beterä, bezbollahi, esaba aldı çocu u küüyün en ii ustası Ristu. Fukaaralardan o işi için paalı almaazdı, ama işi yapardı temel diveç. Ristu teklif etti onu kendisinä ustacılaa ortak...

Miti kalktı sofradan. Esmer mamaligayı ölä dä açmadı. Kara kaşlı hem geniş arkalı o hiç benzemääzdi, ani büümüş mamaligaylan. O gücenik baktı sofraya, sora hızlı döndü giyinmää. Çıktı içerdän, saçaktan yaamur damnaları razgeldilär tamaan ensesinä. Olan kaldırdı jüketinin yakasını, çak gözlerine çekti çentikli kalpaanı da yollandı Ristuya. Yolca düşünürdü anasına. O bir ufak insandı, ama işçiydi, nicä kuvancık. Neredän dä o alêr kuvet? Üürenecek Miti usta da yardım edecek anasına... Alacak onu o zor çıraklıktan. Miti hızlandı taa tez etişsin, neçinki gün duumasının tarafı şansora kızarırdı. O istämääzdi sokak görsün onun fukaaralını, aaç suratını hem yamalı donnarını.

Ristunun evi sansın çıkıverdi birdän çiskinniin içindän. O kırıktı, düzgündü, keremetliydi. Miti, utana-utana, bastı kapunun önünä. Ristu ansızdan geldi onun yanına da teklif etti içeri, sordu:

– Sana anan mı söledi, geläsin bana?

– Anam, ama benim dä vardı neetimdä sana yalvarmaa bişey...

Ristu baktı çocaa: aslan gibi bakışı hem kaavi, boylu, ona hiç yaraşmazdı desin „yalvarmaa...” Erif kendisi dä utandı çocuun yoksulluundan, ama dedi:

– Hadi, buyur içeri, otur sofraya. Sora olmayacak vakıt, pek çok iş var.

Sıcak, kırnak içerdä kuruluydu sofa. O diildi pek dolu, ama ne vardı eteceydi: yaanı hem sıcak ekmek tütärdi. Miti sakındı, bakmadı bölä varlaa da sade dedi: „Kär şindi kalktı m sofradan. Varsa nicä yapalım lafi izmet için”. Miti sıkı kendini. Ona diildi pek kolay ensemää tatlı manca kokusunu da o hızlı çıktı hayada. Ardına çıktı Ristu. Gittilär ambara. Çam kokusu urdu çocuun burnusuna, da ona geldi, ani burada daalık. O şennendi, da tez unuttu sofrayı. Ristu pek açık hem çalımnı çeketti annatmaa ustalın maasulluunu, bitkidä dedi:

– Ya, şindi al rendeyi. Ama sıkı tut, zerä iştä o kanatlanêr da uçêr yımışak ellerdän bir tarafa.

Miti aldı elinä günnäa kokar rendeyi dä çeketti...

Geçti bir-iki afta, ama Miti şansora becerärdi çok işlär yapmaa. Ristu çorbaçısı pek mayıl olurdu onun çalışmasına. Ristunun yardımınnan Miti aldı kendinä bir eni gölmek. Da enilik onu may şaşkın etti sevinmeliktän, neçinki çocuun çoktan yanardı canı bir kız için, da neetlendi çıkmaa pazara horuya insannaa. Gitti. Ama o pazar horu büüktü – üzä çıkmıştı bütün küüyün gözellii, da çocuklar bilmääzdi, angısına bakmaa. Kimsä dedi: „Bey, günä bakabilirsin, ama büün bu kızların gözellinä yok nasıl bakmaa, kamaşer gözlerin, vallaa”.

Miti bakışınnan ayırdı kızların birisini da neetlendi çıkmaa onunnan kenara. O yollandı kızı dooru, ama çözüldü çarın tasması da o iildi baalamaa. Gözü kaptı yama-yama üstünä sırtında donnarını, da utanmaktan may yaşları çıkmadıydı... Kız yakındı da gördü bu işi. O güldü, açık bu gülüşü taa birkaçı da kavradı, da gülüş kalktı ansızdan, nicä bir yıldırımın boran. Miti sıkı dudaklarını, ürekçä o sansın bir aslana döndü, tuttu bu kızı aklısında da çekindi ondan bir tarafa, yollandı çayıra dooru.

Geeridän onu etişti Ristu, dürttü enindän dä dedi:

Ya, ba Mitika, ya dur. Hiç kahırlanma, kabaatın yok. Akına sän taa diilsin usta, ama olacan, bän alacam seni Avdırmaya bir ev düzmää. Kazanacan da giinecän adamcılayan. Ama küüdän çıkma. Burada senin sicaan hem kuytun. O kızı, ani seni gülmää aldı, bän avşama tokuçlayacam. O benim hısımmı, belli ki o yapmadı islää, ama sän dä onu prost et.

Avşamnen Miti karşıladı o kızı sudan gelirkän bakırlarlan suvaacıylan omuzunda, o laf kattı, istedi bakırından su içmää. Kız durdu, bekledi çocu diisin dudaklarınnan suya da dedi: „İlkin tasmanı baala!” Mitinin üfkesi dä çıktı, ama bakınca kızın kıvrak boyuna, üfkä döndü dä oldu bir gülüş. Kız da güldü, sansın aralarında baalanırdı laf, ama kız kesti: „Bana deyni, – dedi o, – var emenililär. Onnarlan uyêr lafım, ama sän brak beni”. O saptı yoldan da sıyrılıp-gitti. Miti kurulu kaldı erindä. Lafları kızın yakıp-kül ettilär olanın canını. Miti, evä etiştii gibi, kapandı dama da düştü kara kahırlara.

Ertesi günü bunun kahırlarını denedi Ristu da dedi ona:

– Ey, ba aslan! Kär okadar olma yımışak canı. Bän söledim o kızın bobasına bu işleri, o mutlaka, çekişecek Paçiyä.

O günü, avşam üstü, Mitiylän Ristu topladılar tertiplerini, sabaası Avdarmaya gitmek için. Evdä anası söledi, ki Buzila, romın candarı, aaramış onu, neçinki Miti lääzımdı tezdä artık gitsin askerä. Erken, taa gün duumadaan, o yollandı ustaya. Ristu hazırı. Birkaç günün zaameti uçtu may denänmedik, boş erdä kaldırdılar çok gözäl bir yapı, onun örtüsü artık bu iki ustanın işiydi. Avşamnen ev saabi verdi ustalara kazancı. Miti ilk sefer kabuledärdi kendi zaameti için. O şaş-beş oldu, açan gördü aucunda oncak para. Aklınca sevinärdi hem esaplardı nicä harcayacak bu parayı. Bu kazanç genç delikannıyı biraz kurtardı eski yokluk kahırlarından hem taa üreklendirdi. „Paraylan, – aklınca dedi o, – alacam kendimä bir kat cat-eni ruba, nasıl bizim küüdä başka yok hem, alacam bir dä çift paalı emeni. Sora giüyip emenileri, yalabıdıp vaksaylan, pazara çıkaracam Paçiyi horu kenarına, tasmam buyol çözülmeyecek, bakalım, bekim, lafımız uyar...”

Esmer mamaliga – kara mamaliga;
tokuçlamaa – düümää;
çentikli kalpak – yolunmuş, soyulmuş kalpak;
yoksul – fukaara.

1. M. Kuyumcunun „Yardımcı” annatmasını okuyun.
2. Nasıl yaşardı Mariya Drangu çocuunnan Mitiylän?
3. Teksttä var mı Mitinin patredi? Annadın. Nicä yazdırêr onu avtor?
4. Neçin bu annatmanın adı „Yardımcı”?
5. Kaç paya var nicä bölmää annatmayı?
6. Verili planı logikayca sıraylan erleştin:
  - a) İlk kazanç.
  - ä) Miti seftä horuda.
  - b) Ristunun yardımcısı.
  - c) Mitinin kahrı.
  - ç) Tatlı umutlar.

Kiyadı seviniz – bilgi sızıntısını

- Adamın gözünü kiyat açır.
(İnsandan)
- Gagauzların kulturaşı kiyatların yardımınnan kalkınır.
(Ay boba M. Çakir)
- Ana dilimizdä kiyat – gagauz halkımıza paalı baaşıştır.
(N. Arabacı)
- Nekadar bän işledim uşaklarlan, herkerä duydum onnarın darsıklını kiyat okumaa.
Ama onnarın kiyadı yoktu.
(N. Tanasoglu)
- Pek kısmetliyim, ani halkımıza kiyat ana dilindä yazêrım!
(D. Kara Çoban)
- En paalı baaşışlarım yaşamamda bunnardır: halkıma yazılar, uşaklara kiyatlar.
(D. Tanasoglu)

TODUR ZANET

(1958)

İyün ayın 14-ndä 1958-nci yılda Kongaz küüyündä duudu bir çocucak, angısının adını koydular Todı.

Todur Zanet ilk şiirini „Mali” yazdı 1977-nci yılda. Bundan sora, „Ana sözün” baş redaktoru olarak, Todur Zanetin yaşamasında oldu başka da çok şafklı günnär, yortular, angıları kaldılar onun fikirindä çok yıllara: Moldova Jurnalist Birliin azası oldu, Moldova Yazarlar Birliinä kabledildi...

Todur Zanet yazêr şiir hem büyüklerä, hem küçüklerä.

Çıktılar tipardan onun kiyatları: „Zamanêêrsın, evim!”, „Karımcılık”, „Böcecik”, „Akardı batıya güneş”, „Gıcırdeêr kafamın çarkları”, „Akar yıldız”. Avtorun şiirlerini diil sade okusunnar, ama türkü da çalêrlar, „Şen oynêr gagauzlar”, „Koy adımı”, „Yaşa, halkım!”.

Bucaam

Ne **enginsin**, Bucaam, –
Evelki **memleket**.
Alaca şu topraan,
Kuraktan bereket.

Zordu pek halkıma
Kaldırmaa kırları,
Kıtlıkta sulamaa
Ömürsüz **tenini**.

Bir payın – eşillik.
Öbürü sä – **çolluk**.
Sansın yok hiç **dirlik**,
Sansın diil o soluk.

Diz çöküp hep saymaa
Sırtında kaç çatlak,
Yaşlarınnan büütmää
Terekä hem başak...

engin – geniş, bol, serbest
memleket – taraf, yurtluk, ülkä
kurak – yaamursuz vakit
çol – boşluk, kuru kumsal toprak
dirlik – annaşmak, uzlaşmak
tenin – sırtın
terekä – tenä (arpa, booday, papşoy teneleri)

1. Bucak nasıl? Söläyin şiirin laflarınnan (engin, eşillik, evelki...).
2. Annadın kendi laflarınnan, ne söyleer şiirin sırası „kaldırmaa kırları”.
3. Bakalım „Bucaam” şiirin başlankı iki sırasını nasıl onnarda urgular düşeerlär:

*Né en – gin – sin Bu – caam
E-vel –ki mem-le-ket*

4. Üüreniniz bu şiiri kiyatsız söylemää, „Demekli şiiri okumaa üüreneriz”, statyanın nasaatlarını kullanarak.

Esap alın, tekrarlayın

Burada göreriz, ani urgulu kısımnar hem urgusuzlar giderlär bir aşırı (urgulu-urgusuz; urgulu – urgusuz; urgulu – urgusuz...).

Şiirlerdä urgulu hem urgusuz kısımnar gitmeerlär nasıl olursa, ama belli bir sıralıkça. Bu türlü sıralaa deniler **ritm**. Kimi şiirlerdä olur ilkin gitsin urgusuz kısım sora urgulu, kimi şiirlerdä da olur ritma sıralı bozulsun. Butakım şiirlär düz yazıdan ayırılêrlar sade çok süretlerinnän.

1. Bakınız bu şiirin kupletlerinä, onnarda kaçır sıra var?

2. *Esap alın*. Kupletlär şiirdä olur olsunnar 5 sıraylan da 2 sıraylan da.

Bucak kışı

Durdu derä.
Sular eni **giim**
Giydi birdän.
Engin erä,
Ayaz **fasıl** kilim
Gerdi **kırçtan**.

Kaldı **kavıl**
Heptän yufka direk
Geçän yıla.
Çıplak **çakıl** –
Biyaz **çolda** boz renk –
Açıklarda...

engin – bol, serbest

giim – ruba

fasıl – çok başkalı, meraklı

kırç – aaçların dallarında yapışık kraa

çakıl – ufak taş

çöl – boşluk uva, kuru kumsal toprak

kavıl – kır otu

1. Ne temaya yazılı bu şiir?

2. Bulun bu şiirdä süretli sıraları da ayırı yazın onnarı tefterlerinizä.

3. Şiirdän çıkarılma zor annaşılı laflarlan düzün çümlä.

4. Üürenin şiiri kiyatsız okumaa. „Demekli şiiri okumaa üüreminiz” statyanın nasaatlarını kullanarak.

Eski çöşmä

Süüt fidanın altında
akıntı sesi.
 Küçüktän hep aklımda
 ölä bir resim.

Kardaşımnan uuradık.
 eski çöşmeyä.
 Burada vakıt artık
 diimiş erlerä...

Kaç susuz bir kurakta,
 o **kanaat etti**?
 Otlara hem aaçlara
gür ömür verdi.

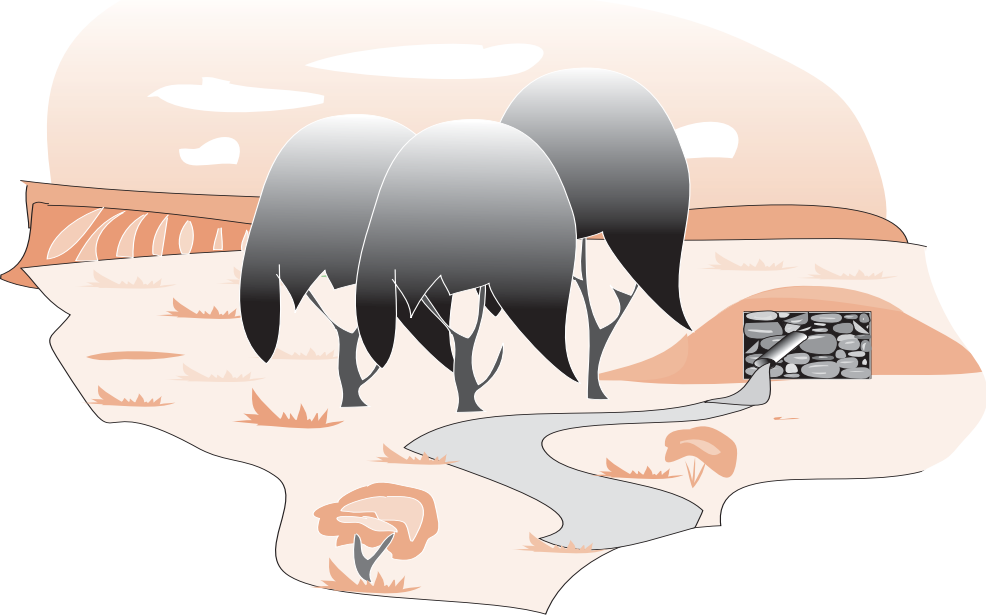
Sadä üç kambur süüt aaç –
sus durêr bekçi.
 Hem ihtâr yorgun sırtmaç
aklını seçti...

akıntı – bişey ne ani akêr
kanaat etti – suladı kandırdı, doyurdu
gür – bük, çok, pek çok, pek bük
sus durêr – susarak durêr, sessiz durêr
aklını seçti – demäk aklıma geldi (süret)

1. Düşünün ne temaya yazılı bu şiir.
2. Şiiri kuşkulı okuyup söläyin nelär şairin aklına getirmiş suyun akar şırlıtısı hem süüt aaçları?
3. Düşünün angı susuzları eski çöşmä kanaat eder?
4. Sizin küüyünüzä (kasabanızda) var mı çöşmä? Siz oraya var mıdır git-tiiniz? Annadın ne duygular uyandırdı çöşmä sizin canınızda?

1. Yapın analiz sıralara: „*vakit erä diimiş*” hem „*üç kambur süüt aacı*” nasıl deniler bölä literatura kolaylıklarına?
2. Aklınızda tutun tekrarlayınız: *metafora deniler ölä bir süretli literatura kolaylıkluna, açan bir obyektä veriler diil kendisinin, ama başka obyektin nişannarı, ya işleri.*
Örnek: vakit erä diimiş (Vakit olamaz diisin. Diisin olur bir insan. İnsanın işi verilmiş vakıda).
3. Taa düşünün sıraya „*susmak durêr bekçi*”. Susmak olur mu bekçi dursun? Kim olur bekçi dursun? Bu nasıl literatura kolaylıklındır?
4. Üürenin şiiri demekli okumaa.
5. Yazın siz dä bir şiir, ani olsun süretli metaforalarlan.

Ana dilim

Köklerim – Ana dilim,
Yaşamak bana verdin.
Kahırdä cana yardım,
Ana dilimdä emin.

Gül gibi öz lafların:
Hem **kıvrak** hem gözelim.
Yakışêrlar cümleyä,
Yaraşêrlar dünnääya.

Halkımı erdä tutêrsın
Yaratmaa **ihlam** verersin.
Sän sevdamsın, sän acım,
Dededän kalma dilim.

Canabin-temiz çöşmä,
Sän direksin ömürä.
Sän sancım – Ana dilim.
Toprak üzündä – erin.

ihlam – yaratmaa havez, herbir işä havez
yakışêrlar – uyêrlar, yaraşêrlar
kıvrak – gözäl, islää

1. Üürenin şiiri „*Ana dilim*” şiiri kiyatsız söylemä.
2. „*Sän direksin ömürä, sän sancım – Ana dilim*” bu sıralarda var mı süret? Nasıl o süretlerin adı?
3. Üürenin nedir o yaraştırmak süreti kiyatsız bilmää, aklınızda tutmaa.
4. Bu şiiri taa bir sıra klasta herkez aklınca okusun da bulun onun öz fikirini.
5. Öz fikiri bulduktan sora söläyin ne temaya yazılı şiir „*Ana dilim*”.
6. Taa annádın nasıl annadınız şiirin son sırasını „*Toprak üzündä – erim*”.

Esap aln „*Ana dilim*” şiirdä sıraya „*Gül gibi öz lafların*”. Bu sırada var yaraştırmak süreti.

Yaraştırmak yada uydurma deniler ölä süretä, açan bir obyekt benzedeerlär bir başka obyektä.

Örnek: Şiirdä „Ana dilim” Gagauz dilimizin laflarını avtor benzeder bir gülä „Gül gibi öz lafların...” – yaraştırmak.

Ana gözleri

Bän geçiririm aklımdan:
Ne iş yaptım bu dünnedä?
Da nicä onnarı Anam,
Kantarlayıp koydu paaya.

Hem savaşêrım okumaa
Cuvap senin gözlerindä:
„Ne ii işim, ne bet işim
Diveç kaldı er üzündä?”

Mutlusa işlerim benim,
Kısmetlän gözlerin şılêêr.
İnsannara helal yardım
Baaşlayım deyni – emir verer.

Zarar yaparsam ansızdan,
Bataklayıp nüfüzümü,
Güçlü bakış (bir takaza)
Yakêr yalınnan üzümü.

Aar işlerimi o kötüleer
Duruk bakışlan bakarak.

Açan beni sıklet alêr –
Olêr gözlär o saat yalpak.

Gecä uyku brakêr artık,
Açan girer içirimä,
İki yıldız gibi darsık
Bakış pek yırdan gelmä:

„Siirek haber yollêêrsın sän,
Pek darsıyêrım, yok raadım”
Te o zaman utanmaktan
Bulamêr er benim canım...

İsläa gidärsä işlerim,
Uurum uyarsa günnän-gün,
Beni kutlarsa dostlarım,
Şafklı yanêr gök-gözlerin.

O gözlerin – can aynası
Onnar, Anam, bana şaraat.
Temiz akarsa ömürüm,
Bakêr o gözlerin da raat.

mutlu – kismetli
nüfüzümü – sayımı, milletimi
şaraat – dava

1. Okuyun demekli şiiri.
2. Düşünün uyêr mı şiirin adı onun içindeliinnän?
3. Kaç kuplet var bu şiirdä?
4. Angı kupleti sayêrsınız en iisi?
5. Söläyin, netürlü yaratmak kolaylını kullanmış avtor sırada: „O gözlerin-can aynası”.

Tutun aklınızda, tekrarlayın

Bir şiirin dört sırasına kuplet ya dörtlük deniler.
Şiirlär ayırılêrlär düz yazıdan (prozadan) rifmaylan hem ritmaylan.

Tekrarlayın

Rifma. Açan şiirin iki sırasında bitki kısımnarı birtakım öterlər, bölä sıralar rifmalı sayılêrlar.

Örnek: „Ana gözleri” şiirdä ilk dörtlüktä 1-inci hem 2-nci sıralar rifmalı

„Bän geçirerim aklımdan.

Ne iş yaptım bu dünnedä”.

Açan **iki** yannaşık **sıralar** rifmalı, o türlü rifmaya deniler **yannaşık** rifma. Ama olur olsun rifmalı diil yannaşık sıralar, ama bir aşırı ya iki sıra aşırı. Ölä rifmaya deniler sarmaşık rifma.

Örnek: Hep o şiirdä „Ana gözleri” 2-nci kuplettä rifmalı 2-nci hem 4-üncü sıralar, bakın bu kupleti:

Hem savaşêrım okumaa
Cuvap senin gözlerindä:
„Ne ii işim, ne bet işim
Diveç kaldı er üzündä?”

Ayaz

Tantelili resim
Pençerenä gerili.
Onu ayaz yaptı
Şannı resimci gibi.

O pençeredä, settä,
Yufka bir mum yalını...

Hem şişedä gölgä –
Simanın nişanı.

Geler... kaybeldi ilkyaz.
Neçin sä yok kuşlar...?
Kaavileşer **ayaz**,
Koyulaşêr **renklär**...

şannı – hatırlı, saygılı
siman – üzün, tenin – görümün
ayaz – suuk, kış suukları
renklär – boyalar

Epitet bu da bir süret. Açan literatura yaratmasında bir obyektin nişannarı doorudan gösterilmer, butürlü literatura kolaylıklına epitet deniler

Örneklär: „Ayaz” şiirindän: resim nasıl tanteleli – epitet; mumun yalını yufka – epitet.

Epitet erinä dayma kullanılêrlar nişannıklar.

1. Okuyun şiiri da annadın nelär sölenes kış zamanı için. Siz taa ne var nasıl ekleyäsiniz kış zamanı için? Ekläyin.

2. Üürenin kiyatsız bilmää nedir o epitet (çerçevədə yukarda verili).

3. Verili laflara bulun üçar epitet nasıl örnektä gösterili:

üzüm – tatlı, kara, biyaz, eşil... hem başka

su –

çayır –

uşak –

sokak –

Tekrar

Süret

O ölä literatura kolaylıklılı, angısında läüzımnı fikirlär sölenelär diil doorudan, ama aylanıp ta – başka türlü.

Literatura yaratmaları (şiirlär, annatmalar) süretsiz olmaz olsunnar. Süretsiz yazılärler dokumentlär.

Üürenin kiyatsız bilmää nedir o süret (yukarda çerçevä içindä). Süretli yazılar onnar *metaforalı*, yaraştırma, *epitetli* yazılar.

Örnek gibi Todur Zanetin „Nasaatlar” şiirini:

Beklämä aalem alsın kalburu,
Da titsi solumaklan çalkasın ömürü.
Bekleyip silkinsin günahlar,
Dünndä açılın fikirlär.

Ya al ba, kardaş, makar ki elää,
Da kendi yaptını başla elamää.
Büük günahlar kalacek elektä:
Verip kolayı onnarı prost etmää.

Düşünün „Nasaatlar” şiirin ikinci sırasına – *ömürü olur mu kalburda çalkamaa?* Taa düşünün ikinci sırasına – *günahlar olur mu silkinsin?* Bu sıralara olur mu demää, ki onnar süretli? Neçin? İnandırın.

Bu şiiri annamaa deyini läüzım islää düşünmää, taman burada fikirlär sölenmemiş dorudan, ama aylanıp ta süretli. Haliz şiirlär mutlaka läüzım koysunnar okuyucuyu düşünmää.

Düşünelim biz da bu şiirin öz fikirinä – „O bir teklif insannara baksınar yaşamakta, ne yaptılar islää hem ne da kötü (Elesinnär kendi yaptıklarını ölä nicä teneyi elerlär kalburda hem unu elektä) da ozaman olacek kolay onnarı taa islää görmää da prost etmää, pişman olup başka kötülöklär yapmamaa”.

TODUR MARİNOGLU

(1955)

Marinoglu derin duygulu, açık hem çok becerikli bir şiir ustasıdır. O kendi yaratmasında lafına sıkı. Şiirlerin taa çöyü dörtlük ya sekizlik ya *onaltılık*. Ama onun her bir fikiri var uygun, keskin süretli fikir, angısı batêr okuyucunun aklısına. Tâ bir şiir, ani düzülü birkaç laftan:

Dünnä döner	Bizä söleer
Bizdän saklı	Ani haslı
Dünnä döner	Dünnä döner
Sade yıllar	

Ama bu birkaç laflı şiirdä bütün ömürün filosofiyası açıklanêr. Marinoglu büün Avdarma küüyündä üüredicilikte çalışêr. Kısmetli o üürenicilär, kimi üüreder bu talantlı üüredici hem terbiyecici, şair. O bilir insanın psikologiyasını, ama taa pek bilir küçüklerin natarasını. Çok sever uşakları, onuştan yazêr onnara deyni becerikli kısa şiirlär, meraklı annatmalar, bilmeycelär. Marinoglunun uşaklara deyni annatmacıkları *persenkli matematikalı* şiirleri koyêrlar uşakları düşünsünnär – hepsi, ne çıkêr Marinoglunun kalemi altından, Gagauziyanın zenginliidir.

onaltılık – şiir onaltı sıradan, niçä dörtlük – dört sıradan
persenkli – uygun derin fikirli, şakalı, meraklı
matematikali – şiirlerde var saklı matematika problemleri

İlkyaz zararı

İlkyaz. Miti, Mani hem onnarın mamusu aulda, çotuklar arasında fasüle ekârdilär. Şansora üülen geçtiydi, açan çocuklar kızçaaza mamusu dedi:

– Bän işä gideerim, ama siz nekadar fasülâ bakırda kaldı ekâsiniz. Biriniz hendecik kazacek, biriniz dâ koyun. Annaştık mı?

Uşaklar bu işä hiç sevinmedilär. Onnar diil ani sevmesin yardım etmää, ama vardı neetleri saat beştä klubta kino görmää.

– Kalın saalcaklan, – dedi mamusu da gitti.

Saat yarım beşäydi, ama fasülâ bakırda bitmâzdi.

– Geç kalacez, – dedi Miti.

– Sanki nâbalım? – sordu Mani.

– Bilersin mi ne? Hadi taa tez bitirecez te bu çekedilmiş sırayı, sora da kazacez bir kuyu da onun içinä gömecez kalan fasüleleri. Mamuya söyleyecez ani bitti, etişmedi sıraları ekmää.

Mani buna kayıl oldu. Sora hızlı-hızlı bitirdilər ekmää çekedilmiş sırayı, kazdılar bir kuyu da onun içinä döktülär, ne kalmıştı bakırda. Ötää-beeri çinediynän onu, Maniylän Mitika rubalarını diişip, kinoya alatladılar.

Avşam üstü uşaklar mamusuna söledilər, ani iki sıraya fasülä etişmedi.

– Yok, orayı bu yıl bişey ekmeyecez, biraz sıralar dinnensinnär. Genä islää, ani siz yardım ettiniz öbür sıraları doldurmaa.

Birkaç afta geçti, islää yaamurlar yaadı, ne ekildi er üzünä hepsicii çıktı.

Bir gün avşam ekmeeni idiktän sora, Mitiyä mamusu sordu:

– Çocuum, kim, sanki, bizim aulun içindän geçti, bir kuyu içinä auçlan fasülä eksin? Zavalı toomnar hepsicii-hepsicii çıkmışlar, ama **zeetlenerlär** – onnara pek sıkışmalık soluyamêêrlar.

– Görmedim, bilmeerim-uşaklar cuvap edärdilər.

Sabaalän Mani hem Miti saklı içerdän çıktılar da tez aula girdilər. Onnar burada gördülär, ani onnarın zararları **üzä çıktılar**. İkisi dä ilik kafaylan içeri girdilər. Utanırdılar mamusunun üzünä çıkmää.

bakır – bir kırmızı metaldan kap

zeetlenerlär – zor çekerlär

üzä çıktı – göründü, açıklandı

1. Miti hem Mani ne yapardılar çotuklar arasında?

2. Uşakların anası nereyâ gitti? Ne sımarladı Maniylen Mitiyâ?

3. Dooru mu yaptı uşaklar?

4. Siz olaydınız onnarın erindä nasıl yapardınız?

Aşaada verili cuvaplardan angısı taa dooru?

a) Kinoyu brakıp başka zamana, ekärdik fasüleleri.

ä) Sorardık mamuya bitirämesäk ekmää, gidelim mi kinoya.

b) Fasüleleri gömmäzdik, ama saklardık başka erä.

c) Yapardık ölä nicä yapmışlar Miti hem Mani.

5. Açıklayın neçin annatmanın adı „İlkyaz zararı”.

6. Duymuş mu Miti hem Mani, ani yalan söylemää diil islää?

Neredän belli?

7. Annadın siz vardır mı analarınıza, bobalarınıza yardım ettiyniz? Neza-man, neredä? Annadın.

Ama yalan vardır mı sölediiniz?

İzin

Gavruş anasında birdi. O gözäl **yalpapak** delikannıydı. Anası hastaydı hep aalaşardı başın-dan. Bir avşam, açan gün kauşurdu, Gavruş girdi mamusunun odasına. Anası **yatalaktı**. O danıştı:

- Oolum, ya gel yanıma. Gavruş yaklaştı da sordu:
- Ne anacım?
- Yalvarêrim, çocuum, getir bir çölmek su, ama olsun sızıntı suyu.
- Of mamucuum, küüyä birkaç pınar kaldı, lââzım taa kenara gideyim. Yalnız kalacın.

– Korkma oolum, bân bekleyecâm.

Gavruş aldı **testi**yi, yolda da hep bir düşünürdü anasının saalı için. Etişti pınara, hızlı çıkardı bir kazan su, doldurdu kabını da alatladı evinâ. Gelêrkân insannarın selâmnarını almazdı. Düşünêrdi: neçin sanki kâr pınar suyu istedi anası.

Te o etişti. Anası almazdı gözlerini kapudan, beklêrdi bitki saalınnan oolunu.

– Getirdim anacım, – yalpak danıştı Gavruş.

– Çok saa ol, oolum. Bilâsin öbür dünnâädâ en paalı su. Yalvarêrim, bir pınar yapasın. Ko bu dünnêdâ **hayır**ın kalsın, öbüründâ dâ suyun olsun.

Hem taa bir:

– Bân bobana adadıydım düzmâa bir pınar, ama zorluklardan olmadı kolaylım, bunu sana izin ederim. Hem **beklâme** açan susuz yanacan da ozaman başlayasın kazmaa pınarı...

Nesâ hasta taa söyleyeceydi, ama can verdi.

Gavruş yaşlar gözlerindâ emin etti, ani yaşamasında mutlaka düzecek sımarlama pınarı.

izin – sımarlamak

yalpak – mahkul, gözâl

yatalak – döşeklerdâ hasta

testi – su taşımaa topraktan kap

hayır – ilik

1. Neçin Gavruş istemâzdi ayrılısın anasından?
2. Nasıl su istedi anası Gavruştan?
3. Gavruş sesledi mi anasını?
Gitti mi suya?
4. Sudan gelirkân Gavruş neçin pek kahrırhıydı?
5. Ne sımarlamıştı Gavruşun bobası anasına?
Neçin anası o sımarlamayı yapamamış?
6. Ama Gavruşun anası öleceykân ne sımarlamış ooluna?
7. Nasıl sanêrsınız Gavruş tamamıyabilecek mi anasının sımarladını?

Tabeet

Petruş pek istêrdi olmaa **dost** Serafımnân. Bu iş olsun deyni, onun kendi sıkılı brakmazdı. Petruşun vardı bir eni biçikletası. O hergün çıkardı onunnan sokaa, çekinmââ. Uşaklar sokakta yalvarardılar ona çekindirsın, ama o kimseyi almazdı ne geeridâ otursun, ne dâ

önündä. Kimär sıra onun üfkesi çıkardı da deyärdi: „Alsınnar sana da bir biçiklet. Bu kırıldıynan, kim düzecek?”

Serafim da dayma bulunardı uşakların arasında. Salt o yoktur baarili bir sıra yalvarsın Petruşa ne çekindirsın onu, ne dâ versin ona kendibaşına yapmaa bir çevrä. Petruş hep umutlanırdı, ani nezaman sa Serafim dayanamayacak da isteyecek biçiklettä çekinmää. Ozaman ona verecek bir lafta.

Geçti bir afta, iki, ama Petruş dostlaşamazdı Serafimnän, neçin deyni o hep taa istemäzdi biçiklettä gezinmää. O annamazdı, ani Serafim duyardı, ki sıkıdan ii dost olmayacak. Da bu beterä hiç düş dâ görmäzdi Petruşa **evallaa gelmää**. Hem Serafim inanırdı eski söyleyişin maanasını: „Sölä kim senin dostun, da bän söylecäm sän kimsin”.

evallaa gelmää – ona baş iltmää, onunnan kayıl olmaa
dost – kafadar
tabeet – karakter

1. Ne türlü uşaktı Petruş? Neredän belli, ani o sıkıydı?
2. Neçin Serafim istemäzdi Petruştan biçikleti çekinmää?
3. Dostlaşabildi mi Petruş Serafimnän?
4. Dooru mu, ani nicä insanın dostu, o kendisi dâ ölä?
5. Üürenin bu söyleyişi da tutunuz onu aklınızda.

Düş

İlkyaz. Nofrey dädü dinnener meyva başçasında. O beener bu güneşli zamanı. Taa çok sever bereketli güzü. Bu vakıt aaçlar dolêr olmuş meyvalarlan. Dädunun başçada en sevgili aaçı var. O hepsindän kıvrak bir armut aacı. Dädü sever onun şıralı armutlarını da. Onnar sap-sarı hem baldan tatlı olêrlar. Şindi ihtâr onun altında bulunêr. Aaç çiçektän bim-biyaz gelindän gözäl. Gün şılamasından, çiçek kokusundan dädü uyukladı. Çeketti görmää düş.

Te gider o geniş uzun derenin boyundan. Gök pam-pak **tenekä**. Ansızdan peydalandı bir küçüräk bulut. O benzärdi armut aacına. Bulutçuk yaklaştı erä. Çaaardı dädüyü. O başladı kalkmaa göklerä. O ilin sallardı kanatlarını.

Taman açan dädü girdi bulut içinä, ansızdan kimsä dattı, acıttı kanatlarını. O o saat uyandı. Bir yaban guguşu savaşırdı dädunun incecik, kaardan biyaz bıyıklarını koparıp, yuvalık taşımaa. Yuvasının temelini kuş şansora koymuştu armut aacın bir dar çatalında.

guguş – güvercin kuşu
tenekä – şılardı nicä tenekä (yalabık demir yapraa)
yuvalık – yuva için

1. Siz beenersiniz mi ilkyaz zamanını?
2. Kuşlar nezaman yuva yapêrlar?
3. İlkyazın taa ne var nasıl söylemää kuşlar için?
4. Neçin annatnanın adını avtor „Düş” koymuş? Ayın-açık bu olur mu?

Karezlik

Aslan hastalanmış, ilin soluyamêêr, çıkamêêr iniindän. Hepsi kuşlar, hayvannar da saabisini dolaşmışlar, hatırlamışlar. Yabanı getirer bir **körpâ** kuzu, ayı – bir bakır bal, kirpi – bir sırt alma hem taa başka-başka işlär. Herkezin aslana canı acımış. Salt tilki görünmemiş. Bunu esap almış yabanı. Tilkidän o hiç hazetmâzmiş, görmää onu istemâzmiş.

Yaklaşêr yabanı daa saabisinä dä çekeder tilkiyi **amazlamaa**, aslanda kin ona büütmäâ. Taman bu vakıt, tilki etişer kapuya da hepsini işider. Ama o korkmamış. Girgin selâm vermiş. Aslan selâmi almamış. Tilki başlêêr annatmaa, neçin şindiyä kadar dolaşamadı Saabisini. Söleer nerelerdä gezmiş, netürlü otlar bulmuş. Bitkidä dä açıklêêr ilaçcının laflarını:

– İstärsä aslan alışmaa, ko bir diri yabanının derisini soysun, onunnan sarılı birkaç gün yatsın. Aslan o saat yabanının üstünä atlêêr, derisini soyup, tez onunnan sarılêr.

(Ezopa görä)

körpâ – genç, taazä

amazlamaa – kötölemää, onun için kötü laflar söylemää

karezlik– duşmannık

1. Neçin hepsi yaban hayvannarın aslana cannarı acırmış?
2. Okuyun da bulun neredän görüner, ani tilki çok şalvir?
3. Ama yabanı için ne olur söylemää?
4. Düşünün aslan için dä ne var nasıl söylemää.

Söläyin onun için dä birkaç epitet, ani uysunnar aslanın tabeetinä harakterinä.

5. Aslıdan mı yaban hayvannarın aslana cannarı acırmış?

Ama neçin gelmişlär dolaşmaa?

Panayırda

Mili babusunnan panayıra giderlär. İhtärin koltuunda bir kaaz patuya benzeer. Mili yolda susmêêr:

– Babu kaazın parasından bana kaç sakız alacan?

– Sus artma başımı o sakızlarlan. Kuşu taa satmadık, ama sän nesä alêrsın , – **sert** dedi babu.

Etiştilär panayıra. Zor-zoruna o satıcılık kuşların arasına sıyındılar. Babu erleştirdi kaazı, yaptı stavrozunu:

– Allahım yardım et da satayım.

Alicılar **tek kuşun** yanından geçerlär, sormêêrlar, başkasından **çiftli** alêrlar. Babu umudu kaybetmeer. Kimäsä tek tä lääzımdır kesmää. Te yaklaştı ona bir rus **muşterisi**, uzattı parmaanı sordu:

– On? Ona?

– Sän ne, oolum, aldatmaa mı beni savaşêrsın? Hepsi satêr onbeşä. Bän dä vereyim ona mı? Yok, okadara vermäm, – dedi satıcıyka da kesti lafi. Alıcı genä danıştı:

– On?

– Nicä bän onu annayım? O diil **süüş** ya? Seni lääzım **onmaa** da düşünäsin ne lafedersin, **gücenik** dedi babu.

sert – üfkeli

tek kuş – bir kuş

çift – iki ya birkaç eşli

muşteri – alıcı

süüş – bütün pişmiş

onmaa – uyandırmaa annamamazlıktan

gücenik – küsülü

1. Neçin babu annaşamamış rus alıcısının?
2. Bilirmiş mi rus gagauz dilini?
3. Ne sormuş alıcı babuya?
4. Ama babu ne annamış?
5. Annadın kendi laflarınızlan, ne olmuş panayırda.

Karayka

Vasil üürener dördüncü klasta. Ona geler sonunku uroon bitkisi gelmeyecek. O sabaylan açan dolaştı koyunnarı, benzetti, ani sarı suratlı lääzım tezdä kuzulasın.

Urdu çan. Kalpaa elindä iliklenmedik bölä kaçarak o etişti evä. Kalpaanı koymadı başına, ama astı koyunnarın aulun kazına, açan gördü sarı suratlının altında bir kara kuzucuk. Açı-verdi tokatçı, tuttu kuzucuu, aldı kucaana çeketti sevmää. Kuzucunun annısında vardı bir biyazçık, angısı benzärdi topçaaza. Sevärkän kuzucuu çocuk dayma deyärdi „Karayka, karaykacık”. Ölä da kuzunun adı kaldı.

Karayka hem Vasil tez dostlaştılar. Kuzucuk üürendiydi, angı günü, nezaman dostu gelecek şkoladan da verecek ona emcäöz. Açan geldi yaz üürenmäk aralı, Vasil çok sevindi. O çoktan istärdi tanıştırmmaa dostçaazını dolay yamaçlarlan, sızıntılarlan, çayırılarlan. İlk günnerdän taa Karayka dayanamadı, avşama dooru braktı sürüyü da geldi evä. Tokatçıktan taman çı kardı dostu. Onnar çok **naazlı** buluştular.

Güz yaklaştıydı heptän. Karayka oldu kıvrak güüdeli bir koççaaz. Buynuzları büüdülär, kıvrıldılar. Hepsi mayıl olardı bu hayvanca.

Bir sabaa Vasilä amıcası dedi getirsin kuzuları evä taa karannıcak olmadıynan. Neçin sä çocuk bün kefsiz duyardı kendisini. Başı da acımazdı, yorgun da diildi, ama aar gelärdi ona. Çocuk esap aldı ani Karayka da otlamêêr tatlı, su da may içmedi.

Hava bozarmaa başladıynan Vasil etişti evä kapadı kuzuları. Karaykayı **suvazlayıp** girdi hızlı içeri yattı. Dinnenärkän aklına geldi, ani maazanin setindä gördü bilenik bıçaa, uşak şüpeli fırladı çıktı dışarı. Amıcası tutmuştu Karaykayı taman erleşärdi kesmäâ. Çocuk o saat tuttu amıcasının elini, yalvardı: „Kesmâ amıcacım!”

– Brak elimi, – dedi amıcası.

– Brakmayacam, – yaşlar gözlerindä, dedi çocuk. Karayka bu vakıt ansızdan darttı da kaçırıldı. Vasil etişti dostunu da yattı üstünä. Amıcası yaklaştı da üfkeli baardı:

– Yok ol onun üstündän brak keseyim! Bana boban simarladı gideceykän kazanca keseyim bir erkek kuzu kurban olsun. Sizdä erkek başka yok....

Bu zaman işidildi Aleksi dädunun sesi. O nasaatladı: „Brak zeetlämä bu dostlu cannarı. Getir bana bir dişi. Verecäm erkek da kes onu”. Ozaman Vasilin amıcası urdu erä bıçaa da dedi: „Dädu Aleksi sän büyük yaşta adamsın, ama uşak aklındaysın. Allahtan diil mi verili hayvannar kesilsin... Biraz sora o döndü da sesledi düduyu”.

naazlı – yalınkat, sevä-sevâ

suvazlamaa – düzeltmäâ yapaasını

nasaatladı – akıl verdi, söledi

seremcä – bela kısmetsizlik

1. Okuyun teksti da annadınız kendi laflarınızlan nasıl Vasil dostlaşmış „Karayka” kuzuylan.
2. Düşünün neçin bir çala Vasilin kefi kötüymüş?
3. Acaba neçin Karayka tatlı otlamazmış hem su da içmâzmiş?
4. Sanki ne türlü seremceyi duymuş onnar?
5. Sizin da vardı mı bir kerä sevgili hayvannarınız? Annadın onnar için.

Pay etmektä

Todi hem Vanışka gölä giderlär. Yolda onnar annaştılar, ne tutaceklar ikisi birtürlü payedeceklär. Sabaalän göldä islää dardardı. Büyük-büük balıklar tutulurdu. Açan üülen oldu dartmak bitti. Çocuklar hızlandılar evä gelmäâ. Salt balıkları pay etmäâ kaldıydı.

Todi onadan saymaa bilirdi, ama torbada balık taa çok toplandıydı. Vanışka dördüncü klasta üürenärdi, onuştan o tutunduydu pay etmäâ. Saymaa çeketti: „bir, iki, üç, dört, beş...” Saymaa bittiynen dedi: „Hepsicii onaltı”.

– Kaçar balık bir kişiyä düşer? – sordu Todi.

– Edişär, – cuvap etti Vanışka.

Todi payetmäâ taa bilmäzdi, salt onadan ileri hem geeri saymaa bilirdi. Te Vanışka Todi yä edi balık saydı, öbürlerini kendi torbasına koymaa çeketti. Ama Todi gördü, ani Vanışkaya taa çok kaldı da dedi:

- Sendä taa çok.
- Neçin? Bizä üüredici kendi söledi, ani onaltıyı payettiynän ikiyâ edi olêr.
- Diil dooru, ya say, – sendä dokuz kaldı.
- E-e, nesoy pay edeyim ozaman da dooru çıksın?
- Nicä üüredicin demiş, ölä da pay edecez: topla balıkları bireri.
- Vanişka balıkları hızlı topladı torbanın içinä.
- Çeket pay etmäâ, – dedi Todi, – bir sana, bir bana taa bitince. Ya bakalım şindi kaçır geldi?
- Sân say seninkilerini, bân da benimkilerini.
- Sekiz, – dedi Vanişka.
- Bendä da sekiz! Te şindi dooru!
- Vanişka kıp-kırmızı oldu: korktu Todi sanmasın, ani onun üüredicisi bilmeer esaplamaa, da dedi:
- Şindi dooru. Aklıma geldi üüredici da hep ölä sölediydi.
- Payetmektän sora çocuklar çekettیلär gitmäâ. Evä dooru onnar salt susardılar.

1. Okuyun annatmayı da söläyin neçin Vanişka baştan dooru payetmediydi balıkları?
2. Düşünün, neçin annatmanın adı „Payetmektä“?
3. Todi kaçadan bilirdi saymaa?
- Ama neçin o duydu, ani Vanişka onu aldadêr?
4. Vanişka, açan duydu, ani yalanı tutuldu, o nedän korktu?
5. Sanki üüredici mi üüretti Vanişkayı aldatmaa?
- Düşünün..

Kabaatsızlar

(Şiir-masal)

Kloçka, pali hem kedi
Oturêrlar dizili.
Kahırlı heptän onnar,
Yapmadıynan hiç zarar.

KEDİ:

Çin sabaalän uyandım,
Üç sıçan damda tuttum.
Çorbacı sa üfkeli –
İçeri girmiş biri.

Büün sütçääzlän çanaamı
Hayattan o fırlattı.
Of! bastı pek kuyruuma
Hem attı taş ardıma.

KLOÇKA BOZKA:

Üç afta islää yattım,
Dört piliç salt çıkardım.
Lobuttan oldu pek çok,
Kabaatım makar ki yok.

Pek eski yımirtalar
Yuvama koyuldular.
Yımırta eski açan,
Görmeycän piliç ondan.

Kabaatı attı bana,
Sade diil karısına.
Maazada üç gün tuttu,
Yıslayıp, suultmaa koydu.

PALİ:

Ne acı var sırtımda,
Olmasın düşmanımda.
Bân salardım patkana,
Çorbacı sandı-ona.

Günnân su vermâzdi hiç:
Bân imişmişim piliç.
Çok vakıt topal gezdim,
Küllüktâ salt beslendim.

KEDİ:

Naşey sanki yapalım
Da sevgili olalım?

KLOÇKA:

Gidelim, bekim, evdân,
Kurtularuz düülmektân?

PALİ:

Eer gidärsäk Gülceezä
Biz ona yaklaşacez,
Hepsini annadacez.
Pek sevärmiş dooruluu,
Yokmuş kimseyä urduu.
Sade o bizi açar
Dostumuz haliz olar.

KEDİ:

Hadi, hadi, gidelim,
Taa tez dost edinelim.
Çorbacı bekim annar,
Ani can bizdä da var.

Karannık açan oldu
Çorbacı da uyudu
Kloçka, pali hem kedi
Braktılar erlerini.

Örüyer onnar hızlı –
Alatlêêrlar Gülceezä
Etişti dostlar saklı
Pek gözäl bir evceezä.

Tokatçı kedi açtı,
Selâmı Gülcäaz aldı.

Tez ilaç o çıkardı
Da palicii baaladı.

Kloçkaya tenä buldu,
Kediyä kaymak döktü,
Palicii aldı kucak,
Adını koydu Barak.

Gün-gündän geçti aylar,
Kıt-kıdak doldu dolay.
Kloçka-bozka evlendi,
Düününä teklif etti.

Horozlar taranlı
Oturêrlar sırada.
Tauklar da donaklı
Alatlêêrlar kutlamaa.

Bozkada fistan biyaz,
Aazında yanêr mumcaaz.
Güveesi onun tekir,
Sokakta en pek öter.

Kutlamak geçer fit şen,
Yımırta dolêr çiten.
Sofralar dolu ekin,
Horozlar çalêr keskin.

Gülceezdä büün var çok iş –
Masalar uzun, geniş.
Yardımcı ona kedi
Genä su te getirdi.

Ku-ku, ku-ku, kıt-kıdak –
Şenniktän öter sokak.
Tıpa-tıpa ku-kurä –
Yaklaşêrlar tilkilär.

Onnara çıkêr karşı,
Salarak, Barak ötkün.
Güvein tuttu başı –
Bozulsun istâmeer düün.

Hırsızlar, ürküp, kaçtı,
Üç kuyruk yolda kaldı.

Hepsicii pek seviner,
Girgini şüküreder.
Bir dâ nâândan – nereyi
Çaardılar tã güveeyi.

ÇORBACI:

Ya seslä beni, horoz,
Olmadıynan taa steonoz
Dur, seslä be, lafımı
Hem anna kahrımı:

Gelinin senin, inan,
Dört aylık evdän kaçan.
Bän geldim onu almaa –
Sırayı läüzim bozmaa.

Horozun çıktı yaşı,
Buruldu çirkin kaşı.

HOROZ:

Yalvarêrım, git evä –
İlk sıra oldun güvää,
Bozmasana düünümü,
Patladarsın ödümü.

ÇORBACI:

Brak, yalvarma boşuna,
Biz isteeriz yaarina
Pişirmää onu bir süüş
Ver! Da olmasın hiç düüş!

Horozu üfkä aldı,
Adama o fırladı,
Daladı bir gözünü
Koparttı hem üzünü.

HOROZ:

„Alacan mı gelini?
Bozacan mı şenniimi?” –
Üfkeli horoz sorêr,
Ensedä tüülär kalkêr.

ÇORBACI:

Of, keezlâmä kaşıma,
Taa ii git, şennen, oyna,
Diil läüzim bana gelin,

Ko olsun büündän senin.

Sevindi horoz heptän:
– Hadi geçin sofraya, –
O dedi yabancıya, –
Alın hem imeklerden.

Çorbacı dedi: „Gitmäm,
Taucaa sana vermäm,
Düününü bän bozacam
Da gelini alacam”.

Horoza saldı urmaa,
Güveesiz tauu brakmaa
Bir da o çirkin baardı –
Bacaandan Barak darttı.

Gözündän çıktı yaşlar,
Dilindän yalvarmaklar:
„Prost edäsin güveeciim,
Prost edäsin, köpeciiim”.

HOROZ:

Hadi geçin sofraya,
Alma bişey kafaya,
Hepsicii islää olur,
Al da i, buyur bulgur.

Çorbacı iyer hızlı,
Mancalar sansın ballı.
Gelindä gözü battı,
Tã ona o yaklaştı.

Kapmakta var umudu,
Korkudan biyaz oldu.
Titirer heptän eli,
Tutacak mı – diil belli.

Ansızdan tã hızlandı,
Beş tırnaa o sapladı.
– Prost et sän, – dedi kedi, –
Bän sandım sıçan geçti.

Çorbacı çirkin baardı,
Gözleri dâ obaldı:
– Ah! Geçäymiş kafandan
O sivri taş ozaman.

Kut-kudak – doldu sokak,
Büük kavga düündä oldu.
Çorbacı, atlayarak,
Tez yolu evä buldu.

Sora hepsi oturdu,
Genä masalar doldu.
Laf aldı gözäl Gülcäöz
Da dedi o te necäöz:

– Yaşasın gençlär islää,
Önündä olsun tenä,
Aullar dolsun piliç
Olmasın açlık ta hiç.

Tä bölä masal bitti;
Kim islää pek sesledi,
Girin, alın küməstän
Bir çıkı gümüş erdän.

lobut – düümäk

suultmaa – vazgeçirmää kloklamaktan, kloçkalıktan

acı – acır, onnara canı acır

Bozka – kloçka tauun adı

steonoz olmaa – klisedä evlenmää

bulgur – manca

Masallarda, şiirlerdä, annatmalarda lafedän kişilerä ya hayvannara, bümnerä hem başka predmetlerä deniler *personaj*.

1. Cuvap edin soruşlara:

Olabilir mi annaşsınar kedi, kloçka hem pali? Kloçkadan, palidän hem kedicän başka taa kim lafeder masalda?

2. Kaç personaj var bu şiirli masalda? Sıralayın onnarı.

Bu masalın personajlarından angılarını beendiniz? Neçin?

3. Neçin kloçka kedi hem pali kaçmışlar çorbacısından?

Çorbacı dooru mu yapmış? Neçin masalın adı „Kabaatsızlar“?

4. Düşünün bu masala bir başka ad, ama ölä, ani uysun içindeliinä. Esap alın, masalları, ani insannar düzmüş, te nasıl „Garga“, „Dädunun evi tuzdan, babunun da mercimektän“, onnara halk masalı deniler, ama ani yazıcılar düzmüş, ölä masallar düzmä masallar. Onnarın avtorları belli, ama halk masalların avtorları anonim, onnar unutulmuş.

anonim – diil belli kim, adı unutulmuş

çıkı – bir düümüklü parça, ya basma, ya peşkir

gümüş – metal, en paalı metal altın, ardına gider gümüş

ürküp, kaçtılar – korkup, kaçtılar

1. Okuyun masalı da söläyin, beendiniz mi onu? Beendiysäniz ya beenmediysäniz, annadın neçin.

2. Olun biriniz kloçka, biriniz kedi, öbürünüz pali, bir başkanız da olsun çorbacı, da okuyun masalı rollar görä.

3. Annadın, nasıl annêersınız masalın sonunku sıralarını „Girin, alın küməstän bir çıkı gümüş erdän“.

VASİ FİLİOĞLU

(1949)

Filioglu gagauz yazıcıların orta pleyadasından bir çok çalışkan şair 1995-nci yılda o kabuledildi Moldova Yazarlar Birliinâ azası. Onu başka şairlerdän ileri kattılar Respublikamızın yazarlar Birliinâ diil sade onun çok süretli hem original şiirleri için, ama taa çok onuştan, ki onun şiirleri çoyu türkü oldular, angılarına muzıkayı da Vasi kendisi yarattı.

Vasi Filioglunun şiirlerin temaları alınma kendi Beşalma küüyün yaşamasından. Burada hem ilkin meraklı hem çok gözâl küü *tabiatı*: daayın, baaların, kırın gözellikleri sabaa zamanında enez uyanırken ya avşam vakıdında – günü kauşmak taligasını yaalayarkan. Şair sevdalı bu ana tarafın gözelliklerinâ da, bezbelli, onuştan bulêr şiirlerindâ bu temalara en uygun epitetleri, metaforaları.

Adamın kısmeti

Duumuş uşak ii gündä,
Kabletmiş baaşış-ömür:
Olsun fayda dünnedä,
Kimnerä insan denir.
Bobaya, anasına...

Bitmeer adamda zaamet,
Zaaamet – bir ateş koru.
Yaşamak – o büyük kısmet,
Süündürmeylim biz onu!
Elleri koksun topra,ä,
Süündürmeylim, adamnar,
Büük kısmetin korunu!

Bizdä karı, uşak var –
Al öp küçük oolunu!

Ko sevinisin uçacık

Güllär içindä acık
Doyamasın soluuna.

Herkezä gün şılasın,

Hayırlı çöşmä yapsın,
Dolu olsun hem sofra.

tabiat – natura

sevdalı – demäk aşklı olmuş

1. Kim o Vasi Filioglu? Onun şiirlerinâ türkü vardır mı işittiniz?
2. Kimin adı insan, ne lâazım yapsın o bu dünnedä?
3. Okuyun birinci hem ikinci dürtlükleri da bulun orada cuvap soruşa.
4. Ne simarlêr Filioglu bobasına küçük oolu için?
Bulun cuvap şiirdä.

İnsanın ustalılı

Kuraktan çatlak erdä –
Büün geçer derä.
Nerdä kum sarıydı pak –
Sarp besli toprak

Harman taşı kaybeldi –
Tehnika geldi,
Da yapêr o işini
Üzlän kişinin.

Önündä gözün büüyêr
Çak gökâ diiyêr,

Yapının o örtüsü –
Kasaba üzü.

Te aya da kâr baksan,
Uçmalı insan
Bir da, ne ona olmuş –
Yıldıza konmuş.

Kim bunnarı düşünmüş,
Hep tã bir adam.
Da görêriz halizdân,
Ustalı-ellâr.

kurak – yaamursuz hava

sarp – pek

ustalı – becerikli

besli – tuyan

harman taşı – evel ekin biçintilerini harmanda
taşlan düüyärmişlär

1. Harmanda taşın erinä şindi ne gelmiş?

Bulun cuvap şirdä.

2. Tehnika kaç kişinin işini yapêr?

Söläyîn o tehnikanın adını.

3. Bu şiirin adı uyêr mı şiirin içindeliinä. İnandırın bunu.

Baaşlêêrım

Ah ürek derin cannı!
Sân baaşla hep şafkını,
Sıcaanı o insana
Kim sevinç döker cana.

Kâr olsun saçlar biyaz,
Bilmesin bitmâk ilkyaz.
Senmesin hiç çiçeklär.
Çan gibi ötsün seslär.

Ne mutlu o cannara –
İi ürek açannara.
Kimnerin lafı paalı,
Bakış da yardımını.

Kim koymuş hem neetini,
Saymasın zaametini,
Ki çok aşırıp bayır,
Uzansın yapmaa hayır.

* * *

Bu stihin peetlerini,
Duygulu el öpmemi,
Çok baaşlêêrim onnara –
İi ürek açannara.

sevinç – sevinmelik, şennik
aşırmaa – uzaa gitmää
stih – şiir

1. Kimä baaşlêêr şair stihini? Kaçıncı dörtlüktä var bu soruşa cuvap?
2. Nasıl lääzım olsun insanın lafı? ama bakışı?
3. Şiirin üçüncü dörsıralında Filioglu söyleer, nasıl lääzım olsun adamın lafı hem bakışı. Okuyun şairin cuvabını.
4. Söläyin ikinci soruşa kendi düşünmenizi.

Üreemdän

Ah, dolay – dünnä üzü,
Sevdalı sana gözüm!
Hem ürääm ne hoşlu,
Duygulu hem güneşli.

Gün saalık baaşlêêr erä
Çii duruk, akan derä
Dost olêr yanık topraa,
Ki dolu olsun sofrä.

Ömürlü sendä var daa,
Pak gündän kopma hem baa.
Te ekmek büüdän da kır
Ölçüsüz yapêr hayır.

Sevinsin gelän günnär,
Sevdanın şafkı süünmär,
Bayraklı kalksın dannar,
Gül gibi açsın kannar.

dannar – sabaalän, avşamnän gökün kızarması, taa gün duumadaan
hem kauştuktan sora
ah, dolay – ah, tarafım
çii – sabaa serinniindä nemnik

1. Okuyun şiiri da söläyin, neyä sevinerı şair? Angı sıralarda o bunu söyleer?
2. Kim dost olêr yanık topraa? E, toprak neçin yanık?
3. Şiirin içindeliinä görä bulun bu şiirä bir başka uygun ad.

Unudulma adet

Düş gibi geler,
(Çıkmêêr aklımdan),
Büük paalı bu er
Küü örtasında.

Bir ava eski,
(Çalgıcıyız ki),
Girişeriz taa
O zaman çalma...

Nereyâ baksan –
Üzlârlân insan,
Ani yakışır –
Hepsi toplaşır.

Kız boba hem ool
Tutulu kol-kol
Dar geler kâr er
Ortalık tüter.

Ses geler bana:
– Çal, – deer, tamanna, –
Horuyu dünkü,
Toplansın ko küü.

Zaametçi insan
İhtârlar baksan –
Laf, gülüş öter, –
Yorgunnuu söker...

– Seç deer sözümü,
Aç hem gözümü,
Görecân kaç can
Tutuşturacan.

Varkan kolayı
Doorutmaa saalı,
Neçin bu adet
Olmasın **elbet**!?

seçmää – ayırmää, denemää
elbet – mutlaka

1. Nasıl eski adet için bu şiirdä laf gider?
2. Neredä toplaşırmiş insannar bu adetä görä?
3. Ne olurmuş küüyün ortasında?
4. Şennii kim yaparmış? Bu soruşa cevap edin şiirin sırasınan.
5. Kimä dar geler er bu kalabalıkta?
6. Kızlardan, çocuklardan başka taa kim varmış küü ortasında, horuda?
7. Sizin küüdä horu olêr mı? Sän vardır mı gittiin horuya? Ne gördün orada, annat.

Okudunuz mu? Düşünelim..., çıkışları yapalım...

1. Nicä kuşlar önderici kendinä ayırmışlar?
2. Bu masalın süjetini hem terbiyetmâk neetini açıklayın.
3. Nicä Nikolay Tanasoglu Bucaan kırlarını yazdırêr?

4. Neçin yazıcı annatmanın adını „Bostanda" koymuş?
  5. Esap alın da tekstä yakın yazdırın karpuzluk erini güzün. Siz dä büüinkü Bucaan kırlarında, teksttä gösterilän, „resimneri" var mı gördüünüz? Annadın, avtorun gözäl sözlerini kendi annatmanızda kullanabilirsiniz.
  6. Nikolay Tanasoglunun iki yaratmasını „Bostanda" hem „Güzün" ne birleştirer? Açıklayın.
  7. Beendiiniz Bucak kırının bir köşesini resimnäyin da klasta annadın.
  8. Verili plana görä taa bir kerä Bozka için annadın:
başlantısı – çocuk evä kanikula gelir da Bozkayı zor halda acıdan, bitkisini duyarak, uluyarak görer;
ortası – o sıra-sıra epizodlar; akıla getirmeklär hem o baş oluş (Bozkanın zor çekmekleri tüfeklär kestirmää denemeyi, ama...);
sonu – Bozka kendisi zorlarından, ihtärlük çekmeklerindän kurtulêr, evdekilär onu aalêêrlar nicä insanı.
  9. „Anam" şiirin öz fikirini bulun da taa bir kerä onu okuyun.
  10. D. Kara Çobanın „Dua" yaratması ne türlü bitsin istersiniz?
  11. Yazdırın Temiz Vaninin harakterini. E, kimmiş o Kıymı Andrey?
  12. Angı evelki adetlär için D. Kara Çoban „Evelki adet" şiirindä annadêr? Annadın vardır mı işitiiniz bu adetlär için?
  13. N. Baboglunun angı şiirindän bu sıracıklar?
 „O her sabaa isteer görsün,
 Şennik hem dooruluk.
 Er üstündä isteer dönsün
 Ömür, saalık hem usluluk!"
  14. „Hay Moldova, Vatanım!" türküsünü klasta çalın. Türkünün içindeliini açıklayın.
  15. Açıklayın G. Gaydarcının şiirindä „İlkyaz sabaası" aşaaada verili dortsıracı:
 „Lüzgär dolaşarsa
 Açmış salkımcı,
 Gücülä sallarsa
 Biyaz çiçecii".
- Sir dä var mı gördüünüz ilkyayın böla bir sabaa? Duygularınızı acıklyın.
16. S. Kuroglu sayêr; ki toprak „herbir yaşta insana kuvet hem umut verir"? Siz kayılınsız mı avtorlan? Sayıklayın.
  17. K. Vasilioglunun beendii şiirini aklınıza getirin da demekli kiyatsız okuyun. Kiyatsız şiirleri okuyarkan „Demekli şiiri okumaa üüreneriz" statyanın nasaatlarını kullanın.
  18. Angı temelari taa çok M. Kösä kendi şiirlerindä açıklêêr? Şiirlerin adlarını hem içindeliini aklınıza getirin.

19. S. Bulgarın annatmasını „Ruba” aklınıza getirin da sıralayın, adamnar neyü evelki vakıtlarda giinärmişlär? E, karılar?.
20. Angı gagauz folklorunun hem başka türk soylu halkların kahramanı için fıkraları P. Çebotar toplêêr sora da yazêr? Siz da var mı işittiiniz dädularınızdan, manilerinizdän Nastradin için? Annadin klasta. Üürediciylän ştenkacık hazırlayın.
21. Todur Zanetin angı şiirindän bu sıracıklar? Şiirin adını aklınıza getirin, ona analiz yapın literatura kolaylıklarını sıralayın:
 „Canabin – temiz çöşmä,
 Sän direksin ömürä.
 Sän sancım – Ana dilim,
 Toprak üstündä – erin”.
22. Todur Marinoglunun „İzin” annatmasını taa bir kerä okuyun. Nicä annêêrsınız bu lafları: „**Ko bu dünneedä hayırın kalsın, öbüründä dä suyun olsun**”. Annadin.
23. Neçin acaba V. Filioglu, insana verilän ömürü, baaşış sayêr, insanın yaşamasını da – büük kismet? Angı temaları peetçi şiirlerindä açıklêr? Çıkışları yapın.

Tema 3

SÖZ İLERLETMESİ

ÇEVİRİLİ LİTERATURA

MOLDOVAN FOLKLORUNDAN

Tındală

(Cümbüşlü masal)

Günün birindä Tındalâyı karısı panayıra yollamış satın alsın yuurt hem kaymak. Çeketmiş gitmää Tındalä, ama çölmää almamış. Panayırdä yuurtu hem kaymaa makar aucuna al! Tındalä çok düşünmeer, kalpaanı başından çıkarêr da deer:

– Te ne içinä alacam.

Da o, yuurtlan bir karıya yaklaşıp, deer:

– Aktar çölmää burayı!

Karı boşaldêr çölmää da parayı kabul eder. Şindi başka kahr. Nereyi kaymaa alsın? Tındalä alêr da bulêr kolayını:

– Ya, bän çevireyim kalpaamı tersinä!

Da sevinmeliktän, ani pek islää düşündü, hiç duymêêr, ani yuurt döküler, alêr kaymaa da „hop-tup”, „hop-tup” evä çekeder.

Karısı artık beklärdi onu evin önündä, da görüp, ani getirir sade kaymaa, sorêr:

– İslää, Tındalä, ama yuurt näända?

– Te, karı! – lafı kavrêêr Tındalä, döndürer kalpaa çevirsin öbür tarafına da kaymak „bul'-bul” – hepsi erä akêr.

– Butakım getirmiş Tındalä satın alınmışları onun kafasına olsun!

Çevirdi N. Tanasoglu

1. Okuyup, annadın bu masalın içindeliini.

2. Ne açıklanêr bu masalda? Nesoy insannarı gülmää alêr bu masal?

MİHAY EMİNESKU

(1850–1889)

Mihay Eminesku anılmış romın yazıcısı, şairi. Yaşadı 1850–1889 yıllarda. Gözəl şiirlər, annatmalar hem masallar yazdı uşaklara deyni da. „Kısa yaşamasında o kaldırdı poezieyi etişilämaz üüsekliklerä...”

M. Sadoveanu

Uykulu kuşlar

Uykulu kuşlar gelerlər,
Yuvalara toplanêrlar,
Dallara tä erleşerlər –
İi gecelär!

Bir kugu-kuşu geçärdi,
Sazlara üzüp yatmaa ki,
Ayozlar yakın gelärdi,
Düş görmää ki!

Çöşmelär sade şilêrlar,
Kara daa sessiz durarkan.
Çiçeklär dä hep uyuyêrlar,
Raat uyuyêrlar!
Raat uyuyêrlar!

Gecelär büülü olêrlar,
Ay telleri gümüşleerlär,
Hererlär raatlık dolêrlar –
İi gecelär!
İi gecelär!

O yıldızadan...

O yıldızadan, ne duudu,
Yolu ölä uzundur,
Binnärlän yıl läázım oldu
Şafkı bizi bulsundu.

Beki çoktan yolda süündü
Maavi uzaklarda ki,

Şılaa salt şindi süründü
Gözümüzä bizim ki.

Ölmüş yıldız – ikona taa
Gökä yavaş çıkarkan;
O vardı görünmâzkän taa,
Göreriz büün o yokkan.

Çevirdi D. Tanasoglu

kugu kuşu – ölä bir kuş, var taa bir adı grangur kuşu
sazlar – kamışlar
ayozlar – melekler
gümüşleer – yalabidêr, nicä gümüş yapêr

Neçin, kodru, sallanêrsın

Neçin **kodru** sallanêrsın,
Dallarını erä urêrsın
Lüzgersiz hem yaamursuz?

Bân sallanmayım olmaz:
Vakıdım kalêr pek az,
Suuk gecelâr uzanêr,
Yapraklarım azalêr...

El üfleer sarı yapraa,
Kuşlarım gider uzaa,
Lüzgâr düüyer poyrazdan,
Kış burda – yaz yırakta.

Belli dallarım iileer,
Deyni kuşlarım gider,
Bakıp ilik dallara,

Geçer kırlangaç sıra,
Alıp bilä düşlerimi
Benim hem kismetlermi...

Romıncadan çevirdi *Nikolay Baboglu*

kodru – Moldovanın orta erindä daalara kodru deniler
el – lüzgâr

1. Kim yazmış bu şiirleri?
2. O bilirmiş mi gagauzça?
3. Kim çevirmiş gagauz dilinâ şiirleri? O çevirennâr, sanki, bilirmiş mi romın dilini? Sorun üürediciyâ.
4. Okuyun da söläyin, kaçır sıra var ilk hem dördüncü kupletlerdä?
5. Angı yıl zamanı yazılı birinci şiirdä?
6. Neredän belli? Söläyin, şiirin sıralarını kullanıp.
7. Beendiniz mi güzü, nasıl yazılı şiirdä? İnandırın bunu.
8. Şiiri „Uykulu kuşlar” üürenin kiyatsız okumaa.
9. Şiiri „O yıldızdan...” üüreniniz demekli okumaa.

SPİRİDON VANGELİ

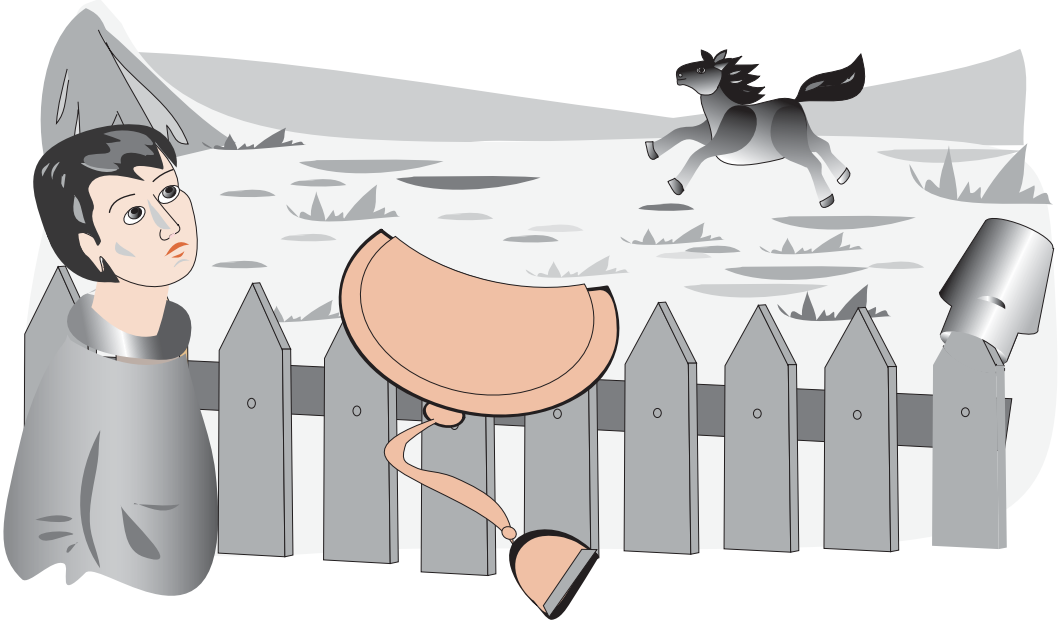
Kaltak

Danuț taa gelincä malisinä o saat piner evin tavanına da başlêr orada taraşlamaa **eski-likleri**, nesä aarardı, ama bulamazdı, sora, inip tavandan, getirmiş malisinä bir kazan su da sormuş.

- Näända bizim dädunun **kılıcı**?
- Kalmış orada, cenktä, çocuum.
- Bän isteerim olsun benim da bir kılıcım.
- Hadi sän da be, Danuț, năbacan o kılıcı? Dur bän sana tavanda başka bişey bulacam.

Da piner babu tavana bir mumnan da indirer eskiliklär içindän bir **kaltak**.

Danuț bu kaltaklan gider dooru dädusunun damına, aaramaa o masallardan beygiri, ani ateş iyirmiş. Ama bulamamış sade görmüş iki beygir kara onnar da diil halizdän, ama resimniymişlär damın kapusunda. Năpsın Danuț koymuş kaltaa aul üstünä da oturmuş ona sansın kendi haliz beygirdä. Bu ölä, aul üstündä atlı gezärkän, geçmiş oradan bir taliga koşulu iki beygirlän, ardından da, **koşarak**, gidärmiş bir kulicik. Danuț inmiş aul üstündän kaltaktan da hızlı koymuş damda **ahıra** bir kucak taazä ot, kaltaa da asmış enserä. Danuț beklemiş taliga geeri geçsin da sanmış kulicik girecek dama onun otunu imää, ama... o hiç bakmamış da Danuțanın damına.

Ozaman Danuğ gitmiş yayan daaya da toplamış bir kucak çibriğa otu, ayırık otu hem çaylamık otu, angılarını beygirlâr sever da **donatmış** damı onnarlan, brakmış kapusunu açık hem yakın aulların da üstünâ koymuş taazâ ot, tokatları da brakmış açık.

Bu yol kulicik duruklanmış tokat yanında, ama açan taliga uzaklaşmış, kuli da kaçmış onun ardına. Danuğ pinmiş aul üstünâ dâ bakmış ne var o taliga içindâ, ki bu kuli hep onun ardına kaçêr. O pek çok şaşmış, açan görmüş, ani taliga boşmuş.

– Ne ahmak olmalı bu kuli! – demiş aklınca Danuğ da götürmüş kaltaa malisinâ.

Romıncadan çevirdi *Nikolay Baboglu*

kılıç – keskin bir uzun bıçak – cenk için
eskilik – hepsi ne eski var tavana sıbidılma
kaltak – atlı gezmäk için beygirin arkasına koyulan erlik
ahır – bir er neredâ veriler hayvannara imelik
koşarak – kaçarak
donatmış – gözelletmiş

1. Okuyun kuşku bu annatmayı da sölâyin, uyêr mı annatmanın içindeliinâ onun adı „Kaltak”?
2. Danuğ pek mi büük çocucakmış? Annadın tekstin laflarınnan, ani o küçükmüş.
3. Nasıl savaşmış Danuğ, aldadıp, çeksin kuliyi dama? Sanki, neçin o istârdi kulicik gelsin dama?
4. Neçin kulicik aldanmadı girsin dama, ama kaçtı taliganın ardına?
5. Düşünün, kimmiş ahmak kulicik mi osa Danuğ mı? Neçin?

ANTON ÇEHOV

Hameleon

Panayır erindân geçer poliğiya **nadzirateli** Oçumelov eni yaamurluklan hem bir da çıkıcık elindâ. Onun ardından gider kırmızı saçlı **gorodovoy** koltuunda bir kasnak tepâ üklü tatar üzümü, alınma **ceremâ** satıcılardan. Dozdolaylar sessiz... Meydanda can-cın kimseycik yok... Lavkaların hem kırçmaların açık kapuları bakêrlar allahın şafkına nicâ aaç aazlar; onnarın yannarında dilencilâr da yok.

– Aha sän dalêêrsın, kuduracaa! – işider birdân Oçumelov. – Çocuklar, kaçırmayın onu! Bölâ dalamaklan olmayacak! Tutun! A-a-a...a!

İşidiler köpek sızlaması. Oçumelov bakêr tarafa da görer: **kupet** Piçuginin odun skladından atlayarak üç ayak üstündâ hem bakınarak kaçêr bir köpek. Onu koolêêr bir adam çit krahmallı

gölmeklän hem çözük jiletkaylan. O kaçêr köpään ardına da güüdesinnän hızlanıp ileri düşer erä, ama etiştirer kavrasın köpään geeriki ayaklarından. Enidän işidiler köpek sızlaması hem bir baarış: „Kaçırma!” Lavkalardan çıkêrlar uyku semesi insannar da tezicik odun skladının yanına sansın er içindän toplanêr kalabalık.

– Bu sırasızlıktır, **vaşe blagorodie!** – deer gorodovoy.

Oçumelov döner saa tarafa da gider kalabalaa dooru. Skladın portalarının yancaazında görer o adamı açık jiletkaylan hem saa eli yukarda kaldırılı, gösterer insana kannı parmaanı. Onun üfkeli suratında sansın yazılıydı „Te şindi bän sendän çıkaracam, **şelma!**” da kâr parmaa da onun benzâardı sansın bir ensemäk bayraana. Bu adamda Oçumelov tanıdı **kuyumcu** Hrükini, altın işlerine ustayı.

Kalabalın arasında ön ayaklarınan yayılı hem bütün güüdesinnen titireyerek otururdu erdä bu skandalın kendi kabaatlısı – bir biyaz pali sivri kalaklı hem bir sarı-alaçaylan arkasında. Onun yaşlı gözlerindä vardı büyük korku.

– Ne üzerä siz burada? – sorêr Oçumelov yarıp-geçeräk kalabalık içinä. – Ne bu burada? Senin bu parmaan ne? Kim ölä çirkin baarırdı?

– Giderim bän, vaşe blagorodie, kimseycii dürtmeirim... – başlêr söylemää Hrükün üüsüreräk-üüsüreräk aucuna. – Odun için Mitrii Mitriçä, bir da te bu kuduracaa hiç bişeysiz kavra benim parmaamı... Siz beni afedin, bän adam ani işleirim. İşim da benim ufaklı. Ko bana ödesinnär, neçin ki bekim bän bu parmaklan bir afta işleyämeyecäm... Bu, vaşe blagorodie, zakonda da yok, herbir olur olmayacaandan acı çekäsin...

Açan hepsi dalaşacak, ozaman taa ii hiç yaşamamaa da bu dünnädä...

– Hm... İslää... – deer Oçumelov sert üüsüreräk hem kaşlarını gezdireräk. – İslää... Kimin bu köpek? Bän bunu bölä brakmayacam. Bän gösterecäm sizä, nicä köpekleri kolvermää! Etecek oldu! Bölä çorbacıları, ani seslâmeerlär zakonnarı artık lâázım gözü almaa! Açan koyacaklar hayırsıza bir ceremä ozaman görecek o, ne olduunu boşta köpek brakmaa hem türlü başka hayvan, hele bak sän hele! Bän ona gösterecäm Nikitanın bobasını!... Yıldırın, – danışêr nadziratel gorodovoya, – üüren kimin bu köpek da yaz protokol! O allele kuduz... Kimin bu köpek, bän sorêrim?

– O, olmalı, general Jigalovun! – deer kimsä kalabalıktan.

– General Jigalovun mu? Hm... Yıldırın ya çıkar benim yaamurluumu... Brä ne sıcak! Olmalı yaamura çeker... Bän sade bir iş annamêêrim: nasıl o seni dalayabildi? – sorêr Oçumelov Hrükinä – Var mı nicä o etişsin senin parmaana? O küçücük, ama sän ya koca **pardiysın!** Sän olmalı deştin parmaanı bir enserlän sora da aklına geldi bir yalan söyleyäsın. Sän zerä... belli insannarsınız siz! Bilerim bän sizi dövulları!

– O, vaşe blagorodie, gülmäk için tığarkaylan köpeciin burnusunu yakardı, ama pali olmasın deli da hap onun parmaanı... Kötü adam bu Hrükün vallaa, vaşe blagorodie!

– Yalandırêrsın, buruk! Açan görmedin, neçin yalan kopuşturêrsın? Blagorodie annar adam hem akıllı o duyêr, kim yalandırêr hem da kim ürektän aslı söyleer, nicä allahın önündä... Ama eer bän aldadırsam ko **mirovoy** sud kessin. Onda zakonda yazılı... Şindi hepsi birtakım... Benim kendimin da batüm candar işleer... eer istärsanız bilmää...

– Baarınmayın! – kestirer Oçumelov.

– Diil, bu diil generalın köpää... – islää bakarak malı, – deer gorodovoy. – Generalda bölä soysuz köpeklär yok. Onunkilär hepsi büük hem üürenik.

– Sän islää mi bileersin?

– İslää, vaşe blagorodie...

– Bän kendim da bileerim, – lafeder Oçumelov, – generalın köpekleri paalı, soylu şeylär, ama bu – şeytan bilsin ne! Ne tüüsü tüü, ne da bir görüm... sade bir hayırsızlık... Da bölä köpää tutmaa mı?! Neredä sizin aklınız? Düşsün bölä bişey Peterburga ya da Moskovaya bilermiysiniz ne olaceydı. Orada bakmayaceydılar zakona, ama o saat – kurşuna uraceydılar! Sän Hrükin çektin da bu işi bölä brakma... Lääzım insannarı üüretmää! Etecek oldu...

– Ama beki da generalın... – hızlı sölenerek başladı sayıklamaa Yıldırın. – Zotkasında onun yok yazılı... Geçennerdä onun aulunda bölä bişey sansın gördüydüm.

– Belli ki generalın! – dedi bir ses kalabalıktan.

– Hm... Ya at benim omuzlarıma yaamurluumu Yıldırın... Lüzgercik esti... Beni nesä üşüder... Sän Yıldırın götürecän onu generala da soracan orada. Deycän ani bän buldum da yolladım. Hem sölä kolvermesinnär sokaa... O beki paalı, ama açan herbir domuz onun burnusunu tığarkaylan yakacak, ozaman ne var köpecii bozmaa da. Köpek o incä mal... Ama sän, kara sır, kolver o kolunu aşaa! Yok neçin o ahmak parmaanı gösteräsin, kendin kabaatlıysın!..

– Generalın aşcısı geçer, ona soralım... Ey Prohor! Gel ayolum burayı! Bak bu köpää, sizin mi?

– Nändan çıkardınız bunu? Bölä şey bizdä duudum duvalı yoktu!

– Burada yok ne sormaa da çok, – deer Oçumelov. – O gezek köpek saabisiz! Yok neçin burada lafetmää... Bän açan dedim ani o gezek... Kurşuna da okadar.

– Bu diil bizim, – söleer ileri dooru lafını Prohor. – Bu generalın kardaşının, ani geçennerdä geldi. Bizimkisi alaca köpekleri beenmeer. Kardaşı alacalara havez.

– Daa? Ne generalın kardaşcını mı geldi? Vladimir İvanıç? – sorêr Oçumelov da onun suratı bütünnä gülümseer. Bak sän, allahım! Ama bän hiç bilmedim da. Musaafırlää mi geldi Canabisi?

– Musaafırlää...

– Bak sän, allahım... Özledi, bezbelli, kardaşcını... Ama bän, hele bak sän hiç bilmedim da. Da bu köpeçik onnarın mı deersin. Pek sevinerim... Al onu... Köpeçik hiç diil prost... Çemrek te ölä... Hap te bu şaşkının parmaanı! Sän da ne durêrsın indir o parmaanı da yok ol buradan!

– Haha-ha-ha, sän da, palıcık, ne titirersin? R-r-r-r tıttık, üfkeli şelma, tıttık uslan tıttıcık...

Prohor çaarêr köpää da gider onunnan odun skladın yanından... Kalabalık güler Hrükini.

– Bän taa karşı gelecäm seninnen! – **Tembihleer** onu Oçumelov da sarınarak yaamurluuna gider panayır erindän yoluna.

Çevirdi rusçadan N. Baboglu

hameleon – ölä bir guşter, angısı türlü-türlü diiştirer derisinin boyasını. Hameleon deerlär insannara da, ani dayma diiştirerlär düşündüklerini, kim ikiüzlü
nadziratel – Rusiyada büyük polişiya izmetçisi
gorodovoy – taa küçük polişt, nadziratelin yardımcısı
ceremä – ceza
kupeţ – alış-verişci, tütcar
vaşe blagorodie – saygılı bey, sayın bey
şelma – şımarık, uluz
kuyumcu – altın ustası, altın dökücü
pardı – bir uzun sopa
mirovoy – Rusiyada sudu kesici, sudiya
tembihleer – sımarlêêr

1. İlkin düşünün da inandırın neçin bu annatmanın adı „Hameleon”? Bu soruşa cuvap vermäk için çok islää bilmää lääzım annatmanın içindeliini. Bu üzerä okuyun onu kuşku.
2. Okudunuz. Güleceeniz çıktı mı? Aklınıza getiriniz, nasıl dener literaturada o annatmalara, ani okuyucuyu şennendirip güldürer? Taa söläyin kimä siz güldünüz? Neçin?
3. Yapın birkaç cümläylän Oçumelovun yazılı patredini karakterin tarafından, kullanın lääzımın epitetleri. Esap alın avtor Çehov kullanmış mı o epitetleri. Eer kullanmadıysa, düşünün, sanki, neçin?
4. Düşünün Hrükin halizdän mi deşmiş köpään zotkasini enserlän? Ama kim bu yalanı çıkardı?
5. Ne temaya yazılı bu annatma? Nasıl büyük soşial problemi açıklêêr Çehov?
6. Aşaadaki verili plana görä annadınız bu payı kendi laflarınızlan.

Plan

1. Panayır erindä köpek sesi.
2. Oçumelov başlêêr sıralık yapmaa.
3. Hrükünün parmaanı dalamış köpek. Kim kabaatlı?
a) köpään saabisi.
4. Köpek Generalın... Kim kabaatlı Hrükünün çekti için?
a) Hrükün kendisi.
5. Oçumelov bir kötü adam, yaltıkçı, iki üzlü.
6. Esap alın, nicä diişiler Oçumelovun lafetmesi insannarlan, Hrükinnän, sora nicä o lafeder Prohorlan generalın kardaşı için.
7. Söläyin, neçin Oçumelov deer ilkin bu köpek kuduz olmalı, onu lääzım kurşuna urmaa, ama sora deer, ki o islää köpeçikmiş. Bulun bu iki türlü dili tekstä.

Vanicik

Jukov Vanicii dokuz yaşında bir üsüz uşää bir yıl geeri vermiştilär çobatar Alöhinä çizmecilii üürenmää. Koladaya karşı o yatmıştı uyusun, beklemişti çorbacısı hem onun kafadarları gitsinnär da almış saabisinin dolabından çernila şişeciini bir da yazal küflü peroylan da, döşeyip önünä buruşuk bir pak yaprak, başlamış yazmaa.

İlk bukveyı yazaceykan, o birkaç kerä korka-korka bakındı kapuya hem pençerelerä da pek aar çekti soluunu içinä. Kiyat döşeliydi önündä skemnedä kendisi da dizça yazardı.

„Konstantin Makarıç, sevgili benim dädücüüm, te bän yazêrım sana kiyat, koladaylan sizi kutlêêrım. Yok benim ne bobam, ne da mamucuum, sade sän biricik yalnız kaldın bendä”.

Vanicik çevirdi bakışını karannık pençereyâ da sansın diri gibi gördü önündä dädusunu Konstantin Makarıcı, ani bekçilik edärdi Jivaröv boyarların evindä.

Vanicik genä çekti soluunu da yazdı öteyâ dooru:

„... Kalfalar beni gülmää alêrlar, yollêêrlar alayım onnara tükändan rakı hem üürederlär çorbacıdan hıyar kapayım, ama çorbaçı beni düüyey neylän razgeler. Sabaalän vererlär ekmek, üülendä kaşa, avşamnän da genä ekmek, ama bir çay yada manca bişey – onnarı çorbacılar kendileri patlêêrlar.

Yattırêrlar beni hayatta hem açan onnarın uşaa aalêêr, bän hiç uyumêêrım, sallêêrım onu beşiktä.

Sevgili benim dädücüüm, al beni buradan evä, küüyä, yok artık nasıl dayanayım... Diz çokerim senin önündä hem nekadar yaşayacam, hep duva edecäm, yalvarêrım al, götür beni buradan, zerä ölecäm...”

Vanicik burdu aazını, uudu kara yumuruunnan gözlerini da başladı içinä çekmää, aal-amaa...

„Bän dädö, sana tütün kıyacam, – yazardı o, – ama eer sanırsan, ani bana deyni olmayacak iş, bän yalvaracam prikazçää, koysun beni çizmä paklamaa, yada Fedkanın erinä gidecäm sırtmaca yardımcı hem koruyacam kimseycik seni küstürmesin, öldüynän da senin canın için duva edecäm, nicä da mamucuumun cancaazı için duva ederim...”

„Moskva bir büyük kasaba. Evlär burada hepsi nicä bizim boyarın evleri, hem pek çok beygir var, ama koyun yok hem köpeklär da hiç diil fena. Ama bir kerä gördüm tükenin penceresindä balık tutmaa deyni gegalari, pek büüktülär onnar, ipinnän bilä satılêrlar. Orada vardı ölä bir büyük gegacık, ki onunnan var nasıl bir putluk somu da tutmaa. Hem gördüm taa ölä lavkalar, neredä türlü tüfeklär vardı, nicä bizim boyarda var, onnar, olmalı, üz rubli birisi yapêr...”

Yaanı tükennerindä da var tavşam, çil hem yaban horozları satılêr. Sevgili dädücüüm, ama açan bizim küüdä zenginnerdä eni yıla karşı düzeceklär çamcaazı hem vereceklär uşaklara baaşış, alasin bana altın yaldızlı cevizi da saklayasın onu eşil sandıcaan içinä. Al onu barışnâ, Olga İgnatyevnadan, sölä, ani Vanicää deyni.

Vanicik titireyerek innedi da genä baktı pençereyâ. Onun aklına geldi, ani çamı kesmää onnarın boyarına deyni her yılın dädusu gidärdi, alırdı bilä unukasını Vanicii dâ.

Ne ŧen vakıtlardı ozaman!...

„Gel, sevgili dăducuum, – uzattı Vanicik kiyadını, – yalvarêrım sana: al beni buradan. Acı beni kısmetsiz üüsüzü, zeră beni hepsi tokuçlêêrlar, pek ta acıktım ôlă canım sıkılêr, ki yok nasıl sôleyim, hep aalêêrım. Geçennerdă çorbacı kalıplan kafama urdu da dűştüm, gücülă kendimă geldim. Kayıp benim yaşamam, herbir kôpăân da yaşamasından beter... Hem taa selâm Alônaya, buruk Egorkaya hem kuçeră, ani faytonu aydêêr, ama benim garmoŧkamı kimseycăâ vermeyăsin. Saalıcaklan kalêrım, senin unukan Jukov Vanicik. Dăducuum gelăsin!”

Vanicik bűktü yapraa dört kat, koydu kanvertin içină, angısını bu yakınnarda almıŧtı bir kapeykaya... Biraz dűŧünüp, bandırdı peroyu da yazdı „Dădumun küüyünă”.

Çevirdi ruŧçadan İ. Baboglu

pero – kalem yazmaa deyni

kalfalar – çıraklar

barıŧnă – boyarın kızı, ya karısı, delikannılara danıŧmak

tokuçlêêrlar – dűüyêrlăr

kuçer – faytonu aydayan kiŧi

tűkăn – lavka, neredă herbir iŧ satılêr

çil – bir inir kuŧ

İVAN TURGENEV

Mumu

Artık avŧam olurdu. **Gerasim** gidărdi yavaŧacak hem bakardı suya. Bir dă ona göründü sansın biŧey kıpırdêêr batac içinde suyun bir kenarında. O iildi da gördü bir küçürăk palicik, biyaz kara alacalarının, bütün kuvedinnăn savaŧırdı cıkmaa, ama çıkamazdı su içindăn, dűünürdü kayardı hem titirărdi bütün yaŧ hem zabun sırtçaazınnan.

O baktı zavalı köpecăâ, kavradı onu bir elinnăn, sıkıŧtırdı koynusuna da gitti iiri adım-nayarak evă. Gerasim girdi komorkasına, yattırdı palicii krivada, örttü onu kendi aar yaamurluunnan, gitti ilkin dama saman aldı, sora kufneyă da getirdi bir çăŧka süt. Yavaŧaça k, açıp yaamurluu, erleŧtirdi samannarı da koydu krivada sűdü.

Palicik sade üç aftalıkmiŧ henez gözleri açılmıŧtılar, birisi gözün kăr görünürdü öbüründăn taa bűük; o taa bilmăzdi içmăâ sűdü da sade titirărdi hem gözlerini kıpıŧtırdardı. Gerasim aldı onu usulunnan iki parmaannan kafacından da diidirdi kalacını sűdă. Ozaman köpecik hızlı baŧladı içmăâ, buularak, fırklayarak hem titireyerăk. Gerasim bakıp-bakıp açan bir keră gülărdi... Bütün gecă o eŧindi paliylen, erleŧtirdi silărdi onu hem bitkidă kendisi da uyukladı onun yanında mıŧlaardı bir sevinmelikli hem uslu uykuylan.

Bir ana bilä ölä bakmêêr uşaanı, nicä Gerasim bakardı bu palicii. İltän o pek yufkaydı zabundu hem çirkindi, ama yavaş-yavaş düzeldi hem büüdü, bir sekiz aydan sora, kendi kurtarıcısının dayma zaametinnän, oldu bir kâmil köpek ispan tamızlından, uzun kulaklarlan, kaba kuyruklan, nicä bir kalem hem büük açık gözlärlän. O pek sevdi Gerasimi da ayırılmazdı ondan hiç bir da adıma. Hep onun ardına gezärdi sallayarak kuyruunu. O koydu palinin adını Mumu (Gerasim kendisi dilsizdi da başka laf bilmäzdi, onuştan köpään adını ölä koyduydu). Hepsı evdän insannar da sevdıydılär köpecii da ona Mumu deyärdilär. O pek akıllıydı hepsinä yalpaklanırdı, ama sevärdi sade Gerasimi. Gerasim kendisi da onu çok sevärdi... Hem ona ii gelmäzdi, açan başkaları köpecii sevärdilär, korkardı almasınnar mı, osa kıskanırmıydı – Allaa bilsin! O her sabaa kaldırırdı çorbacısını yaamurluunun peşini çekeräk, getirirdi edeendän şakacı beygiri ona, angısınnan bulunurdu büük dostlukta, dik-dik onunnan bilä dereyâ gidärdi, beklärdi Gerasimin küreklerini hem süpürgelerini. Kimseycii yaklaştırmazdı onun komorkacısına. O maasuz kapuda kesmişti bir delik paliyâ deyini, o da sansın duyardı kendini, ani sade Gerasimin komorkasında o bütün çorbaçıydı da o iş için girdiynän orayı, osaat pinärdi krivada. Gecä o hiç uyumazdı, ama salmazdı boşuna, nicä başka ahmak aulcu köpeklär, angıları oturup geeriki ayakların üstünä, yumup gözlerini, dikip kalaanı salêr ölä can sıkıletindän yıldızlara. Mumunun incä sesçeezi bir kerä bilä boşuna işidilmäzdi: ya yabancı birkimsey aula yaklaşırdı, ya neredä sä kalkardı bir şüveli pırtırtı ya çıtırtı... Ne çok laf – o bir käämil bekçiydi. Aslı, ani ondan başka aulda vardı bir da kart köpek, sarı boz benekli, adıydı Volçok, ama onu hiç gecä da kolvermäzdiilər sincirdän, yatırdı kıvranı k kendi yataanda da sade siirektä çıkarırdı bir gıcırtilı may sessiz salmak, angısını osaat brakardı sansın annayarak, ani o faydasız. Barınännın içerinä Mumu girmäzdi, da açan Gerasim taşıyardı içerlerä odun, herkerä kalırdı geeridä da dayanamazdı beklesin, nezaman o çıkacak sivridip kulaklarını, çevirirdi kafasını bir saaya, bir sola, açan azıcık bişey çıtlardı kapu ardında.

Ölä geçti taa bir yıl. Gerasim hep çıraklık hem bekçilik edärdi barınännın aulunda hem diildi küsülü kısmetinä, ani getirdiydılär onu kul-krepostnoy çiftçiye küüydan da koyduydular bu büük kasabada Moskvada aul işinä boyarkaya, ama birdän oldu bir ansızdan iş... Te ne oldu: Bir gözäl ilkyaz günü barınea kendi slugalarınnan gezinirdi musaafirlik odasında. Onun vardı islää kefi gülärdi hem cümbüş ta atardı, slugalar da gülüp sölärdilär, ama ürektän pek ta sevinmäzdiilər; bu içerdä yoktu neyâ çok sevinmää açan barınea şendi, zerä o istärdi hepsi onun gibi şen olsunnar hem gülüp sölesinnär hem ateş üfkelenirdi, açan denärdi, ani birinin suratında yok şennik. O günü nicäysä barınea kısmetli kalktı, kiyatları attıynan ona düştü dört valet, ne sayılırdı, ki istedii olacek (o her sabaa kendinä fal attırırdı) çay da ona o sabaa pek tatlı göründü, bunun için içerciye kabuletti metinnik hem da para baaşı bir grivennik. Bir tatlı gülümsemäklän kendi buruşuk dudaklarında barınea gezinirdi bu musaafirlik odasında, ölä gezineräk geldi pençereyâ. Pençeredän görünürdü kapu önündeki başçecik hem en ortakı klumbanın yanında, bir gülün altında, yatırdı Mumu da kemirirdi bir kemik. Barınä gördü bunu.

– Allahım! – şaştı o birdän: – nasıl köpek o orada?

Zavalı slujanka, angısına barınea sorduydu, bakınırdı bir oyanı bir buyanı, bilmäzdi nicä cevap etsin da uydursun harşaklı kart babunun kefinä.

– B...b.. bilmeerim, – mırıldadı o insan, – allele dilsizin o köpecik...

– Allahım, allahım! – kesti slujankanın lafını barinea, – o pek islää köpeçik! İzin edin getirisinnär onu burayı. Çoktan mı o onda? Nasıl ölä bän görmedim bu köpää şindiya kadar?... Sımarlayın getirisinnär onu bana. Slujanka o saat sıyrılıverdi ilerki odaya.

– Hey adam, adam, – baardı slujanka kimä sä, – getir tez Mumuyu. O başcacıkta.

– Onun Mumu mu adı? – sordu Barinea. – Pek islää adçaaz.

– Akına, pek islää, – o saat slujanka da kayıl oldu. – Hey adam Stepan getir köpää taa tez.

Stepan bir kavi genç çocuk barineada kapuları açıp kapardı, lakey sayılırdı. O hızlandı başcacaa kafa düveräk nasıl tutsun köpää, istedi ansızdan kavrasın Mumuyu, ama o fırladı Stepanın elindän da ne kuvedi varsa kaçtı Gerasimä dooru, angısı taman kufnä yanında düyüp silkärdi fıçıyı çevirerek onu elindä, nicä küçük bir daulcuu çevirirsin. Stepan kaçarak köpää ardına, savaşırdı tutmaa onu kendi saabisinin ayaklarının arasında, çemrek köpecik verilmäzdi. Gerasim, güleräk bakardı bu işä. Bitkidä Stepan annattı ona ellän, nışannan, ani barinä isteer onun köpeeni görsün. Gerasim biraz şaştı, ama çaardı Mumuyu, kaldırdı erdän da verdi Stepana. Stepan getirdi köpää barınanın önünä da koydu onu parket döşemeyä. Mumu, ani duuduu duvalı yokmuş girdii bölä içerlerä, pek korktu da hızlandı kapuya, ama hatırcı Stepan itirdi onu, köpecik yamandı duvara da başladı titiremää.

– Mumucuk, Mumu, yaklaş ban a gel barinäyä, – deyärdi ev saabisi, – gel burayı, ahmak... korkma...

– Yaklaş, yaklaş barinäyä, – bir sestä teklif edärdi slujankalar da: – git barineyä. Ama Mumu bakınırdı iki tarafa da erindän kıpırdamazdı.

– Getirin ona bişey isin, – dedi barinea. – Ne okadar ahmak o! Barınneyä istämeer gelsin. Nedän korkêr?

– O taa alışamêêr, – gücülä bir ilik seslän eltendi sölesin izmetçilerdän birisi.

Stepan getirdi bir çiniciktä süt, koydu onu Mumunun önünä, ama Mumu hiç kokmadı da südü. O hep titirärdi hem sıkınırdı ilerkisi gibi.

– Ah ya bak sän niceysin, – dedi barinea yaklaşıarak ona geldi da istedi suvazlasın köpää, ama Mumu çevirdi bir tarafa kafasını da hırladı dişlerini göstererek, sansın aalaşarak hem sakınarak. Barına çekindi da dürüklendi. Ansızdan köpää kıpırdaması korkuttu onu.

– Ah! – baardılar hepsi slujankalar birdän: Allah göstermesin, acaba dalamadı mı o Canabinizi?! (Mumu sa hiç bir kerä bilä yokmuş kimseycii daladı).

– Yokedin onu dışarı, – dedi diişik seslän ateş üfkeli kart barinea. – Hayırsız bu köpecik! Pek fena o!

Da usulunnan yavaşaçık dönüp dooruldu kendi kabinetinä. Slujankalar korkulu biri-birinä bakarak hızlandılar onun ardına gitmää, ama o duruklandı, attı onnara bir suuk bakış da dişleri arasında üfkeli süzdü: „Ne gellersiniz? Bän sizi çaardım mı? Cendem olun gözüm-dän! – da gitti.

Slujankalar korkuylan ellerini güüslerinä kapadılar da sorardılar Stepana: „Näbacez?” O kavradı Mumuyu da tez attı kapudan dışarı kâr Gerasimin ayaklarının yanına, – ama yarım

saattan sora bu içerlerdä ölä bir sus olduydu sak hava gibi, kart barinea da otururdu kendi divanında ölä dürük, nicä yaamura karşı tolu bulutları.

Al bak sän nicä olmayacak işlär var nicä bozsunnar insanın kefini!

Taa karannık olunca barinea bozuk keftäydi, kimseylän lafetmäzdi, kiyat oynamazdı. Sora geceyi da çok kötü geçirdi. Baardı, evcimannarı kırıgın etti, neçin ki vermemişlär ona angı duhiyi läázım hem yastı onun sabuna kokarmış, gecä izmetçisini koymuş hepsini döşekleri koksun, ani var bir laf yanarmış tütärmiş ortalık. Ertesi günü barinea koymuş tez çaarsınnar Gavrilayı (bu onda nicä vekilmiş aulunda) da vermiş izin yoketsinnär Mumuyu auldan. Gavril da çıktı gibi barineadan ateş üfkeli, izin etmiş Lakey – çırak Stepana ölüdiri taa hemen büün Mumuyu auldan götürsün, kaybetsin.

Çevirdi rusçadan N. Baboglu

Gerasim – bir dilsiz adam evelki boyarkada aul izmetçisi, bekçi
barinea – eski rus boyarı, boyarka çok varlık hem toprak saabisi,
krepostnoy çiftçi – boyarların topraanda çiftçilär hepsi onun mülkü sayılmışlar, demäk eski rusça krepostnoy
pol – içerdä yalabık tafta parçalarından, parkettän döşeli er
kart barinea – ihtär barinea
sak hava – sessiz, lüzgersiz hava
lakey – kapuları açıp kapayan bir çırak

EMİLİAN BUKOV

Andrieş

(Parçalar)

Vifor Negru uyandı,
 Herersi kuşkulandı,
 Hepsi, ani uyvaşmıştı,
 Uyanmaa tä başladı
 Miorița, silkinip
 Andrieşin üstünä,
 Kucaana, sıcak erä,
 Atladı, da – «Andrieş!» –
 Laf kattı ona kuşku, –
 «Vifor duydu da puflêêr,
 Seni, kudurmuş, aarêêr».
 Çobancık çıktı hızlı
 Kurtedän da tä, aslı,

Koyunlarını gördü;
 Hem köpek Lupa onnarlan –
 Sevinmäk pek büyük dürttü!
 Andrieş durdu biraz,
 Düşünmää vardı – maraz:
 Ne yapsın?
 Koyunlarını buldu –
 Tä kaçsın?
 Hepsi mi dâ ii oldu?
 Yok, olmaz! –
 Kendinä sade iilik
 Doorulu çoban yapmaz!
 Nasıl var nicä kaçsın,

Nasıl var nicä braksın
 Kabaatsız olannarı
 Burda, taş durannarı?
 Nasıl o braksın burda
 Dan-Ayıdın kızı –
 Floriçika – kızçaazı
 Hem dä başkalarını?..
 Yok!
 Cezayı lääzım çeksın
 Vifor-Negru, ödesin,
 Bunca can ki zeetledi.
 Ama tä, günü geldi!
 Cezalık duşmannara –
 Budur Kodru adeti
 Budur hayduk adeti!
 Ama Vifor bu vakıt
 Serayından fırladı
 Nicä bir kuduz azman,
 Andrieşä hızlandı!
 Çobancık sa tez döndü,
 Torbasını da çözdü,
 O çiçek yapracını
 Yaban gülündä buldu,
 Tez öpüp onu, koydu.
 Osaat bir keskin kılıç
 Elindä peeda oldu!
 Birdä o kolu büüdü
 Bayırca kuvet buldu!
 Vifor bunnarı görüp,
 Saklandı bulutlara.
 Torbayı genä çözdü,
 Çoban ikinci yapraa
 Çıkarıp uygun koydu,
 Gözünä dä tä bakêr,
 Göklerdä aaraştırêr.
 Orada sa – boş lüzgär,
 Salt bir tüü kara üzär,
 O tüüdä dä bir böcek –
 Vifor-büücü gözedär.
 Andrieş bulutlara
 Ayladı kılıcını –
 Tüü oldu tütün kara
 Kılıç döndü çobana.
 Çok baktı, baktı çoban,
 Näända olsun o duşman?

Erlerdä, suda, göktä?
 Birdä, suyun dibindä
 Bir kara sülük yatmış,
 O sülüün dä içindä
 Vifor-Negru yapınmış,
 Bir kumcaaza o dönmüş.
 Andrieş esap aldı,
 Kılıcı hızlandırdı,
 Kılıç saplandı dibä
 Sülük yokoldu birdän
 Kılıç döndü çobana.
 Vifor sa taa diil bulma!
 Andrieş gecä-gündüz
 Ne iyer, ne dä içêr
 Herersini dübüdü,
 Taraşlayıp o geçêr
 Büücüyü durmaz aarêêr
 Ter-sular ondan akêr.
 Dayanamêêr bu terä –
 Kalpaanı urêr erä.
 Açan da, alıp, bakêr –
 Vifor bir tınțar olmuş,
 Kalpaana onun konmuş!
 Ama şindi tez birdän
 Vifor kendinä döner –
 Titsi koca bir-bişey –
 Hızlanmaa o özener,
 Mırıldanıp o kezleer
 Çobancu silsin erdän.
 Andrieş görüp bölä,
 Kılıcı sıkêr islää,
 Bir cellatçalım salêr,
 Titsinin kara kıllı,
 Bayırlı o güüsünä
 Kılıcı derin saplêêr!
 Bir çirkin üürmək kopêr..
 Leşi aar ne yıkıldı,
 Dayanamêêr bu terä –
 Kalpaanı urêr erä.
 Açan da, alıp, bakêr –
 Vifor bir tınțar olmuş,
 Kalpaana onun konmuş!
 Ama şindi tez birdän
 Vifor kendinä döner –
 Titsi koca bir-bişey –

Hızlanmaa o özener,
 Mırıldanıp, o kezleer
 Çobancu silsin erdän.
 Andrieş, görüp bölä,
 Kılıcı sıkêr islää,
 Bir cellatçalım salêr,
 Titsinin kara kılı,ı,
 Bayırlı o güüsünä
 Kılıcı derin saplêêr!
 Bir çirkin üürmək koper...
 Leşi aar ne yıkıldı,
 Ani er bütün sarstı.
 Sarstı kara seraylar,
 Küleleri cingildi,
 Tepredi her bayırlar,
 Çirkin büülär kesildi.
 Başladı birdän dolay
 Dirilmää uzun büüdän.
 Herersi: kırlar, daalar,
 Alçaklar hem yamaçlar,
 Çiçeklär, otlar, kuşlar
 Hepsı dirildi birdän.
 Kos-koca da kanara,
 Bukaalı olan bayır
 Başladı kımıldamaa:

Herbir taşından, olandan
 Başladı diri kalkmaa
 Batal-batal olannar,
 Geniş-geniş arkalar,
 Girgin-girgin batırlar,
 Büülenmiş çoktan onda.
 Andrieş, donmuş gibi,
 Erindä kaldı, bakêr,
 Seviner hem da şaşêr
 Bir küçük uşak gibi,
 Sora da, dönüp, bulêr,
 Floriçıkayı alêr,
 Uçan kilimcää piner
 Hepsı: koyunnar hem o.
 Floriçika, Miorița,
 Hem köpek Lupa piner
 Hem dünneyin yıldızı –
 Dan erin gözäl kızı.
 Yollanêr bunnar ordan
 Üüsektän, o bayırdan,
 Hep aşaa evä uçmaa
 Şen hem şükür çobana,
 Kurtardı ki duşmandan!

Çevirdi D. Tanasoglu

1. Bu bir şiirli masal, folkloru görä yazılı.
2. Ne temaya yazılı bu masal?
3. Yapın Andrieşin süretinä analiz. Sıracıkları masaldan kullanarak.
4. Masallarda ne enseer ilik mi osay körlük mü? Annadın.

Külcä kız

(Şarl Perronun annatmasına görä piesa)

Yazdı T. Gabbe

Personajlar

Külcä kız – aaretlikte kız, fukara giimni;
 Aaret-ana – çorbacı karı
 Ortenzia } onun kızları
 Javotta }
 Peri Melüzina – Külcä kızın ikincili malisi
 Padişaa
 Prinç-padişaa oolu
 Başka da personajlar, alay, musaafirlär h.b.

İlk perdä

Bir içer eski kasaba evindä. Avşam. May heptän karannık. Susluk. Sade saatlar tik-tikleerlär hem näändasä, kösedä kemirer bir sıçan.
İçeri girer *Külcä kız* lampa elindä. Koyêr masaya da yaklaşêr yanarak kaminä.

Külcä kız. Ne susluk bizdä, açan kızkardaslarım evdä yok! İşidiler kâr nicä sıçancı k kemirer, nicä saatlar tik-tikleer, nicä böcecik duvarı deler... Şindi bän dâ var kolay din-neneyim. Kimsey beni alatlatmêr, kimsey bana baarmêr: „Külcä, ver! Külcä, getir! Külcä, götür!”... Kendi kendimä çorbacıyım, yarım saada, kâr bir bütün saada. Kaminin önündä oturayım var kolay, nicä biz anamnan oturardık, açan o yaşardı... Şindi onun kreslosunu çı kardılar tavana; benim ama skemneciim burada kaldı. (Oturêr skemneciinä ateşin önündä da bir turküçük çalêr. Birdä, saatlar tunuk urêrlar 7 kerä.)

Külcä kız... dört, beş, altı, edi... Saat edi! Lääzım bitireyim paklamayı, kaminä taa kömür atayım, ütüyü dâ ateşä koyayım – sımarladı kızkardaşlarım!

(Oturup kaminin önündä, kömür atêr hem ütüyü ateşä koyêr. Sora hızlı çıkêr da döner süpürgä elindä. Çalarak hep o türkücünün sesini, süpürer içersini.)

Külcä. E, tä, hazır! Bir dâ gübür birändä – artık musaafirleri kablet!.. E, sanki, ne olur, halizinä dâ bana baari bir kerä nezaman sa musaafirlär gelsinnär?

(Güler.) Yok, bu hiç olsun da yok nasıl! Sade, sanki, ölä bir oyun oynamaa – çünkü bana musaafirlär gelirler. (Çevirer süpürgeyi yukarı dooru):

Padişaa süpürgesi

Külcâyä musaafir geldi!

– Ah, ne koafürlü, zengin saçınız, hanum! Hemen taa kaba, nekadar benim kızkardaşımda *Ortenziada!* Ama da ne incecik taliyanız var – taa incä nekadar benim kızkardaşımda *Javot-tada!* Buyurun, oturun te bu kresloda kamin önündä, hem koyun ayaklarınızı skemnecä, nicä benim aaret-anam. Te bölä-ä! Umutlanêrım kefsizlenmeyeceniz bizdä... Siz hepisinnän mi tanışêrsınız burada? Brakın tanış edeyim sizi: *Koçovra hanum!* (Koçovra, Külcenin elindä, iiler padişaa süpürgesinä, Süpürgä dâ hep otakım cuvap eder ona);

Ütü bey! (Koyup parmaanı aazına, sora da ütünün altına, haşlak mı. Ütü sıklık eder);

Maşä hanum (Maşä-kıskıç, öteräk yaklaşêrlar „aycıklarınnan”).

Külcä. Ah, siz, benim paalı musaafirlerim! Bän sizä ölä sevinerim, ölä sevinerim! Dooru söyleyim, bän yalnız kefsizlendiydım biraz – bak yok kiminnän bän bir laf ta lafedeyim. E, ya annadınız bana, ne haberlär var dünnedä? Ne işidiler padişaa serayında, Süpürgä hanum? (Diiştirer sesini da lafeder süpürgecinin erinä.) Serayda mı kıyım? Büün bän orada hepsini erleri süpürdüm. Serayda tezdä *bal* olacek: (Kendi sesinnän.) Sanki? Ah, ne isteirim bän baare bir kerä gideyim bala! Gitmeyelim mi biz sanki sizinnän; Koçovra hanum, Ütü bey hem ateş Maşä hanum? Ne deyeceniz, Koçovra-bülü? (Bas sesinnän.) Bän büyük havezlän gidirim, dostum, ama bän bütününä karayım kurumdan. Hem sän dâ, Külcä, bendän taa pak diilsin. Bak ellerinä, fitana. (Kendi sesinnän.) E, biz artık var nicä yıkanalım hem giinelim. (Bas sesinnän.) Yok, Koçovrayı nekadar da yıkama, paklayamaycan. Git Maşâyılan hem Ütübeylän. (Maşä şakırdêr ayaklarınnan. Külcä lafeder onnarın erinä pek hem hızlı.) Yok,

ne siz, ne siz? Bän yok ne giileyim! Bendä ayak var, oma don yok. Serayda da sa läüzim don maasuz genişliklän. Hem sän dä, Külcä, yok neylän gidäsin. Näända senin bal fistanın? Sendä o yok, yok, yok! (Kendi sesinnän.) Ye, biz ütüyän uracez te bunu – eskicesini! Siz nicä düşünersiniz, Ütü bey? (Genä diişik seslän.) Külcä, bän tutunmêêrim! Tutunmêêrim urmaa bolä fistan. Bizi serayda güleceklär. (Kendi sesinnän.) E, görüner, yok näpmaa. Bu kerä dä evdä kalêrız. Biz, artık, evciyiz. Siz ama, Süpürgä hanum, götürün seraya bizdän seläm – bendän, Koçovra-hanumdan, Maşa hanumdan hem Ütü beydän. Söläyin, ani biz hastacayı z biraz – Ütü beydä *sıtma*, Koçovra hanum ayaanı bertti, ama Maşa hanumda rematiz...

(Açılêr kapu da içeri girer Ortenzia, Javotta hem aaret-ana.)

Javotta. Burada ne olêr?

Ortenzia. Neçin bölä sırasızlık?

Aaret-ana. Neçin sän o kirli süpürgeyi koymuşun benim kresloma?

Külcä. Afedin, anam! Afedin, kızkardaşlarım! Bän burasını paklardım. (Çevirer süpürgeyi, koşeyä koyêr koçovrayı hem maşayı, ütüyü – ateşä.) Tâ hepsi dä erlerindä.

Aaret-ana. E, kiminnän sän lafedärdin?

Külcä. Kendi-kendimä.

Ortenzia. Saylêr, sän lafedärdin ahmacıklan?..

Külcä. Başka yoktu kiminnän lafedeyim. Akıllılar evdä yoktular.

Ortenzia. Susasın, arsız kızcaaz! İn hızlı aşaa, getir karetdan bizim neläri satın aldık.

Külcä. Te şindicik, Ortenzia kızkardaşım.

Javotta. Sade bak, bişey tıkaçlama hem kaybetmä!

Külcä. İslää, Javotta kızkardaşım.

Aaret ana. Hem sölä karetdacıya yıkasın islää karetdanın pençerelerini hem tarasın beygirlerin elelerini hem kuyuruklarını. Sabaa biz seraya padişaa balına gideriz.

Külcä. Bala? Seraya?

Ortenzia. Elbet! Biz teklif kablettik kendisindän padişaa hanumdan.

Külcä. Ah, ne şen olacektır orada! Olsa bän baare bir gözlän, bir çatlacıktan bakayım o padişaa balına.

Ortenzia. Taa ne!? Seni seraya yakın da kabletmeyeceklär, bölä bir pis kızı! Ha, örü taa tez, örü! Etti aaz daattın burada!

Javotta. Hem bak, unutma: sän bu gecä läüzim yıkayasın bizim yakacıklarımızı, krokmal-layasın bizim eteklerimizi hem tebeşirleyäsin bizim sincirciklerimizi!..

Külcä. Giderim, kızkardaşıklarım, giderim. (Hızlı çıkêr.)

Javotta. Bilersin, Ortenzia, bän sabaa giyecäm te o kırmızı kadifä fistanımı, ani altın gerciklärän. E, sän?

Ortenzia. Bän ama te o limon renkli gümüş kuvancıkların ani. E siz, maman?

Aaret ana. Bän ama liläkayı, ani palmalarla hem ray kuşlarınan. Umutlanêrim, ani balda kimsey bizdän taa donaklı olamayacak! padişaa hanumdan başka, elbetki. Siz sade yatın büün taa erken, kızlarım, ki sabaa sizin gözçeezleriniz açık olsunnar hem yanacıklarınız kırmızı olsunnar... Deerlär, ani bu balda prinç, padişaa oolu, gelin kendisinä ayıraceymış!

Ortenzia. Gelin? Ozaman, ayolum Javotta, bän senin erinä giİYÄrim diil kırmızıyı çiçeklärlän, ama, bilersin, te o findık renkliyi, bennärlän! Aslı, o biraz taa az zavraklı, ama sana o artık taa çok yaraşêr.

Javotta. Ah, tä ne? Taa az zavraklı? Onu sän kendin gii, o findık renklisini beneklärlän! Senin yaşlarında, şansora var nicä vazgeçmää donanmaktan!

Ortenzia. Benim yaşlarmda?! Bän, artık, bÜÜküM sendän sade bir yaş!

Javotta. Bütün bir yaş! Hem taa üç ay hem beş tä gün!

Ortenzia. Taa da sora, ko beş tä gün! Ama, ama bän diilim... sarı saçlı!!

Javotta. A-a! Bän ama diilim buruk yannı!!

Ortenzia. Sarı saçlı! Sarı saçlı!

Javotta. Buruk yannı! Buruk yannı! Buruk... (Ortenzia hızlanêr Javottaya, kavrêêr el-lerinnän onun saçlarını. Javotta da tırmalêêr onun suratını.)

Aaret-ana. Ortenzia! Javotta! Kızlar! Siz ne yapêrsınız! Siz tırmalêêrsınız burnularınızı hem yolêrsınız saçlarınızı!.. Ozaman bala sabaa gidämeyceniz!!!

Ortenzia. Bana hepokadar! Ko bän gitmeyecäm, ama o da gitmeyecek!

Javotta. Vay, mari sarsık! (Ortenzianın elindä bir pÜşkä Javottanın saçlarından.) Bän sana gösterecäm, buruk yannı cadı! (Kızlar dartışêrlar, aktarıp skemneleri, çerepleri çiçeklärlän.)

Aaretana. Kızlar! Siz delerdiniz! Vazgeçin, artık! (Girer Külcä, hızlı soluyarak.)

Külcä. Orada bir ihtär karı gelmiş, sizi sorêr. (Görer dartışannarı.) Ah, kızıkardeşlar!..

Aaret-ana. Biz yokuz evdä! Yokuz!

Külcä. Bän ama söledim, ani siz evdäysiniz...

Aaret ana. Ahmak!.. Ey, de ani biz uyuyêrız! Taa tez! (Külcä genä çıkêr.) Siz ama, kuduz kedilär, tez, herkez kendi içerinä! (O sürükleer kızları, itirer birisini saa kapuya, öbürünü – sol kapuya. Ama ortadaki kapu acılêr da içeri girer o ihtär kara fistannan, takeylän hem gözlüklän. Kolunda asılı bir eski kadifä çuval açık koraflarlan.)

İhtär karı. Kalktınız mı şansora? Tä islää. Bän sä şaşardım, ani taa uyuyêrsınız bu vakıtsız zamanda: hazırlanmaa geceyâ – sansın erkendir; dinnenmää üülendän sora – sansın geçtir...

Aaret ana. Aftedin, hanum, sizi bän bilmeerim...

İhtär karı. Nasıl var nicä biläsiniz? Siz görmediniz beni bir kerä bülä. Bu evä bän var geldiim, açan siz burada taa yaktunuz. Şindi ama burada yok te onnar, kimä bän gelärdim.

Aaret ana. Bän artık sizi annayamêêrım... Siz kimsiniz? Beki, siz yannışlıya uuradınız diil o evä?

İhtär karı. Yok, bu evi bän bilerim pek islää. Pek islää. Bän kendim baaşladım onu benim torun kızıma, açan o evlenärdi.

Aaret ana. Ah, bölä mi? E, ne durêrsınız ya, hanum? Buyurun, oturun!

İhtär karı. Saa olun! Ozamandan geçti diil yıllar. Benim torun kızım çoktan geçindi da kocası evlendi başkasına, bir dul kariya iki kızlan, sora kendisi dâ geçindi. Ama deerlär, ani bu evdä kalmış, bir kızçaaz, benim ikincili torun kızım. Bän dâ tä geldim göreyim onu. Zerä ondan kaarä, benim bir dâ senseläm yok bu dünnedä.

Aaret ana. E, nesoy erlerdän siz geldiniz bizä, hanum?

İhtär karı. Uzaktan.

Aaret ana. Sizin orada konaanız mı, osa kasaba eviniz mi var?

İhtär karı. Ne o, ne o.

Aaret ana. E, näända siz yaşêersınız ya?

İhtär karı. Näända razgelirsä...

Aaret ana. E, burayı siz çok vakıda mı geldiniz?

İhtär karı. Nicä yaşanırsam. (İki karşı-karşıya kapudan bakêrlar Ortenzia hem Javotta. Onnar yapêrlar anasına fasıl nışannar.)

Aaret ana. (Şakalaşêr, Ortenzieyâ yavaş.) Sana ne?

Ortenzia. Deyin Külceyâ hazırlasın bana kompres. Benim sol gözümün altında bir morartı olmuş hem bir tırmıklamak saa yanaamda.

Aaret ana. Yavaş sän! İnsandan utan. (Yaklaşêr öbürünä.) E, sana ne?

Javotta. Ko Külçä tarasın beni, zerä bu cadı Ortenzia dolaştırdı bütün saçlarımı.

Aaret ana. Beklä, etistirecän! (Döner kendi erinä.) Biz, elbet, çok sevineriz sizin gel-menizä, hanum, ama korkêrım, ani bizdä sizä raat olamayacak.

İhtär karı. Neçin ya?

Aaret ana. Bizdä sıçan var. Çok sıçan!

İhtär karı. Yok bişey. Benimnän bir kedi dä var. (Çözer çuvalını. Oradan kafasını çı karêr bir bıyıklı büyük kedi. O bakêr dozdolaya sarı gözlerinnän. Karı genä baalêêr çuvalı.)

Aaret ana. Fasıldır, ani siz taşıyêrsınız yanınızda kediyi!

İhtär karı. Bän herkerä yanımda taşıyêrım hepsini, ne var nicä bana lääzım olsun.

Aaret ana. Bizdä ama pek sıkışmalık: olmayacak näanı erleştiräsiniz partallarınızı, işlerinizi.

İhtär karı. Kahırlanmayın. Bu çuvaldan başka, bendä bişey yok.

Aaret ana. Ölä mi? E, näända sizin garderobunuz fistannarınız, dartılarınız, emenileriniz, tantelalarınız, eldivenneriniz?

İhtär karı. Fistan, emenilär, eldivennär – benim üstümdä hepsi. Başka da bana bişey lääzım diil.

Aaret ana. Ne, sizdä sade bir çift emeni mi, bir çift eldiven mi?

İhtär karı. Bendä hepsi sade iki el hem iki ayak. Neyä bana taa çok?

Javotta. (Bakarak kapudan.) Mamu yollayınız bana Külceyi.

Ortenzia. (Bakarak öbür kapudan.) Mamu, siz taa çok mu lafedeceniz orada? Bän taa çok bekleyämeerim!

Javotta. Nasıl o insan annamêêr, ani musaafirliktä yok nasıl bitkisiz durmaa?

Aaret ana. Şindicik, kızım. Biz şansora bitirdik bizim lafımızı. (Kalkêr.) Tâ ne, ayolum, geliniz bizä başka kerä. Bän bekim toplarım sizä deyni kimi işleri, angıları var nicä taa izmet etsinnar. Şindilik ama, afediniz bizi, vakıdımız yok. Biz lääzım hazırlanalım yarına padişaa balına. Bän hem benim kızlarım teklif kablettik kendisindän padişaa hanumdan.

İhtär karı. İsläâ. Bän sizi tutsak etmeyecäm. Bän isterim bakayım diil ana kızınıza, benim torun kızıma.

Aaret ana. E, siz, artık, onu gördünüz. O sizä kapuyu açtı.

İhtâr karı. Ah, bu oydu mu?! Bân sä sandıydım, ani o sizin bir izmetçinizdi.

Aaret ana. Elbet, o ölä bir kirli hem pis büütmuş onu anması, ani hepsi sanêrlar onu izmetçi.

İhtâr karı. Pis büüdülü?.. Var nicä olsun. Siz ama, bezbelli, büütmüşünüz sizin kızlarınızı çok taa ii... Diil boşuna, açan bân basamaklardan buraya çıkardım, işittim bir käämil panayır şamatası. Sizin kızlarınız, olmalı, şımarardılar?..

Aaret ana. Siz taa kıyışêrsınız bana arsızlık demää? Gidiniz buradan! (Ortenzia hem Javotta, ikisi birdän bakêrlar genä kapulardan.)

Ortenzia. Ayıtlanın buradan, ihtâr dilenci!

Javotta. Çuvallan kediyi unutmayınız!

İhtâr karı. Kahırılanmayınız, hanumnar. Bân bir kerä bülä bişey unutmêêrım. Kalın saalıcaklan! (Gider kapuya dooru da eşiktä kaarşı gelir Külçäylän.) Hoşça kal, kızım! Görüşüncä! (Karı gider. İçeri fırlêêr Ortenzia hem Javotta.)

Ortenzia. (Külceyâ.) Sän kabaatlıysın hepsi için, yaramaz kızçaaz!

Javotta. Nasıl sän arsızlandın getiräsin bizim evimizä bu ihtâr hırsız dilenciği?

Külçä. Bân onu getirmedim, o kendi geldi.

Aaret ana. Sana musaafırlää geldi!

Külçä. Siz şaka edersiniz, ana?

Külca. Nesoy şaka?! Bana böleleri gelmeerlär! Bu ihtâr hırcın – senin senselänmiş. Senin ananın lelüsuymuş!

Külçä. Benim mamunun lelüsu? A-a, Melüzina malim mi? Da siz onu kuudunuz?! (Hı zlanêr pençereyâ da baarêr.) Milüzina mali! Dön geeri! (Aaret ana ama kavrêêr onu eteendän da çeker pençeredän.)

Aaret ana. Sän baare bir kerä taa kolverirsän onu evimizä, bân koolêêrım seni buradan onunnan bilä!

Javotta. Barabar dileneceniz!

Ortenzia. Hem yataceniz köprü altında!

Külçä. Ah, bân bişeydän korkmêêrım. Salt bir iştan korkêrım: sanmasın o, ani bân dä sizin gibiyim! (Kızlar hem Aaret ana kala kalêrlar.)

Perdä kapanêr

II perdä

Da tä geldi o gün, o çok beklenmiş gün. Kızkardeşlar *bala* yollandılar, *Külçä* kız da kaldı ydı, onların ardına bakarak. Açan da onların karetaşı başka görünmedi, o pek acı aaladı.

Birdä, onun önündä birdän peyda oldu o bulücük, angısını *Külçä* tanımazdı.

– Neçin ölä kahırlıysın, kızım?

– Bân dä pek istârdim... istârdim..., – da hiç lafını bitirämeyip, bizim *Külçä*, yaşları onu genä bunalttılar.

Bulücuk ama lafsız da annamıştı, zerä diil caba o *periydi*.

– İstârdin sän dä *bala* gidâsin, ölä yä?

– Ah, elbetki!.. – dedi Külçä, yaşlarını yudarak.

– Ozaman ama, ada, ani sesleyecân benim hepsini, ne deyecâm yapasın, – dedi peri. – Emin et da o zaman yardım edecâm sän dä *bala* gidâsin! – kucakladı kızı peri. – Şindi git da başçadan getir bana bir *kabak*, büük hem gözâl olsun.

Külçä sevinmektân kapudan sımêêr, başçaya kaçêr. Ayırıp en büük hem gözâl kabaa, bir solukta periyä getirer onu, makar ani annayamazdı hiç, nasıl o kabak var nicä yardım etsin, ki o da *bala* gitsin.

Peri ama ilkin pakladı islää kabaan içini, sora da diidi ona büücü çıbıcaannan, da bir kıpımda o kabak oldu bir käämil *kareta*, bütününä altından. Sora bakıp, ani sıçan kapanında tutulmuş altı sıçan, deer Külceyä enikunu açsın kapanın kapucuunu, da sıçannar çıkarkan, peri çıbıcaannan diiyip döndürdü onnarı käämil beygirlerä – kareta da şindi altı beygir koşulu, erindä duramêêrlar.

– E, haydayıcı näändan alacez? – sordu Külçä.

– Git, bak, bekim bir patkan sıçanı tutulduysa, getir.

Kız tez dama gitti, da taman üç patkannan kapanı getirdi, büü-büük hem bıyıklı da.

Peri, ayırıp en büüyünü hem taa bıyıklısını, diidi çıbıcaannan da o patkan oldu bir batal hem kalın şembeli haydayıcı koca kara bıyıklarlan.

– Şindi ama genä başçaya git da aacıın yanından getir bana altı şopırla, var orada. Da peri onnarı da büüledi da altı izmetci yaptı eşil kaftannarlan, bütününä altınnan yaldızlı-işlemeli, onnar da o saat basamaklarda hem karetanın arkasında erlerini kaptılar.

– E, tä gördün mü? Şindi sän dä *bala* var nicä gidâsin! – gösterdi peri koşulu kareta ya. – Nicä, kayılsın mı?

– Elbet, elbet! Ama nicä gideyim bän bu eski hem çirkin fistannan?

Ozaman peri sade diidi çıbıcaannan kızın fistanına da Külçä birdän ölä gözâl giyimni oldu, bütününä gümüş hem altın giyimni, türlü paalı hem yalabık taşçaazlarlan da donaklı. Ayaklarında da – kristal pantofilär, nicä kimseydä olamaz, ölä kıvrak hem gözâl!

Bölä donaklı Külçä kareta ya oturdu. Yollanmakta peri Külceyä bir dä izin verdi: evä dönsün saatlar gecä yarısını taa urmadaan.

– Zerä bir minut ta geç kalırsan, senin karetan genä kabak olacek, beygirlär dä sıçan, izmetçilär dä şopırla olaceklar, senin dä giyimnerin eskiyä döneceklär!

Külçä adadı, ani padişaa serayından çıkacak gecä yarısından ileri, da kısmetli heptän, yollandı *bala*.

Padişayın ooluna – prințä açan söledilär, ani gelmiş bir pek üüsek prințesa, yabancı, prinț o saat onu karşıladı da alaylan geçirdi onu bal salonuna, näända topluydu şansora hepsi musaafirlär.

Salonda birdän susluk oldu: musafirlär durdular danstan, çalgıcılar kestirdilär muzikayı arkuşları strunalar üstündä durgudup – okadaradan mayıl kalmıştı hepsi bu yabancı prințesanın güzelliinä.

– Ne gözâl o! – biri-birinä yavaş söyleerlär.

Kär ihtär padişaa da doyamêêr bakmaa da mayıl olmaa, padişaa hanumun kulaana söyleyäräk, ani çoktan bölä güzellik o görmemiş.

Kukonalar ama taa çok bakardılar kızın giyimini, da üfkedän yapsın onnar bölä bir fistan baare yapsınar onun gibi. Korkêrlar sade, ani ölä dokuma bulamayacaklar.

Da geçirdi prinț prințesayı taa en baş erädän, sora da dansa teklif etti. Dansta da o artık gözäl dans eder! Hepsi taa da mayıl bakêrlar.

Tezdä dä getirdilär türlü tatlılıklar hem meyvalar. Prinț ama hiç diimeer dä onnara, zerä heptän bu pek gözäl prințesadan ayırılamazdı.

Külcä ama yaklaşêr kızkardaşlarına, lafeder onnarlan ii üreklän, verip onnara da o portokallardan, ani vermişti ona prinț.

Elbetki, bu kızkardaşlar hiç tanımadılar Külceyi, da pek sevindilär, ani bu yabancı prințesa onnara ii ürek gösterdi.

Birdä, prințesa işider, ani saatlar urêrlar da gecä yarısından kalêr sayılı vakıtcık. Etişecek sade saalicaklaşmaa buradakılarnın da gitmää.

Evä etişip, Külcä en ilkin alatladı gitsin periyä, şükür etsin hem sölesin, ani o isteer ikinci günü dä bala gitsin, zerä prinț pek yalvarmış gelsin.

Tä evä döner onun kızkardaşları da. Onnara o kapuyu açêr.

– Ne çok oyalandınız o balda! – dedi Külcä, uuyarak gözlerini hem gerileräk, çünkü şindi uykudan kalkmış.

– Ehe, olaydın sän dä balda, sän istämeyeceydin ölä erken gitmää! – cevap verdi kızkardaşları Ortenzia hem Javotta. – Bilsän sän ne käämil prințesaylan görüştük biz hem ne gözäldi o! Bütün dünnedä ona benzesin yok! Hem bizimnän ölä ii ürekli oldu! Verdi bizä dä dadalım o portokallardan, ani prinț ona vermişti!

Külcä heptän kısmetli duyardı kendisini, sesleyerek, ne annadêr kızkardaşları. Ama sakladı sevinmeliini da sade sordu uslu, adı niceymiş o prințesanın, bilerlär mi.

– Biz dä bilmeeriz, kimsey dä bilmeer! – dedi Javotta, büüldüp gözlerini. – Bu betere hepsi kahırlandı, haliz kendi prinț. Ne yapmaz o, ki annasın onun adım!

– Görüner, ani haliz dä pek gözälmış o prințesa, – gülümseyerek dedi Külcä. – Siz ne mutluysunuz! Ne vermäm bän dä baare bir gözläni göreyim!.. Ortenzia – kızkardaşcı m, versänä baare te o sarı fistanımı giyeyim, ani sän içerdä taşıyêrsın.

– İşidersin mi, Javotta, ne geçer bu küllücenin fikirindän?! – hırlandı Ortenzia. – Vereyim bän benim fistanımı bir kirliciin elinä? Bir kerä bülä!

Aaret ana da, çirkin şaşarak, baktı Külceyâ.

Külcä dä başka cevap onnardan beklemâzdi.

İkinci günü kızkardaşlar analarınan barabar genä bala yollandılar.

Ama buyol Külcä dä tez onnarın ardından yollandı taa da gözäl giimni, ne kadar ilk günü. Prinț hiç tä ayırılmadı ondan. Prințesaya o sölärdi türlü yalpıklılar, gülärdilär, şennenärdilär. Külcä aklısında tuturdı perinin izinini, ama hiç esap almamıştı nicä vakıt geçmişti da saatlar urardılar şansora gecä yarısını.

Bir kıpımda o fırladı erindän, kuşkulanarak, bir kuşcaaz gibi, kaçarak çok başamaklı seray çıkmasında. Da alatlamasında Külcenin bir ayaandan pantofisi çıkêr da o basamaklarda kalêr. Prinț tä onun ardına kaçarkan, kaldırêr o kristal pantoficii. Sorêr portalarda bekçilerä, görmedilär mi angı tarafa gitti prințesanın karetası. Onnar sa görmemişlär bir dä kareta. Sade görmüşlär, nicä çıkmış bir fukara giimni kız çiftçi kızına taa benzeyän, ne kadar prințesaya.

Külcä yayan evä etişer, aar soluyarak. O zengin giimnerindän kalmıştı sade bir kristal pantofisi ayanda!

Kızkardeşleri da evä etiştinyän, Külcä hep ölä sordu, islää mi şennendilär balda, hem gelmiş mi genä o gözäl prințesa.

Kızkardeşleri annattılar, ani gelmiş bu sıra da o prințesa, ama gecä yarısı saatlar urarkan o pek alattan kaybetmiş bir ayaandan kristal pantofisini, angısını prinț kaldırmış da gözlerini başka almamış ondan; ani hepsindän görünärmiş, ki prinț sevdalı kalmış pek gözäl prințesaya – pantoficiin saabisinä.

Kızkardeşler dooru sölemiştir: birkaç gündän sora her erlerä etişmişti haber, ani prinț evleneceymiş o kızlan, angısının ayaana geleceymiş o pantoficik.

Prințin adamnari gezerlär o pantofiyän da deneerlär ilkin prințesalara, sora kontesalara, duçesalara, sora da sıradan hepsinä dudukalara seraydan. Ama kimseyä o pantofi gelmeer.

Bitkindä o adamnar etişerlär bunnarin da evinä. Anaları koyêr, ölçünnär ilkin Ortenziyëä – gelmeer, sora Javottaya – ona da gelmeer, nekadar da savaşımasa.

Külcä görer, nicä zeetlener o kızkardeşler, aaret ana da zorlandırêr onnari, gülümseer da deer: – Var mı nicä bän dâ deneyim?

O tanıdıydı pantofisin.

Bunnar pufkurdular gülmää Külceyi:

Askerci ama denemiş Külcenin güzelliini da deer, ani prinț ona izin vermiş, ki o pantoficii giidirsın hepsinä kızlara, kim dâ olmasalar. Alêr da oturdêr Külceyi bir fotoliya da taa yaklaştırınca pantofiyi onun ayacına, o pantofi kendisi tez giidiriler o ayacaa, nicä ani dökülü maasuz ona.

Kızkardeşler kala-kalêrlar. Ama taa da pek büüyêr onnarin şasması, açan görêrlär, nicä Külcä çıkarêr cebindän öbür pantoficii da giyer öbür ayacına. Hep o vakıt peeda olêr er içindän gibi peri, diyer o büücü çibıcaannan kızın fistanına da birdän o döner taa da paalı hem gözäl giimnerä, nekadar balda.

Taa şindi o kızkardeşler görüp annadılar kimdi o prințesa padişaa balında da diz çöküp çekettilär yalvarmaa ona prostetsin onnari, ani onnar okadar çirkin kullanmışlar kendilerini onunnan, okadar kahr etmişlär ona şindiyädän. Aaret ana da hep ölä pişmannık gösterer. Külcä ama kaldırêr kızkardeşlerini dizçedän, kucaklêêr onnari da deer, ani o prosteder onnari hem yalvarêr sevsinnär onu ileri dooru herkerä.

Sora, ölä parlak giimni yollanêrlar büyük alaylan padişaa serayına. Prinț bu Külcä taa da gözäl görüner. Birkaç gündän sora da käämil bir düün yaptılar, nicä ani olmamıştı o zamanadan bir dâ padişaa ooluna.

Külcä, ii ürekli nicä vardı, alêr kızkardeşlerini da seraya da everer onnari iki seray izmetçilerinä.

Çevirdi D. Tanasoglu

1. Ne fikirlerä gelersiniz? Başka dildä dâ bu masalı okudunuz mu?

2. Rollara görä okuyun.

3. Piesanın ikinci payını (II perdä) ştenarist gibi yazın (denäyin kendinizi), da sora teatru oynayın.

İ. KRILOV

Kugu, Engeç hem Balık

Açan birlik yok dostlarda,
İşlär gitmâz hiç orada.

* * *

Engeç, Kugu hem dâ Balık
Bir üklän araba bulup,
Çekmää onu üçü artık
Düşünmüşlär ortak olup.
Direşmeklär beter olmuş,

Bu ük sä erindä donmuş.
İlin o ük şu görüner,
Kugu salt havaya çeker
Engeç geeri hep tepiner,
Balık suya hep direşer...
Kimdä kabaat, biz bilmeeriz,
Dooru da kim, görämeeriz...
Salt bir iş vardır bellidä:
O ük hep büün dâ erindä.

1. İlk iki sıracını taa bir kerä okuyun. Fikrinizi açıklayın.
2. İnsan arasında bu türlü olêr mı?

S. MARŞAK

Oniki ay

(Piesa)

Çoktan, çoktan bir padişaa hanum çıkarmış bir izin, ki Eni Yıl için onun serayına getirsinnär bir sepet dolu çiideem çiçekleri. Bunun için adanmış doldursun o sepedi altınnan.

Bir fena aaret ana, bunu işidip, tez yollêêr aaretlik kızını, daalara, kaar-kürtündä getirsın ona çiideem çiçeklerini. Onnarsız evä dönmesin.

Kız aalayarak gider, nekadar gider da uurêêr bir açık daa meydanına, näända yanarmış bir üüsek ateş. Onun da dolayında oturarmış oniki kardaş – yılın ayları lafa durêrlar.

Kız. (İlêräk.) Avşam hayır olsun!

Yanvar. (Kardaşların en büüyü.) Sana da hayır olsun, kızım!

Kız. Karıştırmarsam sizin lafınıza, brakın birüz yısınayım sizin ateşinizdä.

Yanvar. E, nicä, kardaşlar, brakalım mı?

Fevral. Yoktur olduu, ki bizdän başka, birkimsey bu ateştä otursun.

April. Olmaa yoktur olduu. Bu dooru. Ama geldiysä birkimsey bizim ateşimizä, ko yısınsın.

May. Ko yısınsın. Bundan korlar ateştä azalmaz.

Dekabri. Ha, yaklaş, gözelim, yaklaş da bak, birtürlü yanmayasın. Görersin, ateş nesoy bizdä – ne filçillêêr.

Kız. Saa ol, dădu. Băn pek yaklaşmayacam, bir tarafta duracam. (Yaklaşêr, biraz ateşä, kollayıp kimseyä ilişmesin hem itirmesin, da yısîdêr ellerini.) Ne islää! Nasıl yımışak hem haşlak sizdä ateş! Canımadan sıcak oldu. Yısındım bân. Teşükür sizä!

Yanvar. Ya, ne o senin elindä, kızım? Şepet sansın? Çam kozaları mı toplamaa gelmişin hemen Eni Yıla karşı hem dâ bölä saurgunda?

Fevral. Daalar da läázım dinnensin – ne hep yolmaa mı onu?

Kız. Băn gelmedim kendi istediimdän hem diil koza toplamaa.

Avğust. (Güleräk.) Gelmemiştirin mantar toplamaa, ya?

Kız. Diil mantar da toplamaa, ama çiçek toplamaa yolladı ikinci anam beni... Yolladı çiidem getireyim ona.

Mart. (Güleräk hem dürteräk Aprili.) İşidersin mi, kardaşım, çiidem getirmää! Sayılêr, senin musafirin, kablet!

(Hepsi güler.)

Kız. Băn kendim dâ gülärim, ama... ikinci anam, aaret anam dedi, ki çiideimsiz evä dönmeyim.

Fevral. Ne läázım olmuş ona kış ortasında çiidem?

Kız. Ona diil çiçek läázım, ama altın. Bizim padişaa hanum adadı bir sepet altın ona, kim getirecek seraya bir sepet çiidem. Da tä, aaret ana beni daaya yolladı.

Yanvar. Zordur senin işin, ayolum! Şindi artık diil çiidem zamanı. Läázım Martı beklemää.

Kız. Băn kendim dâ bilerim, dădu. Ama yok năbayım. Ha, saa olunuz sıcak için hem selâm için. Karıştırdıysam sizä, küsmeyiniz. (Alêr sepedi da yavaş gider aaçlara dooru.)

Mart. Dur, kızçaaz, alatlama. (Danışêr Yanvara.) Yanvar kardaşım, kolver beni senin erinä bir saada.

Yanvar. Băn kolveririm, ama yok nasıl Fevraldan ileri Mart olsun.

Fevral. Ey, bendä iş kalmayacak. Ne deyecän, Yanvar kardaşım?

Yanvar. Sayılêr, kayılsın Mardi kolveräsin senin erinä.

Fevral. Kayılım!

Yanvar. Öläysä, ko sizin dediiniz olsun.

(Urêr don erä sopasınnan.)

Çatlamayın, siz ayazlar,
Örtmeyin daayın yanını,
Çamnarın, akaacın
Bozmayın kabını!
Etti siz dâ, gargalar,
Don tutmaa, dondurmaa,
İnsanın evini suudurmaa!

(Daa içindä sus olêr. Saurgun vazgeçer. Gök dolêr yıldızlan.)

– Ha şindi sendä sıra, Fevral kardaşım! (Verer sopayı yoluk hem topal Fevralä.)

Fevral. (Urêr sopaylan erä.) Lüzgerlär, borannar, esin kuvetli, saurdun kaarları! (aaçların dallarında boran uuldêr kaarlar saurulêr, kırlar paklanêr.)

Fevral. Şindi sendä sıra, Mart kardaşım!

Mart. (Alêr sopayı.) Kaar, şindi heptân diilsin sän! Kararsın kırlar, buz çatlasın deredä! Bulutlar hızlı uçsun, göklär paklansın, kuş dalda türkü çalsın!

Yanvar. Pek islää, Fevral kardaş! Kızçaazım, umutlan!

Kız. Umutlannêrim.

Mart. Durunuz, taa biraz. (Genä büüleer.) Hızlı aksın gölcüklär, çık, karımca deliindän, sän dä, *çiidem, ha, kaldır başını erdän!* (Kız bakêr, nicä büülü.) – Ne durêrsın, kızçaazım? Alatl. Salt bir saat bizä verili, kardaşlar baaşladılar.

Kız. Nasıl ya oldu bu iş? Benim için mi kış ortasında *ilkyaz* geldi?

Mart. Ha, sän topla taa tez. Zerä kış dönecek. Senin sä sepedin taa boş! (Kız hızlı-hızlı toplêr açık çiidemneri, doldurêr sepedi.)

Kız. Saa olunuz, çorbacılar, sizin iiliiniz için. Nekadar yaşayacam, sizi unutmay-acam...

Duygulu, rollara görä piesayı okuyun.

Okudunuz mu? Düşünelim..., çıkışları yapalım...

1. *Esaba alın ne açıklanêr „Tındalä” masalında. Masalın içindeliini açıklayın.*
2. *Nicä düşünersiniz, neçin M. Eminesku „O yıldızdan” şiirinin adını koymuş? Taa bir kerä okuyun şiiri. Ne duygular peydalandı üreenizdä?*
3. *„Neçin kodru sallanêrsın” şiiri kim çevirdi? Yazdırın güzü şiirin sıracıklarını kullanarak*
4. *Ne temaya yazılı A.P. Çehovun annatması „Hamelion”?*
5. *Annatmanın sonunda verili plana görä taa bir kerä aklınıza getirin bu yaratmanın sıralını.*
6. *Evelki vakıtlarda nicä sizin akrannarınız yaşayarmışlar? Okuyun annatmanın o parçalarını taa bir kerä.*
7. *Acaba neçin Vaniciin kiyadı onun dädusuna etişmemiş? Açıklayın sözünüüzü.*
8. *Gerasimin süterini yazdırın. Neçin İ Turgenev annatmasının adını „Mumu” koymuş?*
9. *Emelyan Bukovun masallı şiirindä bulun o sıracıkları, neredä ilik enseer körlüü da taa bir kerä okuyun.*

„Osaat bir keskin kılıç
Elindä peeda oldu!
Birdän o kolu бүüdü
Bayırcaa kuvet oldu!”

Ne gosterer bu sıracıklar? Angı bölümün masalı bu? Getirin aklınıza, halk masallarını ne türlü bölümnerä var, nicä pay etmää onnarı?

10. „Külcü kız” masalını ştenada rollara görü oynayın. Küçük klaslardan üürenicileri teklif edin, onnar da siiretsin.
11. „Kuru, Engeç hem Balık” aklınıza getirin. Sizzä sayêrsınız mı, anı birlik yoxkana işlär gitmeerlär?

„Salt bir iş vardı bellidä:

O ük hep büün dä erindä”.

Nicä bu sıracıkları annêrsınız? Açıklayın.

12. Eni Yıl için olur mu çiidem çiçekleri açsınnar? Yılda kaç ay var? Sıralayın onnarı hem rusça hem da gagauzça.
13. Nereyi aaretlik kızını aaret ana yollamış? Masalın sıralunını aklınıza getirin.
14. Neçin bu yaratmaya masal deniler? İnandirin dooruluunuzu.
15. Gagauz yazıcıların arasında Petri Çebotar da başka dillerdän gagauz dilinü çevirer. En ii zamanınızda iki kısacık şiiirceezi aylenezdä okuyuverin, sora da analarınızlan-bobalarınızlan konuşun, fikirlerinizi açıklayın.

- V. Mayakovskiy „Stihlär her türlü dat için”:

Devä demiş: „Beygirmisin, aman!

Sän – bir devä, küçük hem diil taman!”

Salt bir allaa bilärmiş akıllı:

Ki bu mallar – başka tamızlıklı.

- R. Gamzatov:

- Kimä tatlı pek gelmeer yaşamak?
- Ona, kimi yınanmêêr birisi.
- Kimä ondan da zor ama?
- Kim insanı inanmêêr kendisi.

Gagauzçaya çevirdi P. Çebotar

Tema 4

KLASTAN DIŞARI OKUMAKLARA DEYNİ LİTERATURA

DİONİS TANASOGLU

Kanikulda

(*annatma-yazdırma*)

Şkolanın aulu – bir dooruköşelik, dört tarafından da sarılı aullan. Sade ön tarafında bir geniş tokat var eşil boyalı demirdän, bir dä tokatçık eşil taftadan. Birisindän gezer maşınalar, taligalar da, küçüündän gezer uşklar, büyük insannar. Ama o aullara üç taraftan da yannaşık ba bir duvar, ba evlär, yapılar. Birisi ölä, küçüräk, orada ustalık atelieri, birisi dä, saa tarafında, uzun, geniş üüsek – o gimnastika salonu. Diptä dä şkolanın yapısı proektä görä yapılı. Klaslar şindi boş, çölük. Pençereleri çok, haliz ikinci katında. Gimnastika salonun duvarı hepsindän şen: çocuklar tırmalamışlar onu her tarafından. Kimi erlerdä korkak ellär hızlıdan çekmişlär kimi resimi: bir burnu, bir eşek kafası, bir iiri-büürü kedi, yarım tavşam birkaç ta sıçan beygir kafalarınnan...

Düülmüş toprak yanêr. Gölğä sinmiş duvarın boyuna. Trapeţiyä hem uçan adam dinnen-direrlär odunlarını hem çemberlerini; çatıları toplamış mukayet ellär. İki üüsek direk çikêrlar o örtülerdän yukarı. Sade onnar var kolay solusunnar bu kasabanın soluunu, görsün-när diil irakta meyvalıkları, kimi evlerin pençerelerindä çiçekleri, insanı hem maşınaları nicä gezerlär ötää-buyanı sokakta. Bir eski banka, taftası kopuk, aktarılmış bir duvarın yanına; bir köşesindä gücülä tutunêr taa bir fizika kiyadı hazır düşmää. Kim unuttuysa onu orada? Sabaaki lüzgercik aktarmış yapraklarını da durgutmuş elektrika dersindä.

Paralelilerinin bir koluna kondu iki inirkuş; şaşılär bu susuntuya hem tehnaaa, şamatasızlaa. Adetçä, burada baariş-çırış gökü deler nicä bir cendemdä. Onnarın keskin hem hısım gözçezleeri aarêrlar bir otçaaz, bir samancık. Ama bulamêrlar da ürküp bakınêrlar, sansın tä bulunêrlar bir büyük kafesin içindä. Maavi gök ama verer onnara umut hem kıyısmak da onnar uçêrlar başka bir aula, näända bir kıp-kırmızı horoz karşı eder onnarı bir uzun „Ku-ku-ri-guylan”, nicä eski dostlarını. Alatlایarak, onnar görmemişti besli bir katıcaa: bir böcek çıkmıştı pençerenin çerçevesinin çatlaandan da durmuştu bir kara nokta gibi duvarın biyaz kirecindä.

Düşündüynän biraz, o yollandı bir açık pençereyâ dooru. Baktı: direktorun kabineti. Tez döndü geeri da örüdü resim odasına. Baktı açık pençereciğtän: resim kıyatları sarılı rulon, boyalar dolap üstündä, yanında da bir resimnik düzeni. Masada da yoktu şindi okadar çok kıyat, kalem, boya nicä ilerdän. Sade bir kalendarcık bir teftir yapraa masa üstündä sansın bekleerlär genä şkola çeketsin. Dipteki duvarda asılı bir karta, angısında oynaşêr birkaç güneş „tavşamcı“, sansın çorbacı kalmışlar bu odaya güzädän...

1. Neresini avtor annatmasında yazdırêr?
2. Nicä o şkola aulunun halını görer?
3. Siz nicä annêrsınız aşadaki demekleri: „Korkak ellär“, „Gölgä sinmiş duvarın boyuna“, „Güneş tavşamcıkları“? Açıklayın.
4. Okuduunuz tekst – o bir annatma, angısı yazdırêr şkolanın durumunu, onun yapısını, aulunu, içyansını da yaz kanikulu vakidında.

Esap alın

Ölä annatmaya, angısı ufaktan yazdırêr (gösterer) bir yada taa çok obyektlerin elementlerini, dışyansını, içyansını, onnarın durumunu o takım, nicä ani sansın görersin onnarı önündä, deniler yazdırma annatması.

Yazdırma annatması – o nicä bir resim, tablo, ama diil çizgilärlän hem boyalarlan yapılı; uygun hem demekli (artistik) *laflarlan – laf yazdırması*.

Talantlı yazıcı ama toplamêr her türlü esap almaklar, ufak-tefeklär, yada nekadar taa çok laf, fraza. O ayırêr obyektin (obyektlerin), oluşların, durumnarın en karakteristika hem real detallerini da artistik dilindä yazdırêr onnarı, ki meraklı hem faydalı olsun okumaa, üürenmää.

Yazdırma annatması var birkaç türlü – obyektä hem onun naturasına görä: *resim (tablo), portret, karakteristka, retorikalı yazdırma*.

D. KARA ÇOBAN

Annatma toplumu „Alçak saçak altında“ tiparlandı 1966-ncı yılda. Bu topluma girer D. Kara Çobanın *Duşär yıldız, Dua, Otuz ley, Yolda karı, Kudal* h.b. yaratmaları. O kendi annatmalarında açıklêr gagauzların zor yaşamalarını, gösterer gagauz halkın arifliini. Aşada verilän annatma da „Alçak saçak altında“ annatma tolumuna girer.

Sopa cinkmesindä

Papşoy anızında edi çocuk oynardılar „sopa cinkmesi“. Kim hepsindän yakına cingärdi kendi sopasını, o kalardı „babu“ da toplardı kalanın sopalarını. Hepsindän sık kalardı „babu“

bir zabun çocucak Dimançu. O buna hiç küsmäzdi, hep gülümseyerek getirärdi aalemin sopalarını. Te o genä oturdu öbür çocucakların yanında da çeketti bir-biri ardına cinkmää sopaları. Hiç biri düşünmäädi onun „babu” sopasının üstünä, angısı aykırı yatardı erdä bir altı adımda uşaklardan. Ama te Dimançunun elindän cingledi bitki sopa da düştü keezä.

- Şindi Sevrikalak „babu”! – sevindi Dimançu.
- Bän olmaycam „babu” – dik dedi Sivrikalak.
- Bän nasıl oldum e? – sordu Dimançu. – Al da topla sopaları.
- Bän deerim e, ani olmayacam „babu”, – atıladı Sivrikalak.
- E kim olacak e?
- Genä sän.
- Bän oldum.
- Olarsan sän taa bir kerä. Topla sopaları, zerä düüyecäm seni.
- Düüyecän mi? Sän sanêrsın, tätün küüdä hepsini düüyey deyni, sän da mı düüyecän?
- Düüyecäm.
- Tätüsü primarmış deyni, şindi „babu” da istämeer olmaa.
- Senin dä tätün olsun primar, ama olamêêr.
- Olamêêr, zerä bizim tätü diil hayırsız, senin tätün gibi.
- Naşey! – kızardı kulaklarınadak Sivrikalak. – Bizim tätü – primar, da sän baarêrsın ona „hayırsız” mı? Bu – politika!
- Baaracam, zerä o halizdän hayırsız.
- İslää, bizim tätü erleştirecek sizi.
- Naşey yapacak o bizä?
- Alacak da kapaycek senin tätünü.
- Nereyi kapaycek?
- Görecän sän nereyi – kapana. Te bän şindi gidecäm, söyleycäm da avşama senin tätünü alacaklar. Dimançuyu aldı korku.
- Gitmä, Sivrikalak, – yalvardı o. – Bän genä olacam „babu”, sade gitmä. Ama Sivrikalak aldı kendi sopasını da dooruldu küüyä. Dimançu etişti onu geeridän da tutu enidän.
- Gitmä, Sivrikalak. Bän istämedim ölä demää.
- İstämedin mi? Postta bulacaklar bunun ucunu.
- Gitmä, Sivrikalak, – brakılmazdı Dimançu. – Bän verecäm sana ne istärsän. Bendä var gözäl paliciklär.
- İstärsän, verecäm sana onnarın birisini, sade almayın tätüyü kapana.
- Diil lääzım bana senin palin.
- Ozaman verecäm bir çift guguş, sade gitmä.
- Sivrikalak, işittiyä bu lafları, durdu.
- Guguş mu? – baktı o alır gözlän Dimançuya. – Ama şindi getiräsin.
- Şindi getirerim. Evädän üç kilometraydı. Emen bütünnä yolu Dimançu kaçtı. Evdä yoktu kimseycii. Guguşların birazı durardı sırlık aulunda, birazı – evin örtüsündä. Dimançu hızlı girdi hayada, aldı kadadan iki auç papşoy da attı damın içinä. Guguşlar biri-biri ardına girdilär orayı. Açan girdilär en gözäl, taraklı guguşlar. Dimançu kapadı damın kapusunu. Guguşlar kondular yuvalarına. Dimançu, yoklayarak yarım karannıkta merdivenin basamaklarını, pindi, tuttu taraklı guguşlarının birisini, sora onun eşini da kaçarak gitti anıza. Sivrikalak beklärdi onu.

– Na, ama sade almayın bizim tütüyü kapana, – dedi Dimançu, uzadarak ona kendinin en gözâl guguşlarını hem aalayarak.

1. Angı vakıtları avtor bu annatmada gösterer?
2. Yazdırın „sopa cinkmesi” oyunu. Siz da bu oyunu oynêêrsınız mı?
3. Açıklayın cocucakların süretlerini?
4. Var mı nicä çocukların karakterlerini soy adlarınnan baalamaa? Ne türlü.
5. Nicä Dimançu Sivrikalaknan ödeşmiş?
6. Acaba neçin en gözâl guguşlarını Dimançu vermiş.
7. Ne fikirä getirer sizi bu çocukların arasında olmuşlar?

NİKOLAY BABOGLU

Benim

Gagauz halkım
Hep sendä aklım:
Nasıl zor çektin,
Nasıl ensedin
Uzun o zeeti?
Da te getirdin
Bu günä bizi
Bu günä dili.
Saa ol, ak sakal,
Metinni sän kal,
Fal aazın için.
Bol canın için.
Turkülär için...
Şen masalında
Hem aar duvanda
Göz yaşlarında
Göründüm bän da.

Mutlu seslerin
Üüderer bizi:
Olmayalım cellat,
Yapmayalım kabaat
Duva edelim,
Seläm verelim
Bu paalı dildä,
Ana evindä...
Biz dillän toplu
Nicä kundakta
Onunnan baalı
Ana toprakta!
Ruhumuz ondan,
Küvetlär ondan!
Köklerimiz-erä,
Hem dallar – gökâ!

Çiidemnär

Açın, açın çiidemnär,
Neçin çok uyudunuz,
Biyaz yorgan altında
Tatlımıydı uykunuz?

Açın açın çiidemnär –
Uşakların bakışı.
Çiidemnär, siz çiidemnär,
Uzak braktınız kışı...

Çiidemnär siz çiidemnär –
Yılın sabahı açık.
Geldii gibi turnelär,
Geldi sıcak hem saalık.

Açın, açın çiidemnär,
Açın her yılın sonsuz
Gelsin-gitsin turnelär,
Göklär olsun bulutsuz.

Gözäl lafederiz

- Sözüümüzü hertürlü faydalı laflarlan, lafbirleşmelerinnän, fikirli hem keskin akıl söylemelerinnän zenginnederiz.
- Lafımızı kurarkan literatura formalarında sözleri kullanêrız.
- Lafetmektä deyimnerin baalaşmasını dooru kullanêrız, lafları dooru hem bütün söyleeriz (isteer – diil ster, bän – diil bā, läázım – diil lääm h.b.).
- Sesleri (vokalları hem konsonnarı) dolu açık söyleriz.
- Herbir lafın dooru urgularını koyêrız (gagaúz – diil gagáuız, terzí – diil térzi h.b.).
- Pak gagauzça (gübürsüz) lafetmää alışêrız (şansora – diil uje, may-may yakın – diil poçti, artık – diil uj, düşünmää – diil dumat etmää, mutlak – diil toçno h.b.).
- Gözäl demekli, duygu, intonaşiyalı lafederiz.

STEPAN KUROGLU

„*Kauş avarlar*” S. Kuroglunun şiir toplumu. Bu şiir toplumuna girer: „*Anaların giimneri*”, „*Başlayım*”, „*Düüyün çannarı*”, „*İnsannık*”, „*Yıldız*”, tiparlandı 1977 yılda.

Kauş avarları

Gecä alçaklara konmuş,
Uyuklamaa bir er aarêr.
Yakınnarda çalêr kauş,
Dolaylara sesi daalêr.

İhtâr elinnän çalgıcı
Uunuk arkuşlan kauştan,
Söker ava ölä acı,
Sanırsın ki kopêr, bir can.

Kauş sesi – dedä sesi!
Görerim sansın zamanda
Gagauzun senselesi
Kervan haydardı Kumanda.

Ön devedä atlı dedäm
Kauşunu aalatırêr,
İnsannara dolay erdä
Keflerini annatırêr.

Görerim, sansın Balkanda,
Tarafında oguzların,
İhtâr dedäm kauşunda
Bulêr eski avarları.

Kauşlara genä günnär
Gözäl avarları düzer,
Çalêr kauş. Eni seslär
Sıcak lüzgercikli eser.

Kauşmalı yıllar kayêr,
Kauş ömürünü böler.
Kauş vakıtları sayêr,
Geçtikleri arkuş söyleer.

Kauş, orkestra önündä
Umutlanêrım, kalacan,
Ne geçirmiş ömüründä
Ana halkım, annadacan.

Fasıl kauş, unukalar
Senin mi adını alır,
Osa saçlı gitaralar
Ölümündän sora kalır?

Günduusunda aydınnanêr,
Yamaçlara şafkı batêr.
Kauş sustu. Sesi cınnêr,
Eni günä örnek atêr.

1. Demekli şiiri okuyun.

2. Neçin avtor kauş sesini-dedä sesini gibi sayêr?

3. Kauş vakıtları sayêr.
Geçtikleri arkuş söyleer.

Bu iki sıracın maamasını açıklayın.

Düün çannarı...

Bakın aya bu gecä:
tutuşup-yanêr sansın,
kızarmış sini nicä...
baarın insan uyansın!

Düün, düün çannarı, –
debreşmesin bir lüzgär,
gezär ay yalınarı
taa erädän etişär

Yangın ne evimizdä,
ne da ev dolayında,
ne da bir maalemizdä,
diil erdä, yangın – ayda.

Düün, düün çannarı, –
razgelmeyin uykuda
dünneyn insannarı
yangının kızışında!

Nota: üüredici hem üürenicilär bu şiir toplumundan başka şiirleri da okuyabilirlar.

1. Şiiri seslän okuyun.

2. Düün adetlerini aklınıza getirin.

KOSTİ VASİLOGLU

Vatanım-Bucak

Vatanım – Bucak,
Taraflım – sıcak,
Gelinnär – toomuk,
Güveelär – toomnuk.

Gagauz – çetin,
Talanta, metin,
Sevdası – kızgın,
Alınmaz satın.

Karılar – yalpak,
Evleri – pek pak.
İşleri – kırnak,
Gel bizä da bak.

Ha, buyuralım,
Türkü çalalım,
Herkerä, dostum,
Birerdä olalım.

Halkım – çalışkan,
Şaraplar – kâr kan.
Otur, moldovan,
Bizdä – bir vatan.

Vatanım – Bucak!
Taraflım – sıcak!
Merkezim – Komrat!
Ölçüsü – karat!

1. Demekli okuuyın şiiri.
2. İşlikleri şiirdän çıkarın da maanalarını açıklayın.
3. Bucaan süretini yazdırın.

Bän kismetliyim

Bäm kismetliyim, ani duumuşum bu ayozlu erdä angısının adı Bucak! Bän kismetliyim, ani bu geniş ürekli hem girgin halkın birisiyim! Bän kismetliyim, ani bän uslu hem girgin, çalışkan hem serbest gagauzların ooluyum!

Bän bıkmêêrım şaşmaa gagauz karıların hem kızların elindän çıkan kilimnerä, palalara hem türlü kadrelerä! Bän bıkmêêrım şaşmaa: „Nezaman, sanki, bu nazlı, küçüräk insannar etiştirerlär uşaklarını da bakmaa, evlerini da tertiplemää, aylelerini da yıkayıp – doyurmaa, aulda da işlemää, gözellenmää da, başka işinä dä bakmaa!”

Bän herkerä mayıl olêrım, açan görerim işlän gömülü gagauzları düünnerdä yada başka konuşkalarda. Ne kadıncalar hem maaramcalar kıvradêrlar! Ne horular hem joklar yavruşka gibi büülü kuvetlän kaldırêrlar bu yorgun gagauzları havaya da onnarın tabannarından sade kıvılcın fırlêêr! Şaşılacak iş!

Bän çok hodullanêrım, açan başka milletlerin arasında (üürenmişlerin, politiklerin, sportsmenlerin), bir kilim, sızgısı gibi, durêr yada bulunêr gagauzların da birisi!

Bu gösterer, ani Gagauziya yaşêêr, yıldan-yıla kuvetlener!

Bu gösterer, ani gagauzlar da sayılêrlar, hatırlanêrlar başka milletlerin arasında!

Bu gösterer onu da, ani gagauzlar giderlär zor, ama dooru yoldan!

Beni kâr hodulluk şişirer, açan düşünërim, ani bän da halkımnan barabar giderim bu geniş serbestlik yolundan güneşä karşı!

Bän kismetliyim, ani bän dä gagauzum hem bütün türk dünnesinin bir azasıyım!

Siz dä mi avtor gibi düşünërsiniz?

MİNA KÖŞÄ

„Toprak ürek düülmesi” M. Kösenin bir şiir tooplumu. Bu kiyadın şiirlerindä avtor annadêr, ani o, nicä dä başkalari, pek sever kendi ana tarafını, küüyünü. Toprak için tema M. Köseyä çok yakın, cünkü o kendisi sıkı baalı küüyün çiftçilerinnän. Toprak insanı doyurêr, bakêr, giidirêr. Onun şiiri „Toprak bana dayak” açıklêêr peetçinin çiftçiläâ duygularını:

Severim çiftçilii,
Kırın işlerini –
Kâr büün dä keskindän,
Bizim gür asirdä.
Bu kiyada başka şiirlär dä girerlär.

Nota: üüredici hem üürenicilär bu şiir toplumundan başka şiirleri da okuyabilirlär.

Topraan kokusu

Ana topraan kokusu –
Sıcak ekmäân şu buusu,
Ne ii dolêr güüsümä
Ondan – beniz üzümä!

Karşı çıkêr o bana,
Kuşlar uyuêr açana,
Otlar derin soluyêr,
Cana hoşluk doldurêr.

Çıplak yattım var kırdä,
Kara çiftin başında,
Puluu güttüm küçüktän,
Zeetli, açan o boyum
Görünmäzdi çizidän...

Şiiri demekli okuyun.

Ekmek

Ekmek.
Eh, dünneeyi tutan ekmek!
Hiç yokuz biz sensiz –
Dünnäâ kayıp günsüz.
Bir gün dä hiç geçmüz,
Sıra da bişey hem etmüz
Sensiz.
Ekmek – ömür,
Dünnäâ bütün ...
...Sıcak ekmek tä önümdä –

O sofrada tombarlak
Hem dä sıcak,
Da sansın soluyêr
Hem sansın seviner,
Ani bizi doyuracak,
İşimizi hatırlayacak:
Topraktır anası ekmäân,
Baaşış o büyük iştäñ!...
...Onuştan, olmalı,
Tepsi dä parmaklı –

Kalsın somunnarda
Ana işi anılmakta,
Ani unutmamaa:
Uyumadı ana
Bizä sııcak ekmää

Sabaadan pişirmää...
...Ana – ekmek, ekmek – ana.
Dost, var mı onnara hiç paa
Hem onnardan büük var mı taa?

1. Peeti duygulu okuyun.

2. Neçin ekmektän hem anadan büük bu dünnedä yok.

STEPAN BULGAR

Canavar yortuları

Ev içi her kerä kokardı koyun derisinä. Zımba Ristu düşünärdi, ani içer kokmayaydı koyuna – o gidip aarayceydı o yeri, neredä kokêr koyun derisinä. Ama büün başka gündü. Bu gün geldi büük yortu – Canavar yortuları. Kim tutêr koyun – läüzım tutsun bu yortuyu da. Bir kerä Savçu sorduydu bobasına:

- E neçin insannar tutêrlar Canavar yortularını?
- He-k... onun da var yortusu.

Zımba Ristu da bilmäzdi başa kadar, kim çıkarmış bu yortuyu. Ama islää tutardı aklında, ne annadardılar canavarlar için eski çobannar. Onnar kötülämäzdidilər o hayvanı. Açan istärdilär metetmää bir çobanı, sölerdilär:

- O canavarlar dost!

Bir kerä gençkenä, Zımba Ristu sürärdi merayı Aykırı kulaan yanında. Duman sarmıştı yeri, açan o döndüydü ikinci sıraya. Başladıydı aydınnanmaa. Neçinsä köpeklär taliga altından başladılar salmaa, da beygir ürktü geeri. Zımba braktı puluu da gitti bakmaa neçin salêr köpeklär. Ansızdan çizidän kalktı bir büük balaban, boz canavar. Lüzger-cik daattı biräz dumanı, da Zımba islää gördü canavarın gözlerini. O baktı-baktı adama eşil gözlerinnän dä sora, aar-aar basarak sürülmüş çiftä gitti aşaa kulak içinä. Zımba korkudan döndü, erindän dä o saat etiştirdi denemää, ani kulakta var taa iki yabancı. Köpeklär salardılar taliga altından. Neredän dä geldi onnarın yanına bir pali. Üfkedän, köpeklär, paralardırlar o yabancı paliyi.

Evä geldiynän, Zımba annattı, ne geldi başına. Doksan yaşında büük mamusu dedi ona:

– Canavarlar sana dokunmadılar onuştan, ani bän eer yıl tutêrım onnarın yortularını.

Sora yıllar geçıynän, hep çobannık edärkän, Zımba Ristu buluşardı canavarlan. Ama yabanılar dokunmazdılar onun koyunnarına. Zımba taa çok koruyardı canavalardan eşekleri. O bilärdi ihtärlardan, ani canavar dadarsa eşek etindän, sora edi yıl sıradan gelecek o erä.

Canavar yortularında yapaa işlenmäz. Annadardılar, ani bir Valkaneřli çobanı tutmuştu iki canavar o iş için, ani onun karısı yapaa işlemişti Canavar yortularında. Zavalı soyunêr çıplak, brakêr rubalarını, kaçêr da kurtulêr.

Canavarlar tutarmışlar kabaatlıları küü içindä dä. Bir kırbaalı çoban annatmıştı Zımbaya nasıl üç yabancı gelmiřlär ona evä dä savaşmışlar girmäâ içeri. Sade ozaman gitmiřlär, açan onun aklı vermiş sıbıtsın kapu aralından eni kuşaanı. O kuşaa dokumuştu karısı Canavar yortularında.

...Getirip bunnarı aklısına, Zımba çıkardı sakladı erdän bir kurudulmuş canavar kellesi, da baaladı onun aazını tasmaylan. Sora topladı içerdän bıçakları, herbir keskin işleri da koydu onnarı asır altına.

– Nübêrsın sän ba, baka? – sordu Savçu, angısı hemen gelmişti şkoladan.

– Canavar yortuları geldi. Keskin işleri lääzım saklamaa.

– Hep taa tutacan mı bu yortuları? Neredä sän şindi gördün canavar?

– Sän sanma, – dedi Zımba, – o gelecek ozaman, nezaman onu beklämeycän.

Canavarlan yok nasıl çekiřmäâ. Kimin var koyunnarı – o yok nasıl bozuşsun onunnan.

PETRİ ÇEBOTAR

1989 yılda çıktı bir şiir toplumu „Cana yakın”. Bu toplumun avtoru Petri Çebotar. şiir toplumu kurulu: „Ölmäzotu”, „Kısmet beklemesi”, „Trakalı öküz” (şiirli masal), hem da „Çevirmelär” paylarından. řiirlerindä avtor yazêr ana tarafı, duuma evi, natura (tabiat) için. Teklif ederiz P. Çebotarın birkaç şiirini natura için okuyasınız.

Nota: üüredici hem üürenicilär bu şiir toplumundan başka şiirleri da okuyabilirlär

Herbir vakıdın kokusu başka...

Herbir vakıdın
Kokusu başka,
Git panayıra
Ya eski parka.

Dolaylar susêr,
Kış kokêr buza,
Lüzgerli kaara
Hem da ayaza.

İlkyazın toprak
Genä uyanêr.
Çiçeklär käämil
O vakıt kokêr.

Başçalar eşil,
Ekinnär sarı –
Hepsindän koyu
Yaz kokuları.

Güz kokêr kraaya
Hem berekedä
Kasabalarda
Hem dä küüylerdä.

Gît panayıra
Ya eski parka,
Herbir vakıdın
Kokusu başka.

1. Siz da kayılsınız mı, ki herbir yıl zamanın kendi kokusu var?
2. Neçin avtora yaz kokuları hepsindän koyu görünmüş? Annadın, şiirdän sıracıkları kullanarak.
3. Yazdırın kış zamanını. „Kış kokêr buza” sıracını açıklayın.
4. Bulun şiirdä sıracıkları, neredä ilkyaz kokuları yazdırılı. Okuyun o eri taa bir kerä.
5. Açaba panayırdä olur mu duyulsun herbir vakıdın kokusu?
6. Sıralayın literatūra kolaylıklarını, ağılarını bu şiirdä avtor kullanmış.

Sansın dün girdik yaza

Sansın dün girdik yaza
Ama tä birdän birä
Avgusttan adımnadık
Yaamurlu sentäbridä.

İkinci afta yaamur
Hep yaayêr yavaş-yavaş.
Bişey kalmadı kuru:
Gök ta yaş, toprak ta yaş.

Apasız yaamur çizer –
Güz yıkêêr yaprakları.
Siliner eşil boya,
Yapraklar kalêr sarı.

1. Sizä dä mı yaz vakıdı bukadar kısa görüner? Neçin?
2. Olur mu avgusttan sentäbrüyä „atlayalım”?
3. Bu artistik kolaylına ne deniler? Başka örnek ta bulun. Açıklayın fikrinizi.
4. Şiirä görä bir annatma kurun, tefterlerinizdä yazın.

Ölmäzotu

Çiçeklär açmışlar serindä,
Gözäl donanmış çayır.
Ama hepsinin içindä
Ölmäzotunu ayır.

Sân bakma, ki o alçacık,
Onu korkudamêêr güz,
O aylan durêr açık,
Sörpeşmeer, makar köksüz.

1. Siz dä var mı ölmäzotunu gördüünüz?
2. Yazdırın onun renkini, durumunu.
3. Neçin avtor bu ota ölmäzotu deer?

4. „Çiçeklär açmışlar serindä, Gozäl donanmış çayır”. Bu iki sıracı derindän açıklayın.

M. MERCANKA

Maria Mercanka (Kapaklı) Gagauziyanın Beşalma küüyündä duudu. Başlankı klaslarda, kısmetinä görä, ana dilindä üürendi. 1971 yıldan beeri Beşalma küüyün şkolasında üüredici işleer. Kendi peetlerini 1990-ncı yıllarından beeri başlamış tiparlamaa. Şiir toplumu „Baht Nazı” tiparlandı 2008-nci yılda. Aşaada verilän peetlär bu peet toplumuna girerlär.

Muskanda pelin olsun

Duma erin Bucak sa,
Önündä yol uzak sa,
Muskanda pelin olsun –
Ana vatana koksun.

Varsa şüpän köklerinä,
Danış sözsüz pelinä, –
Sessiz dedä kuvedi
Bu otta kaybelmedi.

Basmaasın adetlerini –
İçinä çek pelini.
Fasıl acı onda dat, –
Kırcı ruha tek imdat.

1. Okuyun şiiri dikatlı.

2. Acaba neçin bu şiirin adı „Muskanda pelin olsun”? Annadın, şiirdän sıracıkları kullanın.

Kendi dilin

Ko akılın özünü söylecän
Dünnäânin herbir dilindä,

Yukardan bu vergi kısmetli,
Onuştan ana gibi üüsekli.

Ama yabancı dildä söyleämeycän,
Ne söylecän kendi dilindä.

Rus dili – rusa,
Gagauz dili – gagauza.

1. Demekli okuyun şiiri.

2. Neçin avtor sayêr, ki ne söylecän kendi dilindä, yabancı dildä söyleämeycän? Açıklayın.

Çin sabaa

Solêr yıldızlık
Üüsek Göklerdä,
Olêr aydınlık
Uyanan erdä.

Uzakta duuan,
Gün üzü duruk,
Kalkınêr duman,
Vakıdı duyup.

Dallarda kuşlar
Uyku semesi,
Artık, bulmuşlar
Dolaşık sesi.

Eşillik çiidä
Doymêêr yıkanmaa.
Sakinêr küüdä
Şamata kalkmaa.

Ayoz vakıtta,
Olmalı, günaa
Gerilip patta,
Raatlı uyumaa.

1. Demekli şiiri okuyun.

2. Duygularını açıklayın. Literatura kolaylıklarını bulun, onnar için annadın.

Kış aazı

Dışarda te kış aazı,
Dünnäa bekleer ayazı.
Poyraz lüzgeri keskin,
Çalkanmaz kırdä ekın:

Tavlı mera sürülü
Bekleer derin kürtüünü.
Aaçlar yapraanı attı,
Ap-açıp tabiatı.

Dalda kaldı salt güven,
Yısıtmaz, artık, üülen.
Salt mercanka şıralı
Başçamda düzer halı.

Bu şiiri okumaktan sora duydunuz mu nicä kış gelir? Yazdırın kendi laflarınızlan.

Güz kıpımnarı

Payak gergefi
Kırnacık geerdi.
Çii – düzmäa kefi –
Boncuunu dizdi.

Lüzgercii duyup,
Sallandı dalcaaz,
Dapturu olup,
Ürkündü kuşçaaz.

Kopuştu yaprak
Ardı ardına, –
Donandı toprak
Sarı altına.

Nota: üüredici hem üürenicilär bu şiir toplumundan başka şiirleri da okuyabilirlär.

1. Duygulu okuyun peeti.

2. Guz renklerini duygunuz mu?

SAVELİY EKONOMOV

Saveliu Ekonomov duudu aprilin 13-ndä, 1929-ncu yılda Tülüküüyündä, Valkaneş dolayında, Moldova Respublikasında. Tülüküü – kolasında rus, moldovan, gagauz dillerini çok vakıt üüretti. 2003 yılda tiparlandı avtorun bir annatma toplumu „Zavallı üüredici“, nereyi girer „Çamurcular“ annatması da.

Çamurcular

Gagauzlarda çamurculuk – o bir büyük poeziyadır. Hazırlamaa çamuru deyni, ona lääzım çok kaçınmaa. İlkın lääzım belli edäsin çamurun erini da olsun o duvarlara yakın. Yamaçtasaydı kaldıralacak ev, çamur ondan aşaa karıştırılmasın, zerä zor onu taşımaa bayı ra dooru.

En ii çamur olër sarı topraktan, saa samandan. O lääzım çinensin islää da olsun ne tıkız, ne da yımışak, kalmasın çii. Çamur sayılër hazır, açan onun içinä girersin yalnayak, da o kalmêr ayaanda yapışık. Çok kerä vardır işittiim: „Çamur özlü, çamur çinenmiş islää, çamur etecek, çamur artacak ta“. Vardır gördüüm giisan çamur da. Toprak onun altında karıştırı lmamış. Çamuru kesirkän, o firlêr kazmanın altından da pıtır-pıtır takışêr onun ardına, nicä kaçêr bir bölük koyun, yolu geçärkän sürüyü etişmää. Ama bölä olër siirek.

Düzülän evin saabi bütün afta düşüner, nicä kazsın erindä, aul içindä topraa yada getirsin onu başka erdän, sora samanı, suyu hazırlasın; ne verecek imää, içmääçamurculara, kimä sı narlasın gelsin yardıma, hem taa başka kahırlar bulunêr o adamın başında.

Çamurlar da duuêr insan gibi: kimisi itez, kimisi sä oyz, büyük zeetlän. Kimi zavallı insan, hazırlanarak bu işä, gecä-gündüz gözünü kıpamêr, ertesi günü da savaşêr işlesin hepsinnän bir takım.

Seftä bän çamura düşüm yazın 1957-nci yılda. Onu çinemiştilər beygırlän juyu içindä. Hayvalların tırnakları sokmuştlar samannarın bur ucunu sansın erin dibinä, zerä pek zor kesilärdi o çamur kazmaylan. Bakarak o çamura, ani kaplamıştı dübüdüz kapu önünü, her üç-dört kişiyä onun dolayanınd, bän may kıpıttıydım, düşünüp: „var mı nicä bu kadar kişiyän kalsın bu aarlık duvara, beşinci sıraya?“ Bir da işidildi: „Hadi, çekedelim“. Ondandır sora evin saabisinin bobası, bir keresteli esmer adam, kaptı bir aar hem büyük kazmanın

sapından, bakarak çamura, yaptı adetçâ bojisini, deyeräk: „hadi, Allaam, yardım et da vakıtları bitirelim”. Sora, tükürüp auçlarına, sıkıp saurttu kazmayı havaya, bütün kuvetlän urdu birkaç kerä da ayırdı harman kadar çamurdan bir kıymık. Samannar sansın uzattılar o kıymın ardından incecik ellerini, isteyräk geeri dönsün o parçacık çamur.

Okuyucu, eer yoktursaydı denediin, nicä kesiler çamur, bak ta esap al, nicä onu başkası keser. O günü bän gözümü ayıramadım kesicidän. Toprakları, ani karılar yapıp fırladardılar geeri (şindi kişi zeedelenmediydi), biz kapıp taşıyardık duvara.

Gittikçä kesicinin patredi taa belli olardı. Taa işin çekemcesindä annaşıldı, ki o bu gecä az uyumuş, çünkü onun gözleri kırmızıydı, dolayannarı şişçäydi. Esmer benizi onun çamurları birtakımdı. Onun kaavi kolları pañalarınnan hazırdı koparsinnar ortalı. Kazmayı o uçurdardı, nicä bir gündöndü sopacını.

Örüyärkän o adam fırladardı dizlerini oyanna-buyanna, omuzları da şurda-burda sallanardı. Sırtında bir yan yakalı gölmään çözüktü hepsi ko-çaları, kırmızı kuşak tutardı onun kıssa paçalı, eski, ama pak donnarını belindä. Onun ayaklarının baş parmakları ters dönmüştilär diil çepiç taşımasından.

Bir vakıttan sora ona yaklaştı bir genç hem kaavi çocuk, deyip: „Ver, Petri aga, bän da biraz keseyim”. Ama kesici buna bakmayarak salladı kafasını, sansın ürküttü sinää kulaandan, da taa hızlı urdu kazmayı.

Arada-sırada, bir plat kestiynän, bay Petri çıkardı kuyudan biraz dinnenmää bir köprü zerdeli aacçaazın gölgesindä.

O gücülä kalkardı erindän da sallanarak gidärdi genä kuyuaya dooru kazmaylan, angısını brakmazdı elindän, nicä bir uşak oyuncaanı.

Çamur artık azaldıydı, duarlar da bitär gibi olduydu, ama sıcak taa da koyulaşardı, kalın kara başlardan ter süzülärdi kesicinin gözlerinä. Urdukça-çektikçä kazmayı, ensesindä damarlar, şişip uzanardılar ensäylän bilä. Şindi onun örüyü-ü benzärdi bir sarfoşun örüyüşünä. Hepsimizin cannarımız acıdıydı bu adama, ama nekadar da keskin baarmasaydılar versin kazmayı, o kimseyä onu inanmazdı.

Salt bitkidä, açan isteyip silkmää kazmayı çamurdan, urdu onun küplesini bir taş, kazmanın sapı oldu iki parçä, kesici yıkadı kazmayı bir kada içindä da koydu onu dinnensin duarın boyunda.

Kesicinin dä ikincilää işidildi sesi: „Şükür, Allahım, ani yardım ettin da bitirdik zeetsiz”. „Zeetsiz mi?” – düşündüm bän.

Sansın geldi sarmaşayım bu kaavi adama da öpeyim onun kısacık sert sakalcını, deyip: „helal adamsın, Petri aga”. Okadar kuvet verdiydi o bizä, gençlerä, ani işi başardık tez hem kurajlan. Bu iştan sora Petri aga büün da durêr önümdä o aar kazma elindä.

1. Siz ne bilersiniz gagauzlarda çamurculuk adeti için?

2. Küüyünüzde bu adeti var mı gördünüz?

3. Nicä avtor Petri aganın süretini yazdırêr? Bulun o erleri da taa bir kerä okuyun.

1. *Neyä deniler annatma-yazdırma?*
2. *Uygun hem demekli laflan yazdırın kendi aullarınızı.*
3. *Sıralayın yaratmaları, angıları „Alçak saçak altında” annatma toplumuna girerlär.*
4. *Aklınıza getirip „Sopa cinkmesindä” annatmanın sıralını, açıklayın çocukların süretlerini.*

„Saa ol, ak sakal,
Metinni sän kal,
Fal aazın ilin,
Bol canın için,
Türkölär için...”

Kim yazdı bu sıracıkları? Şiirin adını aklınıza getirin. Açıklayın bu sıracıkların maanasını.

5. *Neredä hem nezaman S. Kuroglu duudu?*
6. *Kim yazdı bu lafları: „Kauş sesi – dedä sesi?” Nicä annêersınız bu lafları? Açıklayın bakışınızı.*
7. *K. Vasilioglunun „Vatanım – Bucak” şiirini taa bir kerä okuyun. Ne duygular sizi kapladı?*
8. *„Bän kismetliyim, ani duumuşum bu ayozlu erdä, angısının adı BUCAK! Kim yazdı bu lafları? Siz dä kismetliysiniz mi, ani yaşêêrınız Gagauziyada? Neçin?*
9. *Acaba topraan kokusu var mı? Taa bir kerä M. Kösenin şiirini „Topraan kokusu” okuyun da cevap verin.*
10. *„Canavar yortuları” annatmasında S. Bulgar ne için annadêr? Sıralayın personajların adların. Angı adetlär için bu yaratmada laf gider?*
11. *Bilersiniz mi neçin insannar Canavar yortularını tutêrlar? Annadın.*
12. *Nicä P. Çebotar „Herbir vakıdın kokusu başka...” şiirindä ilkyaz kokusunu yazdırmış? Bulun o sıracıkları peettä da okuyun tekrar.*
13. *Ne o ölmäzotu? Onun renkini aklınıza getirin. Yazdırı ölmäzotu çiçeeni, sora da resimnäyin.*
14. *M. Mercankının şiirlerini tekrar okuyun. Duygularınızı açıklayın.*

„Solêr yıldızlık
Üsek göklerde,
Olêr aydınnık
Uyanan erdä”.

M. Mercankanın angı şiirindän bu sıracıklar?

15. *S. Ekonomovun „Çamurcular” annatmasını aklınıza getirin. Şindiki zamanda da bu adet gagauzlarda var mı?*

Acest manual este proprietatea
Ministerului Educației al Republicii Moldova.

Gimnaziul/Liceul _____				
Manualul nr. _____				
Nr. crt.	Numele de familie și prenumele elevului	Anul școlar	Aspectul manualului	
			la primire	la restituire
1				
2				
3				
4				
5				

Dirigintele verifică dacă numele elevului este scris corect.

Elevul nu trebuie să facă niciun fel de însemnări în manual.

Aspectul manualului (la primire și la restituire) se va aprecia folosind termenii: *nou, bun, satisfăcător, nesatisfăcător*.